

Абай атындағы Абай атындағы ҚазҰПУ-нің ХАБАРШЫСЫ, «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, №1(52), 2017 ж. Қазақ ұлттық педагогикалық университеті ХАБАРШЫ «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы №1(52), 2016 2001 ж. бастап шығады. Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір Бас редактор п.ғ.д., проф. Қ.І. АДАМБЕКОВ Бас редактордың орынбасары: п.ғ.д., проф. А.Н. Ильясова Ғылыми редакторлар: п.ғ.д., проф. Г.А. Уманов, м.ғ.д., проф. Ш.А. Балғымбеков Редакция алқасы: б.ғ.д., проф. К.Милашюс (Вильнюс, Литва), PhD Сивек Зденек (Прага, Чехия), п.ғ.д., проф. Вилкас Аудронис (Вильнюс, Литва), п.ғ.к., проф. В.И. Шукан (Минск, Белоруссия), п.ғ.к., проф. В.И. Варюшин (Москва, Ресей), п.ғ.д., проф. Ю.С. Мануйлов (Нижний Новгород, Ресей), п.ғ.д., проф. С.И. Қасымбекова, п.ғ.д., проф. Т.А. Ботағариев, п.ғ.д., проф. Р.К. Бекмағамбетова (жауапты хатшы) © Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2015 Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде 2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген №10106-Ж Басуға қол қойылды.	МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENT 1.Адамбеков К.И.,Ильясова А.Н. Регулирование и контроль учебных нагрузок юных футболистов. Adambekov K.I., Il'yassova A.N. Regulation and control of young football players' training loads. 5 Елена Майданиук. Сравнение уровня вентиляции и лактата у элитных спортсменов. Elena Maidaniuk. Comparison of ventilation and lactate threshold in elite athletes. 11 Адамбеков Е.К., Ахметова Э.К., Анализ развития годовичного учебного цикла в футбольном первенстве высокой эффективности. Adambekov E.K., Akhmetova E.K. Analysis of one-year training cycle development in high performance football team 17 Казис Милашюс. Влияние волн электромагнитно поля на некоторые физические и функциональные возможности у физически активных лиц. Kazys Milašius. Effects of bioelectromagnetic energy regulation (bemer-3000) procedures on physical capacity and vegetative functions in men. 23 Куралбаева А.А., Рысбеков А.А. Обучение методам письма, аудирования и устные подходы к иностранному языку в начальной школе. Kuralbayeva A.A., Rysbekov A.A. Teaching methods of writing, listening and oral approaches to foreign language in primary schools. 28 Ерназаров С.Х., Айдарбекова М.Г. Экстремальный туризм в Казахстане. Ernazarov S., Aidarbekova M. Extreme tourism in Kazakhstan. 31 Ильясова А.Н., Хлыстов М.С., Уманов Г.А. Идея народности в педагогических взглядах Султанбека Ходжанова. Il'yassova A.N., Xlystov M.S., Umanov G.A. The ideas of peoples in pedagogical sights of Sultanbek Khodzhanov. 35 Адамбеков Е.К., Узанкулов А.Е. Организация и содержание научно-исследовательской работы слушателей курсов и студентов. Adambekov E.K., Uzankulov A.E. Organization and content of
--	--

Пішімі 60x84 1 /8. Көлемі 12 е.б.т. Таралымы 300 дана. Тапсырыс 00. 050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13. Абай атындағы ҚазҰПУ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Ұлағат» баспасы Казахский национальный педагогический университет имени Абая	scientific-research work of listeners of students and courses. Орехов Л.И., Караваева Е.Л. Инновационная модель оздоровления студентов комплексом средств и методов, включая плавание и дозированный бег. Orehov L.I., Karavaeva E.L. Innovative model of students' health improvement with the complex of tools and methods, including swimming and metered running.	40
	Анаркулов Б.Х., Узанкулов А.Е. Скоростно-силовая подготовка борцов-курешистов на разных этапах соревновательного периода. Anarkulov B.X., Uzankulov A.E. Speed-power training of wrestlers-curlers at different stages of the competitive period.	43
	Адамбеков Б.К. Педагогические основы проблемы подготовки спортсменов высокого класса. Adambekov B.K. Pedagogical foundations problems of preparation of high-class competitors.	46
	Бакирова З.Ә. Бастауыш мектепте жүргізілетін тіл дамыту жұмыстары. Bakirova Z.A. Work on language development mplemented in primary schools.	52
	Адамбеков М.И. Проблемы военно-патриотического воспитания подрастающего поколения. Adambekov M. Problems of military-patriotic education of junior generation.	56
	Абдреимова К.А., Жуkenова К.А., Әдбрахман Қ. «Дене шынықтыру» сабағы арқылы жалпы білім беретін орта мектептерде оқушылардың дене мәдениетін қалыптастыру. Abdreimova K.A., Zhukenova K.A., Abdrahman K. Physical training with the class formation of physical culture in general education students of secondary schools.	60
	Ботагариев Т.А., Кубиева С.С., Мамбетов Н.М. Применение современных методов обучения в вузе по специальности «физическая культура и спорт». Botagariev T.A., Kubieva S.S., Mambetov N.M. Modern methods of teaching in higher educational system on a specialty «physical education and sport».	64
	Мейрбекова Г.П. Көркемсөз арқылы балалардың ұлттық құндылықтарын қалыптастыру. Meirbekova G. Formation of national values of students through the expressive speech.	68
	Жумадуллаева А.А. Оқытушылар біліктілігін көтеру	74

жүйесінде педагогикалық білімдердің маңызы. Zhumadullaeva A.A. Importance of pedagogical knowledge in the system of teachers' qualifications improvement.	78
Копжанов Г.Б. Ұлттық спорт ойындары – ұлт мәдениетінің айнасы. Kopzhanov G. National sports games - the mirror of the culture.	83
Сахитжанова С. Әлихан бөкейхан еңбектеріндегі ағартушылық ой-пікірлер. Sakhitzhanova S. Educational thoughts of Alikhan Bokeykhan.	86
Куралбаева А.А., Нишанбаева М. Интернет желісінің бастауыш сынып оқушыларына ықпалы. Kuralbayeva A.A., Nishanbaeva M. The impact of the internet primary school pupils.	89
Болатқызы Ш. Халықтық педагогика – этнопедагогиканың қайнар көзі. Bolatkyzy Sh. Folk pedagogy as a source ethnopedagogics.	93
Қасымбеков Ж.А., Жаздықбаева М.Б. Педагогикалық кейстің оқу үдерісіндегі орны мен маңызы. Kasymbekov Zh., Zhazdykbayeva M. Practical training place and importance of the learning process.	96
Ильясова А.Н., Бектурова З.М., Айдарбекова М.Г. Перспективы развития спортивного туризма в Казахстане. Il'yassova A., Bekturova Z., Aidarbekova M. Prospects for the development of sportivnogo tourism in Kazakhstan.	100
Абдуллина Г.Т. Бастауыш сынып оқушыларының ерекшелігі мен дамуы. Abdullina G.T. Features and development of primary school pupils.	105
Ерімбетова Г.Х. Бауыржан момышұлының «москва үшін шайқас» шығармасы – патриоттық тәрбие негізі. Yerimbetova.G. «Battle for moscow» by baurzhan momyshuly is a patriotic education base.	109
Кайбульдаева К.А., Тұлға тәрбиелеу мәселелері. Kaibuldaeva G. Personality education problems.	113
Токкулова Г.Т., Бабанова Г.Д. Бастауыш сынып оқушыларын ғылыми-зерттеу жұмыстарына баулудың педагогикалық шарттары. Tokkulova G., Babanova G. Pedagogical conditions attraction of young schoolboys in scientific research.	116
Ортаева А.Е., Жаздықбаева М.Б. Халық ауыз әдебиетін	

	ересек топтарға үйрету жолдары. Ortaeva A., Zhazdykbayeva M. Methods verbal folk work, to teach senior groups.	120
	Қадырбеков Р.Б., Доссанов Қ. Футболшылардың дене дайындығын оқу-жаттығу процесінде ұйымдастыру. Kadyrbekov R., Dossanov K. Organization of physical training of footballers in the educational-training process.	127
	Шалабаева Ж.С. Бастауыш сыныптардағы дарынды балаларды оқытуда оқу жұмысын ұйымдастырудың өзіндік ерекшеліктері. Shalavaeva Zh. Initial classes specific features of the organization of teaching gifted children.	132
	Ахметова Э.К., Серіков А.Ж. Спортшыларды табиғи таулы мекендерде жарысқа дайындау. Akhmetova E., Serikov A. In the competitions, the training of athletes in mountainous terrain natural.	139
	Сыдық А.М. Құқық негізінің дене мәдениеті және спорттағы маңызы. Sydyk A. The law of basic importance of physical culture and sports.	142

K.Adambekov¹

A.Ilyassova²

*¹ Prof Dr. of Kazakh National Pedagogical University after Abai,
Almaty, Kazakhstan*

*² Prof Dr. of Kazakh National Pedagogical University after Abai,
Almaty, Kazakhstan*

REGULATION AND CONTROL OF YOUNG FOOTBALL PLAYERS' TRAINING LOADS

Abstract

Currently, according to the conception of children and youth football development in Kazakhstan, there has been a harmonious system formed to train young football players. The trainings are implemented by football departments of children and youth sport schools and specialized children and youth sport schools of Olympic Reserve. Recently, specialized football classes are getting widely expanded as a compulsory part of general education in many countries. However, there have not been designed sufficient methodical recommendations for teachers and coaches about the organization of training processes and rationalizing work load in specialized football classes up to now, in order junior football players to progress in specialized classes, it is necessary to draw the daily regulations properly and to define the content of physical training curriculum for different age groups. However, there are considerably scarce data available on this issue. Moreover, fluctuation of physiological functions in physical activities performed by young football players in learning conditions in specialized classes have not been sufficiently studied yet.

The purpose of this study is to determine the pulse rate of physical exercises and technical trainings fulfilled by young football players in learning conditions in specialized classes. The research study involved 25 young footballers of age 15-16 from specialized classes of secondary schools in Almaty, Kazakhstan. Those young football players' cardiovascular system reaction was defined via radio telemetry device Sports Tester that recorded average heart rate (HR), its minimum and maximum values, the sum of heartbeat during training and game, and its allocation within different physical activities. Aerobic capacities were determined using indirect method when doing physical load for 5 minutes on a veloergometer Kettler with power of 150W. The maximum oxygen consumption (V02 max) was estimated by the Astrand (1960) test. In accordance with the age of subjects, the results were correlated with the coefficient ($r=1$). The data was analyzed using methods of mathematic statistics.

Keywords: young football players, physical activities, physical load, heart rate, pulse rate, exercising.

Аңдатпа

Қ.И. Адамбеков¹

А.Н.Ильясова²

ЖАС ОЙЫНШЫЛАРДЫҢ РЕТТЕУ МЕН ҚАДАҒАЛАУ ЖӨНІНДЕГІ ОҚУ ЖҮКТЕМЕСІ

¹ҚазҰПУ ДМжСПДТмӘ кафедрасының п.ғ.д., профессоры,

Алматы қаласы, Қазақстан

²ҚазҰПУ ДМжСПДТмӘ кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.д., профессоры,

Алматы қаласы, Қазақстан

Қазіргі уақытта, Қазақстанда балалар мен жасөспірімдерді футболды дамыту тұжырымдамасына сәйкес, жас футболшылар даярлау жүйесі болды. Тренингтер балалар мен жасөспірімдер спорт мектептері мен арнайы балалар мен олимпиада резервін жастар спорт мектептерінің футбол департаменттері жүзеге асырылуда. Жақында, мамандандырылған футбол Сынып кеңінен көптеген елдерде жалпы білім беру міндетті бөлігі ретінде кеңейтілгелі жатыр. Алайда, онда оқу процестерін ұйымдастыру туралы оқытушылар мен жаттықтырушылар үшін жеткілікті әдістемелік ұсыныстар әзірленген және осы уақытқа дейін арнайы футбол сыныптарда жұмыс жүктемесін ұтымы жоқ, Бағдарлы сыныптарда прогресс мақсатында жасөспірімдер футболшылардың, ол күн сайын сурет салу қажет түрлі жас топтары үшін мазмұны оқу бағдарламаларын анықтау дұрыс ережелер. Алайда, осы мәселе бойынша қолда бар айтарлықтай тапшы деректер бар. Сонымен қатар, мамандандырылған сыныптарда оқыту жағдайында жас футболшылар орындауындағы физикалық іс-физиологиялық функциялардың ауытқуы жеткілікті әлі зерттелген жоқ.

Осы зерттеудің мақсаты дене жаттығулары және мамандандырылған сыныптарға жағдай жасауда оқуда жас футболшылар бойынша орындалған техникалық тренингтер пульс жиілігін анықтау болып табылады. Зерттеу Алматы, Қазақстанның орта мектептерінің мамандандырылған сынып аралығындағы 15-16 жас футболшыларды тартылған. Бұл жас футболшылар «жүрек-қан тамырлары жүйесі реакция әр түрлі

физикалық іс-шаралар аясында орташа жүректің жиырылу жиілігін (HR), оның ең төменгі және ең жоғары мәндерін, оқыту және ойын кезінде жүрек соғысының сомасын, сондай-ақ оның бөлу жазылған радио телеметрия құрылғы Спорт Tester арқылы анықталды. физикалық loadfor электр of 150W бар veloergometer Kettler 5 минут орындау кезінде аэробты қуаттары жанама әдісті пайдалана отырып анықталды. максималды оттегі тұтыну (V02 макс) Astrand (1960) тест бағалады. субъектілерінің жасына сәйкес, нәтижелері coefficient ($R = L \cdot 1$) арақатынаста болды. деректер математикалық статистика әдістерін пайдалана отырып, талдау жасалды.

Түйінді сөздер: жас футболшылар, дене қызметі, физикалық жүктеме, жүрек қағысы, пульстің жиілігін, жүзеге асыратын

Аннотация

К.И.Адамбеков¹

А.Н.Ильясова²

РЕГУЛИРОВАНИЕ И КОНТРОЛЬ УЧЕБНЫХ НАГРУЗОК ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ.

¹д.п.н., профессор кафедры теории и методики подготовки педагогов физической культуры спорта

КазНПУ им.Абая,

г.Алматы, Казахстан

²д.п.н., профессор, зав.кафедрой теории и методики подготовки педагогов физической культуры спорта

КазНПУ им.Абая,

г.Алматы, Казахстан

В настоящее время, согласно концепции развития детско-юношеского футбола в Казахстане, создана гармоничная система подготовки молодых футболистов. Занятия проходят футбольные отделы детских и юношеских спортивных школ и специализированные детско-юношеские спортивные школы олимпийского резерва. В последнее время специализированные классы по футболу широко расширяются в качестве обязательной части общего образования во многих странах. Однако до сих пор не разработано достаточных методических рекомендаций для учителей и тренеров об организации учебных процессов и рационализации рабочей нагрузки в специализированных классах по футболу, чтобы юниорские футболисты могли продвигаться в специализированных классах, необходимо нарисовать ежедневную А также определить содержание учебной программы по физической культуре для разных возрастных групп. Однако по этому вопросу имеются весьма скудные данные. Более того, колебания физиологических функций в физических действиях молодых футболистов в условиях обучения в специализированных классах еще недостаточно изучены. Целью данного исследования является определение частоты пульса физических упражнений и технических тренировок, выполняемых молодыми футболистами в условиях обучения в специализированных классах. В исследовании приняли участие 25 молодых футболистов 15-16 лет из специализированных классов средних школ г.Алматы, Казахстан. Реакция сердечно-сосудистой системы этих молодых футболистов определялась с помощью прибора радиотелеметрии Sports Tester, в котором регистрировались средняя частота сердечных сокращений (ЧСС), ее минимальные и максимальные значения, сумма пульса во время тренировки и игры, а также ее распределение в рамках различных физических нагрузок. Аэробные мощности определялись косвенным методом при физической нагрузке в течение 5 минут на велоэргометре Kettler мощностью 150 Вт. Максимальное потребление кислорода (V02 max) оценивалось с помощью теста Астрана (1960). В соответствии с возрастом испытуемых результаты коррелировали с коэффициентом ($r = 1, 1$). Данные были проанализированы с использованием методов математической статистики.

Ключевые слова: молодые футболисты, физические нагрузки, физическая нагрузка, частота сердечных сокращений, частота пульса, упражнения.

Introduction

Training of young football players is widely studied in scientific literature. The main features of motor skills, criteria of general and special qualifications, training curriculum, and activity of functional systems were discovered in different research works (Janssens et al., 1998; Franks et al., 1999; Reilly et al., 2000, 2005; Galaszewski, Wiczorek, 2001; Chamari et al., 2004; Me Garry, 2005; Wein, 2007). Nowadays, the coherent system in training young football players in Kazakhstan has been established in accordance with the conception of junior football development. The trainings are implemented by football departments of junior sport schools and specialized children and youth sports schools of Olympic Reserve (Adambekov, 2010; Yurievich, Musataev, 2013). The main objective of sport schools is to train comprehensively developed young football players.

Specialized football classes in general secondary schools are widely spread in many countries (Nistratov, 2000). Due to those types of classes, new system of instructional training activities with young

football players is connected with the organization of physical activities regularly two times per day. However, methodical recommendations for teachers and coaches about the organization of physical activities and rationalizing work load in specialized football classes are not sufficiently designed yet (Akpayev, Adambekov, 2001; Christensen, Sorensen, 2009).

It is obvious that breakthrough of specialized classes was acquired a distinctive insistence on the preparation of young football players (Musatayev, 2013). In order to implement this in practice, it is possible only in secondary school settings (Fraser- Thomas et al., 2005; Adambekov, 2013). Special classes create opportunities for young football players to combine general school education with physical activities.

Main objectives of specialized football classes are:

- implementation of trainings to prepare comprehensively-developed young athletes with high qualifications, who can successfully combine general education with physical activities;
- preparation of sports reserve for national teams of the republic, regions, masters of sports, athletes of first sports category;
- trainings among public instructors and sports judges;
- being a methodological centre for junior sport to progress, to prepare Olympic reserves based on wide development of current types of sport;
- assisting in organization of extracurricular mass sport activities and taking presidential tests in secondary schools with specialized classes.

For further progress of young football players in specialized classes it is necessary to create a mode of the proper day and to identify the content of physical activities curriculum in different age groups (Williams, 2003; Popov, 2014). However, there is scarce literature available on the current issue. Also, the fluctuation of physiological functions in young football players' exercising activities during the study in specialized classes have not been studied enough (Nistratov, 2000). The purpose of this study is to determine the pulse rate during the physical exercises and technical trainings fulfilled by young footballers in learning conditions in specialized classes.

Material and methods

This research study involved 25 young football players of 15-16 of specialized classes of secondary schools in Almaty, Kazakhstan. The subjects' physical activities during the training process covered on average 3 hours per day, 18 hours per week, and respectively 2, 5 and 15 hours during competition period. Coaches from children and youth sports schools conducted training sessions. Those young football players' cardiovascular system reaction was defined via radio telemetry device Sports Tester that recorded average heart rate (HR), its minimum and maximum values, and the sum of heartbeats during a training and a game, and its allocation in different physical activities. The subjects' cardiovascular system reaction was defined in preparatory, main, and final parts of training. The physical values of fulfilling physical and technical training exercises were outlined as well as in separate parts of trainings with game activities. Aerobic capacities were determined using indirect method, exercising stress for 5 minutes on a veloergometer Kettler with power of 150W where the maximum oxygen consumption ($\dot{V}O_{2\max}$) was estimated by the Astrand (1960) test. In accordance to the age of subjects, results were correlated with the coefficient 1,1. The data was analyzed using methods of mathematical statistics.

Results

Analysis of chronometric observations and heart rate (HR) research during the study showed that, for the period of separate physical exercises, the maximum heart rate (HR) of young football players can reach 200 beats per minute. Herewith, these conditions presented significantly higher heart rates: 8-15 beats during 15-20 seconds; this characterizes young football players' high instability of their autonomic functions. Cardiovascular system reaction to the changes of performed exercises intensively demonstrates a self-regulation of the organism, which adjusts to the required level of efficiency. Consequently, average level of heart rate in separate exercises indicates the character and intensive performance.

Our research studies pointed out these preparatory exercises of young football players of age 15-16 to characterize next heart rate indicators:

Table 1
Physiological value of physical training exercises for young football players

Types of exercises	Duration (min.)	Pulse rate (beats/minutes)			Amount of repetition
		average	min	max	

Table 2
Physiological value of drills in technical preparation by young football players

Type of drills	Duration of performance (min.)	Repetition	Pulse rate (beats/minute)		
			average	min	max
Tapping the stationary ball with a running start at a distance of 10-12 meters	5	15-20	113-125	99	145
Tapping the moving ball with a hop to the goal area	5	10-15	140-145	125	190
Dribbling in a circle	5	-	127-151	114	170
Juggling	5	-	112-114	98	135
Passing the ball in motion in pairs	5	20-25	114-150	125	185
Dribbling posts and kick accuracy (20 m)	5	4-6	157-164	132	180
Football game ¼ of a pitch without the goal area with 2x2 players 5 series through 3 min., break between series - 3 minutes	20	5	171-185	155	200
A small-sided game with field size 35x18 m, with 6x6 players	10	-	164-172	144	189
Two-sided game 11x11 or 9x9	40	-	156-160	135	185

1. construction, report, goals - 1 minute - 90 beats per minute;
2. heel-and-toe walk - 1 minute - 110 beats per minute;
3. jogging - 2 minutes - 160 beats per minute;
4. sprinting - 5 minutes - 175 beats per minute;
5. gymnastic exercise - 6 minutes - 140 beats per minute.

Thus, the average indicator of pulse rate in preparatory part contained: $(90+110+160+140+175):5=135$ beats per minute.

The average result of young football players' heart rate in fulfilling main types of exercises in physical preparation has its distinctions and characterizes next indicators of HR (Table 1).

The results of the Table 1 describe that, when carrying out gymnastic exercises on the site, heart rate contained 115-121 beats per minute, gymnastic exercises in motion - 120-135 beats per minute, in conducting outdoor games - 151-159 beats per minute. Doing free heel-and-toe walking on average contained 105-113 beats per minute. When conducting launch acceleration, higher heart rate which fluctuated from 152 to 170 beats per minute was observed.

Young football players' pulse rate in different game activities and technical elements is presented Table 2. The data discovered that higher heart rate indicators (171-185 beats per minute) were noted while conducting game activities at quarter part of a pitch without the goal areas with 2x2 players. Next higher level of heart rate (164-172 beats per minute) was recorded in a small-sided game which field size covered 35x18 meters, number of participants > was 7x7 or 6x6 and one time prolonged 10 minutes. Further, dribbling bypass with four posts at a distance of 20 meters with following beat to goal (157-164 beats per minute). The least level of heart rate was

noted when the players practiced hitting the stationary ball off the ground with a short hop (113- 125 beats per minute).

Structure of lessons was one of the most important issues in terms of the allocation of classes and training loads; for instance, a coach designed a plan for each individual training drill. Having pulse characteristics of individual physical drills, a coach could choose exercises more rationally and vary the loads while constructing

Table 3

Pulse rate of separate parts of training classes performed by young football players for 1,5 hour

Parts of training classes	Pulse rate (beats)	Average indicator (beats/minutes)	Duration (minutes)
Preliminary	2400-2800	120-140	20
Main	9800-9900	155-165	60
Final	1300-1500	130-145	10
For training:	13500-14200	135-150	90

educational training plan. Based on the study of heart rate using radio telemetry, chronometry of training drills, and games performed by young football players, we explored next pulse rate in separate parts of trainings (Table 3).

This conducted research study gave an opportunity to identify more typical structure of training classes for young football players of age 15- 16 years, whose pulse rate reached 17,7-19,7% in the preliminary part, 69,7-72,6% in the main part, and 9,6-10,5% in the final part out of total pulse rate of training activities.

Moreover, a slightly different ratio of load upon the indicators of pulse rate can be noticed in training activities where main part is two-sided game. This game starts with warm-up activities and pulse rate involves 20 % of the total training class, and the game comprises 63,4-64,1 % of pulse rate in 20 minutes. Accordingly, the average level of heart rate during the two-sided game should be in range of 160-175 beats per minute. Therefore, the pulse rate in such training activity includes 9700-10520 beats (Table 4).

Discussion

The results of our research study determined the regimes of young football players' heart rate at the age of 15-16 years throughout different training activities with different intensity in physical and technical preparations likewise the research studies by following authors Drust, Reilly (1997), and Straton et al. (2004).

It was noticed that higher heart rate was reached while carrying out initial shoots by young footballers for 1-2 minutes. Kotzamanidis et al. (2005) and Stolen et al. (2005) mentions that higher heart rate is reached while conducting intense running and jumping exercises. According to present study, young footballers HR in preparatory parts is within the limits of 120-140 beats per minute, however, under average indicator, it is 135 beats per minute.

As stated by Armstrong and McManus (2011), research subjects' pulse rate reached 150-160 beats per minute while conducting the preparatory part of high sport abilities.

The results of this study, in terms of physiological regime, indicate the effect of organism in the main part of

Table 4

Young football players' pulse rate in separate parts of game training activities

Parts of training classes	Pulse rate	Average level (beats/minutes)	Duration (minutes)
Warm-up	1860-2140	124-142	15
	6215-6670	160-175	40
Game (two halves per 20 minutes)			
Break	950-1010	95-110	10
Final	675-700	120-135	5
Total:	9700-10520	138-150	70

training drills to be matching with the data by Bunc and Psotta (2001), who give evidence that the performance of physiological effect is sufficient, however, it still does not reach the high level of footballers' tournament standard, for instance, as Reilly et al. (2000) showed the results of HR to reach 170-190 beats per minute.

The suggested structure of training classes gives opportunity to allocate the load taking into account the availability of adjustment period within optimal work capacity and reduced productivity against the background of increasing fatigue.

Depending on the pulse rate, average level of HR, and motor concentration, young footballers' classes should be divided into three loads as low, middle and high.

Consequently, in order to determine the motor concentration in training activities, the method of chronometry can be used as a dimension. Time intervals spent by young football players to fulfil physical and technical exercises during the training classes are registered by stopwatch in a special time card. The ratio of these time intervals in the total duration of trainings in percentage characterizes its motor density. The higher motor activity

is, the higher physiological effect, which means the lung ventilation and oxygen consumption (VO_2) gets increased. Using this method, we developed the assessment criteria of training loads to apply in preparation classes of young football players. The pulse rate of low intensity exercises for 90 minutes contain 7000-7500 beats, oxygen consumption (VO_2) - 1,5-2,0 litres per minute, motor density - 30-35%, average physical loads - 8500-9000 beats, VO_2 - 2,0-2,5 litres per minute and 40-50% respectively, whereas the pulse rate of high intensity exercises comprise 9500-10000 beats, VO_2 - 2,5- 3,0 litres per minute and 60-65%.

Therefore, the results of this study, as well as other researchers (Stolen et al., 2005, Liitle, Williams, 2006; Rampinini et al., 2007; Mosey, 2009) fill in gaps in this area where physical loads of young football players' functional systems are of studies matter.

Conclusions

1. Determining the pulse rate of cardiovascular system, activities performed by young football players using radio telemetry device help to observe organism reaction to different physical loads during whole physical training classes.

2. Higher reaction of cardiovascular system in physical activities are noted in carrying out repeated game exercises within technical trainings at a quarter part of the pitch without goal areas with 2x2 players and also with 6x6 players.

3. Among young football players' physical activities the most intensive work of cardiovascular system requires launch acceleration for 2 minutes, running jumps, and outdoor games.

4. Radio telemetry analysis registered players' heart rate (HR), defined the pulse rate of separated parts of training and competitive activities. Received data allow coaches to classify training loads in intensity zones that help them correlate the training curriculum of young football players.

References:

1. Adambekov, Y. (2013). *Evaluation of technical and tactical preparation of young football players of Kazakhstan. Sporto mokslas*, 7(71), 54-58.
2. Armstrong, N., McManus, A. M. (2011). *The Elite Young Athlete. Medicine and Sport Science*, Basel, Karger, 56.
3. Bunc, V., Psotta, R. (2001). *Physiological profile of very young soccer players. The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 41(3), 337-341.
4. Chamari, K., Hachana, Y., Ahmed, Y. B., Galy, O., Sghai'er, F., Chatard, J. C., Hue, O., Wisloff, U. (2004). *Field and laboratory testing in young elite soccer players. British Journal of Sports Medicine*, 38(2), 191-196.
5. Christensen, M. K., Sorensen, J. K. (2009). *Sport or school? Dreams and dilemmas for talented young Danish football players. European Physical Education Review*, 75(1), 155-133.
6. Drust, B., Reilly, T. (1997). *Heart rate responses of children during soccer play. In: T. Reilly, J. Bangsbo, M. Hughes (Eds.), Science and Football III (p. 196-200). London: E. and F. N. Spon.*
7. Franks, A., Williams, A. M., Reilly, T., Nevill, A. (1999). *Talent identification in elite youth soccer players: physical and physiological characteristics. Journal of Sports Sciences*, 17, 812-816.
8. Fraser-Thomas, J., Cote, J., Deakin, J. (2005). *Youth sport programs: An avenue to foster positive youth development. Physical Education and Sport Pedagogy*, 10, 19-40.
9. Golaszewski, J., Wieczorek, A. (2001). *The body structure and the motor fitness of the selected young football players. In: Modern Football. Theory and Praxis (p. 169-175).*
10. Janssens, M., Van Renterghem, B., Bourgois, J., Vrijens, J. (1998). *Physical fitness and specific motor performance of young soccer players aged 11-12 years. Journal of Sport Sciences*, 16, 434-435.
11. Kotzamanidis, C., Chatzopoulos, D., Michailidis, C., Papaiakevou, G., Patikas, D. (2005). *The effect of a combined high-intensity strength and speed training program on the running and jumping ability of soccer players. Journal of Strength Conditioning Research*, 19(2), 369-375.
12. Little, T., Williams, A. G. (2006). *Suitability of soccer training drills for endurance training. Journal of Strength and Conditioning Research*, 20(2), 316-319.
13. McGarry, T. (2005). *Soccer as a dynamical system: some theoretical considerations. In: Science and Football V (p. 570-579). Routledge, London.*
14. Mosey, T. (2000). *High intensity interval training in youth soccer players - using fitness testing results practically. Journal of Australian Strength and Conditioning*, 77(4), 49-51.
15. Rampinini, E., Impellizzeri, F. M., Castagna, C., Abt, G., Chamari, K., Sassi, A., Marcora, S. M. (2007). *Factors influencing physiological responses to small-sided soccer games. Journal of Sport Sciences*, 25(6), 659-666.

16. Reilly, T., Bangsbo, J., Franks, A. (2000). *Anthropometric and physiological preposition for elite soccer. Journal of Sport Science*, 18, 669-683.
17. Reilly, T., Williams, A. M., Nevill, A., Franks, A. (2000). *A multidisciplinary approach to talent identification in soccer. Journal of Sport Sciences*, 18(9), 695-702.
18. Reilly, T., Williams, A. M., Richardson, D. (2003). *Identifying talented players. In: T. Reilly and A. M. Williams (Eds.), Science and Soccer (2nd ed.) (p. 307-326). London: Routledge.*
19. Stolen, T., Chamari, K., Castagna, C., Wisloff, U. (2006). *Physiology of soccer: an update. Sports Medicine*, 35(6), 501-536. '
20. Stratton, G, Reilly, T., Williams, A., Richardson, D. (2004). *Youth Soccer: From Science to Performance. Routledge.*
21. Wein, H. (2007). *Developing Youth Football Players. Champaign IL: Human Kinetics.*
22. Williams, A. M. (2003). *Learning football skills effectively: challenging tradition. Insight- The F.A. Coaches Association Journal*, 2(6), 37-39.
23. Адамбеков, К. И. (2010). Оптимизация учебно-тренировочного процесса у юных футболистов в условиях общеобразовательных школ. *Хабаршы Вестник*, 4(6), 10-13.
24. Акпаев, Т. А, Адамбеков, Е. К. (2001). Организация учебно-тренировочного процесса по футболу в специализированных классах: Методические рекомендации. Каз. ГПУ им Абая.
25. Журин, С. Н. (2007). Модельные характеристики технико-тактических действий юных футболистов 15 и 17 лет различных игровых амплуа. *Слобожанський Науково-спортивний Вісник*, 12, 93-97, Харків, ХДАФК.
26. Нистратов, Е. Д. (2000). Функциональная подготовленность юных футболистов 15-16 лет в годичном цикле. *Теория и практика физической культуры*, 5, 37-40.
27. Попов, А. Н. (2014). Анализ технико-тактических действий юных футболистов 16-17 лет на этапе специализированной подготовки. *Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта*, 12, 54-57; doi:10.15561/18189172.2014.1210.
28. Юревич, А. И., Мкусатаев, К. Б. (2013) Концепция развития детско-юношеского футбола на Казахстане. *Хабаршы Вестник*, 3(38), 34-36.

УДК 796.42
МРНТИ 77.29.25

Elena Maidaniuk¹

*¹Dr. of State Scientific Research Institute of Physical Culture and Sport,
Ukraine*

COMPARISON OF VENTILATION AND LACTATE THRESHOLD IN ELITE ATHLETES

Abstract

The purpose of this investigation was to compare the ventilation and lactate thresholds in elite athletes during incremental exercise test. Research methods: anaerobic threshold was detected with onset blood lactate accumulation and gas exchange methods (ventilation equivalent ratio for oxygen, VE/VO₂ due to incremental load tests.

Research results. The power and oxygen consumption at ventilation and lactate thresholds have been compared in 35 elite athletes, who specialized in endurance events by using treadmill, cycle, and rowing incremental tests. The lactate and ventilation thresholds have matched in 48,3 % events, in 19,0% the ventilation threshold has been determined previous to the lactate thresholds and the lactate thresholds have been determine previous to the ventilation thresholds in 32,7% cases. The power difference between lactate and ventilation thresholds has been within the range from 33,3 to 54,4 watt and oxygen consumption - from 2,6 to 6,9 ml-min-kg⁻¹ (2,6-15,2%). The highest aerobic ability was revealed in athletes with simultaneous lactate and ventilation thresholds.

Conclusion. It is necessity to continue investigations of physiology mechanisms and biochemistry process of aerobic - anaerobic transitional zone for better theoretical understanding of anaerobic threshold nature. Several approaches must be used for correct anaerobic threshold definition of endurance events athletes.

Keywords: anaerobic threshold, oxygen consumption, endurance events, elite athletes.

Аңдатпа

Елена Майданюк¹

ЭЛИТАЛЫҚ СПОРТШЫЛАРДЫҢ ЖЕЛДЕТУ ЖӘНЕ ЛАКТАТ ҚАРСАҢЫН САЛЫСТЫРУ

*¹Дене шынықтыру және спорт мемлекеттік ғылыми-зерттеу институтының докторы,
Украина*

Осы тергеу мақсаты қадамдық жаттығу тест кезінде элиталық спортшылар желдету және лактат табалдырықтары салыстыру болды. Зерттеу әдістері: анаэробты шекті басталуы қан лактат жинақтау және газ алмасу әдістерімен анықталды (оттегі үшін желдету балама қатынасы, салдарынан қадамдық жүктеме тест / VOJ VE.

Зерттеу нәтижелері. желдету және лактат табалдырықтары электр және оттегі тұтыну жүгіру жолы, циклын қолдана отырып, сондай-ақ қосымша тесттер есу арқылы төзімділік шараларға маманданған 35 элиталық спортшылар, салыстыру болатын. лактат және желдету табалдырықтар 48,3% іс-шаралар, 19,0% желдеткіш шекті лактат табалдырықтары алдыңғы анықталған және лактат табалдырықтар 32,7% жағдайларда желдету Шектерді dprevious анықтау болды қаласында қанағаттандырады бар. лактат және желдету шегі арасындағы электр айырмашылық 33,3 бастап 54,4 ватт және оттегі тұтыну ауқымында болды - 2,6 6,9 мл-мин-kg⁻¹ бастап (2,6-15,2%). жоғары аэробты қабілеті бір мезгілде лактат және желдету табалдырықтары спортшылар анықталды.

Қорытынды. анаэробты шекті сипаттағы жақсы теориялық түсіну үшін анаэробтық өтпелі аймақ - Ол физиология тетіктерін және аэробты биохимиясы процесінің тергеу жалғастыру қажеттілігі болып табылады. Бірнеше тәсілдері төзімділік оқиғалар спортшылардың дұрыс анаэробты шекті анықтау үшін пайдаланылуы тиіс.

Түйінді сөздер: анаэробты шекті, оттегі тұтыну, төзімділік оқиғалар, элиталық спортшылар

*Аннотация
Елена Майданюк¹*

СРАВНЕНИЕ УРОВНЯ ВЕНТИЛЯЦИИ И ЛАКТАТА У ЭЛИТНЫХ СПОРТСМЕНОВ

*¹Доктор Государственного научно-исследовательского института физической культуры и спорта,
Украина*

Целью этого исследования было сравнение порогов вентиляции и лактации у элитных спортсменов во время инкрементального нагрузочного теста. Методы исследования: анаэробный порог выявлялся с накоплением лактата в крови и методами газообмена (эквивалент вентиляции для кислорода, VE / VOJ из-за инкрементных нагрузочных тестов.

Результаты исследований. Мощность и потребление кислорода на пороге вентиляции и лактации сравнивались у 35 элитных спортсменов, которые специализировались на соревнованиях на выносливость с использованием тестов на бегущую дорожку, цикл и гребля. Пределы лактата и вентиляции совпали в 48,3% случаев, в 19,0% порог вентиляции был определен ранее, чем пороги лактата, а пороги лактата определялись по сравнению с порогами вентиляции в 32,7% случаев. Разница в мощности между лактатом и порогами вентиляции находилась в диапазоне от 33,3 до 54,4 ватт, а потребление кислорода - от 2,6 до 6,9 мл-мин-kg⁻¹ (2,6-15,2%). Наивысшая аэробная способность была выявлена у спортсменов с одновременным порогом лактата и вентиляции.

Вывод. Необходима дальнейшая работа по изучению механизмов физиологии и биохимического процесса аэробно-анаэробной переходной зоны для лучшего теоретического понимания анаэробного порогового характера. Для правильного анаэробного определения порога выносливости спортсменов необходимо использовать несколько подходов.

Ключевые слова: анаэробный порог, потребление кислорода, события выносливости, элитные спортсмены.

Introduction

Special performance in endurance events (events lasting more than approximately 5 min and requiring a substantial and sustained energy transfer from oxidative pathways) is determined by the functional reserves and, first of all, reserve capacity of the oxygen transport system (Simon et al., 1986; Sumida, Donovan, 2001; Burneley, Jones, 2007; Robbins et al., 2009; Messonnier et al., 2013; Stanula et al., 2013). The functional reserves of an athlete are determined by such parameters as maximum oxygen uptake and also power output and oxygen uptake at anaerobic threshold (Beaver et al., 1986; Beneke, 1995; Klusiewicz, 2005; Burneley, Jones, 2007; Faude et al., 2009). These indicators are widely used in sports for the monitoring and evaluation of special performance and aerobic capacity of endurance event athletes. The “traditional” methods of anaerobic threshold eliciting are ventilation threshold - the beginning of pulmonary ventilation effectiveness reducing (disproportionate increase in pulmonary ventilation without a corresponding increase in oxygen consumption) and lactate threshold - the beginning of rapid lactate accumulation in blood (Wasserman et al., 1973; Tesch et al.,

1982; Reybrouck et al., 1983; Beaver et al., 1986; Simon et al., 1986; Chawalbinska- Moneta et al., 1989; Beneke, von Duvillard, 1996; Thomas et al., 2004; Stanula et al., 2013). Typically using ventilation or lactate threshold to determine the aerobic-anaerobic transition is under similar methods. Flowever, the biochemical and physiological mechanisms of these thresholds are different.

There are various approaches to determine anaerobic threshold by the blood lactate concentration, including: lactate threshold (LT) - the beginning of the rapid increase in blood lactate concentration; onset blood lactate accumulation (OBLA) - lactate concentration fixed point - 4 mmol-L⁻¹; maximal lactate steady state (MLSS) - maximum lactate concentration prior to its rapid growth; anaerobic threshold of 1 mmol (1 mmol AT) - in this approach anaerobic threshold is determined by increasing blood lactate concentration of 1 mmolT¹ or more (Tesch, 1982; Heck et al., 1985; Chawalbinska-Moneta et al., 1989; Beneke, 1995; Beneke, von Duvillard, 1996; Faude et al., 2009; Klusiewicz, 2005; Messonnier et al., 2013; Stanula et al., 2013).

Despite the fact that the definition of anaerobic threshold for ventilation and lactate threshold is widely used in sports higher achievements, now research of the mechanisms of its occurrence is an urgent problem for sports science and athletes training practice.

The **purpose** of this investigation was to compare the ventilation and lactate thresholds in elite athletes during incremental exercise test.

Methods

Thirty-five trained athletes of cyclic sports with age range from 18 to 29 years were studied: biathlon (n = 10); rowing (n = 25). After 5 min of unload warm up athletes performed an incremental test exercise to achieve the maximal oxygen uptake (VCfmax) on a treadmill ergometer - Jaeger CareFusion 100- 720CE (for biathletes), cycle ergometer Monark Ergomedic E839, and rowing ergometer Concept II (for rowers).

The initial load for the rowing ergometer Concept II was 1,5 Wkg¹ of body weight with increasing for 30,0 W on each stage of the test. The initial load for cycle ergometer was 78,5 W with increment of 39,2 W on each stage, cadence - 80 rpm. Initial load for treadmill exercise test was 3,0-s¹, the slope for each stage was increased by 1°.

Lactate threshold determination. After each stage of the load, the capillary blood was taking from the finger to determine the lactate concentration. The blood from finger was sampled at the end of each load stage. Blood lactate concentration was determined using a biochemical analyzer Dr.Lange. Testing protocol for treadmill and rowing ergometer reckon for a 30-second stop for blood sampling; for bicycle ergometer testing blood was carried out without stopping of the load.

The lactate threshold has been determined at the beginning of a rapid accumulation of lactate in the blood (Onset Blood Lactate Accumulation, OBLA).

Ventilation threshold determination. The respiratory parameters were registered by gas analyzer Oxycon Mobile and Oxycon Pro each 10 seconds of testing. The CO₂ and O₂ tensions in expiration gas were recorded as well as pulmonary volume (VE, lmin⁻¹), breath volume (BV, l), breath frequency, BF, l min⁻¹), FEO₂, FECO₂, and some other physiology parameters were registered.

Anaerobic threshold was determined by ventilation equivalent ratio for oxygen (VE/VO₂) - the effectiveness of pulmonary ventilation reduction.

The heart rate (HR, bpm) was registered using a heart rate monitor Polar RS 800.

Statistical analysis has been led by using Statistica 6.0 software package. The mean values, standard deviations, significance of the differences for independent trials, and conformity of the distribution of the tested variables to the normal distribution were analyzed using the Student (p<0.05) and Kolmagorov tests, respectively.

Results and discussion

The investigation results are reported in Table 1. No substantial (p < 0,05) difference of the physiology parameters at lactate and ventilation thresholds has been determined The oxygen uptake at lactate threshold was 40,3 mlmin-kg⁻¹ (76,1% VO_{2max}), at ventilation threshold -39,6 mlminkg⁻¹

(75,5% VO_{2max}). The investigated thresholds have been detected during similar power outputs: 208,2 watt (66,6% from maximal power outputs during tests) at lactate threshold and 211,3 watt (68,8% from maximal power outputs during tests) at ventilation threshold.

Table 1

Physiology responses to lactate and ventilation thresholds ($X \pm \delta$, n = 58)

Indicators	Lactate threshold	Ventilation threshold
------------	-------------------	-----------------------

VO ₂ m ³ · l ⁻¹ · min ⁻¹ · kg ⁻¹	40,3 ± 11,4	39,6 ± 9,7
VO ₂ %	76,1 ± 12,1	75,5 ± 9,3
Lactate, mmol l ⁻¹	4,3 ± 0,7	3,9 ± 1,0
Power outputs, watt	208,2 ± 62,4	211,3 ± 57,4
Power outputs, %	66,6 ± 13,5	68,8 ± 10,1
Heart rate, bpm	162,9 ± 18,9	161,9 ± 16,5
Pulmonary ventilation, l min ⁻¹	82,1 ± 16,0	77,4 ± 12,3

However, individual analysis of data has showed the concurrence of the threshold only in 28 athletes (48,3%); the ventilation and lactate threshold was identified at the same degree of load (LT = VT). In eleven athletes (19,0%) the ventilation threshold has preceded the lactate threshold (VT < LT) and in 19 athletes (32,7%) the lactate threshold has preceded the ventilation threshold (LT < VT) (Table 2).

The most differences between ventilation and lactate thresholds have been identified during incremental cycle test: only in 12 athletes (36,4% observations) investigated thresholds have coincided (the power outputs and oxygen uptake did not differ). The most frequently (57,6% of observations), during incremental cycle test, the blood lactate concentration has indicated the increase of anaerobic mechanisms of ATP generated without the respiratory compensation. For treadmill and rowing ergometer tests the most frequently have been elicited the congruence of lactate and ventilation thresholds (60,0% and 70,0% of observations, respectively), in 40% for treadmill and in 30% cases for rowing ergometer the ventilation threshold have preceded to the lactate threshold (Fig.).

Power outputs and oxygen uptake at lactate (LT) and ventilation thresholds (VT) ($X \pm \delta$, $n = 58$)

Table 2

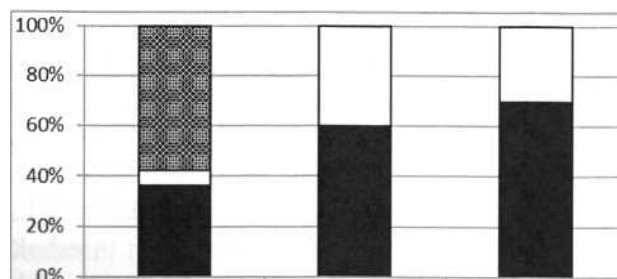
Threshold combinations	Threshold	Power outputs, watt	VO ₂		Lactate, mmol · l ⁻¹
			ml min·kg ⁻¹	%	
Rowing ergometer (n = 10)					
LT=VT (n = 7)	LT	314,3 ±21,7	50,5 ±5,1	79,6 ± 8,9	3,9 ± 0,6
	VT		49,4 ± 6,3	78,2± 11,1	
VT < LT (n = 3)	LT	304,0 ±21,4	49,4 ±4,8	80,3 ± 7,6	4,4 ± 0,6
	VT	270,7 ± 15,8	45,2 ± 5,9	73,7 ±9,3	3,3 ±0,1
Treadmill (n = 15)					
LT=VT (n = 9)	LT	258,3 ±39,5	52,6 ±4,8	84,2 ± 4,5	3,7 ± 0,6
	VT		50,9 ±5,9	81,6 ±6,2	
IT< LT (n = 6)	LT	261,7 ±37,7	54,0 ±3,9	87,0 ±5,1	4,4 ± 0,8
	VT	223,7 ± 11,2	49,0 ± 4,4	78,9 ±5,3	2,6 ± 0,5
I Cycle ergometer (n = 33)					
LT=VT (n= 12)	LT	274,5 ± 19,2	39,1 ±3,7	90,4 ± 5,8	4,1 ±0,1
	VT				
IT< LT (n = 2)	LT	291,4 ±6,6	40,0 ± 1,9	89,5 ± 1,8	4,2 ± 0,6
	VT	237,0 ±2,8	33,1 ±2,9	74,3 ±4,3	3,0 ±0,6

$LT < VT (n - 19)$	LT	$196,1 \pm 23,2$	$29,2 \pm 4,3$	$62,9 \pm 4,5$	$4,1 \pm 0,8$
	VT	$235,3 \pm 17,4$	$31,8 \pm 3,9$	$68,5 \pm 3,8$	$5,6 \pm 0,3$

LT=VT- lactate and ventilation thresholds are same (identified at same stage of tests loads);

VT < LT -ventilation threshold has preceded to the lactate threshold;

LT < VT - lactate threshold has preceded to the ventilation threshold.

$LT < VT$ $VT < LT$ $VT=LT$

Fig. Frequency distribution of ventilation and lactate thresholds combination in endurance event elite athletes due incremental test loads using different ergometers.

The difference of power outputs on the average was 39,4 watt, oxygen uptake-2,6 ml-min-kg⁻¹ (5,6%), heart rate - 15 bpm (139 bpm at lactate threshold and 154 bpm at ventilation threshold, respectively). The first consequence of anaerobic glycolysis is the increase of lactate acid concentration in muscular cells and as a result - in the blood (Coyle et al., 1984; Beaver et al., 1986; Heck et al., 1985; Chawalbinska-Moneta et al., 1989; Soller et al., 2008; Klein et al., 2010; Lorenzo et al., 2011). It is known that lactate acid is more than 99% dissociated and buffered predominantly by the bicarbonate system of the blood. The additional carbon dioxide caused by buffering is exhaled via lungs, resulting in increase in VCO₂ of expiration air. The increase of CO₂ and H⁺ in the blood stimulates the lung ventilation. The blood lactate increasing without lung ventilation rising have been detected only during cycle incremental load test. Probably, this is due to limited muscular mass involved in cycle exercise load.

The mean differences in power outputs between lactate and ventilation threshold (VT < LT) have been from 33,3 to 39,2 watt and oxygen uptake - from 2,6 to 5,0 ml-min-kg⁻¹ (5,4 - 8,1% VO₂ max). The lactate blood concentration at ventilation threshold does not exceed 3,4 mmolT⁻¹ (within 2,6 to 3,3 mmolT⁻¹). The detected fact of the lactate threshold delay with regard to ventilation threshold probably is caused by delaying of the lactate removing from working muscle to blood.

The highest work performance capabilities also oxygen consumption has been determined in athletes with equal lactate and ventilation thresholds. This proves the most aerobic capacity of these athletes.

The study results have showed the significant difference between lactate and ventilation thresholds in greater part of elite athletes (30 observations or 51,7% cases of all tests) due incremental load test. Conclusion from this experimental data is necessity to continue investigations of physiology mechanisms and biochemistry process of aerobic- anaerobic transitional zone for better theoretical understanding of anaerobic threshold nature.

Conclusions

1. The study results have showed the significant difference of power outputs and oxygen uptake at anaerobic threshold detected by lactate and gas exchange methods due incremental load.
2. The most differences between ventilation and lactate thresholds have been identified during incremental cycle test. In 57,6% cases lactate threshold have been detected significantly earlier than ventilation threshold.
3. There are identified different types of thresholds concurrence: the ventilation and lactate thresholds have been identified at the same degree of load (LT = VT), the ventilation threshold has preceded the lactate threshold (VT < LT) and the lactate threshold has preceded the ventilation threshold (LT < VT).
4. For correct anaerobic threshold definition it is important to apply several approaches.

References:

1. Beaver, W. L., Wasserman, K., Whipp, B. J. (1986). *The new method for detecting anaerobic threshold by gas exchange. Journal of Applied Physiology*, 60(6), 2020-2027.
2. Beneke, R. (1995). *Anaerobic threshold, individual anaerobic threshold, and maximal lactate steady state in rowing. Medicine and Science in Sports and Exercise*, 6, 863-870.
3. Beneke, R., von Duvillard, S. P. (1996). *Determination of maximal lactate steady state response in selected sports events. Medicine and Science in Sports and Exercise*, 28(2), 241-246.
4. Bumeley, M., Jones, A. (2007). *Oxygen uptake kinetics as a determinant of sports performance. European Journal of Sport Science*, 2(1), 63-79.
5. Chawalbinska-Moneta, J., Robergs, A. R., Costil, D. L., Fink W. J. (1989). *Threshold for muscle lactate accumulation during progressive exercise. Journal of Applied Physics*, 6(66), 2710-2716.
6. Coyle, E., Coggan, A., Hemmert, M., et al. (1984). *Glycogen usage and performance relative to lactate threshold. Medicine and Science in Sports and Exercise*, 16, 120-121.
7. Faude, O., Kindermann, W., Meyer, T. (2009). *Lactate threshold concepts: how valid are they? Sports Medicine*, 6(39), 469-478.
8. Heck, H., Mader, A., Hess, G., et al. (1985). *Justification of the 4 mmol/l lactate threshold. International Journal of Sports Medicine*, 6, 117-130.
9. Klein, C. S., Peterson, L. B., Ferrell, S., Thomas, C. K. (2010). *Sensitivity of 24-h EMG duration and intensity in the human vastus lateralis muscle to threshold changes. Journal of Applied Physiology*, 108, 655-661.
10. Klusiewicz, A. (2005). *Relationship between the anaerobic threshold the maximal lactate steady state in male and female rowers. Biology of Sport*, 2(22), 171-180.
11. Lorenzo, S., Minson, C. T., Babb, T. G., Halliwill, J. R. (2010). *Lactate threshold predicting time-*

- trial performance: impact of heat and acclimation. *Journal of Applied Physiology*, 111, 221-227.
12. Messonnier, L. A., Emhoff, C. W., Fattor, J. A., Homing, M. A., Carlson, T. J., Brooks, G. A. (2013). Lactate kinetics at the lactate threshold in trained and untrained men. *Journal of Applied Physiology*, 114, 1593-1602.
 13. Reybrouck, T., Ghesquiere, J., Cattaert, A., Fagard, R., Amery, A. (1983). Ventilatory thresholds during short- and long-term exercise. *Journal of Applied Physiology*, 6(55), 1694-1700.
 14. Robbins, J. L., Duscha, B. D., Bensimhon, D. R., Wasserman, K., et al. (2009). A sex-specific relationship between capillary density and anaerobic threshold. *Journal of Applied Physiology*, 106, 1181-1186.
 15. Simon, J., Young, J. L., Blood, D. K., Segal, K. R., Case, R. B., Gutin, B. (1986). Plasma lactate and ventilation thresholds in trained and untrained cyclists. *Journal of Applied Physiology*, 60, 777-781.
 16. Soller, B. R., Yang, Y., Lee, S. M., Wilson, C., Hagan, R. D. (2008). Noninvasive determination of exercise-induced hydrogen ion threshold through direct optical measurement. *Journal of Applied Physiology*, 104, 837-844.
 17. Stanula, A., Gabrys, T., Szmatlan-Gabrys, U., Roczniok, R., Maszczyk, A., Pietraszewski P. (2013). Calculating lactate anaerobic thresholds in sports involving different endurance preparation. *Journal of Exercise Science and Fitness*, 11, 12-18.
 18. Sumida, K. D., Donovan, C. M. (2001). Lactate removal is not enhanced in nonstimulated perfused skeletal muscle after endurance training. *Journal of Applied Physiology*, 90, 1307-1313.
 19. Tesch, P. A., Daniels, W., Sharp, D. S. (1982). Lactate accumulation in muscle and blood during submaximal exercise. *Acta Physiologica Scandinavica*, 114, 441-446.
 20. Thomas, C., Sirvent, P., Perrey, S., Raynaud, E., Mercier, J. (2004). Relationships between maximal muscle oxidative capacity and blood lactate removal after supramaximal exercise and fatigue indexes in humans. *Journal of Applied Physiology*, 97, 2132-2138.
 21. Wasserman, K., Whipp, B. J., Koyal, S. N., Beaver, W. L. (1973). Anaerobic threshold and respiratory gas exchange during exercise. *Journal of Applied Physiology*, 2(35), 236-243.

УДК 796.332

МРПТИ 77.29.61

Yerlan Adambekov¹

Elvyra Achmetova²

¹Prof. Dr. of Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan

²Assoc. Prof. Dr. of Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan

ANALYSIS OF ONE-YEAR TRAINING CYCLE DEVELOPMENT IN HIGH PERFORMANCE FOOTBALL TEAM

Abstract

Long-term observation of high performance football teams training has shown that training for championships under the system of two macro-cycles has its own characteristics in the planning of educational-training process in the context of annual training cycle. However, in each country and, especially in Kazakhstan, it has its own specific conditions as well. The aim of the present study was based on experiment to study and compare the structure and content of the training process of football major league teams in different variants of the annual training cycle formation.

During the research, technologies of building a workout in preparation of the annual cycle of the football club in professional league of Kazakhstan "Aktobe" in different seasons were analysed. Following events calendar, team training was carried out in two different annual cycles: during one season, the team participated only in the national championship and the championship Cup of the country (Option 1), during next season - in addition to these events, the team participated in the UEFA Champions League (Option 2). The one-year players' training program included number of training sessions, volume of training loads in

hours, and determined the direction of physical activity performed by energy supply zones.

The analysis of load parameters revealed the reflection of the current practice of professional football club players' training requirements and, presumably, can serve as a basis for planning high performance football players.

The total volume of training and competitive loads under different variants of the annual training cycle formation was different: in Option 1 the load contained of 834 hours and in the Option 2-926 hours. It can be noted that the loads increased during the second championship round: it grew from 312 to 324 and, respectively, from 322 to 408 hours in Option 2. Consequently, in the second annual cycle construct, when the team participated in UEFA Champions League, the volume of training loads was reduced and the competitive load increased throughout the game stages. In different types of modelling annual cycles with participation in international tournaments, the most significant change was in physiological effects of stress on the body in the direction of increasing the volume of aerobic-anaerobic and anaerobic-alactic loads.

Keywords: football players, the annual training cycle, competition period, physical activity.

Аңдатпа
Е.К. Адамбеков¹
Э.К.Ахметова²

БІР ЖЫЛДЫҚ ОҚУ ЦИКЛІ ФУТБОЛ ЖОҒАРҒЫ КОМАНДАСЫНЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ ТАЛДАУ ӨНІМДІЛІГІ

*¹ҚазҰПУ ДМжСПДТмӘ кафедрасының п.ғ.к., профессоры,
Алматы қаласы, Қазақстан*

*²ҚазҰПУ ДМжСПДТмӘ кафедрасының п.ғ.к., доценты,
Алматы қаласы, Қазақстан*

Жоғары өнімділік футбол командалары оқыту ұзақ мерзімді бақылау екі макро-циклдерінің жүйесі бойынша чемпионаттарында үшін оқыту жылдық оқыту циклына контекстінде оқу-жаттығу үрдісін жоспарлау өз ерекшеліктері бар екенін көрсетті. Алайда, әр елде, әсіресе Қазақстанда, ол сондай-ақ өзінің ерекше жағдайлар бар. Зерттеудің мақсаты осы жыл сайынғы оқыту циклы қалыптастыру түрлі нұсқада футбол лига командалары оқу процесінің құрылымы мен мазмұнын зерттеу және салыстыру үшін эксперимент негізделген болатын. Зерттеу барысында, әр мезгілінде Қазақстан «Ақтөбе» кәсіби лигасында футбол клубының жылдық цикл дайындауға жаттығулар құрылыс технологиялары оқиғалар күнтізбесіне қорытындысы талданды, команда оқу екі түрлі жылдық цикл жүргізілді: бір кезінде маусымы, команда алдағы маусымы кезінде, ұлттық чемпионатының және чемпионатында еліміздің кубогы (1-нұсқа) ғана қатысты - осы оқиғаларға қоса, команда УЕФА Чемпиондар Лигасы (2-нұсқа) қатысты бір жылдық ойыншылар. «оқыту бағдарламасы тренингтер санын, сағат оқу жүктер көлемін енгізілген, және энергиямен жабдықтау аймақтары орындауындағы дене белсенділігі бағытын анықталады. Жүктеме параметрлерін талдау кәсіби футбол клубы ойыншылардың оқыту талаптарын ағымдағы практикасын көрініс анықталды және болжам, жоғары өнімділік футболшылар жоспарлап үшін негіз бола алады. Жылдық оқыту циклі қалыптастыру түрлі нұсқалары бойынша даярлау және бәсекеге қабілетті жүктемелердің жалпы көлемі әр түрлі болды: 1-нұсқа 834 сағат қамтылған жүктеме және Тандауы 2-926 сағат. Ол жүктер дөңгелек екінші чемпионатында кезінде артып отырғанын атап өтті болады: команда УЕФА Чемпиондар Лигасы қатысты кезде ол, екінші жылдық циклы құрылымнан, Демек Option 2. 322-ден 408-ге дейін, тиісінше, 324 312 дейін өсті және , оқу жүктер көлемі қысқарды және бәсекеге қабілетті жүктеме ойын кезеңдерінде ұлғайтылды. халықаралық турнирлерге қатысуымен жыл сайынғы циклдары модельдеу әр түрлі түрлері, ең елеулі өзгерістер аэробты-анаэробтық және анаэробты-alactic жүктер көлемін ұлғайту бағытында ағзасына стресс физиологиялық әсерлері болды.

Түйінді сөздер: футболшылар, жыл сайынғы оқыту циклы, бәсекелестік мерзімі, дене белсенділігі.

Аннотация
Е.К.Адамбеков¹
Э.К.Ахметова²

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ГОДИЧНОГО УЧЕБНОГО ЦИКЛА В ФУТБОЛЬНОМ ПЕРВЕНСТВЕ ВЫСОКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

*¹к.п.н., профессор кафедры теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта
КазНПУ им.Абая,*

г.Алматы, Казахстан

²к.п.н., доцент кафедры теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта

Долгосрочное наблюдение за подготовкой футбольных команд высокой производительности показало, что подготовка к чемпионатам в рамках системы из двух макроциклов имеет свои особенности в планировании учебно-тренировочного процесса в контексте ежегодного учебного цикла. Однако в каждой стране, и особенно в Казахстане, есть свои специфические условия. Цель настоящего исследования была основана на эксперименте по изучению и сопоставлению структуры и содержания тренировочного процесса футбольных команд высшей лиги в различных вариантах формирования годового тренировочного цикла. В ходе исследования были проанализированы технологии построения тренировки в рамках подготовки годового цикла футбольного клуба в профессиональной лиге Казахстана «Актобе» в разные сезоны. Следуя календарю событий, командная тренировка проводилась в двух разных годовых циклах: во время одного Сезона, команда участвовала только в национальном первенстве и чемпионате страны по кубку страны (Вариант 1), в следующем сезоне - помимо этих событий, команда участвовала в Лиге чемпионов УЕФА (Вариант 2). Игроки года Программа обучения включала в себя количество учебных занятий, объем учебных нагрузок в часах и определял направление физической активности, выполняемой зонами энергоснабжения. Анализ параметров нагрузки показал отражение нынешней практики подготовки профессиональных футболистов и, по-видимому, может послужить основой для планирования высокопроизводительных футболистов. Общий объем учебной и конкурсной нагрузки по различным вариантам формирования годового цикла обучения был иным: в Варианте 1 нагрузка составляла 834 часа и в варианте 2-926 часов. Можно отметить, что нагрузки увеличились во время второго раунда чемпионата: он вырос с 312 до 324 и, соответственно, с 322 до 408 часов в Варианте 2. Следовательно, во втором годовом цикле, когда команда участвовала в Лиге чемпионов УЕФА, Объем тренировочных нагрузок был снижен, а конкурентная нагрузка увеличилась на всех этапах игры. В разных типах моделирования годовых циклов с участием в международных турнирах самым значительным изменением было физиологическое воздействие стресса на организм в направлении увеличения объема аэробно-анаэробных и анаэробно-алактических нагрузок.

Ключевые слова: футболисты, годовой тренировочный цикл, период соревнований, физическая активность.

Introduction

Long-term observation of high performance football teams training shows that initiation of training for championships under the system of two macro-cycles has its own characteristics in the planning of educational-training process in the annual cycle of training (Casajus, 2001; Carabas, 2013; Manasis, Ntzoufras, 2014). This means that there is a need to change the usual periodic system of the yearly training cycle in football (Адамбеков, 2007; Сычев, 2010; Owen et al, 2012). Analysis of high performance teams training reveals that the competition system cannot be replaced by the system of training sessions as the only one competitive practice because it leads to coaching the players of average performance as their potential abilities cannot compensate the limiting factors of physical, technique, and tactical preparedness (Carling et al, 2005; Шамардин, 2012).

Currently the Kazakhstan Championship is played in the professional league among the limited number of the strongest teams in the country. But even among those teams there are important differences. Some teams participate in the European Cup tournaments and prepare candidates for the national teams of different age groups. Plans for these teams during the yearly cycle of preparation are drawn up to enabling them to achieve an optimal level of preparedness for the top tournaments as well as to participate in the national games. Other teams do not set themselves for the task to participate in the Cup competitions (Акпаев, 2002).

All these factors lead to an extension of competition period that is reflected not only in the reduction of the preparatory period but also leads to a change in its structure. Specificity of team sports affects the features of constructive training and competitive processes. As in most other countries, the system of the annual cycle of training Kazakh league teams provides two - winter-spring and summer-autumn - micro-cycles.

Data analysis of scientific and methodological literature (Wright et al., 2013; Manasis, Ntzoufras 2014) shows that such structure for one-year training of high performance players is the most optional. However, in each country and especially in Kazakhstan it has its own specific conditions in the annual cycle

of players' training. Therefore, it is necessary to examine various options for constructing annual cycles of training a team; in the first case, when the team participates in the championship games and the Cup of Kazakhstan, in the second case, when these competitions are entered alongside with participation in the UEFA Champions League.

The aim of the present study was based on experiment to study and compare the structure and content of the training process of football major league teams in different variants of the annual training cycle formation.

Methods

During the research, technologies of building a workout in preparation of the annual cycle of the football club professional league of Kazakhstan "Aktobe" in different seasons were analysed. In season 2012 the team played in the championship of Kazakhstan for the Cup of the country and in season 2013 next to these competitions it participated in UEFA Champions League and overcame two rounds of qualifying games of the tournament.

Following events calendar, team training was carried out in two different annual cycles: during one season the team participated only in the national championship and the championship Cup of the country (Option 1), during next season - in addition to these events, the team participated in the UEFA Champions League (Option 2). The one- year players' training program included number of training sessions, the volume of training loads in hours, and determined the direction of physical activity performed by energy supply zones.

Results

Let's consider the first version of the annual training cycle of high performance team. The ratio of load parameters of individual periods in the structure of the annual cycle is presented in Table 1.

Winter training periods are divided into three stages: general physical training and special training stage followed by pre-competitive stage. The duration of this period is 9 weeks (from the end of December until the 1st of March). The number of training days is 48, the number of training sessions is 84, and the amount of training loads is 150 hours. This is 17.3, 30.2 which is 18 % of the total annual amount of the indicators. The first round of the national championship lasted for 4 months from the beginning of March to June. Throughout this period the players were training and participating for 126 days and conducted 156 training sessions that were given 312 hours. Physical activity in the first round of the championship had the following areas: aerobic exercise was 30 %, anaerobic-aerobic - 40 %, anaerobic alactic - 20 %, and anaerobic-glycolytic - 10 %. The second round of the competition period lasted from late July to early November - a period of 14 weeks; during this period,

Table 1

The structure and content of loads in the annual training cycle (Option 1) of the team "Aktobe"

Load parameters	Winter training period			Competition period (1 st round)	Transitional period	Competition period (2 nd round)	Transitional period	Total for the year
	Stage of general	Stage of special	Stage of competition					
Number of	16	20	12	126	18	104	30	278
Number of	29	33	22	156	10	162	20	432
Volume of	48	62	40	312	18	324	30	834
Type of load. %								
Aerobic	35	30	25	30		32		
Aerobic-	37	35	40	40		38		
Anaerobic-	20	25	23	20		20		
Anaerobic-	8	10	12	10		10		

it consisted of 104 training and competition days, players conducted 162 training sessions that were given 324 hours. Distribution of physical activity in the zones of energy supply remained similar as in the first round of the championship. The team started participation in the UEFA Champions League during the next season.

This indicates particular problems for successful performance in these competitions as well as the national championship. The structure and content of the training process is presented in Table 2.

Number of training days in the second embodiment of annual cycle construction for the winter training was reduced from 48 to 38 days while the number of days in the first round of the national championship was increased to 143 days. In the second round of the competition the number of training days increased to 116 days and the total number of the annual cycle of the second embodiment had increased relatively to the first embodiment - from 278 to 297 days. Also, the increased number of training sessions grew respectively from 432 to 443 and the total volume of training loads grew from 834 to 926 hours.

Comparing the exercise focus on the physiological effects on players at the stage of winter training in the first and second embodiments of the annual cycle, it may be noted that the decline in aerobic type of load in the second embodiment on the average was 18 % and anaerobic glycolytic was 7 % and the increase in the volume of anaerobic-aerobic and anaerobic- lactic type of load were respectively 16.0 % and 9.0 %.

In the second embodiment the construction of the annual cycle of training in the first and second quarters of the competitive period physical activity performance in anaerobic-alactic regime was increased by 2 % and anaerobic-glycolytic load was lowered by 2 % compared to the first embodiment of the structure.

Discussion

The volume of the annual training cycle loads depends on the league in which the team plays, considering the duration of the competition period and the number of games involved. For example, according to С. Тюленьков (2007), during the winterspring training period the volume of training loads varies from 180 to 240 and in 1st and 2nd competitive rounds it increases from 380 to 400 hours. Thus, during the annual cycle training, volume loads reach 800-900 hours in the major league team (Levin, 1997; Spinks et al., 2000). Our data is consistent with the data of these specialists. At the stage of general training (first 2 weeks) athletes solve the problem mainly through functional training. At the stage of special preparation (4 weeks later) players solve the problem of special physical, technical, tactical, and psychological preparation (Reilly, 2000; Bisanz, Gerisch, 2008). At the pre-competitive stage of training (3 weeks) during micro-cycle at least one control game is held. It is used with a great deal of competing exercises on different size sites with a different number of players. Physical activity in the training process must alternate in nature, volume and intensity focusing on the physiological effects that provide flexible management of fatigue and the recovery process (Taylor, 2010).

Our studies have shown that the formation of a prepared team to participate in the national championship and UEFA Champions League is resulted in taken places; though, interrelated but at the same time different training processes were applied. Here, essential is the formation of longterm basic and special components of preparedness as well as a relatively rapid achievement on this basis is the highest state of preparedness for specific competitions. Many researchers tend to prepare players accordingly (Franks, McGarry, 1996; Baker et al., 2007; Carter, 2009; Clemente et al., 2014) - by analogical building of training cycle and the dynamics of the physical conditions.

Table 2

The structure and content of loads in the annual training cycle (Option 2) of the team "Aktobe"								Total for the year
Load	general preparatio	special preparatio	competition period	round)	nd round)			
Number of training days	12	16	10	143	16	116	28	29
Number of training	21	28	17	183	10	166	18	44
Volume of training, hours	42	52	36	332	20	408	36	92
Type of load, %								
Aerobic	28	24	20	30		30		
Aerobic-anaerobic	42	41	45	40		40		
Anaerobic-alactic	25	25	27	22		22		
Anaerobic-glycolytic	5	10	8	8		8		

Conclusions

1. The analysis of load parameters of the football team indicates time ratio to be the annual cycle of high performance players. It reflects the current practice of professional football club and can serve as a basis for planning training process for any high performance football team.

2. The total amount of training and competitive loads under different variants of annual training cycles is at different levels and, when applying Option 1, it consists of 834 hours, while under

Option 2 - 926 hours. Comparing the amount of training and competitive loads made in the first and second quarters of the competitive period, it is possible to note the increase from an average of 312 and 324 hours, respectively, to 322 and 408 hours. Consequently, in the second cycle, when the team participated in UEFA Champions League, the volume of training loads was reduced and the competitive loads increased throughout the game stages.

3. In different types of modelling annual cycles with participation in international tournaments, the most significant change was in physiological effect of stress on the body in the direction of increasing the volume of aerobic-anaerobic and anaerobic- alactic loads.

References:

1. Baker, S. W., Spring, C. A., Wheeler, J. A. (2007). Performance requirements for surface hardness of winter pitches. *Journal of Turfgrass and Sports Surface Science*, 83, 91-97.
2. Bisanz, G., Gerisch, G. (2008). *Fussball-Kondition- Technik-Taktik and Coaching*. Meyer and Meyer Verlag.
3. Carabas, I. (2013). Aspects regarding the role and the importance of physical preparation in the modern football game. *Timisoara Physical Education and Rehabilitation Journal*, 5(10), 61-65.
4. Carling, Ch., Williams, A., Reilly, T. (2005). *Handbook of Soccer Match Analysis: a Systematic Approach to Improving Performance*. Routledge, London and New-York.
5. Carter, N. (2009). The importance of asset maximization in football: forwards the long-term gestation and maintenance of sustained high performance. *International Journal of Sports Science and Coaching*, 4(4), 485-488.
6. Casajus, J. A. (2001). Seasonal variation in fitness variables in professional soccer players. *Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 41(4), 463—469.
7. Clemente, F., Martins, F., Mendes, R. (2014). Periodization based on small-sided soccer games: theoretical considerations. *Strength and Conditioning Journal*, 36(5), 34-39.
8. Franks, I., McGarry, T. (1996). The science of match analysis. In: T. Reilly (Ed.), *Science and Soccer* (pp. 363— 375). London.
9. Manasis, V., Ntzoufras, J. (2014). Between-seasons competitive balance in European football: review of existing and development of specially designed indices. *Journal of Quantitative Analysis in Sports*, 10(2), 139-144.
10. Owen, A., Wong, P., Delal, A. (2012). Effects of a periodized small-sided game training intervention on physical performance in elite professional soccer. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 26, 2748-2754.
11. Reilly, T., Bangsbo, J., Franks, A. (2000). Anthropometric and physiological periodisations for elite soccer. *European Journal of Sport Science*, 18, 669-683.
12. Spinks, T., Reilly, T., Murphy, A. (2000). *Science and Football* (pp. 76-80). London, Routledge.
13. Taylor, J., Mellalieu, S., James, N., Barter, P. (2010). Simulation variable effects and topical performance in professional football. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 10(3), 255-257.
14. Wright, C., Atkins, S., Jones, B., Todol, J. (2013). The role of performance analysis within the coaching process: performance analysis survey. *The role of performance analysis in elite football club settings*. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 13(1), 1-5.
15. Адамбеков, К. И. (2007). *Теория и методика футбола Алматы. Елнур*.
16. Акпаев, Т. А. (2002). *Управление тренировочным процессом в футболе. Методические рекомендации. Алматы, Каз ГПУ*.
17. Левин, В. С. (1997). *Педагогические параметры тренировочных нагрузок футболистов: учебное пособие. Малаховка*.
18. Сычев, Б. В. (2010). *Моделирование соревновательной деятельности высококвалифицированных футболистов. Слобожанський науково-спортивний вісник. Харків*, 3, 94-100.
19. Тюленьков, С. Ю. (2007). *Теоретико-методические подходы к системе управления подготовкой футболистов высокой квалификации. Физическая культура*.
20. Шамардин, В. Н. (2012). *Технология подготовки футбольной команды высшей квалификации. Днепрпетровск, Инновация*

Милашюс Казис¹

¹проф. габил. др. Литовского эдукологического университета,
г.Вильнюс, Литва

ВЛИЯНИЕ ВОЛН ЭЛЕКТРОМАГНИТНОГО ПОЛЯ НА НЕКОТОРЫЕ ФИЗИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ У ФИЗИЧЕСКИ АКТИВНЫХ ЛИЦ

Аннотация

Целью исследования было изучение терапевтического эффекта аппарата BEMER-3000, генерирующего биоэлектромагнитные волны, который применялся в течение 14 дней для физически активных мужчин в возрасте 20-22 лет, динамики их физических показателей и показателей функциональной емкости. Экспериментальная (Е) группа состояла из 14 физически активных случайно выбранных мужчин в возрасте 20-22 лет. Группа контроля (С) включала 14 мужчин, отобранных по тому же принципу. Группу Е мужчин дважды в день экспонировали в течение 16 минут с использованием аппарата BEMER-3000 в течение 14 дней. Исследование включало в себя однократную мышечную силу (SMCP), анаэробную мышечную силу (AAMP), смешанную анаэробную алатико-гликолитическую силу (AAGP), аэробную способность при критической интенсивности и анаэробные пороговые пределы, а также физическую работоспособность, Сердечного ритма (HR), поглощения кислорода (VO2). Функциональную емкость систем кровообращения и дыхания оценивали в соответствии с ЧСС в покое при стандартной физической нагрузке (30 приседаний на 45 секунд) и после 60-секундного восстановления. По этим данным был рассчитан индекс Руфера (RI). Результаты показали, что 14-дневная терапия BEMER-3000 путем постепенного увеличения интенсивности электромагнитных волн с 4-й по 8-ю программу оказала значительное влияние на SMCP, AAMP, AAGP и положительно влияла на аэробную емкость при критической интенсивности и анаэробных Пороговые значения. Ежедневная экспозиция в течение 32 мин. К эффекту BEMER-3000 проявлял подавляющее действие на центральную нервную систему, вызывал сонливость и, следовательно, мог быть полезен в условиях сильного нервного напряжения, при бессоннице и, таким образом, улучшал качество отдыха, процесс выздоровления после Высокие нервные и физические нагрузки. Кроме того, травмы заживали лучше после воздействия аппарата BEMER-3000.

Ключевые слова: электромагнитное поле, физические способности, аэробная емкость, система кровообращения.

Аңдатпа

Казис Милашюс¹

ЭЛЕКТРОМАГНИТТІК ӨРІСТІҢ АДАМДАРҒА ФИЗИКАЛЫҚ ӘСЕРІ

¹Литва Эдукологиялық университетінің, б.ғ.д, профессоры,

Вильнюс қаласы, Литва.

Зерттеудің мақсаты 20-22 жас аралығындағы физикалық Белсенді еркектерге, функционалдық сыйымдылығы олардың физикалық индикаторлар мен көрсеткіштердің динамикасы үшін 14 күн бойы қолданылған bioelectromagnetic толқынын, генерациялайтын, Бемер-3000 құрылғының емдік әсерін зерттеу болды. Эксперименттік (Е) топтық 20-22 жас аралығындағы 14 физикалық белсенді кездейсоқ таңдалған ерлер тұрды. бақылау тобы (С) сол принципі бойынша таңдалған 14 ерлер тұрды. Ерлер тобы Е күніне екі рет 14 күн ішінде Бемер-3000 құрылғысын пайдаланып 16 минут ұшыраған. зерттеу, бір бұлшық күшін (Smcp), (кәсіпорындарының) анаэробты бұлшық ет күшін, аралас анаэробты alatiko-гликолитик күші (AAGP), сыни қарқындылығы және анаэробты шекті мәндерді, сондай-ақ дене орындау, ЧСС (HR) кезінде аэробты әлеуетін құрады оттегінің сіңіру (VO2). Стандартты физикалық жүктеме (45 секунд 30 приседания) бар, және қалпына келтіру 60 секундтан кейін қалған жүрек ставка сәйкес бағаланады қан айналымы мен тыныс алу жүйелерін функционалдық сыйымдылығы. Осы мәліметтерге сәйкес Rufer индексі (RI) есептелген. нәтижелері біртіндеп 8-ші бағдарламасына 4 мың электромагниттік толқындардың қарқындылығын арттыру арқылы 14-күндік терапия Бемер-3000 Smcp, кәсіпорындарының, AAGP және сыни қарқындылығы және анаэробты табалдырықтары кезінде аэробты оң әсері айтарлықтай әсер етті, бұл. көрсетті 32 минут Күнделікті экспозиция. Бемер-3000 жүзеге асыру үшін, орталық жүйке жүйесіне тежейтін әсер көрсетті себебі ұйқышылдық, сондықтан осылайша ауыр эмоциялық стресс, ұйқысыздық және, қалған сапасын жақсарту, жоғары жүйке және жүзеге асырылғаннан кейін қалпына келтіру үдерісіне

бойынша пайдалы болуы мүмкін. Сонымен қатар, жарақаттар Бемер-3000 құрылғыға әсерінен кейін жақсы сауықтырды.

Түйінді сөздер: электромагниттік өріс, физикалық қабілеті, аэробтық, қан айналымы жүйесі.

Abstract

Kazys Milašius¹

EFFECTS OF BIOELECTROMAGNETIC ENERGY REGULATION (BEMER-3000) PROCEDURES ON PHYSICAL CAPACITY AND VEGETATIVE FUNCTIONS IN MEN

¹Prof. Dr. Habil. of Lithuanian University of Educational Sciences,

Vilnius, Lithuania

The aim of the study was to investigate the therapeutic effect of the apparatus BEMER-3000 generating bioelectromagnetic waves which were applied for 14 days to physically active men aged 20-22 years, on the dynamics of their physical performance and functional capacity indices. The experimental (E) group comprised 14 physically active randomly selected men aged 20-22 years. The control (C) group included 14 men selected on the same principle. The group E men were twice a day exposed for 16 min to the effect of the BEMER-3000 apparatus in the course of 14 days. Study included single muscle contraction power (SMCP), anaerobic alactic muscular power (AAMP), mixed anaerobic alactic – glycolytic power (AAGP), aerobic capacity at critical intensity and anaerobic threshold limits, as well as physical working capacity, lung capacity (LC), heart rate (HR), oxygen uptake (VO₂).

The functional capacity of the circulatory and respiratory systems was assessed according to HR at rest, under a standard physical load (30 sit-ups per 45s) and after a 60-s recovery. From these data the Rouffier index (RI) was calculated. The results showed that a 14-d BEMER-3000 therapy by gradually increasing the intensity of electromagnetic waves from the 4th to the 8th program exerted significant effect on SMCP, AAMP, AAGP and a positive effect on the aerobic capacity at the critical intensity and anaerobic threshold limits. The daily exposure for 32 min. to the effect of the BEMER-3000 showed a suppressive effect on the central nervous system, evoked sleepiness and therefore could be useful in conditions of a great nervous strain, in cases of insomnia and thus improve the quality of rest, the process of recovery after high nervous and physical loads. Also, traumas healed better after exposure to the effect of the BEMER-3000 apparatus.

Key words: electromagnetic field, physical abilities, aerobic capacity, circulatory system.

Введение

Правильно дозированное воздействие волнами электромагнитного поля (ЭМП) вызывает определенные физиологические изменения в различных функциональных системах организма. (Stremme, 1992). В спортивной практике волны ЭМП применяются для повышения функциональной способности системы кровообращения и эластичности мышечных волокон (Maffiuletti, 2006; Malomsoki, Babindak, 2006; Gazurek, Spodaryk, 2008), для усиления синтеза протеинов и ускорения процессов восстановления после больших физических нагрузок, лечения травм (Cohen et al., 2000; Kafka, Spodaryk, 2003, 2004; Klopp, 2004).

H. Michael (2000), J. Piatkowski et al (2009) показали, что под воздействием волн ЭМП увеличиваются объем капилляров, происходит расширение сосудов, повышается насыщение крови кислородом, а также его потребление тканями, причем этот эффект сохраняется в течение нескольких часов после процедур. K. Spodaryk, W. Kafka (2004) полагают, что волны ЭМП увеличивают минутный объем дыхания. K. Spodaryk (2001) так же представляет научные данные исследования, которые показывают что ЭМП увеличивает количество красных клеток крови.

Следует, однако, отметить, что влияние волн ЭМП различной интенсивности и продолжительности на мощность мышц, аэробные возможности и другие функции организма у физических лиц пока изучено недостаточно.

Нами предполагается, что с помощью прибора BEMER-3000 у молодых физически активных студентов можно повышать уровень физических и функциональных возможностей и некоторых вегетативных функций.

Цель работы – исследовать влияние 14–дневного воздействия волн электромагнитного поля, создаваемых прибором BEMER-3000, на некоторые физические и функциональные возможности у молодых физически активных лиц.

Организация и методика исследования

Методом случайного отбора были составлены экспериментальная (Э) и контрольная (К)

группы. В каждую группу входило по 14 физически активных студентов в возрасте 20-22 года, обучающихся по специальности физическая культура в педагогическом университете, и занимающихся различными видами спорта. Масса тела исследуемых Э группы в начале исследования составляло в среднем $79,79 \pm 2,33$ кг., а К группы – $81,42 \pm 3,14$ кг.

Представители экспериментальной группы в течение дня дважды подвергались воздействию волн ЭМП, создаваемых прибором BEMER-3000. Каждый сеанс продолжался 16 мин. Между сеансами был перерыв продолжительностью 3-4 ч. В первые пять дней эксперимента обследуемые подвергались воздействию волн интенсивностью 4 и 5-й программ, в последующие пять дней – интенсивностью 6-й и 7-й программ, а на 11–14-й дни – интенсивностью 7 и 8-й программ. Представители контрольной группы в течение такого же времени лежали на отключенном матрасе BEMER-3000.

До начала эксперимента и после его проведения у обследуемых определяли показатели - мощность одноразового сокращения мышц (МОСМ), анаэробную алактатную мощность мышц (ААММ) и анаэробную алактатно-гликолитическую мощность (ААГМ) (тест WINGATE). Аэробные возможности определяли с помощью газоанализатора. На уровне критической интенсивности и на пороге анаэробного обмена определяли вентиляцию легких (ВЛ), максимальное потребление кислорода (VO_{2max}), мощность выполняемой работы (W).

Функциональную способность системы кровообращения определяли по ЧСС в положении лежа, после выполнения стандартной физической нагрузки (30 приседаний за 45 с) и в течение 1-минутного восстановления. На основе этих показателей подсчитывали и индекс Руфье.

Влияние применения ЭМП на самочувствие, сон и работоспособность определяли методом анкетного опроса.

Результаты исследования были обработаны методом математической статистики. Для определения статистической достоверности разницы между данными исследования применяли критерий Стьюдента (t).

Результаты исследования и их обсуждение

Исследования показали, что 14-дневное воздействие волнами ЭМП, создаваемыми прибором BEMER-3000 оказало статистически достоверное положительное влияние на МОСМ, ААММ и мощность работы на велоэргометре продолжительностью 10 и 30 с у студентов экспериментальной группы (таблица 1), в то время как у представителей контрольной группы соответствующие показатели практически не изменились. Это свидетельствует о том, что воздействие волнами ЭМП, продолжительностью 14 дней, по предложенной нами методике, оказало положительное влияние на мощность мышц в различных зонах энергообеспечения.

Таблица 1. Изменение мощности одноразового сокращения мышц (МОСМ), анаэробной алактатной мощности мышц (ААММ) и анаэробной алактатно-гликолитической мощности (ААГМ) у физически активных лиц ($\bar{X} \pm S\bar{X}$)

Группа	МОСМ	ААММ	Мощность работы, W	
	W		10 с	30 с
I обследование				
Э	2121,8	1335,1	1193,8	607,8
	93,2	43,9	64,1	21,2
К	2149,2	1303,8	1142,9	607,0
	92,5	42,2	30,1	22,4
II обследование				
Э	2254,3	1382,8	1277,9	645,4
	106,5	55,0	65,9	23,7
К	2001,3	1217,0	1145,9	603,5
	91,4	42,9	29,3	21,3
Э-К	t	3,08	2,59	2,84

$\bar{X}$	Э	4,9	60,9	126,8	95,5	87,7	81,7	77,7
$S_{\bar{X}}$		0,8	2,7	2,5	3,0	3,2	3,5	2,7
$\bar{X}$	К	5,3	62,8	132,5	100,5	93,3	82,3	80,0
$S_{\bar{X}}$		1,1	3,9	5,2	4,8	3,7	3,7	3,6
II обследование								
$\bar{X}$	Э	4,2	60,2	123,9	92,7	85,0	77,4	75,3
$S_{\bar{X}}$		0,7	2,4	2,8	2,3	3,5	3,2	3,1
$\bar{X}$	К	4,1	63,6	128,0	103,5	92,5	84,0	79,3
$S_{\bar{X}}$		0,9	4,6	2,7	3,9	3,5	3,9	3,4
Э - К	t	0,11	-0,68	-1,05	-2,41	-2,17	-0,17	0,64
	p			0,4	0,05	0,05		
Э I-II	t	1,19	0,46	1,07	0,90	0,92	1,29	0,84
	p	0,26	0,65	0,31	0,39	0,38	0,22	0,42

Выраженного изменения кровяного давления и ЧСС в покое, во время ортостатической пробы и при выполнении стандартной физической нагрузки за время эксперимента не было установлено. Однако изменения показателей в Э группе были достоверными по сравнению с изменениями в К группе. Очевидно, подобранная продолжительность применения BEMER-3000 для участников Э группы оказалась недостаточной для того, чтобы проявились более выраженные изменения показателей функциональной способности дыхательной системы и системы кровообращения.

Анкетный опрос показал, что из 14 представителей экспериментальной группы 8 во время процедур с применением BEMER-3000 ощущали излучение тепла, а остальные 6 никаких ощущений не испытывали. 13 обследуемых отметили улучшение ночного сна и сонливость в дневное время суток. Двое обследуемых, у которых эксперимент совпал во времени с лечением травм, отметили заметное ускорение заживления травматических повреждений. Вследствие ускорения обмена веществ в первые дни эксперимента боль в месте травмы усиливалась, однако вскоре ослабевала и сроки излечения травм значительно сокращались.

Выводы

1. Применение BEMER-3000 оказывало статистически достоверное влияние на анаэробную алактатную и анаэробную алактатно-гликолитическую мощность мышц обследуемых студентов, а также положительное влияние на их аэробные возможности на уровне критической интенсивности и на пороге анаэробного обмена.

2. Изменения функциональных возможностей кровеносной системы у представителей Э группы были более ярко выражены, чем у представителей К группы.

3. Применение в течение 32 мин в день волн ЭМП, создаваемых прибором BEMER-3000, снижало возбудимость центральной нервной системы, улучшало ночной сон и вызывало сонливость в дневное время суток. Это свойство волн ЭМП целесообразно использовать при необходимости снятия нервного напряжения, при бессоннице, для улучшения отдыха и хода восстановления организма после больших физических и нервных нагрузок.

4. Можно полагать, что применение прибора BEMER-3000 способствует скорейшему излечению травматических повреждений.

Список использованной литературы:

1. Cohen, M., Heath, B., Lithgow, B., Cosic, I., Bailey, M. Pulsed electromagnetic field therapy for exercise-induced muscle injury. In Subic A. and Haake S. (ed), *The engineering of sport: research, development and innovation*, Oxford, Blackwell Science, 2000, 317-325.
2. Drexel, H., Becker-Casademont, R., Seichert, N. *Physikalische Medizin: Licht und Elektrotherapie (Band 4.) Hippokrates Verlag*, 1998.
3. Gazurek D., Spodaryk K. Effect of extremely weak pulsed magnetic field type Bemer 3000 on ratings of perceived exertion. *Biology of Sport*, 2008, 25 (2), 147 - 165.
4. Kafka WA, Spodaryk K. Effects of extremely weak BEMER 3000 type pulsed electro-magnetic fields on red blood metabolism and haemoglobin oxygen affinity. *Fizoterapia*, 2003, 11 (3), 24-31.
5. Kafka W., Spodaryk K. The influence of extremely weak, BEMER-3000 type pulsed, electromagnetic fields on rating of perceived exertion (RPE) at ventilatory threshold, *Rehabilitation Sciences in the*

- New Millenium Callenge for Multidisciplinary Research, Lublijana, Slovenia, Medimond, 2004, 1-3.*
6. Kafka W.A. *Extremely low, wide frequency range pulsed electromagnetic fields for therapeutical use. Emphyspace. 2000, 2, 1-20.*
 7. Klopp R. *Vitalmikroskopische und reflexionsspektrometrische Untersuchungen zur Wirkung des Geratesystems "BEMER 3000" auf den Funktionszustand der Mikrozirkulation. Bericht aus dem Institut für Mikrozirkulation. Berlin, 2004.*
 8. Maffiuletti N. A. *The use of electrostimulation exercise in competitive sport. Internetenional Journal of Sports Physiology and Performance, 2006, 1 (4), 406-407.*
 9. **Malomsoki J, Babindak E.** *The effect of magnetic treatment on the physical fitness and certain exercise-physiological parameters of athletes. Hungarian Review of Sports Medicine, 2006, 47, 2-3.*
 10. Michael H. *Bio-electro-magnetic energy regulation – the basis of life. Academy for Bioenergetics. 2000.*
 11. Michael H. *Die Wirkung pulsierender elektromagnetischer BEMER 3000. Pulse auf den menschlichen Organismus am Beispiel der Beeinflussbarkeit der Durchblutung. Vortrag 2nd Int. World Congress Bio-Electro-Energy-Regulation, Bad Windsheim, 2001.*
 12. Piatkowski J, Ziemssen T, Kern S. *Effect of BEMER magnetic flield therapy on the level of fatigue in patients with multiple sclerosis – a randomized, double blind controlled trial. Journal of Alternative and Complementary Medicine, 2009, 15 (5), 507-511.*
 13. Spodaryk, K. *Red blood metabolism and haemoglobin oxygen affinity: effect of electromagnetic field on healthy adults. In: Kafka, W. A. (editor): 2nd International World Congress Bio-Electro-Magnetic-Energy-Regulation, Emphyspace, 2001, 2, 15-19.*
 14. Spodaryk K, Kafka W. A *The influence of extremely weak pulsed electro-magnetic field typed Bemer 3000 on ratings of perceived exertion (RPE) at ventilatory threshold. International Journal of Rehabilitation Research, 2004, 27 (1), 144.*
 15. Stremme O. *Physiology of magnet field therapy. Munich, Stemme Verlag, 1992.*

УДК. 37.013
МРНТН 372.8

A.A.Kuralbayeva¹

A.Rysbekova²

¹International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkestan city, Kazakhstan)

²International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkestan city, Kazakhstan)

TEACHING METHODS OF WRITING, LISTENING AND ORAL APPROACHES TO FOREIGN LANGUAGE IN PRIMARY SCHOOLS.

Abstract

This article considered the problems of the training methods of writing, listening and oral approaches to foreign language in primary school. Methodical teaching system of English in primary school based on such key concepts as "learning approach", the "principle of training", "learning method (in the didactical sense)", "training reception", "system of exercises", "typology of lessons".

"English" for the junior classes associated with the formation of their outlook: the feeling of love of country, respect for the culture of their country and the country of studied language should be reflected in educational texts.

Methodical conditions of systemic training of English is correctly selected language material, represented as a functional-semantic field of different leveled funds, serving one or the other fragment of reality.

Key words: method, reading, writing, listening, primary school.

Аңдатпа

А.А.Куралбаева¹

А.Рысбекова²

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАЗУ, ТЫҢДАУ ЖӘНЕ СӨЙЛЕУ ТӘСІЛДЕРІМЕН ОҚЫТУ

¹*Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)*

²*Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)*

Бұл мақалада бастауыш сыныпта жазу, тыңдау және сөйлеу тәсілдерімен оқыту мәселелері қарастырылады. Бастауыш сыныпта ағылшын тілін оқытудың әдістемелік жүйесі «оқыту тәсілдері», «оқыту принциптері», «оқыту әдістері», «оқыту тәсілдері», «тапсырмалар жүйесі», «сабақ типтері» сынды ұғымдарынан тұрады.

Кіші жастағы балалар үшін «Ағылшын тілі» олардың дүниетанымын, яғни Отанға деген сүйіспеншілігін қалыптастырумен, өз елінің және оқытылып отырған тіл елінің мәдениетін құрметтеумен байланысты болып табылады.

Ағылшын тілін оқытудың әдістемелік жүйелілік шарты тілдік материалдың дұрыс таңдалуы, яғни әртүрлі деңгейлік құралдардың функционалды-семантикалық қамтылуы болып табылады.

Түйін сөздер: оқу, жазу, тыңдау, бастауыш мектеп, әдіс.

Аннотация

А.А.Куралбаева¹

А.Рысбекова²

ОБУЧЕНИЕ МЕТОДАМ ПИСЬМА, АУДИРОВАНИЯ И УСТНЫЕ ПОДХОДЫ К ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ.

¹*Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясауи
(г. Туркестан, Казахстан)*

²*Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясауи
(г. Туркестан, Казахстан)*

В этой статье рассматривается проблемы обучение методам письма, аудирования и устные подходы к иностранному языку в начальной школе. Методическая система обучения английскому языку в начальной школе опирается на такие ключевые понятия, как «подход к обучению», «принцип обучения», «метод обучения (в дидактическом понимании)», «прием обучения», «система упражнений», «типология уроков».

«Английский язык» для младших классов связан с формированием их мировоззрения: чувство любви к Родине, уважение к культуре своей страны и страны изучаемого языка должны отражаться в учебных текстах.

Методическим условием системности обучения английскому языку является правильно отобранный языковой материал, представляемый как функционально-семантическое поле разно уровневых средств, обслуживающих тот или иной фрагмент действительности.

Ключевые слова: метод, чтение, письмо, аудирование, начальная школа.

Introduction.

You've probably heard foreign language teachers talking about the different "methods" of language study. For example: "the reading method", "the direct method" or "my own method" and etc. In this manual we occasionally refer to or give samples of one another. But our purpose is not to propagate a method or to suggest a single set of materials, used according to an invariable set of procedures. Our aim is to set forth an approach to problems of teaching and learning languages. We call this "the oral approach". We believe that it can lead to more efficient learning – to a higher return on the many hours of hard work that language mastery requires. As its name suggests, the "oral approach" is based on the assumption that the spoken language underlies writing, and not vice versa. The approach has been summarized: "Hearing before speaking, speaking before reading, reading before writing".

Writing has been a neglected area of English language teaching for some years. Many years ago modern languages were taught through the written translation of texts. Then came the direct method of the 1930s and writing was virtually outlawed. Since then, through the approaches, little written work has been included in language teaching. Linguists have tended to view the written language as a secondary, and often quite different, form of expression.

Speech, of course, is a physical activity carried on – like other physical activities – by muscles. The

muscles most conspicuously involved are those of the tongue, jaw, lips, and diaphragm; but there are many others. If we are to speak at all fluently, the work of these muscles must be governed by a set of habits. The more fluent we want to be, the stronger these habits must become; in one's native language, where fluency is greatest, these habits are almost unbreakable. Teachers who follow the oral approach hold that language-learning should consist, especially in the first stages, of oral practice; and that the student should do so much oral practice that he can say the sentences he has practiced. While he is practicing, of course the student should continually have in mind the meaning of what he is repeating.

Methods and results.

The first important principle of the oral approach, then, is found at the heart of the little summary quoted above: "speaking before reading". People sometimes misunderstand this central emphasis of the oral approach by regarding it as a prohibition on the use of reading and writing during the first weeks or months of language study. But the oral approach implies no such prohibition.

It is true that writing is the least used of the four skills for the average foreign language user. But we should not ignore it.

A second fundamental principle of the oral approach is expressed by placing "speaking" after "hearing" and "writing" after "reading", in all that he does, your pupils should have a clear-cut model to follow. Language-learning, whether by infants or adults, is first of all a matter of imitation. Only as the established speakers of the language; the learner forms these new expressions only by analogy-analogy based on the forms he has already learned through imitation. It is quite a problem to know how to help your pupils progress from straight mimicry to the freedom in analogical creation which you as a native speaker process.

Writing and printed materials can be highly useful. Indeed, without them the load on the primary school's pupil's memory might become intolerable after the first few hours of oral study. What the oral approach does emphasize is that the primary school pupil should come into contact with the spoken form before he sees the written form and that ability to decipher and reproduce the written forms should not be confused with language mastery.

The subject programme is an educational normative document determining the content and the scope of knowledge and skills in each academic subject/discipline in accordance with the age-specific needs and cognitive abilities of learners.

The subject programme focuses the teaching and learning process on the use of the methodological potential of each subject to ensure the conscious acquisition of knowledge and skills by the learners in each subject area, development of learner independence through learning, project work, research work, social and cultural environment awareness.

The subject programme suggests expected outcomes stated in the system of learning objectives, which form the basis for determining the content of a subject. The system of learning objectives is based on the following core values: Kazakhstani patriotism and civil responsibility; respect; cooperation; work and creativity; transparency; lifelong learning. These values are designed to become constant personal reference points for each learner, motivating his/her behavior and daily activities. At the same time, these values underpin the development of a wide range of the following skills: functional and creative application of knowledge, critical thinking, research, use of information and communication technologies, application of different methods of communication, ability to work in a group and individually, problem solving and decision making.

Discussion.

According to the subject program of our Republic there was given 66 hours per year for the 1st grade, and 68 hours per year for the 2nd-4th grades. And total hours are 270 hours per year. And now I want to say about the substantive knowledge of the programme and comprises what we know in the subject and how we gain that knowledge. Knowledge in the subject is organized into strands of learning. Strands are further broken down into sub-strands, which will be at the level of a skill or topic, knowledge or understanding. Sub-strands, when expressed as grade-related expectations, form the learning objectives for a subject. The learning objectives demonstrate the progression within each sub-strand allowing teachers to plan and assess, sharing with learners the next steps they should take.

In conclusion, I would like to say, the main important things of our teaching of foreign language is the expected results at the end of the school year.

A learner understands the main ideas of a short talk on familiar topics; recognizes familiar words and phrases; understands short questions about colours and numbers; uses contextual clues to predict the content

and meaning of a short talk on familiar topics; understands the general meaning of short stories pronounced slowly and clearly. A learner formulates basic utterances about themselves; formulates questions; responds to questions; pronounces basic words and phrases describing things and events demonstrating correct intonation and stress; expresses what he/she likes and dislikes.

Conclusion.

A learner uses an illustrated dictionary; reads and understands short fiction and non-fiction texts about social and everyday-life matters; determines the main idea of short texts; identifies specific information and details in short texts; identifies universal human values in works of Kazakh and world literature.

A learner writes frequently used words correctly demonstrating their knowledge of the differences between their spelling and pronunciation; writes short dictated sentences; uses end-of-sentence punctuation marks correctly.

A learner expresses themselves using basic modals and common present and past simple and continuous forms to describe events and give personal information.

References:

- 1) *The curriculum for primary schools (grades 1-4) in the framework of updating the content of secondary education - Astana, 2016. - 82 p.*
- 2) *Alderson J.C. Native and non-native speaker performance on close tests. 1980.*
- 3) *A Practical handbook of Language Teaching. David Cross. – 1995*
- 4) *English Language Research, Inc. Learning the English Language. Boston: Houghton Mifflin Co., 1975*
- 5) *Teaching and Learning English as a Foreign Language. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1980.*
- 6) *Kazakh national pedagogical university after Abay BULLETIN Series "Elementary school and physical culture" №2 (49), 2016*

УДК 796.5

МРПТИ 77.29.33

S.Ernazarov¹

M.Aidarbekova²

*¹master teacher of the department "Theories and methods of training teachers of physical culture and sports" KazNPU named after Abai,
Almaty Kazakhstan*

*²senior laboratory assistant of the department "Theories and methods of training teachers of physical culture and sports" KazNPU named after Abai,
Almaty, Kazakhstan*

EXTREME TOURISM IN KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of writing this article is to analyze the extreme tourism in Kazakhstan. Extreme tourism is a very modern activity, the popularity of which is growing every day. This type of tourism develops personality, expands cognitive horizons, relieves of feelings of fatigue, provides many types of entertainment and recreation.

Keywords: tourism, extreme tourism, mountain kinds of extreme tourism, diving, kayaking, parachuting, snowboarding, mountain rivers, kitesurfing, jailoo, skiing, speed skating, caves.

Аңдатпа

С.Х.Ерназаров¹

М.Г.Айдарбекова²

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКСТРЕМАЛДЫ ТУРИЗМ

¹ҚазҰПУ Дене мәдениеті және спорт педагогтарын даярлау кафедрасының магистр оқытушысы,

Алматы қаласы, Қазақстан

*²ҚазҰПУ Дене мәдениеті және спорт педагогтарын даярлау кафедрасының аға лаборанты,
Алматы қаласы, Қазақстан*

Осы мақаланы жазу мақсаты - Қазақстандағы экстремалды туризмнің талдауын жүзеге асыру. Экстремалды туризм өзінің саласындағы өте заманауи түрі және танымалдығы күн сайын артып келеді. Туризмнің бұл түрі жеке тұлғаны дамытады, танымдық көкжиегін кеңейтеді, шаршау тегінен

босатады және көптеген ойын-сауық, демалыс түрлерін ұсынады.

Түйін сөздер: туризм, экстремалды туризм, экстремалды туризмның таулы аймақтардағы түрлері, дайвинг, каякинг, парашютпен секіру, сноубординг, таулы аймақтардағы өзендер, кайтсерфинг, джайлоо, шаңғы спорты, конькимен жүгіру, үңгір.

Аннотация

С.Х.Ерназаров¹

М.Г.Айдарбекова²

ЭКСТРЕМАЛЬНЫЙ ТУРИЗМ В КАЗАХСТАНЕ

¹магистр преподаватель кафедры «Теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта» КазНПУ имени Абая,

г.Алматы, Казахстан.

²ст.лаборант кафедры «Теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта» КазНПУ имени Абая,

г.Алматы, Казахстан.

Цель написания этой статьи - осуществить анализ экстремального туризма в Казахстане. Экстремальный туризм очень современный вид деятельности, популярность которого возрастает с каждым днём. Этот вид туризма развивает личность, расширяет познавательные горизонты, освобождает от чувства усталости, предоставляет множество видов развлечений и отдыха.

Ключевые слова: туризм, экстремальный туризм, горные виды экстремального туризма, дайвинг, каякинг, парашютный туризм, сноубординг, горные реки, кайтсерфинг, джайлоо, лыжный спорт, конькобежный спорт, пещеры.

Extreme tourism and its forms

Conditionally kinds of rest under the general name "Extreme tourism" can be divided into several categories by types:

1. Water kinds of extreme tourism (diving, rafting, windsurfing, water skiing and kayaking).
2. Mountain kinds of extreme tourism (mountain skiing, snowboarding, mountaineering)
3. Aerial kinds of extreme tourism (parachute jumping, steam gliding, hang-gliding, X-jumping).
4. Ground forms of extreme tourism (mountain biking, speleology, speleopsology and X-race).

Extreme tourism - a kind of tourism, directly related to physical stress of varying severity, and sometimes with a risk to life. (№7).

Water kinds of extreme tourism.

Diving is a scuba diving, is divided into two types.

1. Actually, diving, in the general sense - is swimming under water with devices that provide an autonomous reserve of air for breathing under water for 20 -360 minutes, depending on the depth and type of the respiratory apparatus. Diving can be divided into two classes: recreational - amateur, and professional.

2. Free-diving - snorkeling on breathing delay. Allows you to stay under water for up to 5 minutes.

To engage in scuba diving, you must have a set of skills to solve the vast majority of problems when diving. Diving without training is possible, but can lead to serious illnesses and even death.

Wakeboarding.

It is a combination of water skiing, snowboarding, skateboarding and surfing. The boat tows a raider standing on a short wide board. Moving at a speed of 30-40 km / h with additional ballast on board, the boat leaves behind a wave that the raider uses as a springboard.

Water skiing.

One of the most famous types of outdoor activities. This is a worthy replacement for mountain and cross-country skiing. For water skiing, four things are required: water skiing, life jacket, gloves and wetsuit. Water skiing is now actively practiced on the Black Sea coast, as well as at all world resorts.

Windsurfing.

Those who intend to take a serious interest in this exciting form of recreation, it is worth noting that this unforgettable pleasure is associated with constant falls in the water and a real opportunity to drown in the sea waves, as well as the inevitable calluses on the hands. But the beauty, entertainment and exciting sensations of sliding on the dock on the waves can make up for any trouble. Equipment for windsurfing is an oval board made of carbon fiber with a rough surface for stability and with fin stabilizers on the lower plane, and a small sail that is attached to the board. Surfing is the same, only without a sail. Actually windsurfing and

came from surfing. With a good wind, you can develop a speed of more than 10 - 12 km / h.

Kayaking.

In modern kayaking three main directions are developing: rowing slalom, rodeo and rafting.

Slalom kayaking is the ability to maneuver on a kayak, feeling the boat and water. Rodeo, unlike slalom - is not only a virtuoso technique, but also an element of the game. Freestyle on a kayak is the performance of various tricks on a boat due to the peculiarities of the river relief. And, finally, rafting. On a kayak, you can go on a water trip on the river of any complexity, or conduct game alloys on a small stretch of the mountain river, selecting individual obstacles in the form of barrels, trees and waterfalls and passing them light. The kayaker equipment includes: a boat, a helmet, a life jacket, a skirt (prevents water from entering the boat), rubberized slippers and an oar.

Mountain kinds of extreme tourism.

Mountaineering.

It is considered the most extreme rest. Today mountaineering is an entire industry, which is evenly developing and popularizing. As a rule, it is customary to choose the summer for climbing, when the weather allows to reach the planned peak with minimal losses. However, lovers of the most acute sensations do not stop in the winter.

Alpine skiing and snowboarding.

Skiing is one of the oldest types of outdoor activities. Ski service is now much better and more diverse than 10 years ago. Almost in any ski resort there are descents, both for professionals and for beginners, which local instructors can always teach to ride properly.

Snowboarding - descent through the snow from the mountain slopes on a specially equipped board. It is more aggressive, active and extreme than skiing. Now in Russia you can buy a variety of equipment from the world's leading manufacturers and get lessons from experienced instructors.

Aerial kinds of extreme tourism.

Skydiving.

Parachutism is a very young and popular sport all over the world. Despite the fact that parachutism is associated with a huge risk to life, and in many ways and due to this, it attracts more and more people around the world. Today there are many varieties of skydiving. This is both sky surfing, and group acrobatics, and paragliding, but BASE-Jumping is gaining in popularity. This is not only a thrill, but also a magnificent sight. Base-jump is a parachute jump from fixed objects, that is, from a base point. It is from these base points that base jumps jump.

Land types of extreme tourism.

Speleology.

Judging by the fact that speleologists are people who go to mountains with huge backpacks in their spare time. But, at the same time, speleology is the science of caves. To engage in speleology, you must have serious training, not only physical, but also technical, as well as psychological. After all, the cave is a completely different world, where a person is deprived of the usual landmarks: the sky above his head, the horizon lines and others. It can only be compared with underwater or outer space.

X - the race.

This is when the same people are so well and universally trained that they can climb rocks, ride horses, cope on a kayak or raft on the rapids, ride the mountains on a bicycle and descend the ropes under the waterfall. More than 200 extreme races are held annually in the West.

Spelstology.

An exciting mixture of tourism and science, studying cavities of artificial origin. In the broadest sense of the word, spelstology is the science of artificial underground structures. Spelestology is closely connected with speleology, only cave explorers are not interested in caves. They are interested in penetration, in any underground city structures, inaccessible or uninteresting for others. In order for any dungeon interested speleologists, it is necessary that it was unused at the present time, and represented a certain historical interest. These include abandoned quarries, mines, waterways, wells, underground temples, courses, and monasteries.

Exotic types of extreme tourism.

Space tourism.

The most expensive and, perhaps, the most exotic kind of extreme tourism is a trip to the Earth's orbit. While space tourists can be counted on the fingers, this is American millionaire Denis Tito and South African citizen Mark Shuttleworth. However, in "Rosaviakosmos" they say that in the future the cost of tours will

decrease, and they will gladly accept applications for a space trip from any citizen of the Earth.

Kitesurfing.

The essence of it is that the person standing on the board, accelerates with the help of a kite, the rope that is in his hands. Kitesurfing can be done both in the mountains and in the flat terrain, the only obligatory and necessary condition is the wind. You can even ride on any field, anyway flat or bumpy. But a special glamor is considered to be a ride on a board along ponds covered with ice crust, and covered with snow. In addition, the riverbeds and lakes are, as a rule, the most windy places. Amazing all-season universality allows to use kites in winter and summer. And some professionals make jumps up to 100 meters in length and in a height of 30 meters. Kite allows you to develop a speed that exceeds the wind speed by more than two times.

Jailoo - tourism.

This is one of the types of exotic extreme recreation - life in the primitive tribe with all the charms of nomadic life. This fascinating kind of tourism successfully develops on the highland pastures of Kyrgyzstan, in some tribes of the African continent and in the Middle East. A wonderful and almost safe opportunity to relax from the big city.

Tourism on the North and South Poles and other extreme places.

Relatively recently, cruises to the Arctic and Antarctic began. And more and more people want to go in extreme conditions and look at exotic animals and birds, such as the penguin. In addition, the North and South poles are the most environmentally friendly places on Earth.

There are also such exotic tours as a trip to Chernobyl or a trip through the jungle. Wishing to go to Chernobyl, for obvious reasons, not much. After all and after 16 years the ecological situation in this area is far from optimal. Of course, they send there fans of thrill in special suits and accompanied by specialists with dosimeters. However, access to the forbidden 30-kilometer zone is closed to pregnant women and minors, since radiation directly from the power plant exceeds the permissible limits several times. When hiking in the jungle, the tourist has the opportunity to literally fit into nature, but at the same time to be completely cut off from the civilized world. In such a situation, any accident can cause an accident.

Review of the tourist potential of Kazakhstan

Geographical and cultural conditions for the development of extreme tourism in Kazakhstan

Kazakhstan is the land of ancient civilization. Since ancient times, its inhabitants - the ancestors of today's Kazakhs - have created a vivid and distinctive culture.

Outstanding monuments of their cultural life are the various structures that have come down to us: burial mounds, fortifications, fortifications, mausoleums and entire cities.

Recently, interest in Kazakhstan as a tourist destination has increased significantly throughout the world, and accordingly, from year to year the range of tourist services provided by local tour operators to attract more travelers increases. Most of all in Kazakhstan tourists from Germany, England, Japan, Korea, China.

Kazakhstan is a country of interest to any tourist. There is an opportunity to find everything from mountain and extreme tourism to rest in comfortable hotels and sanatoria, demonstrating the highest level of service.

That many ways to relax, which offers Kazakhstan, can satisfy the most demanding tourist. For those who prefer mountain tourism - this is an amazing beauty of the Tien-Shan mountain range, crowned by the legendary Khan-Tengri peak. For fans of communication with nature - national parks in Kazakhstan, populated by rare flora and fauna. For fans of sports - the famous ice rink "Medeo", located in the mountains at an altitude of 170 m. And in western Kazakhstan there are rich hunting grounds, conditions for lovers of fishing, development of water sports. In addition, the region has unique climatic possibilities for recreation, treatment, hunting, mountaineering, skiing and speed skating. And the location of Western Kazakhstan at the junction of the European and Asian continents in the basin of the Caspian Sea, the Volga, the Urals is unique and incomparable. Here is the second deepest point of the planet - the Karagiyl depression, lying 132 m below sea level, as well as the famous chalk cliffs. There are rich hunting grounds, conditions for lovers of fishing, development of water sports.

Kazakhstan has significant resources for sports tourism and mountaineering, alpine skiing (North and West Tien Shan, Dzungarian Alatau, Rudny Altai). At 25 km from Almaty in the gorge of Zailiysky Alatau at an altitude of 2200 meters there is a ski resort "Shymbulak". This place is very attractive with its mild climate with lots of sunny days, a dense snow cover lasts from November to May, and it also has a beautiful surrounding view with mountain peaks and ridges. Almaty and Eastern regions of Kazakhstan have all the conditions for mountaineering, climbing, skiing and tobogganing.

Over 3/4 of the territory of Kazakhstan is occupied by plains with altitudes from 100 to 300 m above sea level. The extreme south-east and east stretches the ridges of the Tien Shan, Dzhungar Alatau and Altai with

altitudes from 3000 to 6995 m (Khan-Tengri peak). In the far west is the Caspian lowland, partially lying below the level of the World Ocean (the level of the Caspian Sea is 27 m). In the center of the country extensive areas are occupied by the destroyed mountain system of the Kazakh melkosopchnik. Sand and clay deserts (Kyzylkum, Muyunkum, Betpak-Dala), semi-deserts and dry steppes are widespread within the plains. For the young mountains of the southeast are characterized by strong dismemberment and vertical zonality. In the north of the republic, steppes and forest-steppes predominate. 23% of the territory of the country (northern part) is suitable for agriculture, 70% - for transhumance.

In Kazakhstan - 8,5 thousand large and small rivers. About 80% of the territory of the republic belongs to the drainless areas and the basins of internal flow. Irtysh, Ishim and Tobol, flowing along the northern and north-eastern outskirts of the country, belong to the basin of the Arctic Ocean. All other major rivers on the territory of the country bear their waters in enclosed inland water bodies: the Urals into the Caspian Sea, the Syr Darya into the Aral Sea, or the Ili Lake. Balkhash. Many small and medium rivers dry up in the summer. The Caspian Sea enters the republic with its north-eastern water area with the most fresh water and shallow depths (5-7 m). In addition to Kazakhstan, the Caspian Sea is owned by Russia, Azerbaijan, Iran and Turkmenistan. The Aral Sea is divided between Kazakhstan and Uzbekistan. It is a shrinking pond, the area of which has decreased 2 times over 1960-1995. Lake Balkhash is completely owned by Kazakhstan. The pond has a fresh western water area and a salty eastern one.

There are 48,000 large and small lakes in Kazakhstan. Among them, the largest are the Aral Sea, Balkhash, Zaisan, Alakol, Tengiz, Seletengiz.

The Republic of Kazakhstan provides practically all the existing types of tourism - cognitive, entertaining, ethnic, ecological, health, children, sports, hunting, equestrian and adventure. For tourists, more than 700 travel routes are offered throughout Kazakhstan.

Among young people and middle-aged people, the popularity of difficult adventure-cognitive tourism increases, which, apart from recreation from city life, provides a way out of the natural psychophysiological need for active and extreme self-expression (rafting on mountain rivers, paragliding, diving, difficult walking tours, ice tours).

Thus, Kazakhstan is a country with huge potential for the development of tourism in general and extreme tourism.

References:

1. www.mts.gov.kz
2. www.zakon.kz
3. Marcelo Risi. *Statistics of international tourism - 2008.*
4. Vakhitova D. *Development of tourist infrastructure in the regions // Expert Kazakhstan. - 2008*
5. www.ekocenter.kz
6. Barablina E.K. *Management of the development of public-private partnership in the field of tourism. - Moscow: Academy, 2009.*

УДК 37(091)
МРНТИ 14.09.03

А.Н.Ильясова¹

*¹д.п.н., профессор, зав.кафедрой теории и методики подготовки педагогов физической культуры спорта КазНПУ им.Абая,
(г.Алматы, Казахстан.)*

М.С Хлыстов²

*²д.п.н., профессор кафедры теории и методики подготовки педагогов физической культуры спорта КазНПУ им.Абая,
(г.Алматы, Казахстан.)*

В.А Коваленко³

*³д.п.н., профессор кафедры теории и методики подготовки педагогов физической культуры спорта КазНПУ им.Абая,
(г.Алматы, Казахстан.)*

ИДЕЯ НАРОДНОСТИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ СУЛТАНБЕКА ХОДЖАНОВА

Аннотация

В данной статье рассматривается идея народности в педагогических взглядах видного общественного и государственного деятеля, журналиста, поэта, переводчика, критика, ученого-педагога С.Ходжанова.

Ключевые слова: литература, идея народности, педагогика, педагогические взгляды.

А.Н.Ильясова¹

*¹ҚазҰПУ ДМжСПДТмӘ кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.д., профессоры,
(Алматы қаласы, Қазақстан)*

М.С Хлыстов²

*²ҚазҰПУ ДМжСПДТмӘ кафедрасының п.ғ.д., профессоры,
(Алматы қаласы, Қазақстан)*

В.А Коваленко³

*³ҚазҰПУ ДМжСПДТмӘ кафедрасының п.ғ.д., профессоры,
(Алматы қаласы, Қазақстан)*

СҰЛТАНБЕКОВ ХОДЖАНОВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚТЫҚ ИДЕЯСЫ

Аңдатпа

Мақалада көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, журналист, ақын, аудармашы, сыншы, ғалым-педагог С. Ходжановтың педагогикалық көзқарасындағы халықтық идеясы қарастырылады.

Түйін сөздер: әдебиет, педагогикалық көзқарас, халықтық идея, педагогика, реалист.

THE IDEAS OF PEOPLES IN PEDAGOGICAL SIGHTS OF SULTANBEK KHODZHANOV

A.N. Ilyasova¹

*¹doctor of pedagogical sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methods of Training of
Teachers of Physical Culture of Sport of KazNPU named after Abai,
(Almaty, Kazakhstan)*

M. Xlystov²

*²doctor of pedagogical sciences, Professor of the Department of Theory and Methods of Training of
Teachers of Physical Culture of Sport of KazNPU named after Abai,
(Almaty, Kazakhstan)*

V.A. Kovalenko³

*³doctor of pedagogical sciences, Professor of the Department of Theory and Methods of Training of
Teachers of Physical Culture of Sport of KazNPU named after Abai,
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

A native idea in pedagogical views of famous social and state man, poet, translator, critic, teacher-scientist S. Hodzhanov is considered in article.

Key words: literature, the idea of a nationality, pedagogy, pedagogical views.

В начале 90-х годов XX века в период сбора материалов по теме исследования я познакомилась на одном высоком форуме с интересным человеком. Судьба благоволила ко мне. Мне повезло. Мягкая, добрая, интеллигентная и обаятельная Светлана Борисовна Тыныбекова- Ходжанова была внучкой Султанбека Ходжанова. Она тогда служила в «Благотворительном фонде С. Ходжанова» и любезно предоставила мне для работы материалы о жизни и деятельности своего деда. Тогда Светлана

Борисовна просила опубликовать статью С.Ходжанова «О литературном языке и терминологии». Я обещала, но публикация затянулась в силу многих жизненных обстоятельств. Сегодня, правда, с большим опозданием, хотелось бы выполнить данное обещание.

С.Ходжанов - крупный государственный и общественный деятель, журналист, поэт, переводчик, критик, ученый-педагог - родился 10 сентября 1894 г. в ауле Аксумбе Созакского района Шымкентской области. Окончил учительскую семинарию и учительский институт в городе Ташкенте. В 1915-1916 гг. вместе с М.Шокаевым принимал участие в организации общества «Кенес». А на формирование его просветительских взглядов и выбор профессии учителя оказал влияние М. Дулатов.

Трудовую деятельность начал учителем русско-туземной школы в городе Андижане, затем продолжил работу учителем начальной школы в родном ауле. Впоследствии по приглашению Т.Рыскулова работал в городе Ташкенте. Курировал просвещение, преподавал в педучилище и на педагогических курсах.

Впоследствии С.Ходжанов возглавил отдел народного образования, Туркестанский уездный и центральный исполнительный комитет, был избран членом ЦК КП Туркестана, назначен заместителем наркома по земельной проблеме, **председателем Сыр-Даринского областного ревкома**, Наркомом просвещения Туркесреспублики, **народным комиссаром внутренних дел**, редактором газет «Бірлік туы», «Ақ жол». С 1924 года в **Оренбурге**, затем **Кзыл-Орде** работал ответсекретарем Казахского краевого комитета партии. В 1925-1926 году жил в **Москве** и работал инструктором ЦК ВКП (б).

В 1926 году С. Ходжанов направляется на работу в СредАзбюро ЦК ВКП (б). Он хорошо знал туркестанские условия работы.

В 1929 году он организывает Среднеазиатский **хлопково-ирригационный** политехнический институт в городе Ташкенте. Являясь первым **ректором настоящего** вуза, руководил им до 1931 г. включительно. От этого флагамена высших **учебных** заведений впоследствии отделились в качестве самостоятельных 14 вузов только в **одном** Узбекистане. Главной идеей всей жизни и деятельности С. Ходжанова, где бы он ни был и **какой пост** он ни занимал, была идея народности - пробуждения сознания казахского народа, улучшения его условий жизни. А для этого он считал необходимым в первую очередь ликвидировать безграмотность, создать сеть школ всех ступеней, профтехнических учебных заведений, подготовку учительских кадров. Причем немало усилий было приложено в организацию национальных, политехнических школ, вообще системы школьного образования, высших учебных заведений на родном языке. Примером может служить опытно-показательная школа, которая была создана под руководством С.Ходжанова в бытность его комиссаром просвещения Туркесреспублики. Эту школу окончили известные в Казахстане деятели культуры и науки Курманбек Жандарбеков, Жамал Омарова. Зухра Ермакова.

С.Ходжанов активно участвовал в создании Казахского института народного образования, в обучении 300 выпускников этого учебного заведения.

В статье «Қазақ, қырғыз арасында халық ағарту жұмысы» С.Ходжанов, рассматривая национальную школу как начало и основу единства разных народов и национальностей, подчеркивал особую актуальность организации обучения на родном языке. По его мнению, чужой, незнакомый язык усложнил бы организацию учебно-воспитательного процесса и оторвал бы подрастающее поколение от традиций и обычаев народа. Организовать обучение и воспитание в средних и высших учебных заведениях на русском языке можно только в том случае, если отсутствует возможность преподавания на родном языке. По его мнению, обучение и воспитание дает свои положительные результаты только в национальной школе, где учебно-воспитательный процесс организуется на родном языке. По этому поводу он говорил следующее: «Дәл осы тұста қазақ - қырғыз қара бұқарасына ең керегі - өз тілінде оқытатын ұлт мектебі. Әзірше еш болмаса ана тіліндегі бастауыш мектептері болуы шарт. Балалар білімді де тәрбиені де өз ана тілінде алуы керек. Білім тілде емес, түсінікте, тәрбие орысша шүлдірде емес, жақсылыққа жаттығуда. Мұның бәрі жас балаға ана тілінен, ұлт мектебінен дариыды. Жат тіл тәрбие ісінде қиын, түсінуге ыңғайсыз, күр жол бөгеу. Осы айтылғанның барлығы қазақ-қырғыз арасында халық ағарту жұмысының ең бірінші кезектегісі, ең үлкені - бастауыш ұлт мектебін жасау ьәм жас балалар ұлт мектебінен аттап өтіп, жат тілге түсіп, сарсаң болмайтын қылу дегенді түсіндіруге жеткілікті болса керек» /1/.

Он предлагал создать тип школы с учетом национальных особенностей, быта и традиций казахского народа. Для населения, ведущего кочевой образ жизни, школа должна быть передвижной.

Для населения же, ведущего оседлый образ жизни, он предлагал организовать школы по европейскому образцу, в которых были бы предусмотрены интернаты для приезжих детей.

Для того, чтобы учащиеся могли получить знания на родном языке, С.Ходжанов приложил немало усилий. Им созданы учебные пособия, в частности, идея создания учебника по математике была связана с открытием национальных школ.

В сфере его научных интересов продолжала оставаться идея народности, прежде всего связанная с проблемами развития национальных отношений, с практикой осуществления национальной политики в крае.

Идея народности С. Ходжанова ярко проявилась в статьях, опубликованных на страницах журналов «Кызыл Казахстан», «Шолпан», газет «Жас кайрат», «Еңбекші қазақ» и изданий «Ақ жол» / 2/, «Бірлік туы». редактором которых он был.

В статьях рассматривалась проблема нацменьшинств, судьба литературного языка национальностей, народной музыки и любовь к ней. Его волновало будущее народа, его культура, искусство и литература. Работы привлекали к себе внимание своей остротой, полемичностью, яркой публицистичностью.

В подтверждение сказанному, предлагаем текст его статьи из газеты «Правда Востока» «О литературном языке и терминологии», опубликованной 6 июня 1929 года /4/. Он пишет: «Все этапы развития литературного языка, связанные с политическими переживаниями отдельных периодов, оставили следы, которые донныне тяготуют над литературным языком местного населения и особенно резко проявляются в терминологии.

Мусульманская культура средних веков была достоянием аристократии, литературный язык того времени был засорен арабско-персидскими словами и был непонятен населению.

Панисламизм конца 19 и начала 20 вв. продолжал арабифицировать литературный язык местного населения, и все понятия нашего времени преподносились непременно в терминах арабских, не считаясь с тем, что слова средних веков никак не могут выразить содержание понятий 19 века. Пантюркизм продолжал это дело; прибавилась тенденция навязывания остальным группам тюркских народностей непонятных для них слов и форм выражений передовых тюркских народностей. Примерно такой путь прошел узбекский язык и терминология на этом языке. До октябрьской революции узбеки не имели своего установленного литературного языка, и узбекская интеллигенция отказывалась от попыток выработать литературный узбекский язык во имя панисламизма и пантюркизма. Даже при советской власти эта тенденция игнорирования узбекской национальности продолжалась, доказательством чему может служить декрет ТурЦИКа 1920 г. о тюркском государственном языке и об обучении детей в первые три года на родном языке, а потом дальше на тюркском.

В 1921 г. на 1 узбекском научно-орфографическом съезде происходила откровенная дискуссия между известным татарским богословом Муссой Джаруллоу и главой местного неопантюркизма (чагатаизма) Фитратом о том, что быстрее приведет к осуществлению идеала пантюркизма - панисламизм или чагатаизм.

Пантюркизм всегда являлся идеологией наступающей буржуазии сильной национальности и оправдательной мотивировкой ассимиляционно-колонизаторских действий в отношении остальных тюркских национальностей.

Раскол в пантюркизме всегда происходил по двум линиям: по линии оборонительного сопротивления ассимилируемых национальностей и по линии оспаривания первенства и права на ассимиляцию слабых тюркских народностей. «Чагатаизм» узбекской буржуазной интеллигенции при советской власти последовательно имел и тот и другой оттенок: он был против ассимиляции узбеков татарами во имя пантюркизма, но он был за пантюркизм, если тот будет возглавлен узбекской буржуазией. В эти годы пантюркистская интеллигенция развивала теорию, даже на страницах нашей печати, об узбекской нации с двумя языками: узбекским и таджикским. Это тоже являлось прикрытием для сохранения прежнего литературного языка и дальнейшего засорения арабщиной.

Результатом всего этого было то, что узбекский литературный язык сверх арабизации и фарсизации ещё нагружился мертвыми словами и формами чагатайского средневековья.

Поэтому донныне мы имели в литературном языке и терминологии отражение какого-то мертвого восточного мира, восточного «интернационала» со своими классическими языками - арабским, фарсидским и чагатайским. Масса же населения говорила своим живым языком, жизнь развивалась на основе советской современности. Получился разрыв между живым народным языком и

литературным языком, между живой жизнью и попыткой **оживления схоластического** трупа восточного средневековья.

Даже современные термины стали переводить на арабско - **фарсидский язык: партия - фурка**, совет – шура, интернационал -байнал миллял, империализм - **джахангир** и т.д.

Это затрудняло нашу работу среди масс, угрожало превратиться в тормоз при разрешении вопросов культурной революции.

Недавно окончившаяся узбекская научно-орфографическая конференция оценила всю неправильность прежней линии в выработке литературного языка и терминологии и отметила принципы выработки литературного языка путем исключения из употребления непонятных народу арабско-фарсидско-чагатайских мертвых слов и форм путем привлечения творческих сил самих трудящихся масс, взяв за основу узбекский народный язык и использовав все богатства этого языка во всех районах и во всех наречиях.

Установленные международные термины решено принять без попыток кустарного перевода и в русском варианте, а не во французском.

Такие слова, как: коммунизм, интернационал, капитал, империализм и т.д. будут употребляться без перевода на арабско-фарсидско-чагатайский языки.

При наркомпросе Узбекистана будет учрежден особый терминологический комитет, который пересмотрит все термины, организует дискуссии о новых терминах и подготовит декретирование вновь принятых терминов.

Весь этот путь по выработке литературного языка и терминов характерен для всех нацреспублик Средней Азии. И меры по сближению литературного языка и масс трудящихся, очистке языка от арабско-фарсидских слов, внедрению интернациональных терминов, выработке подлинного литературного языка будут проведены во всех республиках. К осени пройдут конференции в Туркмении и Киргизстане по перечисленным вопросам. Мы уверены, что эти республики последуют хорошему примеру Узбекистана и ещё более успешно разрешат вопросы литературного языка и терминологии. Тот факт, что языки их в меньшей мере арабитированы и менее засорены чуждыми словами средневековья, облегчает их задачу».

Мы не случайно дали текст работы С. Ходжанова. Это связано, во-первых, с целью сдержать данное обещание С.Б.Тыныбековой-Ходжановой, во-вторых, дать возможность читателю самому сделать соответствующие выводы, в-третьих, возможно, исследователи обратят внимание на другие идеи ученого-педагога.

Таким образом, С.Ходжанов в своей деятельности и педагогических взглядах широко пропагандировал идею народности и всю свою жизнь посвятил реализации этой идеи в жизнь.

Список использованной литературы:

1. Ходжанов С. Қазақ, қырғыз арасында халың ағарту жұмысы //Шолпан.-1923. - №4-5.
2. Ходжанов С. Орнықты шын журишыяык, ағарту арқылы гана табылады //Аң жол.-1923. -10 ақпан.
3. Раджапова Р.Я. Имя, возвращенное историей народу. (Султанбек Ходжанов) //Общественные науки в Узбекистане.-1988. -№12 - С. 1-30.
4. Ходжанов С. О литературном языке и терминологии //Правда Востока.-1929. - июнь.

Е.К. Адамбеков ¹

*¹д.п.н., профессор кафедры теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта КазНПУ им. Абая,
(г.Алматы, Казахстан)*

А.Е. Узанкулов. ²

*²магистр кафедры теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта КазНПУ им. Абая,
(г.Алматы, Казахстан)*

ОРГАНИЗАЦИЯ И СОДЕРЖАНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ СЛУШАТЕЛЕЙ КУРСОВ И СТУДЕНТОВ

Аннотация

В данной статье рассматривается, что любой учебный процесс всегда преследуется несколько целей; одна из них — может быть, самая важная — привить каждому студенту потребность учиться и повышать свою профессиональную квалификацию в течение всей последующей за учебной трудовой деятельности. Специалист сегодняшнего дня должен обладать навыками управленческой, организаторской и воспитательной работы, активными методами использования электронно — вычислительной техники применительно к профилю своей деятельности, высокой общей культурой, знанием иностранного языка. Его должны отличать инициатива и ответственность, потребность в постоянном обновлении и обогащении своих знаний.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа, студенты, метод, техника, воспитание, навык.

СТУДЕНТТЕРГЕ АРНАЛҒАН КУРСТЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ МАЗМҰНЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ

Е.К. Адамбеков ¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ Дене мәдениеті және спорт педагогтарын даярлау кафедрасы,
п.ғ.д., профессоры,
(Алматы қаласы, Казахстан.)*

А.Е. Узанкулов ²

*²Абай атындағы ҚазҰПУ Дене мәдениеті және спорт педагогтарын даярлау кафедрасы
магистры,
(Алматы қаласы, Казахстан.)*

Аңдатпа

Бұл мақалада кез келген оқу процессі әрқашан бірнеше міндеттерді бар екенін талқылайды; олардың бірі - бәлкім, ең маңызды - әрбір студентке сезімін жұмысқа орналастыру үшін кейінгі оқыту бүкіл олардың кәсіби дағдыларын үйренуге және жетілдіру қажет. өз қызметі, жоғары жалпы мәдениет, шет тілін білу бейініне байланысты есептеу - бүгін кәсіби әкімшілік, ұйымдастырушылық және тәрбие жұмысы, электронды пайдалану белсенді әдістерін дағдыларын болуы тиіс. Ол бастамасы мен жауапкершілігін, тұрақты жаңарту қажеттілігіне және олардың білімдерін байыта ажырата керек.

Түйінді сөздер: ғылыми-зерттеу жұмысы, студенттер, әдістер, тәсілдер, оқыту, біліктілік.

ORGANIZATION AND CONTENT OF SCIENTIFIC-RESEARCH WORK OF LISTENERS OF STUDENTS AND COURSES

E. Adambekov¹

¹Doctor of pedagogical sciences, Professor of the Department of Theory and Methods of Training of Teachers of Physical Culture and Sports of KazNPU them. Abai, (Almaty, Kazakhstan.)

A. Uzankulov²

²Master of the Department of Theory and Methods of Training of Teachers of Physical Culture and Sports of KazNPU them. Abai, (Almaty, Kazakhstan).

Abstract

In this article, it is considered that any learning process is always pursued for several purposes; One of them - perhaps the most important one - is to instill in each student the need to learn and improve their professional qualifications throughout the whole subsequent educational work. Today's specialist must possess the skills of managerial, organizational and educational work, active methods of using computer technology in relation to the profile of his activity, a high general culture, knowledge of a foreign language. It should be distinguished by initiative and responsibility, the need for constant renewal and enrichment of one's knowledge.

Key words: research work, students, method, technique, education, skill.

Все эти требования в полной мере предъявляются к работе специалистов по футболу. Им постоянно приходится решать многочисленные научно-организационные задачи, возникающие во время проведения тренировочных занятий, в управленческой деятельности. Правильное решение таких задач, например, в работе тренера, позволяет обеспечить оптимальные условия для раскрытия возможностей каждого футболиста¹.

Сделать это можно лишь в том случае, если тренер обладает научным мышлением, способен анализировать разнообразную информацию, поступающую к нему в ходе соревнований и тренировок, и принимать обоснованные решения. Научный подход развивается в ходе практической работы, но лучше все же начинать его формирование во время учебы в институте.

Наиболее эффективно в этом плане научная работа студентов, в которой можно выделить два основных направления. Первое — учебно — исследовательская работа студентов (УИРС). Здесь приобретаются исследовательские умения при прохождении всех учебных дисциплин, и особенно на лекциях и практических занятиях по футболу.

Второе направление — научно — исследовательская работа студента (НИРС), когда в составе научной группы решаются наиболее актуальные проблемы футбола. При этом научная тема конкретного студента является частью проблемы, решаемой кафедрой футбола или каким-либо другим научным коллективом².

Как и в любом другом виде спорта, в футболе есть множество проблем, подлежащих научному решению. Главное, однако, в том, чтобы в результате научных исследований можно было бы ответить на вопросы: что, как и почему нужно делать? Например, какие упражнения нужно использовать в технико-тактическом занятии смешанной направленности; в какой последовательности и какими способами они должны выполняться; как изменяется состояние футболиста во время выполнения заданий, после занятия; почему нужно добиваться именно такого изменения состояния, а не другого.

Научный подход к решению этих вопросов заключается еще и в том, что нужно предвидеть все последствия принятых в результате научного анализа решений. Рассмотрим следующий пример. Тренер планирует футболистам команды программу тренировок на этап, при этом предполагается, что к концу этапа повысится уровень их подготовленности. Если это предвидение неверно то в конце этапа уже ничего исправить нельзя и команда не сможет решать поставленные задачи.

Объем научно-исследовательской работы в футболе постоянно увеличивается. Например, только в нашей стране защищены более 100 диссертационных работ, в которых рассматриваются различные проблемы тренировки футболистов: отбор и начальная подгонка юношей, обучение техническим приемам, совершенствование двигательных качеств, планирование нагрузок. Такие же исследования проводятся и в других странах. Их результаты изложены в сотнях книги научных статей, они широко обсуждаются на научных конференциях.

В апреле 1997 г. состоялось Международная конференция по футболу, в которой приняли участие представители более чем 150 стран. Вот некоторые из научных проблем, обсуждавшихся на ней: «Компьютерные методы анализа игровой деятельности», «Групповые взаимодействия футболистов в матчах», «Методы управления командой», «Тренировки при повышенной и пониженной температуре и в среднегорье», «Структура футбольных умений и навыков», «Комплексный контроль в футболе», «Травматизм в футболе и его профилактика», «Питание футболистов» и т.д. По каждой из этих проблем были представлены десятки докладов.

Рассмотрим основные направления научно-исследовательской работы, в которых должен участвовать студент института физической культуры.

1. Теоретический анализ печатных материалов по проблемам футбола.

Все печатные материалы, в которых рассматриваются проблемы футбола, условно можно разделить на две группы; а) газетно-журнальные публикации; б) учебники, учебно-методические пособия, сборники научно-исследовательских работ, монографии.

Анализируя газетно-журнальные публикации, следует помнить, что они предназначены не столько специалистам, сколько любителям футбола. Поэтому из их содержания можно получить только самые общие сведения интересующему вопросу.

Совершенно иной подход должен быть к научно-методической литературе. Читая ее, прежде всего важно обратить внимание на то, каким способом был получен обсуждаемый материал. Например, если в статье идет речь об измерении скоростных качеств футболистов по результатам в беге на 30 м и говорится, что время бега измерялось ручным секундомером, то относиться к таким данным всерьез нельзя, ведь при таком способе регистрации относительные ошибки измерений превышают 15% и регистрируемые данные обычно мало достоверны!

Если же проводились автоматизированные измерения, погрешность которых не превышает -2% то к такой работе нужно отнестись серьезно, внимательно ее прочесть и постараться взять из нее все лучше.

2. Анализ опыта работы тренеров.

К сожалению, научный поиск в этом важнейшем направлении научно-исследовательской работы проводится пока неудовлетворительно.

Как может студент изучать и анализировать опыт тренеров? для этого он должен стать членом комплексной научной группы, которая осуществляет научно-методическое обеспечение подготовки футболистов.

На первом этапе такой работы студенты знакомятся с представлениями тренера о том, как нужно играть в футбол. Например, идеи В. В. Лобановского об этом изложены в книге «Моделирование тренировки в футбол» (Киев, 1985). Только хорошо уяснив их, можно анализировать содержание занятий, проводимых этим тренером.

Второй этап работы — это регистрация содержания тренировочных занятий. Она может проводиться любым способом от записи в журнале до компьютерной регистрации, при одном условии: пропуски каких то упражнений в занятии или пропуски целых занятий недопустимы. В этом случае может быть утеряна логика тренировки, что скажется на качестве последующего анализа.

Анализ полученного материала позволяет увидеть все стороны работы тренера и самое главное — определить, насколько стратегические и тактические идеи тренировок соответствуют аналогичным идеям игр.

По результатам наблюдений можно определить весь набор упражнений, используемых тренером, частоту применения каждого из них разных микроциклах подготовительного и соревновательного периода и т. д. У студента, будущего тренера, появляется возможность создать картотеку упражнений, знать особенности их использования, думать об их изменении и улучшении.

3. Получение и использование новых знаний о футболе.

Этот раздел НИРС представляется наиболее важным. Работа должна проводиться в лаборатории кафедры футбола, других кафедр института на базе КНГ. Здесь студенты совместно с научным руководителем действуют по следующей схеме, Первый и самый важный момент — это постановка научной проблемы, актуальной для футбола. Затем необходимо сформулировать конкретные задачи исследования, подобрать методы для их решения, провести наблюдения и эксперименты, получить и обработать результаты, проанализировать их и по результатам анализа сформулировать выводы.

Несмотря на значительное количество диссертаций, в футболе есть много не исследованных проблем. Кроме того, появляются новые методы исследований и старые, ранее решенные проблемы могут быть предметом научного анализа. Какие же проблемы актуальны в современном футболе?

Понять закономерности формирования рациональной эффективной техники можно, если будут решены проблемы биомеханики движений футболистов. В результате мы узнаем динамические и кинематические характеристики ударов, финтов, ведений у футболистов с разным телосложением, а следовательно — с разными масс-инерционными характеристиками¹.

Высока актуальность и других научных проблем: 1) отчего зависят быстрота и точность реагирования в сложных игровых ситуациях и как их повысить в процессе тренировки; 2) как осуществить построение тренировки, в которой, с одной стороны, моделировалась бы напряженность соревновательных игр, а с другой — исключалось бы возмещение травматизма. Если же травма все таки получена, то как тренироваться, чтобы быстрее выздороветь; 3) как количественно оценить тактику (индивидуальную, групповую и командную); как использовать количественную оценку для планирования упражнения; 4) как оценить физическую работоспособность футболистов с помощью специфических тестов; 5) как изменяется физическая работоспособность по мере взросления и повышения мастерства и т.д.².

Исследовать все эти проблемы можно в ходе автоматизированных экспериментов, те таких, когда регистрируемый показатель измеряется автоматически, а зарегистрированное значение сразу вводится в ЭВМ. Таким образом можно создать банк данных, состоящий из показателей игровой и тренировочной деятельности футболистов, а также их состояния, зарегистрированного в стандартных условиях.

Список использованной литературы:

1. Адамбеков К. И. Теория и методика футбола. Учебник для слушателей программы «JIRA» по категории «В», «А» и «PRO»/Под общей ред. К. И. Адамбекова — Алматы: Елнұр, 2007.
2. Акпаев Т. А. Физическая подготовка футболистов. Учебное пособие, АГУ им. Абая, 2002.
3. Адамбеков К. И. Научно-теоретические и методические проблемы подготовки футболистов. Алматы, междунар. науч. практич. конференция 2006.

УДК 796.011:37:037.1

МРНТИ 77.29.49

Л.И. Орехов¹

Е.Л. Караваева²

¹профессор кафедры Зимних и сложно-технических видов спорта, д.п.н., профессор Казахской академии спорта и туризма,
г.Алматы, Казахстан.

²заведующая кафедрой «Физическая культура и спорт», д.п.н., доцент,
Университет Нархоз,
г.Алматы, Казахстан.

ИННОВАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ОЗДОРОВЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ КОМПЛЕКСОМ СРЕДСТВ И МЕТОДОВ, ВКЛЮЧАЯ ПЛАВАНИЕ И ДОЗИРОВАННЫЙ БЕГ

Аннотация

Разработана инновационная модель оздоровления студентов комплексом средств и методов. Основой является модель технологии обучения и совершенствования студентов спортивными способами плавания «Кроль на груди» и «Кроль на спине». Дальнейшее оздоровление студентов осуществляется спортивными способами плавания «Кроль на груди» и «Кроль на спине» с включением дозированного бега средней интенсивности.

Ключевые слова: обучение плаванию, кроль на груди, кроль на спине, дозированный бег.

Аңдатпа

Л.И. Орехов¹

Е.Л. Караваева²

СТУДЕНТТЕРДІ ЖҰЗУ МЕН ЖҰГІРҮДІ МӨЛШЕРМЕН ҚОСУ ӘДІСТЕРІ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ КЕШЕНДІК САУЫҚТЫРУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МОДЕЛІ.

¹*Спорттың күрделі-техникалық түрлері мен қысқы спорт кафедрасының профессоры, Қазақ Спорт және Туризм Академиясының п.ғ.д., профессоры,
Алматы қаласы, Қазақстан.*

²*«Спорт және дене шынықтыру» кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.д.,
Нархоз Университетінің доценті,
Алматы қаласы, Қазақстан.*

Студенттерді әдістер мен құралдар арқылы кешендік сауықтырудың инновациялық моделі құрылған. Студенттерді спорттағы жүзудің «кеудемен құлаштап» және «арқамен құлаштап» деген әдістеріне үйрету технологиясы моделінің және оны жетілдірудің негізі болып табылады. Студенттерді әрі қарай сауықтыру «кеудемен құлаштап жүзу» және «арқамен құлаштап жүзу» түрлеріне орташа қарқындықта жүгіруді мөлшермен қосу арқылы жүзеге асырылады.

Түйін сөздер: жүзуге үйрету, кеудемен құлаштап жүзу, арқамен құлаштап жүзу, мөлшермен жүгіру.

Abstract

INNOVATIVE MODEL OF STUDENTS' HEALTH IMPROVEMENT WITH THE COMPLEX OF TOOLS AND METHODS, INCLUDING SWIMMING AND METERED RUNNING

L.I. Orehov¹

E.L. Karavaeva²

*¹professor of "Winter and complex technical sports" department, Ph.D,
professor, Kazakh Academy of Sports and Tourism,
Almaty, Kazakhstan.*

*²Head of the "Physical culture and sport" department, Doctor of pedagogical sciences,
Associate professor, Narxoz University,
Almaty, Kazakhstan.*

There has been developed an innovative model of students' health improvement with the complex of tools and methods. The basis of it is teaching techniques and improving "front crawl" and "back crawl" swimming styles. Future health improvement of students will be implemented with the "front crawl" and "back crawl" swimming styles and metered running of moderate intensity.

Key words: teaching swimming, front crawl, back crawl, metered running.

Актуальность темы исследования. Были проведены многочисленные эксперименты для оздоровления студентов. Наиболее эффективным оказался метод с использованием обучения спортивными способами плавания «кроль на груди» и «кроль на спине», как наиболее простые по координации движений, оказывающие оздоровительный эффект, в большинстве случаев. Включение дозированного бега со средней скоростью 6-7 км/час является дополнительным средством оздоровления. За время занятий плаванием в течение трех месяцев у 50 % студентов был зарегистрирован прирост максимальной емкости легких (на 4%), увеличение длительности выдоха на максимальном вдохе (на 18 секунд).

Длина дистанции при плавании кролем на груди увеличилась на 26% за период обучения в течение трех месяцев. Отмечалось значительно меньше технических ошибок и увеличение длительности плавания с полной координацией движений.

Актуальность темы исследования заключается в практическом применении плавания с оздоровительными целями с последующим включением дозированного бега в среднем темпе и со средней скоростью бега, приемлемой для большинства студентов.

Цель исследования – разработка инновационной модели оздоровления студентов комплексом средств и методов, включая обучение спортивными способами плавания «кроль на груди» и на спине.

Задачи:

- разработать инновационную модель оздоровления студентов с использованием спортивных способов плавания «кроль на груди» и «кроль на спине»;
- разработать комплекс дополнительных занятий с использованием дозированного бега со средней скоростью, приемлемой для большинства студентов.

Методы исследования: теоретическое обоснование, метод двухфакторного эксперимента с использованием плавания и дозированного бега.

Результаты исследования и их обсуждение

У 20% студентов зарегистрирована максимальная длина проплываемой дистанции «кроль на груди» – 130 метров. 12% студентов сумели проплыть способом «кроль на спине» 90 метров. За 6 месяцев плавания у студентов зарегистрировано увеличение максимального объема легких на 6%. Отмечена значительная длительность задержки дыхания на максимальном вдохе – на 12% (у 100% занимающихся плаванием).

При плавании в полной координации техникой «на груди» отмечена эффективность гребка руками и зарегистрирована существенная эффективность гребков ногами при плавании «кроль на спине».

Очень важно, что у большинства студентов зарегистрирована положительная динамика объема легких при максимальном вдохе, а также существенное улучшение длительности задержки дыхания на максимальном вдохе и выдохе.

Следует отметить недостаточную эффективность методики обучения плаванию «кроль на груди», которую использовали в первоначальном обучении.

Применение подготовительных упражнений в начальной фазе гребка при плавании кролем на груди и в заключительной фазе гребка может существенно увеличить скорость плавания, если постоянно уделять этому внимание.

Начальная фаза гребка руками очень важна для поддержания средней скорости плавания. Эффективность гребка ногами тоже существенно увеличивает тягу гребковых движений и способствует существенному продвижению пловца. Очень важно избегать плавательных движений, которые тормозят продвижение пловца по дистанции и способствуют излишней закрепощенности.

Максимальная расслабленность и эффективность гребковых движений способствует гладкому и эффективному скольжению. При плавании в полной координации способом «кроль на груди» необходимо осуществлять постоянный контроль движений в фазе гребка рукой с последующим расслаблением для отдыха и сохранения плавучести тела. Длительное плавание способом «кроль на груди» в полной координации способствует развитию выносливости и оказывает оздоровительный эффект, заключающийся в положительном приросте емкости легких в течение трех месяцев занятий у большинства тренирующихся студентов. Отмечен положительный прирост длительности плавания в полной координации без существенных ошибок в технике «кроль на груди» у 20 студентов. Положительный прирост длительности плавания в полной координации способствовал развитию выносливости и существенному росту объема емкости легких у большинства занимающихся.

У занимающихся плаванием зарегистрировано существенное увеличение жизненной емкости легких, обеспечен существенный прирост силы вдоха и силы выдоха, обеспечивая хорошую плавучесть.

В плавании человек должен принимать непрерывное горизонтальное положение тела. Строение ног пловца и сила ног не может быть использована для продвижения тела вперед, а сопротивление воды при размашистых подготовительных движениях ногами становится большим. Коэффициент полезного действия движений ногами невелик, примерно в четыре-шесть раз, ниже, чем коэффициент полезного действия движений руками.

Наибольшая сила тяги создается тогда, когда гребущая поверхность располагается перпендикулярно направлению продвижения тела и движется параллельно движению пловца по прямой линии, но в противоположном направлении. Однако так выполнять гребки невозможно.

Отсюда можно вывести общее правило: при гребках руками сгибание суставов, обеспечивающее движение частей рук спереди назад, начинается сначала в лучезапястных, затем в локтевых и потом в плечевых суставах. Включение частей руки в гребок идет «от периферии к центру», в движениях ногами наблюдается противоположная картина - «волна» распространяется от центра к периферии. Движение в суставах нижних конечностей осуществляется в такой последовательности: тазобедренный, коленный, а затем голеностопные суставы.

В плавании кроль на спине общая схема движений в кроле на груди. Руки совершают попеременно-последовательные движения, ноги движутся в вертикальной плоскости, причем в три раза чаще, чем руки. Пловец лежит на спине. Угол атаки достигает 6-15°, в зависимости от индивидуальных особенностей пловца и скорости плавания. Меньшая эффективность движений руками объясняется тем, что ось сокращения основных мышц сильно отклонена от направления движения плечевой части руки.

Голова пловца расположена так, что уровень воды приходит примерно посередине темени или чуть ниже.

Движения в кроле на спине условно можно разделить на следующие фазы: погружение в воду,

наплыв и опорная часть гребка, собственно гребок, вынимание из воды, движение над водой.

Лицо и рот пловца все время находятся над поверхностью воды, что облегчает технику дыхания.

Движения ногами в кроле на спине и в кроле на груди схожи. В коленных суставах ноги сгибаются немного больше. На полный цикл движений руками выполняется три полных цикла движений ногами шесть ударов ногами сверху вниз (по три каждой ногой).

Если занятия организованы и проводятся правильно, студенты добросовестно выполняют все указания преподавателя, никаких заболеваний и травм быть не может. Травмы и заболевания возникают тогда, когда занимающиеся нарушают правила поведения и правила гигиены, а также допущены методические ошибки, поэтому важно придерживаться следующих правил:

- каждое занятие нужно тщательно готовить;
- база для занятий должна соответствовать требованиям учебного процесса;
- нужно обучить занимающихся правилам поведения, включая вход в воду и выход из воды;
- нужно постоянно следить за самочувствием каждого занимающегося.

Если занятия проводятся правильно, в соответствии с требованиями и методически грамотно, то у большинства занимающихся отличается положительная динамика функционального состояния, снижение числа простудных заболеваний и положительная динамика психического состояния.

Кроме этого, зарегистрирован положительный прирост жизненной емкости легких у большинства занимающихся студентов, отмечен прирост длительности задержки дыхания на максимальном вдохе и на максимальном выдохе, отмечено улучшение психического состояния занимающихся.

Выводы:

- Занятия студентов плаванием оказывают положительное влияние на функциональное состояние занимающихся;
- Отмечена положительная динамика прироста показателей жизненной емкости легких студентов за период трех месяцев занятий.

Список использованной литературы:

1. Вржесневский И.В. Плавание – учебник для средних учебных заведений. 1989г.
2. Плавание – учебное пособие для вузов педагогического профиля. 1990г.
3. Мазуртов Г.Г. Плавание и прыжки в воду. 1991г.

УДК 796.8

МРНТИ 77.29.11

Б.Х.Анаркулов¹

А.Е.Узанкулов²

¹ к.п.н., доцент Кыргызской государственной юридической академии,
Киргизия.

² магистр КазНПУ им. Абая,
г.Алматы, Казахстан.

СКОРОСТНО-СИЛОВАЯ ПОДГОТОВКА БОРЦОВ-КУРЕШИСТОВ НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ СОРЕВНОВАТЕЛЬНОГО ПЕРИОДА

Аннотация

Анализ литературных источников и обобщение передового опыта свидетельствуют о том, что предлагаемые курешистам средства и методы скоростно-силовой подготовки даются без учета показателей веса тела спортсмена. Кроме того, до настоящего времени не сложилось достаточно четкого представления и о наиболее эффективной динамике средств подготовки, обеспечивающей ускоренное развитие многих физических качеств, в том числе и скоростно-силовых.

Ключевые слова: эффект, динамика, качества, методы.

Аңдатпа

Б.Х.Анаркулов¹

А.Е.Узанкулов²

КҮРЕСШІ ПАЛУАНДАРДЫҢ ӘР ТҮРЛІ ЖАРЫСТАҒЫ КҮШТІК ЖЫЛДАМДЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫ.

¹Қырғыз мемлекеттік заң академиясы, п.ғ.к., доцент,
Қырғызстан.

²Абай атындағы ҚазҰПУ магистранты,
Алматы қаласы, Қазақстан.

Бұл мақаланың мазмұнында балуандардың әр түрлі жарыс кезіндегі жылдамдық-күш дайындықтарын жан-жақты дамыту мәселелері қарастырылған

Түйін сөздер: әсер, динамика, сапа, әдістер.

Abstract

SPEED-POWER TRAINING OF WRESTLERS-CURLERS AT DIFFERENT STAGES OF THE COMPETITIVE PERIOD.

B.K. Anarkulov¹

A. Uzankulov²

¹ *Candidate of pedagogical sciences, assoc. professor of Kyrgyz National Law Academy, Kyrgyzstan.*

² *Master of Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan.*

This article have noted, that a special physical readiness of sportsmen is conditioned with the level of development his quality of speed force. Means and high methods of this level have accupied one of the central place.

Keywords: *Effect, dynamics, quality, methods.*

Анализ литературных источников и обобщение передового опыта свидетельствуют о том, что предлагаемые курешистам средства и методы скоростно-силовой подготовки даются без учета показателей веса тела спортсмена. Кроме того, до настоящего времени не сложилось достаточно четкого представления и о наиболее эффективной динамике средств подготовки, обеспечивающей ускоренное развитие многих физических качеств, в том числе и скоростно-силовых.

Целью данной работы является совершенствование содержания и методики использования средств скоростно-силовой подготовки у высококвалифицированных борцов-курешистов.

Для обобщения и выявления наиболее существенных положений опыта были проведены анкетирования и беседы с 39 тренерами по спортивной борьбе со стажем работы от 10 до 26 лет и 27 спортсменами (курешистами) высокого класса. На вопрос о ведущих двигательных качествах курешистов - скоростно-силовые отмечают 66% тренеров. Отдельные респонденты большее предпочтение отдают выносливости и быстроте, среди спортсменов это наблюдается в 47% случаев.

Для развития скоростно-силовых качеств курешистов 71% тренеров рекомендуют упражнения с отягощениями, бег на короткие дистанции, подтягивания на перекладине в максимальном темпе, броски партнера или манекена на скорость, спортивные игры и другие.

23% спортивных педагогов не достаточно четко разделяют соответствующие средства общей и специальной подготовки.

81%) спортсменов на этот вопрос ответили, что для развития данного качества используют упражнения со штангой, лазания по канату на скорость, подтягивания на перекладине и ряд других общеразвивающих движений. Только 26% курешистов отметили, что в этих целях можно применять и специальные упражнения.

Также выявлено, что все задания, направленные на развитие скоростно-силовых качеств, применяются главным образом в подготовительной и основной частях занятия. 12% тренеров отметили, что включают их и в заключительную часть.

Анкетный опрос показал, что время, отводимое на указанные упражнения в одном занятии, бывает различным и занимает от 15 до 40 минут. Специальные занятия по развитию этих качеств проводят только 16% тренеров.

Среди режимов работы мышц, используемых при развитии скоростно-силовых качеств, тренеры отмечают, прежде всего, динамический (85%). 72% тренеров выделяют круговой метод и 45% - метод сопряженного воздействия, 26% рекомендуют осуществлять дифференцированный подход к выбору тренировочных средств, направленных на развитие скоростно-силовых качеств курешиста различных весовых категорий.

В результате было установлено, что общими факторами следует считать те, которые представляют весомую значимость во всех весовых группах курешистов, специальными - оказывающими достоверное влияние на конечный спортивный результат только в тех или иных

весовых группах.

Установлено, что уровень спортивного мастерства курешистов весовой группы 48-57 кг определяется 5-ю факторами, имеющими важное значение. Суммарный вклад их в обобщенную дисперсию выборки (ОДВ) составляет 85,9%.

Первый фактор, на долю которого приходится 64,2% суммарной дисперсии выборки, является наиболее весомым и играет немаловажную роль как в специальной, так и общей физической подготовленности. В нем находят свое отражение показатели: бег на 60 м, время 10 сгибаний и разгибаний рук в упоре лежа, прыжки вверх с места, время 8 бросков прогибом, время 10 бросков через спину, время 10 подтягиваний на перекладине, прыжок в длину с места, время реакции, время приседаний с партнером собственного веса, количество подтягиваний (1 цикл черерз 10 сек.), количество приседаний за 20 сек.

Второй фактор отражает физическую работоспособность. В нем представлены показатели KWC170 абс., МПК абс., ЖЕЛ, сила сгибателей и разгибателей туловища, сила сгибателей и разгибателей правого и левого предплечья, время бега на 1600 м. Вклад данного фактора составляет 10,8%.

Третий фактор характеризует скоростно-силовую подготовленность курешистов. Наибольший факторный вес имеют показатели: время 10 бросков наклоном, количество бросков через спину партнера за 15 сек., количество отбрасываний ног за 15 сек., вставание со стойки на борцовский мост и забегания на мосте, подъем разгибаний с борцовского моста, время реакции выбора, проба Ромберга, теппинг-тест. Величина вклада этого фактора в общую дисперсию составляет 5,5 %.

Четвертый фактор по вкладу в общую дисперсию менее значим, чем два первых. Однако в нем имеются три значимых показателя: время бега на 800 метров, пробы Штанге и Генчи. Величина этого фактора составляет 2,9%.

Пятый фактор имеет лишь значимый показатель - время удержания 45° в упоре сидя сзади, определяющий силовую выносливость туловища. Вклад данного фактора в общую сумму дисперсий выборки составил 2,4%.

Шестой и седьмой факторы не рассматривались, так как их вклад в ОДВ составляет менее 5%.

Итак, ведущими факторами, обеспечивающими физическую подготовленность высококвалифицированных курешистов легкой весовой группы, являются скоростно-силовые качества и высокий уровень физической работоспособности.

Такой же анализ структуры физической подготовленности курешистов весовой группы 62-74 кг позволил выявить 4 ведущих ее фактора. Суммарный вклад их в обобщенную дисперсию выборки составляет 86,5%.

Первый фактор (67,1%) из всех четырех является комплексным, он отражает уровень развития скоростно-силовых качеств. Полученные показатели тестов по значимости их факторных весов говорят о том, что они относятся как к специальной, так и общей физической подготовленности. Вместе с тем специальные скоростно-силовые качества имеют больше веса. Об этом свидетельствуют: время 8 бросков прогибом борцовского манекена, время бросков наклоном партнера собственного веса, время 10 бросков через спину партнера, количество бросков партнера через спину за 15 сек. В данном факторе определенную роль играют показатели общей направленности: прыжок в длину с места, тройной прыжок с места, время подтягиваний на перекладине, прыжок вверх с места, время бега на 60 и 30 м., время сгибаний и разгибаний рук в упоре лежа, количество приседаний за 20 сек.

Второй фактор (11,9%) связан с показателями: коэффициент специальной выносливости (КСВ), время бега на 1600 м., время реакции выбора, забегания на борцовском мосту, подъем разгибом с борцовского моста, вставание со стойки на мосту, теппинг-тест, проба Ромберга, время бега на 800 м и проба Штанге. Все они в том или ином плане свидетельствуют о развитии координационных способностей, уровне той выносливости, которая необходима для полноценного проведения поединка, особенно в начале схватки.

В третий фактор наибольший вклад вносят показатели, свидетельствующие о физической работоспособности курешистов и силовой подготовленности. Наиболее значимыми среди них являются: PWC170 абс., МПК абс., сила разгибателей туловища, сила разгибателей правого и левого предплечья, сила сгибателей левой и правой кисти. Вместе с тем данный фактор зависит и от количества приседаний с партнером собственного веса за 15 сек. В целом значимость этого фактора определяется 4,6%.

Четвертый фактор по величине вклада в полную дисперсию наименее значим и менее связан с величинами, характеризующими быстроту выполнения специально-технических действий - количество отбрасываний ног за 15 с и количество бросков наклоном партнера собственного веса за 15 с. Как известно, они отражают быстроту выполнения технических действий курешиста.

Факторный анализ полученной матрицы 50x19 порядка показал, что в структуре физической подготовленности высококвалифицированных курешистов весовой группы 82-100 кг необходимо выделять, что суммарный вклад их в обобщенной дисперсии выборки составил 88,8%. Однако величина каждого вклада в ОДВ различна. На долю **первого** приходится 66,7% ОДВ. Данный фактор включает в себя большую группу показателей: время 10 бросков через спину борцовского манекена, время 10 бросков наклоном, подъем разгибом с борцовского моста, количество отбрасываний ног за 15 с., количество бросков через спину борцовского манекена за 15 с. Менее значимая роль здесь выпадает прыжку вверх с места, времени 10 подтягиваний на перекладине, времени бега на 60 м, тройному прыжку в длину с места, времени бега на 100 м, прыжка в длину с места, времени реакции, пробе Ромберга и ряд других. Последнее в своем комплексе свидетельствует об уровне специальных скоростно-силовых качеств курешистов. Важно и то, что среди них есть подчеркивающее объективное единство общих и специальных сторон изучаемой подготовленности.

Второй фактор характеризует физическую работоспособность и одновременно силовые возможности мышц туловища и предплечья. Наибольшую значимость имеют: PWC170 абс, МПК абс, время бега на 1600 м, сила правого и левого сгибателей и разгибателей предплечья, сила разгибателей туловища. Вклад данного фактора в полную дисперсию составляет 16%.

Третий фактор (6,1% ОДВ - 3,4%) имеет лишь три значимых показателя: время удержания угла в 45° в упоре сидя сзади, количество наклонов с партнером собственного веса за 15 с и ЖЕЛ. Они более всего отражают силовую выносливость мышц туловища.

Четвертый фактор включает три показателя: максимальное количество сгибаний и разгибаний рук в упоре лежа, время удержания в весе при угле сгибания в локтевых суставах 90° и количество подтягиваний на перекладине (1 цикл черед 10 с). Вклад данного фактора в ОДВ составил 2,7%.

Результаты факторизации показали, что структуры физической подготовленности высококвалифицированных курешистов различных весовых групп не одинаковы, имеют как общие, так и специфические слагаемые.

Общим фактором для всех весовых групп является и физическая работоспособность. Наиболее значимо оно в весовых категориях 48-57 кг и 82-100 кг. С учетом данного обстоятельства и должна определяться дифференцированная физическая подготовка курешистов различных весовых групп.

Специфические факторы у курешистов трех весовых групп являются разными. В группе 48-57 кг особая роль принадлежит бегу на 800 м и силовой выносливости мышц туловища, у курешистов 62-74 кг - скорости выполнения специальных технических действий. Для курешистов тяжелой весовой группы определяющими становятся факторы, отражающие силовую выносливость мышц туловища и плечевого пояса.

Анализ 208 соревновательных схваток курешистов по соотношению количественных и качественных показателей технико-тактических действий показал, что увеличение веса тела спортсмена ведет к уменьшению ТТД. У курешистов весовых категорий 48-57 кг оно составляет 55,3%, у спортсменов весовых категорий 62-74 кг и 82-100 кг -соответственно 44,9% и 42,1%, Как видим, разница показателей легковесов и тяжеловесов составляет 13,2%.

Кроме того, весовая категория курешиста влияет на количество проведенных ТТД, высокобалльных ТТД и выигранных баллов за поединки. Все эти показатели - от легких весовых категорий до тяжелых - снижается. Первые за поединки применяют 6,9 ТТД, средние - 2,6, последние - 5,3. По количеству высокобалльных ТТД наблюдается такая же тенденция.

Распределение количества проведения ТТД, попыток проведения ТТД и высокобалльных ТТД в течение поединка свидетельствует о его зависимости от весовых категорий спортсменов. У курешистов легкой весовой группы составляет 8,0, у средневесов -12,9 и у тяжеловесов - 15,8%.

Аналогичная тенденция имеет место и в показателях использования высокобалльных ТТД. В начале поединка они составляют соответственно 57,3%; 60,6%; 63,6%, а во второй половине поединка - 42,7%; 39,4%; 36,4%. Иначе говоря, курешисты 48-57 кг проводят свои поединки более активно, особенно в начале поединка. У курешистов тяжеловесов наибольший спад активности наблюдается во второй половине поединка, что свидетельствует о более быстром развитии утомления.

Изучение двигательной активности курешистов по количеству и качеству проводимых ТТД по ходу поединка показал также, что спортсмены легкой весовой группы на каждой минуте проводят их больше, чем курешисты средних и тяжелых весовых категорий. Для спортсменов группы 48-57 кг решающими являются 1, 2, 4, 5. минуты поединка, для курешистов средней группы 62-74 кг - 1, 2, 4 минуты, для спортсменов весовых групп 82-100 кг - 1, 2 минуты.

Результаты, полученные в ходе первого этапа исследования, послужили основанием изучения специально направленного подбора и использования средств скоростно-силовой подготовки высококвалифицированных курешистов разных весовых групп на установленных этапах соревновательного периода.

В эксперименте участвовали две группы (экспериментальная и контрольная), в состав которых входили курешисты, являющиеся мастерами спорта и кандидатами в мастера спорта.

Экспериментальную группу составили спортсмены двух весовых групп 48-57 кг и 62-74 кг в количестве 21 человека. Контрольная группа также состояла из 21 человек. Программа нашего эксперимента также состояла из двух этапов. На этапе базовой подготовки они заключались в дальнейшем совершенствовании физических качеств, улучшении ТТЛ, поддержании общего, высокого уровня тренированности. Основными тренировочными средствами являлись: специальные, подводящие и имитационные упражнения, учебно-тренировочные поединки. Кроме того, широко использовались гимнастические упражнения, спортивные игры и подвижные игры, легкоатлетические упражнения и т.д.

На этапе специальной подготовки соревновательного периода основными задачами являлись: достижение высокой специальной работоспособности, совершенствование изложенных ТТД, совершенствование мастерства ведения поединка с учетом требований моделирования соревновательной деятельности, развитие специальных физических качеств и ряд других. Основными средствами здесь были: специальные упражнения, имитационные упражнения, упражнения с партнерами, учебно-тренировочные и соревновательные поединки.

Своеобразие тренировочных занятий заключалось в том, что в экспериментальной группе учебно-тренировочные поединки проводились с учетом структуры двигательной активности, которая была выявлена у спортсменов различных весовых групп в соревновательных поединках. В контрольной группе поединки проводились в обычном порядке.

Занятия в недельном цикле имели особую направленность: 1-й день - на развитие быстроты, ловкости и скоростно-силовых качеств; 2-й день - на развитие быстроты и силы; 3-й день - на развитие скоростно-силовой выносливости; 4-й день - на развитие ловкости, скоростно-силовых качеств; 5-й день - на развитие выносливости и силы.

Для курешистов легкой весо-ростовой группы подбор средств и методов был ориентирован на развитие способностей общего скоростно-силового характера, затем - на повышение физической работоспособности и специальной скоростно-силовой подготовленности, далее - главным образом на совершенствование выносливости.

Для курешистов весовых категорий 62-74 кг последовательность упражнений была иная. Сначала применялись упражнения, влияющие на скоростно-силовые качества, затем - на специальную физическую подготовленность и работоспособность, далее - на быстроту выполнения специальных технических действий.

Общеразвивающие упражнения, направленные на развитие скоростно-силовых качеств, зачастую использовались круговым методом. В использованном круговом методе устанавливалось 6 станций. Длительность работы на каждой из них, главным образом, составляла одну минуту. На выполнение каждого упражнения отводилось 20-40 сек.

Для повышения анаэробных возможностей применялась интервальная тренировка, предусматривающая выполнение заданий в разных режимах.

Выше указанное обстоятельство находит свое отражение в недельных циклах тренировки.

Продолжительность базового этапа подготовки составила 22 дня, количество тренировочных дней - 18.

У курешистов весовых категорий 48-57 кг в экспериментальной группе время работы по общей физической подготовке (ОФП) составило 1107 (61,8%), по специальной (СП) - 684 (38,2%) минут. У курешистов 62-74 кг время, отведенное на ОФП, составило 1076 (58,5%), на СП - 728 (41,5%) минут.

Соотношение времени на ОФП и СП у спортсменов контрольной группы составляет 60% и 40%.

У курешистов весовых категорий 48-57 кг соотношение основных средств физической подготовки, направленных на совершенствование ведущих физических качеств, выглядит таким образом: скоростно-силовые - 30%; на силу - 16,3%; на быстроту - 18,1%; на ловкость - 14,4%; на выносливость - 15,2% и на гибкость - 5,9%.

Это соотношение у спортсменов весовой группы 62-74 кг является иным: скоростно-силовые - 28,8%; на силу - 18,0%; на быстроту - 13,0%; на выносливость - 16,9%; на ловкость - 19,1% и на гибкость - 4,2%.

У курешистов контрольной группы соотношение основных средств физической подготовки было следующим: скоростно-силовая подготовка - 18,6%; на силу - 22,3%; на быстроту - 19,8%; на ловкость - 11,5%; на выносливость - 19,0%; на гибкость - 8,8%.

Таким образом, в экспериментальной группе преимущество отдавалось работе, направленной на развитие скоростно-силовых качеств спортсменов. Данное преимущество укладывается в 11,4% у курешистов весовых категорий 48-57 кг и 10,2% у курешистов 62-74 кг.

В занятиях экспериментальной группы наблюдается разница в объеме средств, применяемых для развития ловкости (5,1%) и быстроты (4,7%).

После 8 дневного перерыва обе группы собрались на заключительный 18-дневный сбор.

Задачей этого сбора являлось достижение высокой специальной работоспособности и дальнейшее совершенствование излюбленных ТТД с учетом требований моделирования к соревновательной деятельности.

Соотношение средств ОФП и СП на данном этапе в обеих группах составило в среднем 40% и 60%.

В обеих группах было проведено одинаковое количество поединков-17. При этом в экспериментальной группе 15 из них было построено в соответствии с моделью соревновательной деятельности.

В последнем недельном микроцикле удельный вес высокоинтенсивной работы занимающихся экспериментальной группы, направленной на совершенствование ТТП курешиста, снижался до 40% и одновременно увеличивался удельный вес ОФП.

Результаты педагогического эксперимента свидетельствуют о том, что большинство показателей физической подготовленности испытуемых изменилось в обеих группах. Курешисты весовых категорий 48-57 кг имеют достоверно более высокие показатели в 10 тестах из 14, курешисты весовых категорий 62-74 кг в 8 из 14.

Курешисты первой весовой группы добились наибольшего прироста в беге на 800 м - 13,2%; в прыжках вверх с места - 7,4%; во времени подтягивания на перекладине - 15,2%; в количестве подтягиваний на перекладине (I цикл через 10 с) - 13,6%; КСВ - 4,8%; во времени 8 бросков прогибом - 10,7%; в количестве "отбрасываний" ног за 15 с - 21,7%; PWC₁₇₀ - 2,8%; в пробе Яроцкого - 21,3%.

У спортсменов контрольной группы улучшение указанных показателей достоверным не является ($P > 0,05$).

Спортсмены средней весо-ростовой экспериментальной группы улучшили свои показатели по всем тестам: прыжок вверх с места - 3,3%, время подтягиваний на перекладине - 9,4%, количество подтягиваний на перекладине (I цикл через 10 сек.) - 12,9%, максимальное количество сгибаний и разгибаний рук в упоре лежа - 18,9%, время удержания угла в 45° в упоре сидя сзади - 27%, КСВ - 4,8%, время 8 бросков прогибом - 7,9%, количество "отбрасываний" ног за 15 сек. - 15,6%, проба Яроцкого - 19,8%.

В контрольной группе по сравнению с экспериментальной прирост показателей является менее значимым.

Занимающиеся в экспериментальной группе выступили в соревнованиях более успешно и заняли 2 первых, 2 вторых, 3 третьих места. Спортсмены из контрольной группы заняли 2 вторых и 1 третье места. До эксперимента соотношение побед и проигрышей между испытуемыми экспериментальной и контрольной групп составило 51,6% и 48,4%, то в конце опытной работы соответственно 68,3% и 31,7%.

У спортсменов весовых категорий 48-57 кг, занимавшихся в экспериментальной группе, количество ТТД увеличилось на 18,6%, количество попыток проведения ТТД - на 16,3%, количество высокобалльных ТТД - на 21,5% и количество выигранных баллов - на 23,1% ($P < 0,05$). Общий уровень их двигательной активности по основным параметрам ТТП возрос на 19,8% ($P < 0,05$).

У курешистов весовых категорий 62-74 кг указанные показатели увеличились соответственно на

15,4%, 18,7%, 18,2% и 21,4% ($P < 0,05$), а общий уровень двигательной активности - на 15,9% ($P < 0,05$).

В контрольной группе все перечисленные показатели также возросли, но их изменение достоверным не является ($P > 0,05$).

Таким образом, предложенная нами методика подготовки курашистов на разных этапах соревновательного периода спортивной тренировки обеспечивает более эффективное совершенствование их физических и технико-тактических возможностей, предопределяющих успехи в собственно соревновательной деятельности.

Список использованной литературы:

1. Алимханов Е.А. Совершенствование национальной борьбы казахша-курес путем изменения модели спортивной одежды: Автореф. дис. ... к.п.н. - Алматы, 1996. - 25 с.

2. Анаркулов Х.Ф. Исследование влияния занятий по кыргызской национальной борьбе "кураш" на физические качества студентов// Теория и методика физической культуры. - 2001. - №12.-С. 30-31.

3. Верхошанский Ю.В. Факторная структура скоростно-силовых качеств метательниц диска//Теория и практика физической культуры. - 1980. - № 11.-С.11-13.

4. Годик М.А., Скоморохов Е.В. Факторная структура специальной подготовленности футболистов//Теория и практика физической культуры. - 1981. - № 7.-С. 14-16.

5. Зацiorsкий В. М. Зависимость функциональных возможностей борцов от их веса¹ Материалы итоговой конференции ГЦОЛИФК. - М., 1982. - С. 17.

6. Кулматов К.З., Телюк С.И. Факторная структура физической подготовленности борцов вольного стиля различных весовых категорий//Теория и практика физической культуры. - 1987. -№5. - С.43.

УДК 37:372.8

МРНТИ 14.01.45

Б.К.Адамбеков¹

¹ст. преподаватель КазНПУ им.Абая,

г.Алматы, Казахстан.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ ВЫСОКОГО КЛАССА

Аннотация

В данной статье рассматривается развитие спорта в современном мире характеризуется высоким социальным признанием, о чем наиболее ярко свидетельствуют прошедшие крупнейшие международные соревнования: Чемпионаты мира, Европы, Азии и Олимпийские игры.

Ключевые слова: Чемпионат мира, европа, олимпиада, игры.

Аңдатпа

Б.К. Адамбеков¹

ЖОҒАРЫ ДӘРЕЖЕЛІ СПОРТШЫЛАРДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕСІНІҢ НЕГІЗДЕРІ

¹Абай атындағы ҚазҰПУ аға оқытушысы,

Алматы қаласы, Қазақстан.

Бұл мақалада жоғарғы деңгейдегі спортшылардың дайындығының педагогикалық негіздері берілген және ғылыми концепциясы ұсынылған.

Түйін сөздер: спортшылар, педагогика, мәселе, деңгей.

Abstract

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS PROBLEMS OF PREPARATION OF HIGH-CLASS COMPETITORS.

B.Adambekov¹

¹Senior teacher of the Kazakh National pedagogical University named after Abai,

Almaty, Kazakhstan

In this article presented the results of investigation of preparing sportsmen of high class, also pedagogical conception of perfectance of the preparing the footballers.

Keywords: World Championship, Europe, Olympics, Games.

В связи с этим, перед казахстанской спортивной наукой встают сложные, масштабные задачи. Одной из них является повышение социальной роли спорта. Но главным объектом является познание высших спортивных достижений с целью совершенствования научного знания, с одной стороны, с другой, - для формулирования существенных практических рекомендаций, реализация которых могла бы способствовать как общеметодической, так и сугубо профессиональной подготовке спортсменов и, что ещё особенно важно, подготовке и воспитанию молодой смены будущих членов профессиональных спортивных команд /1-4/.

В современном спорте отчетливо проявляются три взаимосвязанные тенденции:

- профессионализация деятельности;
- повышение эффективности процесса подготовки высококвалифицированных спортсменов и команд;
- совершенствование социальной, педагогической и собственно профессиональной систем управления подготовкой.

В конечном итоге стоит вопрос о создании современных научных основ оптимального и эффективного функционирования человека (спортсмена, команды, тренера) в условиях особо сложной ответственной, профессиональной деятельности. Сам по себе спорт, с нашей точки зрения, есть сложный синтез коллективной и сугубо индивидуальной деятельности как спортсменов, так и тренеров. Это обстоятельство предопределяет целевую направленность научно - исследовательской работы (НИР) в спорте высших достижений - создание специфической области спортивного человекознания как профессионалистической дисциплины с единой целью изучения и научно - методического обеспечения особого вида человеческой деятельности в футболе высших достижений.

Перспективная программа НИР нашей республики в области спорта носит проективно-концептуальный характер, в основу которого положена система реальной спортивной практики: «игровая соревновательная деятельность (ИСД) - подготовка основных субъектов ИСД (спортсмен, команда) - управление подготовкой ИСД (тренер, педагогическая деятельность)». Это исходное представление явилось базовым при разработке перспективной программы, её общей целевой направленности.

Целевая направленность исследовательской программы.

Научные исследования в области игровой деятельности в футболе высокого уровня все шире проводятся как в странах СНГ, так и в развитых зарубежных странах. Расширить диапазон такого рода исследований в нашей республике призваны отделы ФСК и ННПЦ ФК РК, КазНПУ имени Абая, в деятельности которых определены основные направления научно-исследовательской работы в футболе. Анализ позволяет выделить три момента, ограничивающих общий эффект научной деятельности в футболе:

недостаточная реализация общего и особенного в исследовании спортивной соревновательной игры;

недостаточное концептуальное единство теории, эксперимента и практики;

недостаточная консолидация усилий по изучению игровой соревновательной деятельности (ИСД), проблем подготовки и проблем управления подготовкой.

Это обуславливает необходимость решения вопроса о едином концептуальном подходе, принципиальной целевой направленности и создания соответствующей исследовательской программы для комплексного познания современного уровня развития футбола.

Целевая направленность исследовательской деятельности Футбольного союза Казахстана (ФСК) и Казахского национального педагогического университета им. Абая (КазНПУ им. Абая) определяется единой интеграцией научного и прикладного в перспективном решении задач развития ИСД с акцентом на совершенствование системы подготовки, системы управления подготовкой.

Центральным моментом такого познания выступает системно-структурное изучение ИСД сильнейших казахстанских и зарубежных команд в наиболее ответственных соревнованиях. Предполагается изучение реальной практики и путей её совершенствования в спорте высших достижений и разработка соответствующих путей, средств и методов управленческой педагогической деятельности. Такая целевая направленность НИР связана с комплексированием теоретического, экспериментального и прикладного знания в концептуальной постановке, экспериментальном и практическом решении задач совершенствования и перспективного развития современного командно-

игрового спорта высших достижений.

Направленность НИР определяется той ситуацией, которая сложилась в реальной практике футбола. Эта проблемная ситуация состоит, прежде всего, в том, что перспективы развития игровой соревновательной деятельности приходят в определенное противоречие с реальной практикой подготовки и управления подготовкой спортсменов-футболистов и команд высокой квалификации. В связи с этим становится актуальным и необходимым:

перспективное развитие теории и методики футбола на базе соответствующего концептуального подхода, разработанного применительно к реальной практической системе ИСД - подготовка - управление подготовкой;

теоретико-экспериментальное обоснование ряда принципиальных конкретных проблем в рамках единой концепции создания научно-методических основ перспективного развития всей системы спортивной соревновательной игры в условиях футбола высших достижений;

решение прикладных проблем совершенствования и перспективного развития подготовки и практики педагогического управления подготовкой спортсменов и команд высокой квалификации. Таким образом, проблемная направленность НИР предполагает диалектическое единство фундаментальных и прикладных проблем в общей системе подготовки спортсменов-футболистов и команд высокого класса.

Предполагаемая оценка научной ценности возможных результатов исследований, актуальность исследовательского направления, излагаемые в данной программе, предопределяются, на наш взгляд, избранием тотального подхода, выраженного в объективной схеме изучения: «игровая соревновательная деятельность - системы подготовки - система управления подготовкой», и интегрирующего в себе научный, конкретно-теоретический, инструментально-методический, экспериментальный, внедренческий, системный, стратегический, человекоцентрический, системно-комплексный, ситуационный, целевой, интегральный, административно-управленческий, концептуальный подходы. Перспективное познание глобальной проблемы в целом обуславливается необходимостью поиска и реализации новых научных решений на всех уровнях и этапах исследования. В этой связи формирование общей методологии исследования в футболе высших достижений представляет, на наш взгляд, определенную научную ценность и актуальность избранного исследовательского направления. Научная новизна всей исследовательской программы определяется, прежде всего, тем, что в центр изучения поставлены вопросы научного обоснования перспектив развития футбола как единой целостной системы. Предположительная оценка научной ценности планируемого исследования детерминирует его практическое значение для современного футбола, его совершенствования и перспективного развития. Во внедренческой части исследовательской программы планируется реализация комплексной системы подготовки футболистов и команд высокого уровня, оптимальной системы педагогического управления и обоснование перспективных тенденций развития спортивных игр как в социальном, так и в профессионально-педагогическом плане. В этом состоит практическая значимость всего исследования и его внедренческий эффект.

Осуществление разработанной исследовательской программы имеет конечной целью использование полученных результатов в плане реализации всей системы управления подготовкой в футболе. Основной и ведущей детерминантной в совершенствовании системы управления будет ИСД, развитие которой предопределяет совершенствование системы управления подготовкой команд и футболистов высокого профессионального уровня. В этом плане собственно тренировочная деятельность будет рассматриваться как структурный элемент системы ИСД. Такое практико-профессиональное понимание проблем управления подготовкой заложено в разработанной перспективной программе БИР в области футбола высших достижений.

Теоретическое и экспериментальное изучение ИСД футбольных команд высокой квалификации имеет своей целью как повышение эффекта самой ИСД, так и повышение процесса подготовки в спорте высших достижений. В этой связи наиболее важными выступают две взаимосвязанные прикладные проблемы:

управление подготовкой субъекта (индивидуального, группового, командного), ИСД; научно-методическое обеспечение процесса подготовки команд и спортсменов-футболистов высокой квалификации.

Комплексное решение названных проблем позволит более эффективно осуществить внедрение результатов научного исследования ИСД в практику спорта высших достижений. Такой

принципиальный подход будет положен в основу работы технического комитета ФСК. Этот подход позволит интегрировать теорию, эксперимент, практику и реальный выход на решение профессионально-прикладных задач современного футбола высших достижений.

Проблемы управления подготовкой футболистов и команд в современном спорте выступают как педагогические при необходимости понимания спортивной педагогики как профессиональной области интергративного специфического спортивного человекознания. Переход к такому пониманию спортивной педагогики в настоящее время - перспективный путь развития как спортивной теории, так и современной практики футбола высших достижений. Узловой проблемой в этом случае выступает проблема управления подготовкой футболистов и команд высокой квалификации. Постановка этой проблемы нуждается в исследовании, как минимум, следующих вопросов: человек в системе управления, человек в системе педагогического управления, коллектив (группа) и коллективное управление, индивидуальность (личность) и индивидуальное управление и объект управления, технология (пути, средства, методы) управления.

Рассмотрим некоторые вопросы применительно к практике педагогического управления в футболе высших достижений, в практике подготовки.

Прежде всего, необходимо указать, что человек является главным компонентом любой социальной системы, в том числе и в футболе. Управленческая деятельность занимает важное место в системе деятельности человека, в которой он выступает как субъект управления. ИСД в футболе является объектом познания в плане изучения проблем управления, в особенности проблем педагогического управления как в организации ИСД, так и в подготовке к ней. Проблема управления в данном случае выступает как проблема социально-педагогическая, и решение её предполагает соответствующее комплексное изучение субъекта и объекта управления. Здесь надо отметить, что именно педагогическая наука, на наш взгляд, может дать столь необходимые научные рекомендации по совершенствованию этого сложного вида деятельности. Наиболее характерной чертой управленческих отношений подобного типа является то, что в реальной деятельности, особенно в условиях ИСД, мы рассматриваем концепцию педагогического управления в спорте и, в частности, футбола, (см. схема 1).

Концепция педагогического управления в футболе высших достижений

Схема 1

Список использованной литературы:

1. Акпаев Т.А. Психологический тренинг в педагогике высококвалифицированных футболистов//Сборник трудов Международной научно-практической конференции. - Алматы, 2006.
2. Кульназаров А.К. Спорт в современном мире//Вестник «Ф/К и спорт». - Алматы, 2004. - С. 5-6.
3. Касымбекова С. И. Факторы здорового образа жизни//Сборник трудов Международной научно-практической конференции «ТИПФКиС». - Алматы, 2006.
4. Чирва Б.Г. Теория техники и тактики футбола. - М.: Издательство «Академия», 2003. - С. 138.

УДК 373.1.02
МРНТИ: 372.65.944

З.Ә. Бакирова¹

*¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)*

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЖҮРГІЗІЛЕТІН ТІЛ ДАМУ ЖҰМЫСТАРЫ

Аңдатпа

Бастауыш сынып мамандарын даярлаудағы маңызды саланың бірі - тіл даму теориясы мен әдістемесі курсы. Оның жоғарғы оқу орындарында басты мақсаты - студенттерге ана тілінің лингводидактикалық және психофизиологиялық негіздерді терең ұғындыру. Балалармен ұйымдастырылатын жұмыстың тиімді әдіс-тәсілдерін қолдана білуге даярлау. Курсты оқу процесінде әдістемелік ойларды, шынайы педогогикалық ситуацияны дұрыс бағалай білу қабілеті, теориялық білімдерін түрлі жағдайларда қолдана алу қабілеттері қалыптасады.

Мектепте тілді оқыту ісінде ана тілі пәнінің үлесі орасан зор. Бұл пәнді жоғарғы оқу орындарында оқытудағы басты мақсат студенттерге ана тілінің ерекшелігін, маңыздылығын терең ұғындыру және балалармен ұйымдастырылатын жұмысты тиімді әдіс-тәсілдерді қолдана білуге даярлау. Курсты оқу процесінде әдістемелік ойларды, шынайы педогогикалық ситуацияны дұрыс бағалай білу қабілеті, теориялық білімдерін түрлі жағдайларда қолдануы қалыптасады.

Бастауыш сынып оқушыларының тілін дамуы грамматика мен оқу сабақтарындағы жұмыстармен шектелмейді. Бұл барлық пәндерді оқыту барысында, тіпті мектептегі оқу тәрбие жұмысының өн бойында үздіксіз жүргізіліп отыратын жұмыс.

Түйін сөздер: мектеп, мұғалім, ана тілі, тіл дамуы, тіл даму теориясы, сөздік қор, сөйлеу, әдеби тіл, тіл мәдениеті, қабілет, тексеру, түзету.

Аннотация

З.А.Бакирова¹

*¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясауи
(г. Туркестан, Казахстан)*

РАБОТЫ ПО РАЗВИТИЮ ЯЗЫКА ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИЕСЯ В НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Обучение в начальной школе является одним из наиболее важной промышленности в процессе развития теории языка и методики. Основная цель высших учебных заведений – освоение лингводидактические и физиологические основы родного языка. Организация обучения - научиться использовать эффективные методы работы с детьми. Идея обучения является умение правильно оценить ситуацию, способность применять теоретические знания в различных формах.

Знание родного языка играет важную роль в начальной школе. Развития языка в общественной жизни, ее коммуникативный (как средства связи) и выразительный (как соединительная основа) функций осуществляют главную задачу преподавания предмета родной речи. Таким образом, предмет родная речь реализует развития устной и письменной грамотность у детей.

Учащиеся начальной школы на уроках чтения не ограничиваются работой над грамматикой и развитием речи. Воспитательная работа осуществляется непрерывно по всем предметом в начальной школе.

Ключевые слова: школа, учитель, родной язык, развитие языка, развитие теории языка,

Abstract

WORK ON LANGUAGE DEVELOPMENT IMPLEMENTED IN PRIMARY SCHOOLS

Z.A.Bakirova¹

*¹International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkestan city, Kazakhstan)*

Education in primary school is one of the most important industry in the development of the theory and methodology of language. The main goal of higher education institutions is linguistic development and physiological basis of the native language. Organization of training is to learn the usage effective methods of working with children. The idea of learning is the ability to properly assess the situation, the ability to apply theoretical knowledge in various forms. Knowledge of the mother tongue plays an important role in primary school. The development of language in public life, its communicative (as a means of communication) and expressive (as connecting base) functions perform the main task of teaching the subject of native speech. Thus, the object implements the native speech of oral and written literacy in children. Elementary school students in the reading lessons are not limited to work on grammar and language development. Educational work is carried out continuously in all subjects in elementary school.

Keywords: school, teacher, mother tongue, language development, the development of the theory of language, vocabulary, language, literary language, culture, language and the ability of checking and correction.

Кіріспе. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында: «Ұлттық бәсекелестік қабілеті бірінші кезекте оның білімдік деңгейімен айқындалады» деп айтылған. Егемендік алған тәуелсіз Қазақстанның әлемдік өркениетке жетудегі бірден-бір дара жолы –білім жүйесі. Орта мектеп-білім жүйесінің басты буыны. Орта мектепте қаланған білім негізі оқушының болашағына жол ашады.

Қазіргі кезеңдегі басты мәселенің бірі жаңа технологиялардың дамуы кезеңінде болашақ ұрпақтың тәрбиесі мен білім алуында ұстаздардың атқаратын рөлі ерекше. Егемен еліміздің болашағы, оның әлемдік өркениеттегі өз орны, ең алдымен білім мен тәрбиенің бастауы-ұстаз қолында»- деп атап көрсеткен болатын.

Болашақ бастауыш сынып мамандарын даярлаудағы маңызды саланың бірі тіл дамыту теориясы мен әдістемесі курсы болып табылады. Бұл пәнді жоғарғы оқу орындарында оқытудағы басты мақсат студенттерге ана тілінің ерекшелігін, маңыздылығын терең ұғындыру және балалармен ұйымдастырылатын жұмысты тиімді әдіс-тәсілдерді қолдана білуге даярлау. Курсты оқу процесінде әдістемелік ойларды, шынайы педогогикалық ситуацияны дұрыс бағалай білу қабілеті, теориялық білімдерін түрлі жағдайларда қолдануы қалыптасады.

Зерттеу әдістері. Ана тілі пәнінің мектептегі тілді оқыту ісінде алатын орны ерекше. Ана тілі пәні бойынша оқушыларды өмірге баулу жөніндегі міндеттер тілдің негізгі қоғамдық қызметіне, коммуникативтік (байланыс, қатынас құралы ретінде) және экспрессивтік (әсер, ықпал етуге дәнекер болу) қызметіне қарай жүзеге асырылады. Ана тілі пәні балаларды ауызша да, жазбаша да толық сауатты, тілді еркін пайдалана білетіндей етіп шығаруды түпкілікті нысана етіп ұстанады. Тіл дамыту жұмыстары деп баланың тілді қарым-қатынас құралы ретінде өз тәжірибесінде пайдалана білуге, үйретуге бағытталған жалпы іс-әрекет деп ұғынамыз да, ал тіл ұстарту деп белгілі бір тілдік заңдылықтар мен ережелердің немесе лингвистикалық, стилистикалық сөз өнері теориясының өз тәжірибесінде қолдана білуге үйрету жұмыстары деп түсінеміз. Тіл дамыту жұмыстары мынадай жүйе мен салалардан тұрады:

- сөздік жұмысы сөздік қорын молайту;
- стиль, стилистикалық ұғым мен дағды беру, стилистикалық тілдік құралдарды үйрету;
- тіл синонимдерімен жұмыс;
- тілдің көркемдегіш және бейнелегіш құралдарын үйрету;
- сөйлеу, айту дағдыларын жетілдіру;
- жазбаша тілін дамыту;
- әдеби тіл нормасынан мәлімет беру;

- тіл мәдениетін қалыптастыру
- тілдің грамматикалық құрылысын игеру, оны өз практикасында қолдана білуге баулу;

Мектеп табалдырығын бүлдіршіндер алғаш аттаған кезде басталатын сауат ашу және тіл дамыту - қазақ тілі бағдарламасы салаларының негізгі құрамның бөлігі. Сауат ашу және тіл дамыту кезеңіндегі оқу жұмысының мақсаты - оқушылардың есте сақтау қабілетін дамыту, оларды оқу мен жазуға үйрету, ойлау қабілетін, сөйлеу тілін дамыту.

Яғни, бұл кезеңде жүргізілетін жұмыс түрлері оқушылардың тілін байытып, жалпы білімін кеңейту мақсатына ұштастырылады.

Тіл дамыту мен сауат ашу жұмыстары бірнеше кезеңнен тұрады. Әр кезеңнің өз мақсаты, соған сәйкес жүргізілетін жұмыс түрлері болады. Сауат ашу әуелі дайындық кезеңнен басталады. Дайындық кезеңінде мұғалім жеке баланы танып, білу мақсатында жұмыс түрін ойластыру керек. Осы кезеңде дыбыстар мен әріптерді меңгертуге байланысты орындалатын жұмыс түрлеріне жаттықтыру, даярлау, үйрету жұмыстары да жүргізіледі. Сауат ашудан кейін ғана оқушылар жазуға дағдыланады. Балалардың мектепке келіп түскен кездегі психологияның дене ерекшеліктері жөнінде мағлұматтарға сүйене отырып, мазмұндама мен шығарманы бірінші сыныптан бастауға мүмкіндік бар.

Зерттеу нәтижелері. Бастауыш сынып оқушылары мазмұндама мен шығарма жазу барысында мынадай дағдыларға бейімделеді:

1. Оқушылар оқылған мәтінді қабылдап, сол қабылдағандарын өз сөздерімен жазып, белгілеуге дағдыланады.

Бұл дағдыны меңгермей, шығарма жазуға көше алмайды. Осы жұмыстың барысында бірқатар сөз тіркесі мен сөйлемдер, бейнелі сөздер автоматты түрде оқушылардың есінде қалады. Шығарма жазбас бұрын мазмұндама арқылы бірқатар процестерге жаттығу қажет.

2. Шығармада ұсынылатын тақырыпты түсініп, оның жігін ажырата алу дағдысы. Мысалы: "Біз ағашты қалай отырғыздық?" тақырыбы бойынша өздерінің ағаш отырғызғанда не істегендерін әңгімелеу керектігін ажырататындай болу керек;

3. Шығарма жазу үшін материал жинау дағдысы, яғни материал жинау барысында балалардың кей біреуі үй ішінен сұрауы мүмкін. Бастауыш сынып балалары бақылай білуге, кітаппен жұмыс жасауға, суреттерді қарап, қабылдай білуге жаттықтырылып, бұл жаттығулар бірте-бірте дағдыға айналдырылуы қажет.

4. Жинаған материалдарын жүйелей алу дағдысы. Бұл дағдыға бастауыш сынып оқушылары алғашқы кезде мазмұндама арқылы үйретіледі. Қиындықты жеңу үшін балалар алдымен дайын мәтіннің жүйесін байқап дағдыланады яғни қандайда бір мәтіннің белгілі бір жүйемен құрастырылатынын ұғады, білген-көргендерін әңгіме етіп құрастырғанда оны жүйелеп алуға дағдыланады. Егер бұған дағдыланбаса, жинаған материалдарын қалай жазуды білмей, еш нәрсе жазбай отырып қалады, шығарма жазуға қызықтырудың орнына керісінше әсер етеді. Олардың шығармаға деген ынтасын кемітеді.

5. Оқушылардың өз ойын дұрыс білдіру деген - шығарма яки мазмұндама жазғанда белгілі тілдік норманы сақтау, әдеби тілдің ең керек элементін пайдалана білу, сөйлемдерінің бір-бірімен байланысып, тілі жатып келуі. Ал, ойын түсінікті білдіру дегеніміз - оқушының ойы дәл анық, көкейге қонымды болуы.

Шығарма мен мазмұндама жазу барысында балалар көптеген жаңа сөздер мен сөз тіркестерін үйренеді. Олар арқылы балалардың лексикалық қоры байып, тілдері ұстарады. Дайындық жұмыстар көбіне грамматикадан өтіледі, материалға сай оқу сабақтары да жүргізіледі.

6. Оқушының жазғандарын тексеру, түзету, жақсарту дағдысы. Бұл дағдыға үйретуде де көптеген қиындықтар кездеседі. Оқушылар шығарма мазмұндама жазғанда көбінесе мұғалімге бірінші болып тапсыруға асығады да, жазғандарын қайта оқымайды, сөйтіп, жазған жұмыстарының бірде-бір сөзін, не тыныс белгісін, не әріп қатесін түзетпестен тапсырады. Бұл жөнінде мұғалімнің ескерткен сөзі де әсер етпейді.

Бұл дағдыға балаларды үйрету қанша қиын болғанымен, олар жазғандарына сын көзімен қарап, түрлі себептермен жіберген қателерін батыл түзету дағдысын бастауыш сыныптарда үйренуге тиіс.

7. Оқушының әңгімесін белгілі бір тұлғада (бастауыш пен баяндауыштың бір шактың тұлғада келуі) баяндай білу дағдысы.

Міне, шығарма, мазмұндама жұмыстарында берілетін дағдылардың бастылары осылар.

Талқылау. Бастауыш мектептерде жүргізілетін тіл дамыту жұмысы негізінен мынандай мақсаттарды көздейді.

1. Оқушылардың байқағыштық, ойлау қабілеттері мен тілін, дүниетанымын дамыту, әр нәрсені салыстыра талдап, салыстыру негізінде өз беттерімен қорытынды шығара білуге үйрету.

2. Оқушыларға қазақ әдеби тіл нормасына сай өз сезімін, ойын дұрыс жазып бере алатындай дағдылар беру.

3 Оқушыларды ана тілін сүюге, оның алтын қорын білуге және оны сезініп, құрметтей білуге тәрбиелеу.

4. Оқушылардың жазу тілін дамытуға септігі тиетін мазмұндама мен шығарма жұмыстарының оңай да тиімді түрлерін іріктеп алып ұсыну.

5. Оқушылардың іскерлік қабілетін арттыру. Осындай мақсаттарды жүзеге асыру барысында мұғалім белгілі бір әдістемелік талаптарға сүйенеді. Ол талаптар мынандай:

- Берілген тақырыпты ашып көрсете білу, оқушы өзінің жинаған материалын берілген тақырыптағы негізгі ойды көрсететіндей етіп іріктеуі қажет.

- Жазылған жұмыстың мазмұнды болуы.

- Оқушы материалды ешбір қайшылықсыз, белгілі бір ретпен жүйелі түрде баяндауға тиіс.

- Оқушылар сөзді, айтатын ойын дәлме-дәл, анық білдіретіндей етіп іріктеп, тандап қолданғаны дұрыс.

- Басында артық сөз, қыстырма сөз қолдану, бір сөздің бірнеше рет қайталануы сияқты кемшіліктерге жол бермеу шарасы жасалуы тиіс.

- Оқушы жазба жұмысында сөйлемдерді белгілі бір формада қарастыратын болсын, яғни бір сөйлем өткен шақта екінші сөйлем келер шақта тұрмау керек.

- Оқушылардың жазба жұмыстарында кейде жергілікті ауызекі сөйлеуде қолданылатын сөздер орын алады. Мұндай қателерден сақ болу жағы есте болуы керек.

- Жазба жұмыстарын жетілдіре білу дағдысын оқушылар міндетті түрде меңгеруі керек.

Қорытынды. Бастауыш сынып оқушыларының шығармалары мен мазмұндамаларында бұл көрсетілгендердің бірден түгел орындалуын талап етуге болмайды. Бірақ жазба жұмыстарын жүргізген кезден бастап-ақ бірте-бірте оқушылар жоғарыда көрсетілген талаптарды орындау жолына бағытталады.

Бастауыш сынып оқушыларының тілін дамыту грамматика мен оқу сабақтарындағы жұмыстармен шектелмейді. Бұл барлық пәндерді оқыту барысында, тіпті мектептегі оқу тәрбие жұмысының өн бойында үздіксіз жүргізіліп отыратын жұмыс. Сондықтан мұндай күрделі мәселелердің барлық проблемаларын бір жолғы зерттеу жұмысында жан жақты талдап шығу мүмкін де емес.

Қорыта айтқанда, әр сабақта тіл дамыту кезеңдері, жұмыстары жүйелі түрде дұрыс ұйымдастырылған жағдайда балалардың сөздік қоры молайып, тіл орамдылығы артып, оқушылардың тұлғалық ерекшелігі дамиды және баланың жеке қабілеті мен әлеуметтік белсенділігінің дамуына жол ашу, шығармашылық қабілеті зор жеке тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы

2. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 2014

3. Рахметова С. Кіші жастағы оқушылардың жазбаша тілін дамыту. Алматы, 1978.

4. Сүлейменова Э.Д. т.б. Тіл ұстарту. Алматы, 1996.

5. Жапбаров А. Оқушылардың ауызекі сөйлеу икемділіктері мен дағдыларын қалыптастыру әдістемесі. Алматы, 2002.

6. Тұрдалиева Г.Ж. Бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту әдістемесі. Астана, 2007.

7. Жапбаров А. Мектеп оқушыларының тілін дамыту әдістемесі. Алматы, 1997.

8. Ысқақов Б. Тіл дамытудың психолінгвистикалық негіздері. Алматы, 1997.

М.И.Адамбеков¹

¹к.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,
г.Алматы, Казахстан.

ПРОБЛЕМЫ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема нравственного, патриотического воспитания остается одной из наиболее актуальных в решении задач, выдвинутых общеобразовательной школой. Сегодня становится ясно, что основам патриотизма, нравственности необходимо учить во всех образовательных учреждениях на всех ее ступенях, ибо проблемой современного подрастающего поколения Казахстана является духовный вакуум, в котором оно оказалось в этот тяжелый переходный период.

Ключевые слова: вакуум, поколения, дух, проблема, патриот, воспитания.

Аңдатпа

М.И.Адамбеков¹

ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚТЫҢ ӘСКЕРИ-ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕСІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.

¹Абай атындағы ҚазҰПУ п.ғ.к., профессоры,
Алматы қаласы, Қазақстан.

Адамгершілік және патриоттық тәрбие мәселесі жалпы білім беретін мектеп ұсынып отырған міндеттерді шешуде ең көкейтесті болып отыр. Отан сүйгіштіктің, адамгершіліктің бастау негіздеріне білім беру мекемелерінің барлық сатыларында үйрету қажет, өйткені осы бір ауыр өтпелі кезеңде Қазақстанның қазіргі өсіп келе жатқан жастарының басты проблемасы, олардың рухани жұғандығы болып отыр.

Түйін сөздер: Адамгершілік, патриот, тәрбие, рух, Отан

Abstract

PROBLEMS OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF JUNIOR GENERATION

M.Adambekov¹

¹ *Candidate of pedagogical sciences, Professor of the Kazakh National pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhshtan*

This article examines the problem of moral, patriotic education remains one of the most relevant in solving the problems put forward by the general education school. Today it becomes clear that the foundations of patriotism and morality must be taught in all educational institutions at all its levels, for the problem of the modern rising generation of Kazakhstan is the spiritual vacuum in which it found itself during this difficult period of transition.

Keywords: problems, military-patriotical, actual nowadays.

Школа и общество оказались не в силах решать важнейшие задачи духовно-нравственного, патриотического воспитания детей, подростков и молодежи. Одновременно с духовным вакуумом СМИ стала переполняться дешевая продукция с пропагандой насилия, половой распущенности, развращающей юные души. Все это не может не вызывать острейшую тревогу за судьбу современного подрастающего поколения, для которого оказываются размытыми и затухающими извечные идеалы добра, любви, преданности и чести. Эта ситуация усугубляется еще и тем, что она протекает на фоне острого социально-экономического кризиса и психологической напряженности, испытываемой обществом и каждой отдельной семьей, что затрудняет осуществление полноценного семейного воспитания, духовного общения и близости родителей и детей. Одна из сторон воспитания будущих граждан видится через воспитание чувства патриотизма и любви к родной стране уже на первых ступенях образования, то есть в дошкольном учреждении. Патриотическое воспитание детей является частью нравственного воспитания и осуществляется в детском саду через занятия, игровую деятельность, на праздничных утренниках, через работу с семьей.

К примеру, можно рассказать о нашей Родине - Республике Казахстан, дать детям понятие об СНГ, о столице Астане. Расширить представление о символах Республики Казахстан. Дети должны

узнавать герб, флаг, мелодию гимна и сами должны исполнять гимн страны.

Необходимо формировать у детей представление о жизни и достижениях страны, воспитывая чувство гордости и любви к родной земле, народу, чувство симпатии к произведениям великих казахских и русских поэтов, композиторов, художников.

Дети дошкольного возраста должны знать о существовании армии, ее необходимости и миротворческой миссии. Рассказывая детям о героических подвигах во время Великой Отечественной войны, о воинах Панфиловской дивизии, о подвиге Алии Молдагуловой, Маншук Маметовой, необходимо создавать образы новых защитников Отечества.

На наш взгляд, уровень гражданской ответственности у подрастающего поколения возможно повысить рядом мероприятий:

- изучать в организациях образования Постановление Правительства РК № 1340 от 1 ноября 1996 года «О начальной военной подготовке», послание Президента «Казахстан-2030» в аспекте военно-патриотического воспитания;

- провести мероприятия, посвященные Дню Победы, Дню образования Вооруженных сил РК, Дню защитников Отечества (соревнования по военно-прикладным видам спорта);

- рассматривать и анализировать на педсоветах организаций образования, совещаниях различных уровней состояние военно-патриотического воспитания молодежи;

- проводить занятия с учащимися и студентами по темам: «Конституция Республики Казахстан о защите Отечества», «Герои-казахстанцы», «Законы о защите» и т.д.;

- организовать встречи с участниками ВОВ и воинами-афганцами и участниками локальных конфликтов, акцентировать внимание на миротворчестве воинов; организовать встречи с работниками военкоматов, военной прокуратуры, офицерами и личным составом близ расположенных воинских частей;

- на лекциях и семинарах дисциплин социально-гуманитарного цикла глубоко изучить историю народно-освободительной борьбы, армии;

- постоянно работать над воспитанием у учащихся любви и гордости за символы государства (герб, флаг, гимн), шефствовать над памятниками;

- разрабатывать и издавать наглядно-агитационный материал (плакаты, стенды, брошюры), организовать смотр военно-технического творчества учащихся, проводить конкурс на лучшую военно-патриотическую песню;

активизировать работу Республиканской туристическо-краеведческой экспедиции «Атамекен» в изучении богатого наследия, традиций и обычаев народов, проживающих в республике и осуществлении экологического воспитания;

открыть и расширить сеть клубов, секций, кружков военно-патриотической направленности в общеобразовательных, профессиональных школах, колледжах, обучить учащихся и студентов действиям в чрезвычайных ситуациях;

- укомплектовать библиотеки литературой по военному делу, о выдающихся полководцах, об армии Казахстана;

- провести научно-практические конференции и семинары по обмену опытом, проблемам методики преподавания, вопросам воспитания и т.п., слет учащихся по вопросам военно-патриотического воспитания;

- организовать лечебно-профилактическую работу по подготовке молодежи в армию;

- привлечь СМИ к пропаганде военно-патриотического воспитания.

Существуют проблемы, требующие решения со стороны государства. Возникла необходимость в пересмотре действующей программы по начальной военной подготовке и разработке программ обучения молодежи НВП на учебных пунктах, создаваемых по решению местных исполнительных органов. Разработать и подготовить к изданию учебник НВП, соответствующий современным требованиям военной доктрины страны, являющийся обобщением всего опыта военно-патриотической работы в организациях образования, в соответствии с положением Республиканского учебно-методического центра для разработки и издания учебной литературы, методических пособий, стендов, плакатов для организации и проведения уроков НВП.

Принять меры к созданию и восстановлению учебно-материальной базы НВП в организациях образования с привлечением руководителей предприятий, организаций, бизнесменов и коммерческих структур и оборудовать в каждом районе (городе) оборонно-спортивные оздоровительные лагеря, превратив их в центры по подготовке молодежи к службе ВС РК, разработать проект типового

положения об оборонно-спортивном оздоровительном лагере. При этом осуществлять меры и обеспечить постоянный контроль за полным охватом юношей начальной военной подготовкой, улучшением подготовки и повышением квалификации преподавателей-организаторов НВП во всех организациях образования независимо от форм собственности. Анализируя проблемы НВП школы, нужно помнить, что сегодняшний школьник - это завтрашний призывник.

Заслуживает внимания программа эксперимента по проведению динамического наблюдения и изучения физического и нервно-психического состояния молодежи допризывного и призывного возраста, который проводится на базе Акмолинской области совместно с научно-исследовательским центром «Тамыр». Эксперимент позволит усовершенствовать и модифицировать систему подготовки молодежи допризывного и призывного возрастов с учетом требований к различным родам войск, разработать на основе научно-обоснованных нормативов индивидуальную программу физической подготовки молодежи. В результате станет возможным скорректировать школьные курсы общественных дисциплин и начальной военной подготовки на основе наработанных методик. Не во всех регионах республики налажена система военно-патриотического воспитания и допризывной подготовки молодежи.

Актуальной проблемой остается низкий уровень образования допризывников. Если в 1999 году на воинском учете состояло 32 155 призывников, имеющих 9 классов образования и ниже, то в 2000 году - уже 39 658. В то время как для комплектования ВС РК требуются грамотные, образованные военнослужащие, способные в короткие сроки овладеть современным вооружением и техникой. В связи со сложившейся ситуацией необходимо принять неотложные меры по повышению качества образования допризывной молодежи.

С низким качеством осуществляется работа по проведению медицинского освидетельствования в период диспансеризации подростков 15-16-летнего возраста в республике. В период призыва выявляются заболевания в запущенных стадиях, которые уже не поддаются лечению, в результате чего юноши признаются не пригодными к военной службе. И данный отрицательный показатель растет из года в год. Так, в 1999 году число больных составило 11 % из числа прошедших комиссию, в 2000 году - 13,8 % и в 2001 году - 14 %. С 1998 года выросло число призывников, имеющих ограничение по состоянию здоровья 4-5 степени в 2 раза. Так, в 1998 году на военном учете находилось 92 тыс. человек, в 1999 году - 107 тыс. человек, в 2000 году - 173 тыс., в 2001 году - уже 210 тыс. Данная категория призывников может только служить в оперативно-конвойных частях, строительных частях и практически в мирное время не призываются.

Здоровье стало главной проблемой призывного контингента в республике.

В 2000 году в результате принятых мер военными комиссариатами к уголовной ответственности через правоохранительные органы направлено 1058 материалов, из них на 856 призывников материалы остались без реализации, 186 отказано в возбуждении уголовных дел и осуждено 16 человек.

В 2000 году в розыске по республике находятся 22040 призывников, из них разыскано отделами внутренних дел - 5336 призывников, не разыскано - 9133 призывника. Весной 2001 года разыскано с помощью отделов внутренних дел 2152 призывника и работниками районных (городских) военных комиссариатов - 3754 призывника.

Состояние правового воспитания допризывной и призывной молодежи, профилактическая работа по искоренению фактов по уклонению граждан РК от призыва на срочную военную службу требуют коренного улучшения.

В районах и городах созданы и действуют 160 призывных участков.

Общее количество приписанных юношей в 2001 году составляет 131381 человек, из них не явились на призывные участки 3774 человека, не встали на учет - 1092 человека.

Итоги приписки говорят о том, что годность к военной службе призывников области ежегодно ухудшается.

Всего весной 2001 года в соответствии с планом комплектования и призыва в войска направлено 14 тыс. человек.

В целом, призыв на срочную военную службу проводится на удовлетворительном уровне.

Необходимо осуществлять текущий и капитальный ремонт призывных пунктов. Предусмотреть открытие призывных пунктов в областях: в Акмолинской - 7, Актюбинской - 1, Алматинской - 3, Атырауской - 1, Западно-Казахстанской - 4, Кызылординской - 5, Костанайской - 3, Мангистауской -

2. Павлодарской - 1, Северо-Казахстанской - 7.

Среди части юношества в настоящее время сохраняется негативное отношение к армии. Не срабатывает сложившаяся система кадрового, научно-методического, материально-технического и финансового обеспечения подготовки молодежи к воинской службе и воспитанию казахстанского патриотизма.

Анализ состояния проблемы требует более глубокого осмысления природы патриотического воспитания в современных условиях.

Не отменяя традиционные, во многом оправдавшие себя формы патриотического воспитания, необходимо наполнять их новым, более актуальным содержанием, учитывающим своеобразие современной социальной ситуации, региональные и национальные особенности.

На данном этапе основными целями и задачами патриотического воспитания должны стать:

- формирование и развитие личности на основе общечеловеческих ценностей, воспитание казахстанского патриотизма, готовности молодежи к защите Родины;
- создание условий, направленных на воспитание у молодежи отношения к воинской службе как почетному гражданскому долгу каждого гражданина Казахстана и бережного отношения к героическому прошлому нашего народа;
- обновление содержания патриотического воспитания на принципах равноуровневое и вариативности;
- кадровое и организационное обеспечение подготовки защитников Родины; создание системы подготовки, переподготовки и повышения квалификации руководящих и педагогических кадров;
- развитие технических и военно-прикладных видов спорта, широкое привлечение молодежи в военно-технические кружки, проведение Республиканских соревнований допризывной молодежи по техническим и военно-прикладным видам спорта;
- организация регулярного изучения состояния работы Акимов, военных комиссаров по подготовке молодежи к службе в армии, учет призывных ресурсов, постановку патриотического воспитания;
- привлечение юношей допризывного и призывного возраста к регулярным занятиям по физической культуре и спорту в организациях образования, развитие у молодежи силы и выносливости, стимулирование здорового образа жизни, работа по сдаче Президентских тестов, регулярное проведение спартакиад юношей призывного возраста;
- в целях активизации работы по профессиональной ориентации, пропаганде среди учащихся организаций образования военных специальностей на общественных началах создание при военных академиях патриотических школ и разработка положения о них;
- разработка положения о шефстве воинских частей и учреждений МО РК школами, профшколами и колледжами независимо от форм собственности;
- подготовка и издание серии книг, брошюр, наглядных пособий и плакатов по пропаганде здорового образа жизни, патриотическому воспитанию допризывной и призывной молодежи, ознакомлению ее с основами военного дела, а также широкая пропаганда традиций народов Казахстана, его Вооруженных Сил в средствах массовой информации;
- подготовка к изданию портретов национальных героев народов Казахстана, государственных деятелей и знатных людей РК, кавалеров «Халық Қаһарманы»;
- разработка и доведение до всех областных военных комиссариатов критерий оценки их работы по подготовке молодежи к военной службе;
- организация информационно-пропагандистской работы по формированию и утверждению в сознании граждан идей, направленных на консолидацию народа Казахстана на основе исторической памяти об общих усилиях и жертвах во имя победы;
- воспитание у молодежи любви к Родине, патриотизма, готовности к защите Отечества и чувства исторической преемственности поколений защитников страны;
- пропаганду важности сохранения мира, гуманности и неприемлемости войны и насилия в любых проявлениях; воспитание уважения к старшему поколению;
- укрепление авторитета Вооруженных сил РК; проведение адресных благотворительных мероприятий для ветеранов войны и тыла;
- организация приемов по случаю празднования Дня Победы, чествование ветеранов в трудовых коллективах.

Список использованной литературы:

1. Абдулин М.Г. 160 страниц из солдатского дневника
2. Аввакумов Н.В. Первые залпы войны
3. Бек А.А. Волоколамское шоссе

УДК 373.1.02:372.8

МРНТИ 14.25.09

К.А.Абдреимова¹

К.А.Жукенова²

Қ.Әбдрахман³

¹*Абай атындағы ҚАЗҰПУ, «Дене мәдениеті және спорт педагогтарын даярлау теориясы мен әдістемесі» кафедрасы, п.ғ.к., ассоц.профессор,
Алматы қаласы, Қазақстан.*

²*Абай атындағы ҚАЗҰПУ, «Дене мәдениеті және спорт педагогтарын даярлау теориясы мен әдістемесі» кафедрасы, п.ғ.к., доцент,
Алматы қаласы, Қазақстан.*

³*№29 орта мектептің дене шынықтыру пәні мұғалімі,
Алматы қаласы, Қазақстан.*

«ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ» САБАҒЫ АРҚЫЛЫ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Аталған мақалада жалпы білім беретін орта мектептердегі дене шынықтыру сабағы арқылы оқушылардың дене мәдениетін қалыптастыру, сондай-ақ олардың дене шынықтыру сабағына қызығушылығын туғызу жайлы мәселелер сөз болады.

Авторлар дене мәдениетінің негіздерін қалыптастыру үрдісінде дене мәдениеті ұғымдарының маңызды сипаттамаларын беруге тырысады. Дене жаттығуларының құралдары арқылы дене мәдениеті және спорт сабақтарына жағымды мотивацияны қалыптастыруға тырысады. Қазіргі кездегі дене шынықтыру сабағы дене мәдениеті жүйесіндегі негізгі бөлім болып табылады және оның түйінді мәнін көрсетеді.

Мақаланың мақсаты дене шынықтыру сабағында әр балада ақыл-ой, адамгершілік, еңбек және эстетикалық қасиетті тәрбиелеу болып табылады.

Түйін сөздер: дене шынықтыру, дене жаттығулары, орта мектеп, ақыл-ой, адамгершілік, еңбек, эстетика, қасиет, тәрбие, мотивация, дене мәдениеті, сабақ, оқушы, қызығушылық.

Аннотация

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СРЕДНИХ ШКОЛ.

К.А.Абдреимова¹

К.А.Жукенова²

Қ.Әбдрахман³

¹*к.п.н., ассоц.профессор кафедры «Теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта» КазНПУ имени Абая,
г.Алматы, Казахстан.*

²*к.п.н., доцент кафедры «Теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта» КазНПУ имени Абая,
г.Алматы, Казахстан.*

³*учитель физической культуры средней школы №29,
г.Алматы, Казахстан.*

В данной статье рассматриваются вопросы формирования физической культуры учащихся через уроки физкультуры в общеобразовательных школах, а также создания устойчивого интереса к занятиям физическими упражнениями.

В процессе основ формирования физической культуры авторы пытаются дать характеристику ключевых понятий физической культуры. Посредством физических упражнений пытаются сформировать положительную мотивацию к занятиям физической культурой и спортом.

Современный урок физкультуры является основным звеном в системе физического воспитания и играет ключевое значение в нем.

Целью статьи является воспитание в ходе уроков физической культуры у каждого учащегося умственных, нравственных, трудовых и эстетических качеств.

Ключевые слова: физическая культура, физические упражнения, средняя школа, умственный кругозор, человечность, труд, эстетика, достоинство, воспитание, мотивация, физическое воспитание, урок, ученик, интерес.

Abstract

PHYSICAL CULTURE OF STUDENTS OF GENERAL SCHOOLS.

K.A. Abdreimova¹

K.A. Zhukonov²

A. Adrahman³

¹candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department "Theories and methods of training teachers of physical culture and sports" KazNPU named after Abai, Almaty, Kazakhstan.

²candidate of pedagogical sciences, associate professor of the "Theory and methods of training teachers of physical culture and sports" KazNPU named after Abai, Almaty, Kazakhstan.

³teacher of physical culture of secondary school № 29, Almaty, Kazakhstan.

In this article formation of physical culture of pupils through physical education classes at comprehensive high schools and their creations of interest in occupations of physical culture is considered.

Physical training – pedagogical system of improvement of physical qualities of the person. In this regard the problem of physical culture includes several questions.

In the course of training of physical culture authors try to give the characteristic of concepts of physical culture. The physical education class for pupils, directly influences intellectual development.

Article purpose when carrying out physical education classes to cultivate at each pupil moral, labor and esthetic qualities, and also intellectual development.

Key words: Physical culture, physical exercises, secondary school, mental horizon, humanity, work, aesthetics, dignity, upbringing, motivation, physical education, lesson, student, interest.

XXI ғасыр – білім мен ғылым ғасыры. Ғасыр табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технология бағытымен бастауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев: «Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер – бүгінгі мектеп оқушылары. Мұғалім оларды қалай тәрбиелесе, Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға жүктелетін міндет ауыр», - деп атап көрсеткеніндей [1], қазіргі заман талабына сай білім сапасын арттыру жолында ұстаздардың құзыреттілігін қалыптастыра отырып, кәсіби дәрежелерін өмір талабына сай көтеріп дамыту – еліміздің білім беру саласындағы басты мақсаты.

Кез келген елдің болашағы – оның халқының денсаулығына байланысты екендігі – дәлелдеуді қажет етпейтін шындық. Ал денсаулықты өз қалпында сақтау үшін дене мәдениетінің орны зор.

Дене мәдениеті қоғамдық құбылыс ретінде пайда болып, қалыптасты және дамыды. Құрылу ерекшеліктері мен қызмет ету жүйесі жайлы өзінің заңдылықтары бар ғылымның саласы болып табылады. Дене мәдениетінің мәнін түсіну үшін алдымен олардың мағыналы мазмұнын анықтап алу қажет.

Атап айтқанда, дене мәдениеті – адамның денсаулығын нығайтып, күш-жігерін арттыруға, қозғалыс белсенділігін жетілдіру мақсатында қоғамның жасайтын және пайдаланатын рухани, материалдық құндылықтарының жиынтығы.

Қазақтың ұлы ақыны Мағжан Жұмабаевтың «Дене мәдениетіне жеңіл қарауға болмайды, дененің қанша керегі бар деп ойлау дұрыс емес. Дене – жанның қабы. Қап берік болса ішіндегі зат та берік болмақ. Дене – жанның құралы. Құрал мықты болса, иесі де мықты» деп пайымдауы өте орынды [2].

Дене мәдениетінің көптеген аурулардан және зақымданған кезден кейін жұмысқа қабілеттілікті қайтадан қалпына келтіруде және әрмен қарай денсаулықты жақсартуға көмегі зор екені белгілі.

Сондай-ақ, дене мәдениетінің рөлі спорт аласында анық танылады. Әрбір мемлекеттің өсіп-

өркендеуі мен даму көрсеткіштерінің бірі дене мәдениетінің жүйесі, спорт. Мемлекетті немесе белгілі бір ұлтты күллі әлемге танытатын да спортшылар мен олардың жетістіктері, көрсеткіштері. Әлемдік қауымдастықта елеусіз мемлекет жазушылары, ғалымдарымен ғана емес, сонымен қатар осы спорттың арқасында да бүкіл елге танылады.

Соңғы дене мәдениетінің маңызды қызметінің бірі – оның қоғамдық қызметі. Ол – қоғамда салауатты өмір салтын қалыптастырудың ең басты құралы болып табылады.

Дене мәдениетінің аталған қызметтері жалпы білім беретін орта мектептерде оқушыларының дене мәдениетін қалыптастырудың негізгі қозғаушы күштері болып табылады.

Қазіргі кезеңде жалпы білім беретін орта мектептердегі оқу бағдарламаларын құрастырудың бағыт-бағдары өзгерді. Алайда, бұлардың бәрінде мектеп оқушыларының қайда оқитындығы ескерілмейді, олардың меңгеруі тиіс негізгі дағдылар мен қабілеттер, оқу нормасын тапсыруға арналған шарттар көрсетілген. Денені шынықтыру жаттығуларының орындалуы қозғалыс дайындығының деңгейі туралы мәлімет береді. Дегенмен, бұл бағдарламалар базалық, үлгілік сипатқа ие, сондықтан оларды әрбір педагог жергілікті жағдай мен салт-дәстүрлерге орай өзгертулер мен толықтырулар енгізіп, өзгерте алады.

«Дене мәдениеті» деген ұғым жалпы мәдениеттің жеке бір бөлігі. Тұжырымдап айтқанда дене мәдениеті жалпы халық мәдениетінің құрамдас бір бөлігі болып, қоғамның материалдық, рухани құндылығының жиынтығын құрап, ол адамдардың дене шынықтыру жүйесін жетілдіру үшін құрылып және оларға қызмет етуі тиіс [3].

Дене мәдениетінің қызмет ету жүйесі дене тәрбиесі деп аталады. Тәрбие дегеніміз адамдардың мәдени қызметінің аясы, оларға мәдениет жетістіктерін беру, игеру және жетілдіру болып саналады. Дене тәрбиесі – адамның дене сапаларын жетілдірудің педагогикалық жүйесі.

Осыған байланысты дене тәрбиесінің міндеті төмендегі мәселелерден тұрады:

1. Жалпы білім беретін орта мектептердегі дене тәрбиесінен білім беру міндеттері – қимылдың ептілігі мен дағдысын меңгеру және дене тәрбиесі жаттығулары көмегімен денсаулықты нығайту.

2. Жалпы білім беретін орта мектептердегі оқушыларға тәрбие беру міндеттері – адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға, өнегелі, көркемдік танымдарды үйретуге, дене бітімін жетілдіруге негізделген.

Дене шынықтыру пәнінің басқа пәндерге қарағанда көптеген ерекшеліктері бар. Мұнда негізінен оқушының қабілеті, бейімділігі баса назарда болуы керек. Дегенмен де оқушыларды бейімдеу, қабілетін дамыту, спортқа деген қызығушылығын арттыру жақсы ұйымдастырылған сабаққа байланысты. Сондықтан оқушылардың пәнге қызығушылықтарын арттыру, сабақта тақырыпқа байланысты спорт түрлерінің шығу тарихын, спорт түрлері дамыған елдерді спорттың әр саласындағы белгілі спортшылар өмірін алуға болады.

Сол себептен мұғалім сабақты тартымды етіп теория мен практиканы ұштастыруында жаңа инновациялық технологиялардың тиімділігі баса назарда болуы қажет. Бұл мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас, сабақты жақсы оқитын, спортқа бейім оқушылармен белсенді жұмыс істеп қана қоймай, барлық баланың дамуы үшін қолайлы жақсы ойлар туғызып, қабілеті жеткен жерге дейін еңбек етуін ойластыру тиіс. Барлық оқушылар өз қабілетін ең төменгі жеңіл тапсырмаларды орындаудан бастайды, оларды міндетті түрде толық орындап болғаннан кейін ғана, келесі күрделі деңгейдегі жаттығуларды орындауға көшіп отырады. Бұл оқушылар арасындағы бәсекелестікті және әр оқушының өз қабілетіне, қызметіне сәйкес жоғары деңгейге көтерілуіне толық жағдай жасалады.

Жаңаша әдістерді сабақтарда үнемі қолданысқа енгізуде теория мен практиканың ұштасуына мән бергенде ғана жұмыстың мазмұндылығы көріне алады. Осы бағыттарда сын тұрғысынан ойлау және деңгейлеп оқыту технологияларының тиімді әдістерін дене шынықтыру пәнінде қолданудың нәтижесі жоғары. Алдымен «Дене шынықтыру пәні не береді?» – деген сұраққа: «Дене шынықтыру қимыл-қозғалысты береді, машықтандырады, дене мәдениетін қалыптастырады, денені шынықтырады, әсемдікке тәрбиелейді, жалпы дамыту жаттығуларын меңгертеді, Мемлекеттік стандарттық бағдарламаны жоспарлай білуді, нормативтік тест жаттығуларын игертуді үйретеді» деп жауап бере аламыз.

Дене шынықтыру сабағы оқушылардың ақыл-ойының жақсы дамуына тікелей әсер етеді. Әрбір өткізілетін дене шынықтыру сабағының мақсаты адамгершілік, еңбек және эстетикалық тәрбие беру арқылы оқушылардың бойында бұғып жатқан ізгілік қасиеттерін шындап, ақыл-ойын, парасат-пайымын дамыту, ойын өріске шығару болып табылады.

Тәрбие беруді мына төмендегі үш бағыт бойынша жүргізуге болады:

- оқушының өзіне деген көзқарасы;
- басқа адамдар мен коллективке байланысы;
- болған іске деген жеке пікірі.

Оқушының өзіне деген көзқарасын тәрбиелеу үшін өз-өзіне талап қоя білетін, принципті, ішкі тәртіпті, мәдениетті бала болуға жағдай және мүмкіндік туғызып, алдағы уақытта соны жіті бақылап отыру керек.

Дене тәрбиесі пәнінің мұғалімі жоғары класс оқушыларын іс- шараларды, болмаса кез келген ортаны ұйымдастырып, басқара алатындай деңгейде тәрбиелеуге міндетті. Оларды мақсатқа ұмтылып жеке білетін, еңбекті сүйетін, өзін-өзі ұстай білетін, өнертапқыштыққа құмар қылып, әрі кез келген қиыншылықтағы күрмеулі жіптің түйінін тауып шеше білетін, қолға алған ісіне батыл кірісе алатын, өзіне де, өзгеге де қатаң талап қоятын жеке тұлғаны тәрбиелеп шығарсақ қана біз оларды бәсекеге қабілетті етіп баули аламыз. Ал бұл қасиеттердің экспериментке түсіп, анық шындалатын жері спорттық секциялар мен әртүрлі бағыттағы спорттық жарыстар.

Тәрбиенің дұрыс берілуі көбінесе мұғалімнің педагогикалық шеберлігіне, оның моральдық және мәдениеттілігіне, ұжымда психологиялық дұрыс жағдай туғыза білетін шеберлігіне, біліктілігіне байланысты [4].

Дене тәрбиесі сабағындағы мұғалімнің ең басты қаруы – бұл қарапайымдылық. Оқушының бойындағы жауапкершілікті арттыра түсу үшін ұстаз оған сенім артуы тиіс. Оқушының өз бетінше шешім қабылдауына жағдай туғызған жөн. Бірақ, мұғалім әрбір оқушыны бақылап жүріп, оларға дер кезінде қажетті тәрбие беріп отыруы керек.

Оқушылардың еңбек тәрбиесіне көңіл бөле отырып, олардың қозғалыстық қасиетін дамыту мұғалім тарапынан дұрыс жолға қойылса, онда оқушының сабақтан тыс уақыттарда үй шаруашылығындағы дене қозғалысына аса пайдалы еңбекке деген жұмыс істеу қабілетінің артатыны да қазіргі таңда өз тәжірибемізден байқалып отыр.

«Дене тәрбиесі» деген сөз «дене мәдениеті» деген ұғымды білдіреді. Демек, біздің міндетіміз мәдениетті, еңбекқор адамды тәрбиелеу. Мәдениетті адам еңбектің қадірін жақсы біледі және өзінің де еңбегі жемісті болады.

Сонымен қатар дене шынықтыру сабағы оқушыларға эстетикалық тәрбие беруге септігін тигізеді.

Біріншіден, тазалыққа үйретеді, өз жұмыс орнын талапқа сай ұстайды, оған спорт залдың безендірілуі мен жабдықталуы жатады.

Екіншіден, спорт киімдерінің тазалығы.

Эстетикалық тәрбие сабақ сабақ кезінде музыканы пайдаланумен байланыстырылады. Дұрыс қозғалыс пен жүріс-тұрыс, әдемі дене бітімі де эстетикалық тәрбие берудің әсерінен болады. Оқушыларға епті, күшті, сымбатты болу әркімнің қолынан келетіндігін түсіндіру қажет. Ол үшін үнемі дене жаттығуларын жасауды, күн тәртібін сақтауды, спорттық секцияларға қатысуды, таза ауада жүріп дене бітімін шынықтыруды талап ету керек.

Қорыта келгенде, жоғарыда аталған мәселелерді жүзеге асыру барысында жалпы білім беретін мектептердегі дене тәрбиесі сабағын жүргізетін мұғалімдер көп ізденіп, дайындалып, сабақтарды мектеп бағдарламасының материалдарына сай жүргізуі керек. Сонда ған мектеп оқушыларының адами қасиеттері жақсы қалыптасып, өмірдегі өз орнын табуларына мүмкіншілік туады.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы. // Егемен Қазақстан, 19.01. 2006, №16
2. Жұмабаев М. Педагогика. –Алматы: Ана тілі, 1992. –270б.
3. Адамбеков К.И., Тастанов Ә.Ж., Әбілдібеков С.Ә. Таңдамалы спорт түрлерінің теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. –Алматы: «Полиграфия-сервис К⁰», 2011. -205б.
4. Калиакпаров Ж.А. Дене шынықтыру сабағында оқушылардың қимыл-қозғалыс үйлесімділігі мен дағдысын қалыптастыру // Қазақстан мектебі - 2000 ж. №7.

Т.А.Ботагариев¹

С.С.Кубиева²

Н.М.Мамбетов³

¹д.п.н., профессор, Проректор по учебно-методической работе, Актюбинский региональный государственный университет им.К.Жубанова,

г.Актобе, Казахстан

²к.п.н., старший преподаватель кафедры теоретических основ физической культуры,

Актюбинский региональный государственный университет им.К.Жубанова,

г.Актобе, Казахстан.

³к.п.н., и.о.ассоциированного профессора кафедры физической культуры и начальной военной подготовки, Атырауский государственный университет им.Х.Досмухамедова,

г.Атырау, Казахстан

ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ»

Аннотация

В статье представлены следующие научные результаты. Определены научно-теоретические предпосылки применения современных методов обучения в вузе. Среди них выделены эффективность активных методов обучения в методике преподавания в высшей школе, значимость современных методик преподавания в вузе, применение кейс-стадий технологии в методике преподавания дисциплин в вузе. Выявлено мнение студентов и преподавателей о реализации активных методов при преподавании дисциплин в вузе. Определены структура и содержание кейса по предмету «основы спорта и профессионально-прикладная физическая подготовка» для студентов специальности «физическая культура и спорт». Здесь выделены такие компоненты как smart цель кейса, задачи кейса, результаты кейса, этапы построения кейса, ситуации, вопросы для формирования кейса, методические материалы для кейса, видеоматериалы для кейса, материалы для кейса, рефлексия студентов. Выявлена эффективность реализации данной технологии на занятиях. Она определялась позитивной динамикой уровня сформированности компетентностей у студентов и показателей их рефлексии.

Ключевые слова: кейс, студенты, вуз, мнение преподавателей об активных методах обучения, физкультура и спорт, ситуации, компетенции, методика преподавания, рефлексия студентов.

Аңдатпа

Т.А.Ботагариев¹

С.С.Кубиева²

Н.М.Мамбетов³

ЖОО-НДА «ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖӘНЕ СПОРТ» МАМАНДЫҒЫ БОЙЫНША ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

¹ п.ғ.к., профессор, оқу-әдістемелік жұмыстар жөніндегі проректор, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті,

Ақтөбе қаласы, Қазақстан.

²п.ғ.к., дене тәрбиесінің теориялық негіздері кафедрасының аға оқытушы, Қ.Жұбанов атындағы

Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті,

Ақтөбе қаласы, Қазақстан.

³п.ғ.к., дене тәрбиесі және бастауыш әскери дайындық кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті,

Атырау қаласы, Қазақстан.

Мақалада төмендегідей ғылыми нәтиже көрсетілген. ЖОО-нда оқытудың қазіргі заманғы әдістерін қолданудың ғылыми-теориялық алғышарттары анықталды. Жоғары мектеп әдістемесінде оқытудың белсенді әдістерінің маңыздылығы, соның ішінде кейс-стадий технологиясын пайдаланудың тиімділігі көрсетілді. Студенттер мен оқытушылардың ЖОО пәндерін оқытуда белсенді әдістердің жүзеге асырылуы туралы пікірлері берілді. «Дене тәрбиесі және спорт» мамандығы студенттеріне арналған «Спорт негіздері және кәсіби-қолданбалы дене дайындығы» пәні бойынша кейстің құрылымы мен мазмұны анықталды. Мұнда кейстің smart мақсаты, міндеттері, нәтижелері, кейсті дайындау кезеңдері, кейсті қалыптастыру, арналған жағдаяттар мен сұрақтар, кейске арналған

әдістемелік материалдар, видеоматериалдар, студенттердің рефлексиясы жинақталып берілген. Бұл технологияның пәнді меңгерудегі тиімділігі көрсетілді. Ол студенттердің құзіретіліктерінің қалыптасу деңгейінің позитивтік динамикасымен және олардың рефлексиясының көрсеткіштерімен анықталды.

Түйін сөздер: кейс, студенттер, ЖОО, оқытудың белсенді әдістері туралы оқытушылардың пікірлері, дене тәрбиесі және спорт, жағдаяттар, құзіреттіліктер, оқыту әдістемесі, студенттердің рефлексиясы.

Abstract

**MODERN METHODS OF TEACHING IN HIGHER EDUCATIONAL SYSTEM ON A SPECIALTY
«PHYSICAL EDUCATION AND SPORT»**

T.A.Botagariyev¹

S.S.Kubiyeva²

N.M.Mambetov³

¹Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-rector for educational and methodical work, K.Zhubanov Aktobe Regional State University,

Aktobe, Kazakhstan

²Candidate of Pedagogical Sciences, a senior teacher of the Department of Theoretical Foundations of Physical Education, K.Zhubanov Aktobe Regional State University,

Aktobe, Kazakhstan

³Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Physical Education and Initial Military Training Department, Kh. Dosmukhamedov Atyrau State University,

Atyrau, Kazakhstan

The article deals with the following research results: the scientific-theoretical background of modern methods of teaching in higher education has been identified. The effective active learning methods in teaching in high school and their importance have been highlighted among them, as well as the use of case-study technology in teaching disciplines in high school. Students and teachers' views on the implementation of active methods in teaching subjects in high school have been revealed. The structure and content of the case-study on the discipline «Fundamentals of sport and professional-applied physical training» for the students of the specialty «Physical Education and Sport» were determined. There have been marked such components as smart goal of the case, the problem of the case, the results of the case, the stages of construction of the case, the situations, and the questions for formation of the case, methodical materials of the case, video case study, materials of the case, a reflection of students. The effective implementation of this technology in the classroom has been revealed. It has been determined by the positive dynamics of students' competence formation levels and the performance of their reflection.

The key words: case, students, higher education, teachers' opinions on active methods of teaching, physical education and sport, situations, competences, methods of teaching, students' reflection.

Введение. В настоящее время современная ситуация в подготовке специалистов требует коренного изменения стратегии и тактики обучения в вузе. Главными характеристиками выпускника любого образовательного учреждения являются его компетентность и мобильность. В государственном общеобязательном стандарте высшего образования [1] под компетенциями понимают способность студентов к практическому применению приобретенных в процессе обучения знаний, умений и навыков в профессиональной деятельности.

Успешность достижения этой цели зависит не только от того, что усваивается (содержание обучения), но и от того, как усваивается: индивидуально или коллективно, в авторитарных или гуманистических условиях, с опорой на внимание, восприятие, память или на весь личностный потенциал человека, с помощью репродуктивных или активных методов обучения.

Данной проблеме посвятили свои исследования такие авторы как М.И. Кирикова [2], М.В.Полевая [3], Е.М.Федоскина [4], В.Ф.Володина [5], Е.П.Попова [6], Н.Ю.Рогун [7], Н.В.Семенова [8], Е.Н.Красикова [9], М.В.Плотников, О.С.Чернявская, Ю.В.Кузнецова [10], Л.В.Покушалова [11] и др.

Цель исследования – определить особенности применения современных методов обучения в вузе по специальности «физическая культура и спорт»

Задачи исследования. 1. Определить научно-теоретические предпосылки применения современных методов обучения в вузе.

2. Определить структуру и содержание кейса по предмету «основы спорта и профессионально-прикладная физическая подготовка» для студентов специальности «физическая культура и спорт».

3. Выявить эффективность реализации метода кейс-стади по предмету «основы спорта и профессионально-прикладная физическая подготовка» на занятиях со студентами специальности «физическая культура и спорт».

Методы и организация исследования: анализ научно-методической литературы, анализ документальных материалов, анкетный опрос, тестирование, методы математической статистики, педагогический эксперимент. Исследование осуществлялось в 2015-2016 учебном году и первом полугодии (сентябрь – ноябрь) 2106-2017 учебного года на базе Актюбинского регионального государственного университета им.К.Жубанова. Всего в исследовании приняло участие 30 студентов 3 курса специальности «физкультура и спорт». Педагогический эксперимент носил параллельный характер, т.е. исследование проводилось в экспериментальной и контрольной группе. Эффективность педагогического эксперимента определялась динамикой уровня сформированности компетентностей у студентов и показателей их рефлексии.

Результаты исследования. Анализ научно-методической литературы позволил обозначить следующие компоненты научно-теоретических предпосылок применения современных методов обучения в вузе.

Эффективность активных методов обучения в методике преподавания в высшей школе. По мнению М.И.Кириковой [2] суть активных методов обучения связана с формированием самостоятельных умений и навыков студентов. Это обеспечивается выполнением ими тех или иных задач, в процессе решения которых они самостоятельно овладевают умениями и навыками. Необходимость их применения связана с развитием творческих и коммуникативных способностей личности, формирования личностного подхода к возникающей проблеме. Е.М. Федоскина [4] считает, что применение активных методы развития когнитивной сферы в цикле **общепедагогических** дисциплин оптимизируют творческую активность, самостоятельную и познавательную деятельность студентов. В.Ф.Володиной [5] разработан комплекс методов активного обучения (применение учебных карточек, блок-схем и дидактических игр) по предмету «теория и методика физического воспитания». Данный комплекс обеспечивает формирование профессиональной готовности будущих учителей физической культуры. Е.П.Поповой [6] разработан комплекс игровых методов обучения, позволяющий повышать уровень обучающей деятельности студентов. Н.Ю.Рогуновым [7] разработана модель профессиональной подготовки на основе игровых методов обучения на всех уровнях подготовки: теоретическом, дидактическом и практическом (ролевые, деловые игры, блиц-игры, проблемно-деловые игры и т.п.). Н.В. Семенова [8] среди методов активного обучения выделяет проблемные семинары, дискуссии, деловые, ролевые и дидактические игры. Ею эти методы реализовывались с использованием современных практикоориентированных форм образования для формирования педагогического мастерства студентов в работе с детьми.

Значимость современных методик преподавания в вузе. М.В.Полевая [3] выявила различное отношение преподавателей к методике преподавания. По её данным, большинство преподавателей (60 %) считает, что методика преподавания влияет на восприятие учебного материала. Но при этом 80 % преподавателей используют соотношение 50/50 % для интерактивных классических методик. Она считает, что в обучении с современными студентами требуются инновационные подходы и методики.

Применение кейс-стадий технологии в методике преподавания дисциплин в вузе. По мнению М.В.Плотникова, О.С.Чернявской О.С., Ю.В.Кузнецовой [10] компонентами любого учебного кейса являются проблема, решение, ситуация и контекст. Проблема, это профессиональная ситуация, требующая решения. Решения в учебных кейсах помогают сформировать у студентов адекватное представление о современной практике работы с рассматриваемыми ситуациями. Контекст представляет описание условий возникновения и развития ситуации. Ситуация описывает объект – группу и организацию – людей, их взаимоотношения, интересы, позиции, правила и процедуры – все то, что формирует проблему. Е.Н. Красикова [9] считает, что кейс-метод позволяет сформировать умения анализировать ситуацию, планировать стратегию и принимать решения, развить навыки конструирования логики учебного процесса. Л.В. Покушалова [11] отмечает, что метод кейс-стади направлен на развитие общего интеллектуального и коммуникативного потенциала студентов и

преподавателей. Проблема его внедрения обусловлена двумя тенденциями. Первая определяется необходимостью формирования профессиональных компетенций выпускников, навыков мыслительной деятельности. Вторая тем, что специалист должен быть мобильным в различных жизненных ситуациях.

Как известно, на современном этапе в методике преподавания дисциплин широко применяется технология case-stadu [9]. Метод кейс-стади основан на активном обучении студентов с помощью реальных ситуаций. Учитывая это в нашем кейсе мы была следующая структура: название кейса, дисциплина, тема, smart цель кейса, задачи кейса, результаты кейса, этапы построения кейса, ситуации, вопросы для формирования кейса, методические материалы для кейса, видеоматериалы для кейса, материалы для кейса, рефлексия студентов.

Данный кейс мы разработали по предмету «Основы спорта и профессионально-прикладная физическая подготовка» для студентов 3 курса специальности «физкультура и спорт». Кейс мы назвали «Активные методы развития физических качеств студентов». Данный кейс мы реализовывали через применение метода круговой тренировки.

Очень важным является определение индивидуальной физической нагрузки через выявление максимального теста на каждой станции. Поэтому в *smart цели* кейса имеются следующие компоненты: s - научить студентов определять максимальный тест на каждой станции. m - максимальное количество упражнений за определенное преподавателем время (30 секунд) по каждому упражнению на каждой станции. a - посредством реализации проблемного метода обучения. r - формировать рефлексивный подход у студентов по отношению к определению индивидуальной физической нагрузки на каждой станции. t – 100 минут.

Задачами кейса мы обозначили следующие: 1) анализ реализуемой ситуации; 2) определить на каждой станции максимальное количество выполнения упражнений; 3) научиться делать самооценку своей деятельности при выполнении метода круговой тренировки; 4) При решении задач кейса формировать работу в сотрудничестве в группах; 5) защита результатов кейса; 6) На основе обсуждения результатов кейса обоснование наиболее эффективных из них

Под результатами обучения мы понимаем сформированность компетенций у студентов. Компетенция разрешения проблем – это правильность поставленной проблемы в соответствии с возможностями и способностями студента. Коммуникативная – это письменное и устное изложенное решение задачи, поставленной перед студентом. Информационная – это обработанная студентом найденная информативная информация, необходимая для решения поставленной задачи.

При формировании кейса нами были определены следующие этапы: 1) деление студентов на группы (3-5 человек) - 5 минут; 2) ознакомление с материалами кейса и ситуациями – 5 минут; 3) решение поставленной перед ними проблемы - 40 минут; 4) слушание докладов в группах – 15 минут; 5) определение цели построения кейса и регламента выполнения заданий – 5 минут; 6) сравнение и обсуждение решений, выработанных группами – 10 минут; 7) самооценка – 5 минут; 8) оценка решений кейса между группами – 5 минут; 9) обратная связь между преподавателем и студентами (рефлексия) – 10 минут.

Нами были разработаны 2 *ситуации*. 1 ситуация. Преподаватель физической культуры распределил студентов по станциям для выполнения упражнений. После этого он дал команду: «После моего свистка начинаем каждый на своей станции упражнение в течение 30 секунд» Студент Аубакиров А. начал быстро выполнять передачу мяча двумя руками от груди в стену и первым закончил упражнение, так как быстро устал. Он объявил преподавателю количество раз, за которое он выполнил это упражнение. Какие методические указания он не выполнил при определении максимального теста при реализации метода круговой тренировки?

2 ситуация. Перед началом выполнения станций «круговой тренировки» преподаватель раздал студентам карточки по выполнению комплекса упражнений на каждой станции. На них отображены последовательность выполнения того или иного упражнения (т.е. правильная техника выполнения упражнения). Студент после команды преподавателя быстро начал выполнять упражнения. Через несколько занятий он начал понимать, что техника выполнения им упражнения не улучшается.

Среди *вопросов для формирования кейса мы выделили основные и проблемные*. Основными формирующими вопросами являлись: 1) обоснуйте, почему только быстрое выполнение упражнения на каждой станции не является основным для определения максимального теста в методе «круговой тренировки». 2) какие компоненты являются определяющими для максимального теста в круговой тренировке. 3) как совершенствовать свой личный максимальный тест в круговой тренировке.

К предметным вопросам относились: 1) как определить максимальный тест при реализации метода круговой тренировки; 2) Какие методические указания надо выполнять при определении максимального теста; 3) Как Вы поняли, что для определения максимального теста для того или иного упражнения наряду с быстрым выполнением упражнения на станции необходимо точно исполнять технику его; 4) что необходимо делать для повышения параметров максимального теста.

В качестве *методических материалов для кейса* был разработан комплекс упражнений для круговой тренировки и использованы методические подходы разработки круговой тренировки.

В таблице 1 представлены результаты динамики уровня сформированности компетентностей студентов во время педагогического эксперимента.

Таблица 1 Динамика уровня сформированности компетентностей студентов во время педагогического эксперимента

Ключевые компетенции	Контрольная группа, n=20			Экспериментальная группа, n=20		
	1 уровень	2 уровень	3 уровень	1 уровень	2 уровень	3 уровень
	<u>До эксп.</u> После эксп	<u>До эксп.</u> После эксп	<u>До эксп.</u> После эксп	<u>До эксп.</u> После эксп	<u>До эксп.</u> После эксп	<u>До эксп.</u> После эксп
разрешения проблем	<u>52,4</u> 51,5	<u>43,4</u> <u>44,1</u>	<u>4,2</u> <u>4,4</u>	<u>54,4</u> 23,8	<u>42,6</u> 62,8	<u>5</u> 13,4
информационная	<u>64,6</u> 60,2	<u>27</u> 31,2	<u>8,4</u> 8,6	<u>65,2</u> 28,9	<u>25,9</u> 54,4	<u>8,9</u> 16,7
коммуникативная	<u>59,4</u> 56,8	<u>34,8</u> 37,3	<u>5,8</u> 5,9	<u>60,1</u> 35,7	<u>34</u> 51,4	<u>5,9</u> 12,9

Как видно из таблицы 1 после эксперимента в экспериментальной группе по сравнению с контрольной группой результаты возросли. Например, по компетентности разрешения проблем по 2 уровню результаты возросли с 42,6 % до 62,8 %, а по 3 уровню с 5 % до 13,4 %. По информационной компетентности результаты по 2 уровню возросли с 25,9 % до 54,4 %, а по 3 уровню с 8,9 % до 16,7 %. По коммуникативной компетентности по 2 уровню результаты возросли с 34 % до 51,4 %, а по 3 уровню с 5,9 % до 12,9 %.

В таблице 2 представлены результаты динамики показателей рефлексии студентов во время педагогического эксперимента.

Как видно из таблицы 2 в экспериментальной группе по сравнению с контрольной индекс удовлетворенности у студентов вырос. Так, до эксперимента в границы низкий от 0 до 0,4 из 20 студентов попали 7 человек, а к близко норме от 0,4 до 0,6 – 13 человек.

Таблица 2. Результаты динамики показателей рефлексии студентов во время педагогического эксперимента

Индекс удовлетворенности	Контрольная группа, n=20		Экспериментальная группа, n=20	
	До эксперимента	После эксперимента	До эксперимента	После эксперимента
Низкий от 0 до 0,4	8	7	7	-
Близко к норме от 0,4 до 0,6	12	13	13	5
Высокий выше 0,6	-	-	-	15

близко норме от 0,4 до 0,6 из 20 студентов попали 5 человек, а в границы высокая – выше 0,6 – 13 человек. Т.е. состояние большинства студентов было надежным, настроение приподнятым, с направлением к инновациям и новаторству.

ВЫВОДЫ

1 Научно-теоретическими предпосылками применения современных методов обучения в вузе являются: эффективность активных методов обучения в методике преподавания в высшей школе, значимость современных методик преподавания в вузе, применение кейс-стадий технологии в методике преподавания дисциплин в вузе.

2. Как молодые, так и опытные преподаватели придерживаются мнения необходимости применения интерактивных методик обучения, так как они лучше влияют на восприятие изучаемого материала.

3. Предложенные методические подходы по проведению дисциплин на специальности «физическая культура и спорт» позволяют формировать у студентов:

- Ключевые компетенции (разрешения проблем, коммуникативную и информационную);
- Делать самооценку своей деятельности

Список использованной литературы:

1 Государственный общеобязательный стандарт высшего образования: Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 1080

2 Кирикова М.И. Сборники конференций НИЦ. Социосфера. Выпуск № 23. – 2012.- С.49-59.

3 Полевая М.В. Современный преподаватель: взгляд на студентов и методики преподавания в вузе//Гуманитарные науки. – Вестник финансового университета. - Выпуск № 3 (19). - 2015. – т. I. – с.83-90.

4 Федоскина Е.М. Развитие личности студентов вузов физической культуры в процессе учебной деятельности на основе активных методов обучения: Автореф.дис....к.п.н.- Смоленск, 2006. – 24с.

5 Володина В.Ф. Формирование профессиональной готовности будущих учителей физической культуры посредством активных методов обучения: Автореф.дис....к.п.н.- Красноярск, 2007. – 23 с.

6 Попова Е.П. Игровые методы обучения профессиональной подготовке студентов институтов физической культуры: Автореф.дис....к.п.н.- Москва, 2004. – 22 с.

7 Рогунов Н.Ю. Профессиональная подготовка студентов факультета физической культуры с использованием игровых методов обучения: Автореф.дис....к.п.н.- Сходня, 2003. – 22 с.

8 Семенова Н.В. Педагогические условия реализации методов активного обучения будущего учителя: Автореф.дис....к.п.н.- Оренбург, 2002. – 23 с.

9 Красикова Е.Н. Кейс-метод в структуре и содержании методической компетенции лингвиста-преподавателя: Автореф.дис....к.п.н.- Ставрополь, 2009. – 23

10 Плотников М.В., Чернявская О.С., Кузнецова Ю.В. Технология case-study / учебно-методическое пособие. – Нижний Новгород, 2014. – 208 с.

11 Покушалова Л.В. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения студентов // Молодой ученый. — 2011. — №5. Т.2. — С. 155-157.

УДК. 37.02; 371

МРНТИ 371.504

Г.П. Мейрбекова¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

КӨРКЕМСӨЗ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Баланы жастайынан дейді халқымыз демек, балаға тәлім–тәрбие беру бала бақшадан басталады. Ана сүтімен кірген тәрбие, халқымыздың салт-дәстүрі бала бойына, санасына біртіндеп сіңе береді. Қазақ халқында балаға ұлттық тәрбие беру ана құрсағынан басталады. Адамды дүниеге келуінен бастап ол дүниеге шығарып салумен аяқталатын өмірі барысында, әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер негізінде іс-әрекет пен қарым-қатынас жасау арқылы тұрақты және үздіксіз жүзеге асырылып отырады.

Мектеп жасына дейінгі сәбилердің дүние танымын кеңейтіп, ойын өрістетіп, тіл байлығын жетілдіру ісінде көркем әдебиеттің алатын орны ерекше. Көркем сөз өрнегін балаға тыңдатып, санасына сәуле түсіру, халық қазынасының музыкалық үнінен нәр алдыру оның ең сәби шағынан, ана әлдінен басталады.

Бар жақсысын баласынан аямаған халық - баланы сылаумен өсіре отырып, құлағына бесік

жыры әуенін құя берген. Бала есейген сайын ана сүтімен даритын сөйлеу тілін дамытып, тазалыққа, имандылыққа баулып, ізеттілікке, жомарттыққа, әсемдік, сезімталдыққа, ұқыптылыққа, әдептілікке үйретіп, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу - әрбір отбасы, ауыл-аймақ арманы болған.

Түйін сөздер: көркем сөз, көркем әдебиет, ұлттық құндылық, тәрбие, ұлттық тәрбие, тәлім-тәрбие, салт-дәстүр, тіл дамыту, тіл жаттықтыру, қарым-қатынас.

Аннотация

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ У ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ВЫРАЗИТЕЛЬНУЮ РЕЧЬ

Г.П. Мейрбекова¹

*¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави
(г. Туркестан, Казахстан)*

Народная мудрость гласит: ребенка с пеленок, а значит воспитание ребенка начинается с десткого сада. Воспитание, народные традиции впитываются ребенком с материнским молоком. У казахов воспитание ребенка начинается в утробе матери. С самого рождения до самой смерти жизнь человека сопровождается с действиями, связанными народными традициями.

Художественная литература занимает огромную роль в расширении познании ребенка дошкольного возраста, в расширении его кругозора, языкового богатства. Слушание красивого художественного слова, проникновенных звуков народной музыки начинается с колыбельной песни матери, с самого раннего детства.

Воспитание образованного, щедрого, трудолюбивого, духовно богатого поколения - была мечтой каждой семьи, каждого аула.

Ключевые слова: художественное слово, художественная литература, народные ценности, воспитание, народные воспитание, традиция, развитие речи, общение.

Abstract

FORMATION OF NATIONAL VALUES OF STUDENTS THROUGH THE EXPRESSIVE SPEECH

G.P. Meirbekova¹

*¹Internationala Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkestan city, Kazakhstan)*

Natural wisdom says: the child from the cradle, and hence the education of the child begins with kindergarten. Upbringing, the natural traditions are absorbed by the baby breast milk. The Kazakhs education of the child begins in the womb. From birth until death the life of a man accompanied with actions connected with folk traditions. Artistic literature occupies a huge role in increasing the knowledge of preschool-age children, expanding its horizons, the language of wealth. Hearing the beautiful rhythmic words, soulful sounds of folk music starts with a lullaby song of the mother in early childhood. Upbringing of an educated, generous, hardworking, spiritually rich generation was the dream of every family, every village.

Key words: artistic expression, literature, natural values, education, natural upbringing, tradition, language development, communication.

Кіріспе.

Қазақ халқында балаға ұлттық тәрбие беру ана құрсағынан басталады. Адамды дүниеге келуінен бастап ол дүниеге шығарып салумен аяқталатын өмірі барысында, әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер негізінде іс-әрекет пен қарым-қатынас жасау арқылы тұрақты және үздіксіз жүзеге асырылып отырады. Ол дегеніміз бесікке салу, шілдеhana тойы, тұсау кесу, ұлдың мұсылман болуы секілді баланың дүниеге келген алғашқы жылдарында және өмірінің соңғы күндеріне дейінгі жасалатын ұлттық тәрбиелік мәні бар салт-дәстүрлерді бала бойына дарыту. Осы іс-әрекеттердің мәнін балаға түсіндіре отырып оның қатысуымен орындалуы оған үлкен әсер беріп, бойына берік және нық сіңеді.

Қазақтың отбасылық тәрбиесінің мақсаты – «Сегіз қырлы, бір сырлы» азамат пен «абыройлы» қыз тәрбиелеу.

Әрбір келер ұрпақ өзіне дейінгі ағаларының жасаған қателіктерін түгел ескеріп, соның төңірегінде мүлдем қателік жасамай, сүрген өміріне өзі де, өзгені де өкіндірмей өсіп-өнсе, қанеки! Өзгені тұрмақ, күніге құлағына құйып отырған ата-анасының айтқанына көнбей, айдауына

жүрмейтін баланың қатары қаншама. Тіпті, соңғы бес-он жылда ержеткен жастарымыз өзіне қатыссыз, қызықтырмайтын нәрсеге құлақ аспай, елемуге дейін жеткен жоқ па!? Ар мен ұятты, абырой және иманды деген сөздер мен қасиеттерді ұстану түгілі оның түсінігін жетік меңгермеген «болашақ ұрпағымыздың» болашағы неде? Кейбір жастарымыз жүгенсіздік пен жігіттіктің, мейірімсіздік пен мәрттіктің, озбырлық пен батырлық секілді қасиеттердің орындарын ауыстырып алып, бір-бірінің баламасындай қабылдап алған. Осының нәтижесі - көпшіліктің арасында ауызын жимай, арсыздығын көрсетіп, аузынан ақ ит кіріп, көк ит шығып жатқан ұрпақ. Оны көрген ата-әжелеріміздің «төбе шаштары тік тұрып», «дүние не болып бара жатыр?» деген сұрақ қоюда. Осындай теріс қылықтарды көрсетіп, адамшылдыққа жатпайтын қасиетті бойына сіңдіріп өскен ұрпақтың ертең отау құрып, үй болып, бала тәрбиелейтінін ойланғанда, мынау індеттен халқымыздың жуық арада арыла қоймайтынын, яғни көргенсіз ұрпақтан халқымыздың әлі талай қасірет шегетінін сезіп, оны көз алдымызға елестеткенде шошынасын [1, 11].

Зерттеу әдістері мен нәтижелері.

Мектеп жасына дейінгі сәбилердің дүние танымын кеңейтіп, ойын өрістетіп, тіл байлығын жетілдіру ісінде көркем әдебиеттің алатын орны ерекше. Көркем сөз өрнегін балаға тыңдатып, санасына сәуле түсіру, халық қазынасының музыкалық үнінен нәр алдыру оның ең сәби шағынан, ана әлдінен басталады.

Балаларға оқылатын шығармалар олардың ой-өрісіне, дүние танымына әсер етерліктей болу үшін мына мәселелерді мұқият ескеру керек:

1. Балаға әңгімелеп айтуға, оқып тыңдатуға, жаттап айтуға таңдалған материалдардың олардың даму деңгейіне, жас шамасына лайықты болуы. Отбасында тәрбиеленуші әрбір бөбектің күнделікті іс-әрекеті, оның неге қызығып әуестенетіні, оның алғашқы ұстазы ата-анаға белгілі.

2. Арнайы жинақталған суретті кітапшалар, әңгіме-ертегілердің, мақал-мәтелдердің баланың өмірден алған өсерін, білім-дағдыларын, түрлі әдет-дағдыларын айқындай түсіндіріп, тереңдете, кеңейте түсерлік дәрежеде болуы. Шығарманың баланы Отан сүйгіштікке, достық, жолдастыққа, ата-анаға, айналасындағы үлкен-кішіге, ата-әжесіне сүйіспеншілікке, мейірімділікке, бауырмалдыққа, адамгершілікке, мінез-құлыққа тәрбиелейтін дәрежеде болғаны жөн. Мұндайда ата-баба мұрасынан, билерден бізге жеткен тілек-бата, өнеге-өсиет сөздерінен төмендегідей мазмұнда айтылған ақыл-өсиеттерді оқып беруге болады:

Таза, мінсіз асыл тас,
Су түбінде жатады.
Таза, мінсіз асыл сөз,
Ой түбінде жатады.
Су түбінде жатқан тас,
Жел толқытса шығады.
Ой түбінде жатқан сөз,
Шер толқытса шығады. (*Асан Қайғы.*)
Алтын ұяң - Отан кымбат,
Құт-береке атаң кымбат,
Аймалайтын анаң кымбат,
Мейірімді апаң кымбат.
Асқар тауың - әкең кымбат.
Туып өскен елің кымбат,
Кіндік кескен жерің кымбат. (*Қаз дауысты Қазыбек.*) [2, 116].

3. Оқылатын шығарманың суртеттермен көрнекі бейнеленуі, шығарма кейіпкерлерінің мінез әрекетін, көркем образда бейнелену айқындылығы, нанымдылығы, шынайылығы. Психологтардың дәлелдеуінше балалар оқиғаның басталу, даму процесіне, оның шиеленісіне, оқиғадан-оқиғаның өрістеуіне, өзгерістер мен оның болу себептеріне, шешіміне, кейіпкерлер мінездерінің әр түрлі іс-әрекет үстінде көріну өзгешелігіне қызыға назар аударады.

4. Айналадағы балаға танымал дүние, табиғаттың тамаша көріністерін, жыл маусымдарына қарай құбыла түрленетін ғажайып өзгерістерін, пейзаждың суртеттерін, оның себептерін, табиғат пен адам арасындағы заңды байланыстарды балаға айқара ашып, көркем де түсінікті түрде сурттеп беретін, баланы сезімталдыққа, эстетикалық талғампаздыққа баулитын, оның зейін, қабылдау, таным әрекетін қалыптастыратындай болуы

кажет.

5. Әдеби шығармалардың тілі жеңіл де, көркем, балаға түсінікті, олардың сөз қорын жаңа сөздермен байытатындай болуы.

Талқылау.

«Туғанда дүние есігін ашады өлең» - деп, ұлы Абай айтқандай өмірдегі бар асылын ұрпағына арнаған, оның келешегін әріден ойлап, толғанған қапысыз ұстаз халық нәрестенің дүниеге келген сәтінен-ақ шілдеhana, бесік тойы, тұсау кесу, тілашар рәсімдерін жасауды әдейі ойлап тапқан өлең-жырмен кестелеп, баланың құлағына әуен үнін жеткізе білген. Балаға арналған өлең, өсиеттер, бата-тілектер баланың өсу, есею кезеңдеріне қарай баспалдақтап күрделеніп отыратынына фольклорлық мұралардың өзі куәгер.

Атадан ұл туса игі,
Ата жолын құса игі.
Өзіне келер ұятын,
Өзі біліп тұрса игі,
Жаудан бұққан немені,
Ортасынан куса игі. (*Төле би.*) [3, 88].

Бар жақсысын баласынан аямаған халық - баланы сылаумен өсіре отырып, құлағына бесік жыры әуенін құя берген. Бала есейген сайын ана сүтімен даритын сөйлеу тілін дамытып, тазалыққа, имандылыққа баулып, ізеттілікке, жомарттыққа, әсемдік, сезімталдыққа, ұқыптылыққа, әдептілікке үйретіп, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу - әрбір отбасы, ауыл-аймақ арманы болған. Тіл жеңіл, мазмұны түсінікті, ойната сөйлететін шығармаларды тыңдату, сөйлесу кезінде-ақ бала қиналмай жаттап алып айта береді.

Әлди-әлди ақ бөпем,
Ақ бесікке жат бөпем.
Қонақ келсе қой бөпем.
Қой тоқтысын сой бөпем.
Құйырығына той бөпем! - деп, айтылатын бесік жыры,
Бармақтарың майысып,
Түрлі ою ойысып,
Ұста болар ма екенсің,
Таңдайларың тақылдап,
Сөйлегенде сөз бермей,
Шешен болар ма екенсің? -

деп, сәбидің сегіз қырлы, бір сырлы азамат болуын көздейтін өлеңдер, малсақтыққа, үй жануарларына қамқорлыққа баулитын тілек-бата іспеттес шығармалар:

Тоқтышағым тоғыз тап,
Саулық қойым сегіз тап.
Сегізін де семіз тап,
Құла бием құлын тап,

Құлын таппа, құнан тап, - деп, тақпақтап айтылатын тіркестер жануарларды таныстырумен қатар мал төлден көбейетініне баланың зейінін аударып малсақтыққа баули, тілек-бата беруді үйретеді, төлдердің қалай аталатынын аңғартып, төлдердің өсу кезеңіне бала зейінін аударады. Осылайша ойнақты иіріммен тақпақтап айтып, өлең шумақтарын жаттап алуға, баланы сөзге тартып, тіл ұстартуға, құлын, құнан, саулық сөздерінің мәнісін түсініп айтуға меңзеп, санауға үйретеді. Көшпелі елдің, күш көлігі де, ішер тамағы мен киер киімі де болған төрт түлік жайында сан алуан өлең, жыр шумақтарын жасаған дана халық өздерінің арман тілегіне, жыл маусымдарымен үндестіре өлеңдетіп, табиғат, адам, қоғам арасындағы байланысты балаға түсінікті түрде өлең-жырмен, мақал-мәтелмен, жұмбақтармен, ертегі, аңыз-әңгімелермен сабақтастыра ұғындырып отырғанын халық фольклорынан аңғаруға болады.

Ы.Алтынсарин шығармаларының қай-қайсысы да баланы ой еңбегіне бағыттап, дербес әрекет жасауға үйретуді көздейді. Бала өзі тыңдаған шығарма мазмұны бойынша «неліктен?», «не себепті?», «неге?», «қалай?» деген сұрақтарға жауап іздестіру арқылы қарапайым ой қорытындыларын жасауға үйренеді. Өмірге қажеттігінің бәрі қоғам байлығы, адам еңбегімен жасалатынына көз жеткізіп, табиғат пен адам, адам мен жан-жануарлар тіршілігі арасындағы байланысты ұғынатын болады [4, 64].

Келесі кезекте қазақ жазба әдебиетінің негізін салған дана да дара Абайдың өнеге-өсиеттерін мектепке дейінгі кезеңнен-ақ бала құлағына құйып, зердесіне жеткізу - бүгінгі отбасы, балабақша, барша жұртшылықтың міндеті.

Осыған орай ұлы Абайдың аса бай мұрасынан баланы адалдыққа, адамдыққа, өнер-білімге, эстетикалық талғампаздыққа баулитын «Интернатта оқып жүр», «Әсемпаз болма әрнеге», «Білімдіден шыққан сөз» «Жасымда ғылым бар деп ескермедім», «Желсіз түнде жарық ай», «Жыл мезгілдері» т.б. шығармаларынан үзінділер оқып беріп, тыңдату - көркем тіл өнерін үйрету болмақ.

С.Мәуленовтен «Дала», «Өмір көркі - сыйластық», «Батыр бала», М.Әлімбаевтан «Ыстық көл», «Менің ойыншықтарым», «Колька», «Жаттығу оңай-ақ», «Біз енді үлкенбіз» атты шығармаларымен қатар, Қ.Шаңғытбаев, С.Жиенбаев, Н.Жанаев, Ә.Дүйсенбиев, Қ.Мырзалиев сынды ақын-жазушылардың да туындылары таңдап алынды [5, 103].

Көркем сөз - баланың тілін ұстартып, жүйелі сөйлей білуге баулиды. Сәбидің мінез-құлқын қалыптастыруға негіз болады. Жоғарыда аты аталған ақын-жазушылардың шығармаларында балаларға лайықты ертегі, әңгіме, өлең-тақпақтарында өмірдің сан-қилы жақтары қамтылады. Кішіге қамқорлық, үлкенге жәрдем, достық пен инабаттылық, мейірбандық пен ыждаһаттылыққа, адамгершілікке тәрбиелейтін үлгі-өнеге, өмір шындығын әдеби шығармалардан ғана көруге болады. Қ.Сапарбаевтың «Туған жердің ыстығы-ай», С.Жүнісовтің «Кімнің мекені жақсы» деген суретті кітапшалары баланы туған елге, Отанға деген сүйіспеншілік сезімге баулиды. М.Гумеровтың «Орман дәрігер» жан-жануар дүниесінің еңбегін, бір-біріне жанашырлық қарапайым қамқорлығын, орман құсы тоқылдақтың пайдасын білдірсе, «Бәйге» деген әңгімесінде сәбидің өзіне тән балғын мінезін көз алдына елестетеді.

Олай болса, ақын-жазушылардың шығармаларын баланың жас ерекшелігіне байланысты таңдап алып, оқып беру, тыңдату, әңгімелеп айтқызу, оның сөз байлығын арттырып, көрген уақиғалар жайында еркін әңгімелеп беруге талаптандырады.

Баланы ана тілінде анық, таза сөйлеуге үйрету ісінде жұмбақ шештіру, жаңылтпаш, мақал-мәтел айтуға үйретудің маңызы зор. Жұмбақ шешу, жұмбақтап айтуға үйрету арқылы баланың логикалық ойы дамиды, өмірде көрген-білгенін есінде тиянақтауға негіз болады. Жаңылтпаш, мақал-мәтел - тіл дамыту, тіл жаттықтыру құралы. Бала сөзді дәл тауып, дұрыс қолданып дыбыстарды дұрыс айтуға үйренеді. Жұмбақ, мақал-мәтел, жаңылтпаш оқып беру, айтқызу, көбінесе 5-6, 6-7 жастағы балалармен жүргізіледі. 3-4 жастағыларға үй жануарлары мен жемістер туралы шағын жұмбақтар айтылады.

Ата-ана тәрбиесін алмаған немесе алғысы келмеген, өзінің бойын өзі қалыптастырған, керегін алып қажетсіз деп санағанын ысырып тастаған, бойына адамшылдық қасиеттерді дарытудан алшақ болған, ата-анасының жақсылығын білмеген, үйреткенін өзінің өмір тәжірибесінде іске асырмаған және осылардың нәтижесінде әлеуметтік өмірде қалыптасқан баршаға ортақ ақылақ (мораль) талаптарын бұзып өмір сүретін адамдарды «көргенсіз» деп атайды. «Атасын көріп, қызынды бер, анасын көріп, қызын ал», - деген мақалды меңзеп тұрғаны: - «Атасы жақсы болса, ұлы көргенді, анасы жақсы болса, қызы көргенді» деген ой. Біздің қазақ халқымызда адам баласына, оның ішінде жастарға берген бағасында «көргенсіз» деген ең ауыр айып, ең жаман баға болып саналады. Ол адамшылдық оң сипат пен қасиеттерден, әдептілік пен ізеттен жұрдай дегенді білдіреді. Бұл сөз әлгі жетесіз, әдепсіз, ізеттен жұрдай жанның жеке басына ғана емес, оның ата-анасына, яғни әдептілік пен инабат үлгісін көрсетуге тиісті адамдарға да қатысты тағылатын кінә. Осыны әр отбасының ата-анасы, тәрбие берушісі ескеріп, жауапкершілікпен қарағаны болашағымыздың жақсы болуының басты кепілі. Қазақтың «Ата-бабаңа, ата-анаңа, еліңе сөз келтірме» деген тілегінде «көргенсіз болма», «көргенсіздің баласы» деген сөзді айтқызба деген талап жатыр. Осы талапты ата-аналар өз балалары алдына қойып тәрбие берсе, жоғарыда айтылған жағдайлар басымызға тумамайтыны сөзсіз.

Қорытынды.

Баланы жастайынан дейді халқымыз демек, балаға тәлім-тәрбие беру бала бақшадан басталады. Ана сүтімен кірген тәрбие, халқымыздың салт-дәстүрі бала бойына, санасына біртіндеп сіңе береді. Сөйтіп, мектеп табалдырығынан ұлт жанды азамат бүлдіршін адымдап аттайды.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. *«Мектеп жасына дейінгі балалар тілін дамыту методикасы» оқу құралы. Л.П.Федоренко, Г.А.Фомичева, В.К.Лотарев. Алматы. «Мектеп» 1981. 188 бет.*
2. *Қожахметова Х. Мәнерлеп оқу. Алматы. 1982, -156 бет.*
3. *Баймұратова Б.Б. Бақашадағы ересек балалар тілін дамыту туралы методикалық құрал. А., 1990. – 124 бет.*
4. *Баймұратова Б.Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстырып сөйлеу тілін дамыту. А., 1976. – 56 бет.*
5. *Баймұратова Б.Б. Балабақшадағы даярлық топ балаларының тілін дамыту методикасы. А., 1991. – 187 бет.*

УДК. УДК 37.013
МРНТИ 370. 296

А.А.ЖУМАДУЛЛАЕВА¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

ОҚЫТУШЫЛАР БІЛІКТІЛІГІН КӨТЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМДЕРДІҢ МАҢЫЗЫ

Андатпа

Жоғары мектеп педагогикасы әр сабақтың өтуіне, жоғары білім мақсатын ескерумен оқытушының тиімді оқу әдістерін, құрал-жабдықтарын таңдауына байланысты қойылатын талаптарды белгілейді, яғни ЖОО педагогикасы жоғары білім алудың проблемаларын әдістемелік-теориялық деңгейде ғана шешіп қоймастан, жоғары білім мазмұны мен мақсатына жетудің нақты құрал-тәсілдерін де көрсетіп береді. Оқытушы міндеті осы құрал-тәсілдерді игеріп, оқыту. Осыған орай оқытушының педагогикалық дайындығы дараланып, өзінің объектив мәнін иелеумен теориялық-қолданбалы қажетікке айналады.

Педагогикалық білімдерді игерудің маңыздылығы мен қажеттігі ЖОО оқытушыларына қойылатын талаптарды саналы түсініп, қабылдаудан көрінеді. Баршаға аян, пән оқытушыларына қойылатын негізгі талап өз пәнін, фундаментал ғылым негіздерін түбегейлі де терең игеру, білу. Бұларға қосымша оқытушы педагогикалық дайындық саласына байланысты білімдерді де жете білуі шарт.

Түйін сөздер: оқытушы, біліктілік, білім, білік, педагогикалық білім, жоғары мектеп педагогикасы, психологиялық-педагогикалық мәдениет, оқу-таным, ЖОО оқытушылары, білім теориясы.

А.А.ЖУМАДУЛЛАЕВА¹

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясауи
(г. Туркестан, Казахстан)

ВАЖНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ

Аннотация

Педагогика высшей школы определяет требования к каждому занятию, цели высшего образования, использование новых технологий преподавателям, и выбору средств преподавания, значит педагогика ВУЗ не только решает методико-теоретические проблемы образования, а так же указывает средство и приемы достижения цели и содержания высшего образования.

Задача преподавателя-обучение студентов, усваивая эти новые приемы. Помимо этого преподаватель должен обладать знаниями педагогической подготовки.

Ключевые слова: преподаватель, квалификация, знание, навык, педагогическое образование, педагогика высшей школы, психолого-педагогическая культура, учеба, познание, преподаватели ВУЗ, теория образования.

А.А.ЖУМАДУЛЛАЕВА¹

¹International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkistan city, Kazakhstan)

IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL KNOWLEDGE IN THE SYSTEM OF TEACHERS' QUALIFICATIONS IMPROVEMENT

Abstract

Annotation: pedagogy of higher education defines the requirements for each lesson, objectives of higher education, the using of new technologies for teachers and for choice of means of teaching, then the teachers of higher educational institutions not only solves the methodical-theoretical problems of education, as well as indicating the means and methods of achieving the goals and content of higher education.

The task of the teacher is the training students, learning these new techniques. In addition, the teacher must have knowledge of pedagogical training.

Key words: lecturer, qualification, knowledge, skill, teacher education, higher education pedagogy, psychological-pedagogical culture, learning, cognition, teachers of higher educational institutions, theory of education.

Кіріспе.

ЖОО оқытушыларының педагогикалық қызметінің тиімділігін айқындаушы көп факторлардың бірі - оның жоғары психологиялық-педагогикалық мәдениеті. Бұл психологиялық-педагогикалық мәдениет ЖООдағы және одан соңғы арнайы дайындыққа орай қалыптасады. Ал, қазіргі жағдайда мұндай дайындықтың барысы мен деңгейі көңіл толарлықтай емес.

Баршаға аян нәрсе, ЖОО оқытушыларының арасында педагогикалық әдебиетке, педагогиканың өзіне деген немқұрайлы қатынас дәстүрлі қалыптасқан, ЖОО оқытушыларында педагогиканы оқып, үйренудің қажеттігі шамалы, себебі студент жас бала емес, ненің не екенін өздері де түсіне алады деген пікір орныққан. Мұндай орынсыз, қате көзқарастың пайда болуына өз уақытында К.Д.Ушинскийдің «өз пәніңді игер де, оны түсінікті жеткізе біл» деген әдістемелік нұсқауы және оған теориялық арқау болған. «Жоғары мектепте оқыту әдістеріне ғылымның өзін зерттеу әдістері жатады» деген жаңсақ тұжырымы себін тигізбей қоймады. Ал осы «түсінікті жеткізе білудің» мәні не? Зерттелетін ғылым әдістері оқу-танымға байланысты күрделі процесті басқаруға мүмкіндік бере ала ма? Бұл сұрақтардың жауабы - шешілмеген сыр.

Техникалық, басқа да педагогикалық емес ЖОО оқытушылар құрамы, әдетте, негізінен белгілі пән саласында білім алғандар мен оқытушылық қызметпен байланысы жоқ мамандыққа дайындалғандармен толығыды. Мұндай мамандар оқытушылық қызметін бастауда өз мамандықтарының ғылыми да прагматикалық проблемаларының маңыздылығын алға тартып, ал сол мамандық бойынша кадр дайындау мәселесіне мән бере бермейді. Осыдан оқытушылардың оқыту қызметі түртіп көру, үстірт сезімдік шешімдерден немесе тәжірибелі әріптестерінің әдістеріне еліктеуден әрі аса алмайды, осылай шамалап байқап, қателесе жүріп, бірте-бірте әдістік тәжірибе топтайды. Өкінішке орай, бұл пайдалы да қажетті оқыту қызметі оқыту мен білім беру процесін зерттеусіз, оқу заңдылықтары мен оқу процесінің жетекші белгілерін саналы игерусіз жүріп жатады. Атап кеткен жөн, қазірге кезде қалыптасқан аттестациялау, оқытушыларға ғылыми атақтар беру жүйелері ЖОО педагогикасындағы зерттеулерге жүргізуге бағытталмай, көбіне маманданған ғылым саласындағы ізденістерге негізделеді. Біліктілік асыру жұмыстары да мамандық саласындағы істермен ғана шектеліп жүр.

Зерттеу әдістері мен нәтижелері.

Зерттеу әдістері мен нәтижелері.

Қазіргі заман маманына қажет білімдер көлемі күннен күнге арта баруда, ал жоғары оқу орнындағы оқу мерзімі нақты жылдармен шектелген. Осыдан, оқытушы алдына оқу процесін жеделдестіру, мақсатты бағытта әртүрлі кәсіпті игеруші мамандарға қажет сапа мен қасиеттерді қалыптастыру міндеті қойылады. Қалаған маман өмір бойы өз білімін жаңалап, біліктілігін көтеріп баруға міндетті. Студенттік жылдарда ол өзіндік білімдену әдістерін игеруге, сындарлы ой жүргізуге, кәсіби мәселелерді шешуде жаңа тәсілдерді қолдануға үйренуі қажет.

Жоғары мектеп студенттерін тәрбиелеу мен оқыту бағытын, мазмұны мен әдістері жөніндегі мәселелерді ғылыми тұрғыдан шешпей, маман дайындау тиімділігін қамтамасыз ету мүмкін емес.

Қазіргі кезеңдегі жоғары мектептегі оқу процесі өз міндеттері, қарқындылығы мен мазмұны жағынан бірқанша қиындай түсті. Осыдан, әрқандай жоғары мектеп оқытушысы өз оқу-тәрбие қызметінде әрқандай тұлға қалыптастыру заңдылықтарын, принциптері мен әдістерін терең психологиялық талдауға салып, түсіне білуі қажет.

Күннен күнге айқын бола бастаған жағдай - психологиялық білімдерді қолданбай студенттерді тиімді кәсіптік қызметке дайындау, олардың оқуы мен тәрбиесін жоғары педагогикалық деңгейде алып бару, түлектердің нақты мамандануы мен ЖОО профилін ескермей, олардың теориялық және практикалық дайындығын ұштастыру өте қиын.

Жоғары мектеп педагогикасы әр сабақтың өтуіне, жоғары білім мақсатын ескерумен оқытушының тиімді оқу әдістерін, құрал-жабдықтарын таңдауына байланысты қойылатын талаптарды белгілейді, яғни ЖОО педагогикасы жоғары білім алудың проблемаларын әдістемелік-теориялық деңгейде ғана шешіп қоймастан, жоғары білім мазмұны мен мақсатына жетудің нақты құрал-тәсілдерін де көрсетіп береді. Оқытушы міндеті осы құрал-тәсілдерді игеріп, оқыту. Осыған орай оқытушының педагогикалық дайындығы дараланып, өзінің объектив мәнін иелеумен теориялық-қолданбалы қажетікке айналады.

Талқылау.

Педагогикалық білімдерді игерудің маңыздылығы мен қажеттігі ЖОО оқытушыларына қойылатын талаптарды саналы түсініп, қабылдаудан көрінеді. Баршаға аян, пән оқытушыларына қойылатын негізгі талап өз пәнін, фундаментал ғылым негіздерін түбегейлі де терең игеру, білу. Бұларға қосымша оқытушы педагогикалық дайындық саласына байланысты білімдерді де жете білуі шарт. Осы заман ЖОО оқытушысы негізгі теориялық-педагогикалық проблемаларды түсіне отырып, педагогикалық ұғым, категориялар қорын тануы қажет, педагогикалық технология мен педагогикалық процесті құраушы элементтерді (мақсат, мазмұн, әдіс, жабдық, бақылау, бағалау және т.б.) байланыстыратыны тиіс. Осыларсыз ЖОО оқытушысының педагогикалық қызметі өз нәтижесін бермейді [1, 24].

Әрқандай ғылым өзінің зерттеу аймағы, пәніне ие. Ғылыми да, нақты түсінімдік те тұрғыдан педагогика пәні ретінде интегралды және дифференциалды тәрбие мәселесі қабылданған. Мұнымен қатар педагогиканың екінші тарапы да жоқ емес, ол білім беру, игерту процесі. Екеуі де шындық, дегенмен бірінші, тәрбие қызметінің іске асуы екінші білім беру-игерту жұмыстарының негізі екенін ойдан шығармаған жөн.

Тәрбие - жаңа әулетті қоғамдық өмір мен өндірістік еңбекке дайындау мақсатында оларға әлеуметтік тарихи тәжірибені жеткізіп, игерту процесі. Адамзат қоғамының қызметі ретінде тәрбие тарихи жинақталған құндылықтар қорын: білім, мораль, еңбек тәжірибесі, заттасқан байлықтарға иелік ету мен оларды әрі қарай дамыту жолдары ж.т.б. - келер ұрпаққа өткізу міндетін атқарады. Ал мұның орындалуы ұйымдастырылған түрде (білім мекемелер жүйесінде), сонымен бірге қоршаған ортамен араласу және оның ықпалы негізінде іске асады. Тәрбие - кең мағынадағы жалпыланған түсінік [2, 122].

Білім алу - жүйелестірілген ғылыми білік, ептіліктер мен дағдыларды игеру процесі және сол процестің нәтижесі.

Білім алу үш түрлі мағынада қарастырылуы мүмкін:

1. Жүйелілігіне орай білім белгілі құрылымдыққа ие болып, сатыларға келтірілген әртүрлі ғылыми және оқу мекемелерін (мектепке дейінгі, бастауыш, орта, орта арнайы, жоғары, дипломнан кейінгі) қамтиды.

2. Процесс ретінде білім уақыт аралығында жүргізіліп, осы процеске қатысқан адамның бастапқы және оқудан соңғы қалпын танытады; білімдік өзгерістер мен қайта жаңғыруды қамтамасыз етудің технологиялық мазмұнын білдіреді.

3. Білімнің нәтижесі ретінде оқу орнын бітіру және ол бойынша алынған сертификаттың айғағы есептеледі.

Осы түсініктерді талдай отырып, «білім» категорисының ішкі мазмұнын тану және оның неден құралатынын айқындаймыз [3, 77].

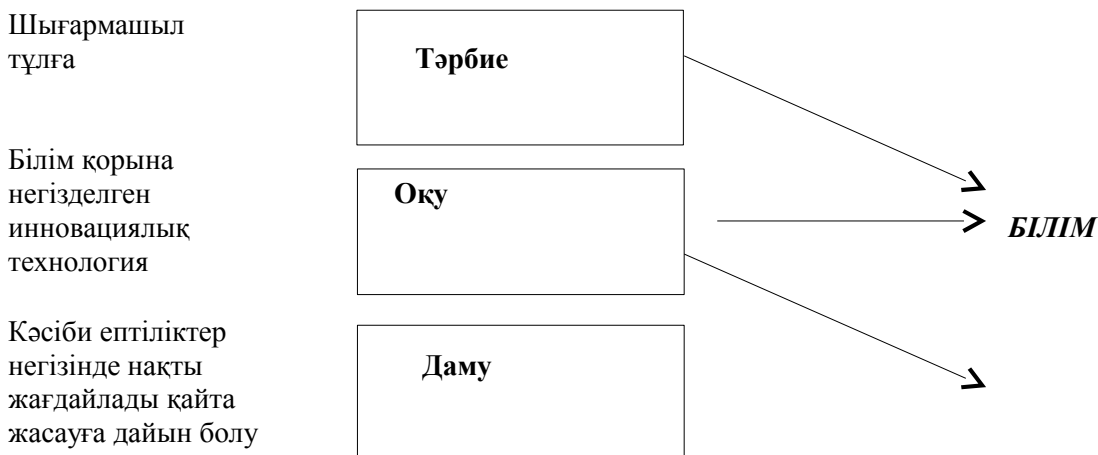
Оқу - педагогикалық процестің нақты көрінісі. Оқыту барысында арнайы дайындалған тұлға (педагог, оқытушы) басшылығында адамға білім берудің қоғам қабылдап, белгілеген міндеттері орындалады да, ол тәрбие және даму процесімен ажыралмас байланыста жүргізіледі.

Оқыту ісі - мазмұндық және іс-әрекеттік (процессуалдық) екі сипатқа ие. Мазмұндық тарапы - педагогикалық проблемалардың бірі ретінде оқу барысында не ұсыну қажеттігін анықтайды. Процессуалдық тарапы - ұйымдастыру формалары, әдістері және құрал-жабдықтары арқылы оқу мазмұнын іске асыру, тыңдаушыларға жеткізу жолдары.

Оқудың шынайы педагогикалық процесс болуы үшін оның келесі сапалары міндетті: 1) белсенділігі; 2) проблемдігі; 3) дамыту ықпалы [4, 224].

Даму - адамның қоршаған дүниені тану, ондағы өз орыны мен міндетін, орта, планета, ғарыш әлемінің үйлестігін қамтамасыз ету бойынша адамдық парызын сезіну процесі.

Тәрбие, оқу, даму - өзара байланыса, кірігумен білім құрамын түзеді.

ЖОО оқытушыларын психологиялық-педагогикалық дайындау бағытында қалыптасқан жағдайдың және бір себебін ескерген жөн.

Ежелден келе жатқан дәстүрлі, классикалық педагогика теориясы өз назарында жалпы білім беруші мектепті ғана ұстап, жоғары мектепте қолданымы аз білім негіздерін оқытуға арналған.

Жоғары мектептің арнайы мәселелерін шешіп беру педагогикалық білімдердің енді ғана өркендей бастаған жаңа саласы - жоғары мектеп педагогикасына жүктелген. Жоғары білім беру теориясы (жоғары мектеп педагогикасы) нақты мамандық иелерін дайындауға арналған проблемаларды шешудің ғылыми негіздерін айқындап, оқытушыларға өз кәсіби қызметін басқарудың жолдарын игертуі қажет. Осыдан, жоғары мектеп педагогикасы қазіргі кезең оқу процесіне қойылатын талаптардың ғылыми негіздерін нақтылап, оның заңдылықтарын ашып, оқуды нақты білім негіздерін игеру деңгейінен болашақ мамандардың дамуы мен кәсіптік кемелденуін басқару деңгейіне көтеру міндетін орындауы шарт [5, 48].

Педагогикалық қызметті тиімді орындау үшін қазіргі заман педагогі педагогикалық іс-әрекет құрылымын, оның негізгі бірліктері мен тәлім-тәрбиелік әрекет-қимыл түрлерін және оларды жүзеге асыру үшін қажет кәсіптік маңызға ие ептіліктер мен психологиялық сапа, қасиеттер табиғатын жете танып, білу.

Жоғары мектеп оқытушылары бірнеше қызметті орындайды, олар: оқыту-үйрету, тәрбиелеу, ұйымдастыру мен зерттеушілік. Бұл қызметтердің бәрі өзара байланысты тұтастыққа ие, солай да болса, оқытушылардың көбінде аталғандардың бірі басқаларынан басымдау келеді. Дегенмен, жоғары мектеп оқытушысының басты, ерекше қызметі - бұл өзара ұштасқан педагогикалық және ғылыми жұмыс. Зерттеу қызметі оқытушының жан дүниесін байытып, оның шығармашылық мүмкіндіктерін өрістетіп, оның ғалымдық деңгейін арттыра түседі. Сонымен қатар, педагогикалық нақты мақсат-мүдделер оқу материалының тереңнен сарапталып, жүйелене түсуіне, ондағы негізгі идеялар мен тұжырымдардың мүлтіксіз, түсінімді өрнектелуіне арқау болады.

Жоғары мектептің барша оқытушыларын салыстырмалы түрде үш топқа жіктесек, қателеспейміз:

1. Педагогикалық қызмет бағытын көбірек ұстанатындар;
2. Ғылыми ізденіс-зерттеу бағытын ұстанғандар;
3. Педагогикалық және ғылыми бағыттарды бірдей ұстанғандар.

Педагогикалық қызметті орындауда оқытушының кәсіптік біліктілігі оның оқу-тәрбие

жағдайларын талдау негізінде педагогикалық міндет, мәселелерді танып, көре білумен алға тарту және оларды шешу, іске асырудың әдіс-тәсілдерін таба білуден айқындалады. Студенттермен оқу-ізденіс жұмыстарын ұйымдастыру барысында кезігетін сан-қилы жәйттерді күні ілгері байыптау қиынның қиыны. Әрдайым жаңа, өзіндік ерекшелігіне ие, жедел ауысудағы жағдайларға сәйкес шешімдер қабылдап баруға тура келеді. Осыдан педагогикалық іс-әрекеттің шығармашыл сипаты аса маңызды.

Қазіргі заманғы педагогика тәрбие мазмұны, формасы, әдістері жөніндегі проблемаларды зерттей отырып, әртүрлі тәрбиелік ықпалдар технологиясын құрастыру мен жалпыадамзаттық құндылықтар ауқымында өтетін жеке адам дамуын негізгі назарға алады. Бұл міндеттің іске асуы мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатында оның адамға бет бұруы мен демократиялануында тәрбие ролінің аса маңыздылығын мойындаумен байланысты.

Қорытынды.

Тәрбиенің ең жоғары да ізгі функциясы - адамзат тәжірибесінің жинақталған қорын жаңа әулетке жеткізу - білімден беру нәтижесінде іске асады. Білім - тәрбие құбылысының бір бөлігі болумен аға ұрпақ топтаған ғылыми және мәдени құндылықтар қорын құрайды. Әулеттер тәжірибесін ұсыну мен оны игеру білім жүйесіне бірігіп, арнайы ұйымдастырылған оқу мекемелерінде нақты мақсатқа, бағдарламаға, құрылымдарға орайластырылады, арнайы дайындалған педагогтар тарапынан орындалады.

“Білім” сөзі адамның белгілі шастық сатыға сәйкестендірілген, тәрбиенің қандай да бітімдік, нәтижелік ұғым - бейнесін танытады. Бұл тұрғыдан білімдену – адамның әулеттер тәжірибесін білім, ептіліктер мен дағдылар күйінде игерудің нәтижесі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. К.Ангеловский. Учитель и инновации. Книга для учителя. Пер.с македонского. -М., 1991
2. Ю.К.Бабанский. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: Дидактический аспект.-М., 1982 Внутришкольное управление: Вопросы теории и практики. /Под ред. Т.И.Шамовой – М., 1991
3. И.Ф.Исаев. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы. – М., 1993
4. Л.С.Подымова. Подготовка учителя к инновационной деятельности.-М., 1995
5. Н.Р.Юсуфбеков. Общие основы педагогических инноваций: Опыт разработки теории инновационного процесса в образовании.-М., 1991

УДК. 796.07; 796.034.2
МРНТИ 796 (=512.122)

Г.Б. Копжанов¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ «Дене мәдениеті және спорт» мамандығының I курс магистранты
(Алматы қаласы, Қазақстан)

ҰЛТТЫҚ СПОРТ ОЙЫНДАРЫ – ҰЛТ МӘДЕНИЕТІНІҢ АЙНАСЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазақтың ұлттық спорт ойындарының маңыздылығы қарастырылады. Ұлттық спорт ойындарының жеткіншек ұрпақ тәрбиелеудегі маңыздылығы атап көрсетілген. Мақалада дене шынықтыру пәні мұғалімдердің назарын өткен дәуірдегі ұрпақ тәрбиесіндегі ұлттық ойындарының маңыздылығы мәселесіне аудару міндеті қойылып отыр. Сондай-ақ, әр кезеңде ұлттық ойындарды зерттеген ғалымдардың еңбектері қысқаша атап көрсетілген.

Түйін сөздер: ұлттық, спорт, ойын, тәрбие, дене тәрбиесі, тарих, салт-дәстүр

Г.Б. Копжанов¹

¹магистрант I курса КазНПУ им. Абая специальности «Физическая культура и спорт»
(г.Алматы, Казастан)

НАЦИОНАЛЬНЫЕ СПОРТИВНЫЕ ИГРЫ – ЗЕРКАЛО КУЛЬТУРЫ НАРОДА

Аннотация

В данной статье рассмотрена важность казахских национальных спортивных игр. Подчеркнута важность национальных спортивных игр в процессе воспитания подрастающего поколения. В статье ставится задача привлечь внимание учителей физической культуры к проблеме важности национальных спортивных игр в процессе воспитания молодого поколения прошлой эпохи. Также, в статье приведена краткая информация об ученых, в разное время исследовавших данный вопрос.

Ключевые слова: национальный, спорт, игра, воспитание, физическая культура, история, традиции

G.Kopzhanov¹

¹*the 1st course master of specialty “Physical education and sport”
(Almaty, Kazakhstan)*

NATIONAL SPORTS GAMES - THE MIRROR OF THE CULTURE

Abstract

This article considers the importance of Kazakh national sports games. The importance of the Kazakh national sports games in the process of the younger generation's upbringing is emphasized in the article. The article aims to draw the teachers' attention to the problems of physical education in upbringing the younger generation in the previous times. Also, the article contains a brief information about scientists who have studied this problem at different times.

Key words: national, sport, game, upbringing, physical education, history, traditions

Әлемдегі барша ұлттың, халықтың өзінің тарихына, ұлттық болмысына, мәдениетіне, тұрмыс-тіршілігіне, табиғи ерекшеліктеріне қарай сол ұлтқа ғана тән жеке құндылықтары болады. Ұлттың дамуына ерекше ықпал ететін сол құндылықтардың аса маңыздыларының бірі ұлттық ойындар десек қате айтқанымыз емес. Әр халықтың ұлттық ойындарының белгілі бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттері болады. Сондықтан халық арасында қалыптасқан ойындар туралы сипаттамалық жинақтар, деректер және құжаттар мұқият зерттеу мен талдауды қажет етеді.

Ал енді «ұлттық» дегеніміз не? «Ойын» дегеніміз не? Осы ұғымдарға қысқаша тоқтала кетейік. Ең алдымен «Ойын» ұғымы — бұл адамның мінез-құлқын өзі басқаруымен анықталатын қоғамдық тәжірибені қалыптастыруға арналған жағдаяттар негізіндегі іс- әрекеттің бір түрі.

«Ойын» сөзі мағынасының түп-төркіні қуаныш, әзілге сәйкес келеді. Мысалы, Ежелгі Рим халықтарында «ойын» сөзінің мағынасы *қуаныш, мереке* сөздерінің мағынасымен ұштасып жатыр, еврей тілінде *әзіл* мен *күлкіні* білдіреді, ал қазақ тілінде жас баланың іс-әрекетін, ересектер арасындағы әзілді, қалжыңды меңзейді.

«Ұлттық» ұғымы ұлттың өзін-өзі тануынан көрініс табатын ҰЛТТЫҚ санада басымдыққа ие көзқарастар...

Егер осы екі ұғымды қосып алатын болсақ бір ұлттың баға жетпес қазынасы болып шыға келері сөзсіз.

Қазақ халқының ұлттық ойындарында ежелгі заманнан келе жатқан тастан, ағаштан, аң сүйектерінен, бертін келе металдан жасалынған құралдар қолданылған.

Ғасырлар бойы балалар мен жастарды ерте жасынан ұлттық ойындарымен тәрбиелеу, қоғамдағы қарым-қатынасқа, қоршаған айналаға дұрыс қатынасу қалыптасуына әсер етті. Қазақтардың өнегелік-этникалық сұраныстарына сәйкес адам бозбала жасында күнделікті қоғам өмірінде қарқынды қатынасуға тәрбиеленетін.

Қазақтардың салт-дәстүрі бойынша, бозбала тәрбиесімен ерлер айналысатын. Ұлдар ойындарында үлкендерге ұқсасып, олардың шаруашылық әрекеттерін жасайтын, ал қыздардың ойындарында тұрмыстық және отбасылық қатынастар көрінетін.

Көшпенді мал шаруашылығының өмірі жан-жақты денелік дамуды қажет етті. Сондықтан ұлттық ойындар ереже түрінде ойнап тұрып өзінің іскерлігі мен күшін көрсетіп, өте ырықты болды.

Қазақтың тайпалары өзінің тәуелсіздігі үшін күресіп, көптеген соғыстарды жүргізуге мәжбүр болды. Жігіттер өз ойындарында шабуылшы және қорғаушы аттыларға бөлініп, әскери

әдістерге ұқсатып ойнайтын.

Сонымен, ұлттық ойындар спорт түрлері сияқты әр түрлі тарихи кезеңдерде халықтың өмірінде нақты және объективті болып келді. Ұлттық ойындар дене тәрбиесі пәнінің бағдарламасына енгізілген. Қазақтың ұлттық ойындарының мазмұны мен түрлілігі біздің күнімізге дейін жетті.

Осы мәселеге байланысты зерттелген ғылыми еңбектерді біз хронологиялық шектігіне қарай бірнеше топқа бөліп қарастырамыз.

1. Орыстың отарлау саясаты кезеңіндегі алғашқы орыс әскери шенеуніктері мен миссионерлерінің көшпенділер хақындағы зерттеу жұмыстары;

2. Кеңес заманы кезеңіндегі Орта Азия және Қазақстан халықтарының ұлттық ойындары туралы жазылған ғылыми еңбектер;

3. Мектеп жасына дейінгі балаларды дене шынықтыруға баулу әдістерін педагогикалық сипаттағы бағыт-бағдарлама тұрғысынан зерттеген жинақтар.

4. Тәуелсіз егеменді елдер кезеңіндегі (1992 жылдан бүгінге дейін) аталған тақырыпқа қатысты ізденістер.

XX ғасырдың басында өмір сүрген этнограф М.Гуннер қазақтың ұлттық ойындарын былайша жіктейді:

1. Жалпы ойындар;
2. Қарсыласу мен күресу сипатындағы ойындар;
3. Ашық алаңайдағы ойындар;
4. Қыс мезгіліндегі ойындар;
5. Демалыс ойындары;
6. Ат үстіндегі ойындар;
7. Аттракциондық-көрініс ойындары.

Ұлттық ойындардың сан ғасырлар бойы жоғалмай, бүгінгі күнге дейін жетуі осы салада еңбек жазған ғалымдар мен ізденушілердің еңбектерінің арқасында деп білеміз. Ұлттық ойындарды зерттеген ғалымдарды атап өтетін болсақ, XIX-XX ғасырларда қазақтың белгілі ғалым ағартушылары А.Құнанбаев, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин. Сондай-ақ өзге ұлт ғалымдары Ә.Диваев, А.Алекторов, М.Гуннер ұлттық ойынның даму кезеңдерін белгілеп, классификациясын жасаған. Ал еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін ұлттық құндылықтардың қайта жаңғырып, ұрпақ тәрбиесіне қайта оралуына еңбек сіңірген қазақ ғалымдар М.Тәнекеев, Б.Төтенаев, М.Балғымбаев, Ә.Бүркітбаев, Е.Мұхиддинов, А.Құралбекұлы мен С.Әкімбайұлы т.б. есімдерін атауға болады. Әрине, аталған ғалымдардың ғылыми еңбектері мен зерттеу жұмыстарына зерттеу жұмысымыздың барысында толық, тоқталып айтамыз.

Ұлттық ойындар әрине зерттелді, түрлі деңгейде талданып, талқыланды. Көптеген ғалымдар еңбектер жазды. Бірақ елдігімізді алып, түп қазынамызға үңілген сайын ұлттық құндылықтардың әлі де ашылмаған беттері бар екені айдан анық. Сол себепті де біздің жүргізетін зерттеу жұмысымыз ұлттық ойындардың қайта жаңғыруымен, жаңаша дамуымен өзекті болып отыр. Ұлттық ойындарды жаңа заман талаптарына сай, жаңа форматқа бейімдеп көрсету мақсаты қойылып отыр. Ұлт ойындары - ата-бабамыздан бізге жеткен өткен мен бүгінгіні байланыстыратын баға жетпес байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан оны үйренудің күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. Сағындықов Е. Қазақтың ұлттық ойындары / Оқулық. - Алматы, 1991.
2. Төтенаев Б. Қазақтың ұлттық ойындары / Оқулық. - Алматы, 1994.
3. Ә.Бүркітбаевтың авторлығымен 1985 жылы жазылған «Спорттық ұлттық ойын түрлері және оның тәрбиелік мәні»
4. М.Балғымбаевтың «Қазақтың ұлттық спорт ойыны түрлері» (Алматы, 1985)

С.САХИТЖАНОВА¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ АҒАРТУШЫЛЫҚ ОЙ-ПІКІРЛЕР

Андатпа

Мақалада Әлихан Бөкейханның «Қазақ» газетіне жариялаған еңбектеріндегі ағартушылық ой-пікірлері туралы айтылады. «Алаш» қозғалысының көшбасшысы ретінде ол ағарту ісі ілгері баспайынша, саяси, әлеуметтік, экономикалық мәселелерді шешудің мүмкін болмайтынын түсінді. Алаш зиялылары ағарту ісін дамыту жолдары, мәдениеті алдыңғы қатарлы елдерден үлгі алудың маңызы туралы үнемі мақалалар жазып, жарияланып жатқан еңбектерге баға беріп, оқырмандарын қазақ халқының тарихымен, жаңа кітаптармен таныстырып, халықтың саяси санасын ояту мәселесін көтеріп отырды.

Ә.Бөкейханның ағартушылық ойлары мен идеялары бүгінгі таңда да өз өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Түйін сөздер: ағарту ісі, халыққа білім беру, бала оқыту жайы, кәсіби мамандарды даярлау.

С.САХИТЖАНОВА¹

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжи Ахмеда Ясави
(г. Туркестан, Казахстан)

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЕ МЫСЛИ АЛИХАНА БУКЕЙХАНА

Аннотация

В статье рассматриваются просветительские идеи Алихана Букейхана. Как лидер движения «Алаш», он понимал, что без просвещения невозможно разрешение ни политических, ни социальных, ни экономических проблем. Лидеры движения были объединены благородной идеей просвещения народа и распространения идей гуманизма. В своих статьях они осуществляли поиск путей обучения, призывали брать пример, учиться у народов с передовой культурой, знакомили с историей казахского народа, выступали с рецензиями, где давали объективную оценку публикуемым работам, знакомили с новыми книгами, поднимали проблему формирования политического сознания. Мысли и идеи А.Букейхана не потеряли своей актуальности, значимости и в наши дни.

Ключевые слова: просветительская работа, народное образование, обучение детей, подготовка профессиональных кадров.

S.SAKHITZHANOVA¹

¹International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkestan city, Kazakhstan)

EDUCATIONAL THOUGHTS OF ALIKHAN BOKEYKHAN

Abstract

This article deals with the problem of Alikhan Bokeykhan's educational ideas. As the leader of «Alash» activity he understood that without education it is impossible to solve any political, social and economic problems. Leaders of this activity were united for the grateful idea to educate people and to spray the idea of humanism. In their articles they explored ways of training, learned from the people with leading culture, introduced with the history of Kazakh people, came out with oppositions where were given objective evaluation for published works, got acquainted with new books, raised forming political consciousness problems. Nowadays thoughts and ideas of Alikhan Bokeykhan still don't lose their actuality and topicality.

Key words: educational work, national education, to teach children, teacher training course

Кіріспе.

Алаш зиялылары өркениетті қоғамға білім беру ісін жетілдіру арқылы жетуге болатынын, халықты саяси ағарту үшін оның білімге құштарлығын арттыру, сауатсыздықты жою қажет екенін, яғни саясат пен ағарту ісінің тығыз байланыста болатындығын түсінді. Қазақ зиялыларының бүкіл өмірі мен қызметі осы мақсатқа арналды деуге болады.

Алаш қайраткерлері орыстандыру саясатынан, қоғам басына түскен қасіреттен құтылу үшін білім алып, өркениетті елдердің қатарына қосылу қажет екендігін білді. Оған Міржақып Дулатовтың сөздері дәлел бола алады: «Нам необходимо всеми силами и средствами стремиться к просвещению и общей культуре».

Қазақ қауымының өз ішіндегі жерге иелену, отырықшы болу, егіншілікпен айналысу, бала оқыту, мұсылмандықты сақтау, европалық дәстүрге бет бұру, билікке халық қамын жейтін білікті адамдарды сайлау, ауызбіршілікті сақтау, алым-салықты төлеуді бір ізге түсіру, мал-жанның дұрыс санағын жүргізу, мектеп ашу, медресе салу, газет шығару сияқты көкейкесті мәселелерді саралаған мақалалармен қоса, Ә.Бөкейхан қаламынан халықаралық жағдайға, басқа мемлекеттер өміріне, дүниежүзілік соғысқа, Ресейдегі ерекше маңызды саяси-әлеуметтік қозғалыстарға, партияларға, жиындарға, құрылтайларға, бас қосуларға, съездерге арналған еңбектер де туды.

Зерттеу әдістері мен нәтижелері. «Қазақ» газетіне жариялаған өзінің «Қазақша оқу жайынан» атты мақаласында сол кездегі бала оқыту жайы туралы ашына жазады: «Қазақ ішінде әр жерде бала оқытатын адамдардан бала оқытуға программа (жосық) көрсетілсе екен деген өтініштер келеді. Бұл күнде қазақ арасындағы оқу жосықсыз нәм жосық жасауға болмайды да. Өйткені қазақтың бастауыш мектебінде оқитын кітаптар белгіленбек түгіл әлі шыққан да жоқ. Жаңа ғана әліппе шыға бастады. Оның да қайсысы оқылары белгіленген жоқ. Әліппеден әрі оқитын кітаптар әлі шыққан жоқ. Дін жайынан оқытатын, есеп оқытатын, жағрапия нәм тарихтан қысқалап хабар беретін кітаптар әлі жоқ. Сондықтан программа деген сөз әзір ертерек. Әуелі біз бала оқытатын кітаптарымызды түзеп, сайлап алып, сонан соң неден бастап, неге шейін оқытатынымызға жосық белгілеуге дұрыс». Яғни қазақ бастауыш мектебіне арналған әліппеден басқа да оқулықтарды шығарудың кезі келгенін, сосын барып білім мазмұны анықталатынын айтады.

Келесі мәселе қазақ мектебіне сабақ беретін мұғалімдер, олардың дайындығына қойылатын талаптарды былай көрсетеді: «Бұл сөзді қоя тұрып, мұнан бұрынырақ ескеретін бір жұмыс бар. Ол мынау: бір нәрсені істегенде сол істі істей білетін адам істесе шапшаң да, жақсы да істейді. Бұл жалғыз қол ісі емес, ми ісінде де солай. Мал бағатындар мал бағуын жақсы білерге керек, ел бағатындар ел бағуын жақсы білерге керек, бала оқытатындар бала оқытуын жақсы білерге керек. Бала оқытуын жақсы білейін деген адам әуелі балаларға үйрететін нәрселерді өзі жақсы білерге керек, екінші - баланың табиғатын біліп, көңіл сарайын танитын адам боларға керек. Оны білуге баланың туғаннан бастап өсіп жеткенінше, тәнімен қатар ақылы қалай кіретін жолын білерге керек. Баланың ісіне, түсіне қарап, ішкі халының хабар аларлық болу керек. Ол үшін бала турасындағы педагогика ғылымын білу керек. Бұл күнгі ғылымда жұрттарда бала оқыту жұмысы бала оқыту ғылымын оқып шыққан адамдардың қолында. Сол ақылға да дұрыс. Судья судьялық ғылымды оқығаннан болғанда, доктор докторлық ғылым оқығаннан болғанда, мұғалім мұғалімдік ғылымын оқып шыққан адамдардан болуы тиісті». Яғни, бала оқытуды кез-келген сауаты бар адамға емес, баланың жас және дербес ерекшеліктерін, дамуы мен психологиясын жақсы білетін, педагогикалық арнайы білімі бар мұғалімдерге жүктеудің маңызын көрсетеді.

Бала оқыту ісінің, болашақта қазақ даласының басқа дамыған елдер сияқты түзеліп кетуі үшін қазақ балаларын оқытуды тезірек қолға алудың маңызын былай жеткізеді: «Біз болысымыз басқа жұрттың болысындай елді баға алмайтынын айтып жатырмыз, билеріміз де судьядай ғылымдық жоқтығын айтып жатырмыз, дәрігерлеріміз, бақсыларымыз доктордай ауруды емдей алмайтынын айтып жатырмыз, халқымыздың басқа жұрттай білімді емес, надандық мәнінде айтып жатырмыз. Бұлардың мәнін айтқанда бала оқытуымызда қандай мән барын да айтып, әуелі біз елді түзеуді бала оқыту ісін түзеуден бастау керек. Неге десек, болыстық та, би іске де, халық та оқумен түзеледі. Қазақ ісіндегі неше түрлі кемшіліктің көбі түзелгенде оқумен түзеледі. Бұл күндегі үлкендердің көбі біздің жаңалық ісімізді жатырқап, жаңалық пікірімізге түсінбей, айтқанымызды тыңдамай, істегенімізге қосылмай өтер. Олар өтіп, кейінгі жастардың да заманы жетер. Жаңалыққа жастар мойын бұрып қайрылар, халық түзелуінің үміті жастарда. Сондықтан жастардың қалай оқып, қалай тәрбиеленуі бәрінен бұрын ескеріп, бәрінен жоғары қойылатын жұмыс».

Ә.Бөкейхан батыс елдерінің даму тенденциясын үнемі назарда ұстап, мейлінше өз

оқырмандарына жеткізуге тырысты. Сөйтіп, халықтың көзін ашып, жақсы өмірге деген талпынысын тудыруға асықты. Ал бұл талпыныс оқу-біліммен, кітаппен келетінін ол жақсы түсінді. «Қазақ» газетіндегі «Кітапхана» деген мақаласында Нью-Йорк қаласындағы Астор мен Карнеги салғызған кітапханамен оқушыны таныстырып, бұл кітапханада тіпті соқырларға арналған кітаптар да бар екенін және кітап алып оқитын балаларды аса құрметтейтінін жазады.

Ә.Бөкейхан дамыған елдердің мәдениеті, экономикалық дамуымен қатар білім беру жағдайы, кәсіби мамандарды даярлау туралы үнемі баспасөз беттерінен қадағалап отырған және олардың оқу-білімнің арқасында дамып отырғандығын қарапайым қазаққа түсіндіріп отырған: «Еврей анау, армян анау деп мұсылман өкпелейді. Бұлардың озып жүргені осы балаларын оқытқандарынан емес пе?», - деп жазады ол «Оқу министрінің есебінен» деген мақаласында («Қазақ», 1915, №130, 28 мамыр. 1-2 б.). Осы мақалада 1912 жылғы оқу министрінің патшаға берген есебін талдап, оқырмандарға Ресейдегі жоғарғы оқу орындарының саны, ондағы оқитын студенттер контингенті туралы айта келе, мынадай қорытынды жасайды: «Мына жоғарыда есепті ақылға салып қарасақ, көрініп тұр: жастардың іздегені мал. Бұлардың көбіне адвокат, судья, дәрігер, чиновник болу мақсат; тарих, дін ғылымдары көпке ғұмыр жүзінде опа бере қоймайды. Күншығыс халықтарының тілдерін оқып та, өмірде бәйге алып, ешкім жарымайды. Оқуды халықтың көбі бүгінгі дүние үшін оқиды». Яғни, бұл жерде жастардың қандай да бір кәсіпті таңдауы көбінесе өзінің қызығушылығы тұрғысынан емес, болашақ өмірде материалдық жағынан тарықпайтындай, жалақысы жоғары мамандықтарды көбірек таңдайтынын цифрлар арқылы дәлелдейді.

Талқылау. «Алашорда» үкіметі құрылған алғашқы күнінен бастап ұрпақ тәрбиесіне, ел болашағына зор көңіл бөлген. Жас ұрпақтың туған тіліне деген сауаттылығын арттыру үшін, ана тіліндегі оқулықтарды жасауға кіріскен. Бала тәрбиесіне, оқуына осындай қиын заманда жаңаша бетбұрыс, бұл болашаққа деген сенім еді. Білімді жастар, еліне салауатты да сауатты қызмет етеріне деген үміт болатын-ды.

Осыған қоса, іс-қағаздарын ана тілінде жүргізу туралы мәселе айқын жолға қойылды. Білім беру ана тілінде болуы керек делінген. Басылымдардың қазақ тілінде болуына ерекше назар аударған

Өз елін алдыңғы қатарлы дамыған елдердің қатарынан көргісі келген Ә.Бөкейхан балаларды жаппай оқытудың рухани мәдениеттің көтерілуіне де тигізер ықпалын жақсы біліп, өзінің «Рухани мәдениет қарауылынан» деген мақаласында әлемнің дамыған елдеріндегі ғылым-білімнің дамуын қазақ тұрмысымен салыстырып былай дейді: «Рухани мәдениеттің бір белгісі жұрт баласына жалпы оқу, газета, кітап оқып, ғылым жолын тану, қол жеткені ғылым жолында ізденіп, адам баласына жақсылық жол ашу». Яғни, ғылым-білімді игеру арқылы, адамзат жақсы өмірге жете алатынын дәлелдейді.

Ә.Бөкейхан қазақ халқының саяси сауатын ашып, көзін оятуда, құқықтық ағарту жұмысын жүргізуде мұғалімнің ролін жоғары бағалады. Саяси сауатсыздығының, өз құқығын білмеуінің себебінен сары далада талай еңбекшінің еңбегі жебірге жем болып, адамгершілік аяққа басылып, қазақ кедейі әлі өз тағдырына өзі қожа бола алмай, қазақ әйелі әлі күндіктен құтыла алмай жүргенін айта келе, қалың бұқараның көкірек көзін ашу, саяси санасын ояту жұмысын мұғалімдерге жүктеп, оларға сенетіндігін білдіреді: «... Бұл бәлелерден қазақ бейнетқорлары оянбай, шаруасын терлетпей, өз тағдырына өзі қожа болмай тұрып құтылып болмайды. Ояну үшін оятушы керек, үйретуші керек, басшы-көтермеші керек. Қазақ даласында бұл жұмыс бүтіндей оқытушының мойнында».

Алаш қозғалысына қатысқан азаматтардың басым көпшілігі ұлт мүддесіне арналған күнделікті аршынды іс, қарымды әрекеттермен айналыса жүріп, қуғын-сүргін азабына қарамастан, әдебиет, публицистика, ғылым, аударма салаларында орасан бай мұра қалдырды. Кейін колдарынан билік кетіп, халыққа қызмет етудің бір-ақ жолы – оқу-ағарту саласы ғана қалған аз уақыт тыныс шақта ұлт тілінде ғылымның барлық жүйесі бойынша оқулықтар жасауға кірісті.

Халыққа білім беру, ағарту ісі- Ә.Бөкейханның ең басты мақсаттарының бірі. Бірнеше тармақтан тұратын «Алаш» партиясы программасы жобасының тоғызыншы тармағы «Ғылым-білім үйрету» деп аталып, онда былай делінген: «Оқу ордаларының есігі кімге де болса ашық Һәм ақысыз болуы; жұртқа жалпы оқу жайылуы. Бастауыш мектептерде ана тілінде оқуы; қазақ өз тілінде орта мектеп, университет ашуы; оқу жолы өз алды автономия түрінде болуы; хукімет оқу ісіне кіріспеу; мұғалімдер-профессорлар өзара сайлаумен қойылуы; ел ішінде кітапханалар ашылуы».

Қорытынды. Бүкіл саналы ғұмырын халқына, халқының азаттығына арнаған Әлихан Бөкейхан өзінің еңбектерінде қазақтың өз ішіндегі алауыздықты, жалқаулықты жойып, ілгері сүйрейтін ең басты нәрсе білім, оқу екендігін дәлелдейді. Ол қазақтың басын біріктіріп, ерікті ел

болуын көксеріп, ұлттық ерекшеліктерін сақтай отырып, дамыған елдердің қатарына, өркениетке жеткізуді армандады. Осы мақсатқа жету жолына өз бойындағы бар қасиетін, ақыл-ойын, жігер-күшін, білімін, бар саналы өмірін арнады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Дулатов М. Ахмет Байтұрсынович Байтұрсынов//Альманах алем. Алматы: Жазушы. 1992.-84с.
- 2 Қыр баласы. Қазақша оқу жайынан//1913, № 14 - 16.
- 3 Қыр баласы. Кітапхана// Қазақ. 1913, №16 – 4 б.
- 4 Қыр баласы. Оқу министрінің есебінен// Қазақ. 1915, №130 – 1-2 б.
- 5 Қыр баласы. Рухани мәдениет қарауылынан//Қазақ. 1915, №118.
- 6 М.Қойгелдиев/құрастырушы/Бөкейханов Ә. Шығармалар.- Алматы: Қазақстан, 1994.- 261 б.

УДК 002.6
МРНТИ 372.358 045

А.А. КУРАЛБАЕВА¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

М.НИШАНБАЕВА²

²Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

ИНТЕРНЕТ ЖЕЛІСІНІҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ЫҚПАЛЫ

Аңдатпа

Мақалада интернет желісінің бастауыш сынып оқушыларына ықпалы қарастырылады. Қазіргі кезеңдегі қоғамның даму жағдайы бала тұлғасының әлеуметтенуі балалар іс-әрекеттерінің ерекше ұйымдастырылған, әлеуметтік тұрғыдан тәуелді, қоғамдық және тұлғалық маңызға ие болатын баланың өзін-өзі анықтауға, ұсынуға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық құбылыстармен түсіндіріледі.

Қазіргі кезде жастардың белгілі бір бөлігі компьютерлік интернетке тәуелділігінің ықпалында, ал бұл катерлі психикалық ауру болып табылады. Сондықтан да қоғам бұл мәселенің қауіптілігі мен маңыздылығын түсінуі қажет.

Түйін сөздер: интернет, компьютер, смартфон, ноутбук, нетбук, планшет.

А.А.КУРАЛБАЕВА¹

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави
(г, Туркестан, Казахстан)

М.НИШАНБАЕВА²

²Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави
(г, Туркестан, Казахстан)

ВЛИЯНИЕ ИНТЕРНЕТА УЧЕНИКАМ НАЧАЛЬНОГО КЛАССА

Аннотация

В статье рассматривается влияние интернета ученикам начального класса. В настоящее время развитие общества объясняется социально-педагогическим особенным организацией действий определённых личностей ребёнка, зависимостью с точки социального зрения, определением общественной и личностной важности ребёнка.

В настоящее время определённое количество молодого поколения зависит от компьютерного интернета, а это считается опасным психическим заболеванием. Поэтому общество должно понять опасность и важность этой проблемы.

Ключевые слова: компьютер, смартфон, ноутбук, нетбук, планшет.

A.A.KURALBAYEVA¹

¹International Kazakhstan-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkestan city, Kazakhstan)

M.NISHANBAEVA²

²International Kazakhstan-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkestan city, Kazakhstan)

THE IMPACT OF THE INTERNET PRIMARY SCHOOL PUPILS

Abstract

The article considers the impact of the Internet primary school students. At present, the development of society is explained by socio-pedagogical features of organization of actions of certain individuals of the child, dependent from the point of view of the social, the definition of social and personal importance of the child. Currently, a certain number of the young generation of the Internet depends on the computer, and it is considered a dangerous mental illness. Therefore, society must understand the danger and importance of this problem.

Keywords: computer, smart phone, laptop, netbook, tablet.

Кіріспе.

Заманымызға сай қазіргі қоғамды ақпараттандыруда педагогтардың біліктілігін ақпараттық – коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттерінің біріне айналды. Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталады. Қазақстан Республикасы да ғылыми – техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді.

Елбасы атап көрсеткендей «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» - жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісіне оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор.

Қазіргі уақытта «қоғамды ақпараттандыру», «Білім беруді ақпараттандыру» деген сөз тіркестері біздің сөздік қорымызға еніп кетті. Олай болса, қоғамды ақпараттандыру дегеніміз не? Қоғамдық ақпараттандыру дегеніміз – ғылыми техникалық прогресс жетістіктерінің күнделікті тұрмысқа ауқымды енуінің нәтижесі, яғни адам өміріне іс - әрекеттің интеллектуалды түрлерінің жан – жақты әсер етуі мен ролінің жоғарылауына байланысты объективті процесс.

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық - коммуникативтік технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Осы мақсатта негізгі құрал компьютер болып табылады. Біраз уақыт бұрын тек байланыс көзі болған бұл ұялы телефондар да қазіргі уақытта құрылысы, құрылымы жағынан да кез келген компьютерді басып озбаса кем соқпайды.

Зерттеу әдістері мен нәтижелері.

Қазірде ұялы телефон (смартфон, коммуникатор), компьютер (ноутбук, нетбук, планшеттер) т.б. ақпараттық-коммуникациялық технологияны жүзеге асырушы құралдарды қолданбайтын адам, әсіресе жастар, жасөспірімдер кемде-кем, адамдар қызмет орнында да, үйде де компьютермен жұмыс істей береді. Оның өмірімізге, кеңінен енгені соншалықты, бала біткен ойыншықпен емес, компьютермен ойнап, өзінің өміртанымын ғаламтордағы желі ішінде қалыптастырады.

Шын мәнінде, балалар виртуалды әлемнің арқасында уақыт еншісінен тысқары қалып, айналадағы шынайы тіршілікке деген қызығушылығының төмендейтіні белгілі. Ғаламтордың зиянынан сақтандыру үшін кез келген ата-ана баласына оны пайдаланудың шарттарын айтып түсіндіруге, ондағы ақпараттардың үнемі шындыққа жанаспайтынын, оған сын көзімен қарау қажеттігін, ол ақпараттарды кітаптағы, энциклопедиядағы ресми газет-журналдардағы ақпараттармен салыстырып, қабылдау керектігін ескертуге тиіс. Және де ғаламтордағы зорлық-зомбылыққа, қылмысқа, жыныстық бұзылуға тәрбиелейтін бағдарламалардан, діншілдік, нәсілшілдік туралы ақпараттардан сақтандыру – ата-аналар мен ұстаздардың да негізгі міндеттерінің бірі екендігін естен шығармағанымыз абзал.

Ғаламтор - (ағылшын тілінде Internet) - ақпарат беру және сақтауға арналған компьютерлік желілердің біріктірілген әлемдік жүйесі.

Оның шығу тарихына да қызық. «1957 жылы Кеңестер Одағы жасанды жер серігін ғарышқа ұшырған соң, АҚШ Қорғаныс министрлігі «егер соғыс бола қалған жағдайда Америкаға сенімді ақпарат алмасу жүйесі керек болады» деп есептеген. Ондай жүйені АҚШ-тың Орталық барлау басқармасының қызметкерлері ойлап тапқан деседі. Бұл мақсатта Лос-Анджелес, Юта және Калифорния штаттарындағы университеттерге және Стэнфорд зерттеу орталығына компьютерлерді бір-бірімен жалғайтын желі жасау тапсырылады. ARPANET деп аталатын жоба 1969 жылы 29 қазанда төрт мекеменің компьютерлерін телефон арқылы байланыстырады. Содан соң ARPANET дамып жетіліп, оны түрлі сала ғалымдары пайдалана бастайды. 1983 жылы бұл атау «Ғаламтор желісі» деген ұғыммен алмастырылды».

Бұл күнде ғаламтор желісін тұрақты пайдаланушылар саны бүкіл әлем бойынша 2,4 млрд адамнан асыпты. Бұл - жер шарын мекендейтін халықтың үштен бір бөлігінен астамы ғаламтор қызметіне жүгінеді деген сөз.

Қазіргі кезде жастардың белгілі бір бөлігі компьютерлік интернетке-тәуелділігінің ықпалында, ал бұл қатерлі психикалық ауру болып табылады. Сондықтан да қоғам бұл мәселенің қауіптілігі мен маңыздылығын түсініп, дабыл қағуда. Ғаламтор желілердің негативті әсері кәмелетке толмағандардың тәуелділігін қалыптастыру және қылмыстың өршуіне ерекше қауіп тудырып отыр. Интернет пен компьютерлік ойындардың пайда болуымен тәуелділіктің жаңа түрлері де пайда боды: интернетке тәуелділік пен ойынға тәуелділік. Әрбір төртінші пайдаланушы компьютердің жанында аптасына 20 сағаттан аса уақытын өткізеді. Мұнымен бірге психиатрлардың америкалық ассоциациясының мәліметтері бойынша күніне компьютерде екі сағаттан аса уақыт ойнау компьютерлік тәуелділік деп танылады. Тәуелділік - бұл психикасының бұзылуы, ол уәждеумен, шешімдер қабылдаумен, оқумен, тежелуді бақылау деп аталатынмен, рақаттануды іздестірумен байланысты химиялық үдерістерге араласу жолымен мидың жұмыс істеу қағидаттарына ықпал етеді. Құмар ойындары мен жеңсіздік сияқты мінез-құлықтың құштарлық-психологиялық тәуелділік формасының мәні; есірткілер немесе алкоголь сияқты заттарға құмарлық бір мезгілде психологиялық тәуелділік формалары болып табылады.

Интернетке-тәуелділіктің басқалардан ерекшелігі - ағзаны әлсіреуіне немесе өзгеріске ұшырауына соқтыратын химиялық тәуелділік емес, ағзаға әсері бойынша ол құмар ойындарға тәуелділікке жақын. Дәстүрлі тәуелділік түрлерінің пайда болуына жылдар қажет болса, профессор К.Янгтің мәліметтері бойынша Интернет-тәуелділікке көп уақыт қажет емес, мәселен тәуелділердің 25 пайызы интернетпен жұмыс істей бастаған жарты жыл ішінде, 58 % - жарты жылдан соң, ал 17 % - 1 жыл уақыт аралығында интернет құлына айналған.

Санкт-Петербургтегі В.М.Бехтерев атындағы психоневрологиялық институтының ғалымдары компьютерге үйірсеңдіктің он белгісін көрсетіп берді. Олар:

- компьютер алдында бір ойынды ойнап бірнеше сағат отыру;
- ата-аналарымен кикілжіңге бару;
- үйге кешігіп келу;
- сабаққа үлгерімі нашарлап, сабаққа жиі бармай қалу;
- баланың бұрынғы достарымен қарым-қатынасы азаяды;
- өзі сияқты компьютерге үйірсеңдіктермен ғана араласады;
- күнделікті ақшаға сұранысы көбейеді;
- берген уәдесін орындамайды; ашуланшақ, мазасыз- дану мінездері пайда болады;
- ұйқысы бұзылып, зейіні мен есте сақтау қабілеті нашарлайды;
- көз жанары төмендейді, басы ауырады, омыртқасы бұзылуы басталады.

Осы белгілердің бесеуі бала бойында анықталса, «компьютер ойынына тәуелділік ықтимал» деген анықтама қойылады. Ал егер жеті немесе одан да көп белгі байқалса, ол тәуелділіктің құлы деп саналады.

Кіші мектеп жасындағы балалардың ақпараттық сауаттылығын, компьютерлік бағыныштылығын тексеру мақсатында М. Әбеннова атындағы жалпы орта мектебі мен №2 Хамза атындағы жалпы орта мектебінің бастауыш сынып оқушылары және бастауыш сынып мұғалімдері арасында сауалнама жүргізілген болатын. Нәтижесінде мұғалімдердің көпшілігі компьютер, ұялы телефонды жиі қолданады, Интернетке онлайн шығуға басым көпшілігінің мүмкіндігі бар, интернет ресурстарын пайдалану уақыттарын өздері басқара алады. Ал оқушылардың 32 %-нда компьютер бар, олардың барлығы компьютерді ойын ойнау үшін, мультфильм көру үшін пайдаланады екен. оқушылардың 10 %-і үй тапсырмаларын орындауда интернет ресурстарына жүгінеді екен.

Интернетке-тәуелділік психологиялық тәуелділік формаларының бірі болғандықтан, бұл мәселені қарым-қатынастың психологиялық аспектісі тұрғысынан қарастырамыз.

Сонымен зерттеу барысында қарым-қатынас құралы ретінде интернетке жүгінудің келесі себептері анықталды:

- кез-келген ақпараттардың, оның ішінде 7-11 жас аралығындағы балалар тәрбиесіне кереғар әсер ететін бейәдеп ақпараттардың да қол жетерлік деңгейде болуы;
- қоршаған ортасында адамдармен дұрыс қарым- қатынас жасай алмауы себебінен басқа байланыстар табу;
- адамдар арасындағы қарым-қатынастың қалыпты нормаларын сақтауды қажет етпейтін анонимді желі болуына байланысты агрессияны шығару жолдары т. б. болуы мүмкін.

Зерттеу барысында интернетке тәуелді балалар өздігінен білім алумен айналыспайды, бос уақытында кітап оқымайды. Көбінесе осы санаттағы балалар ата-аналардың жеткілікті назарсыз қалады.

Компьютерде аз уақыт, 1-сағаттан аспайтын жұмыс істегеннің өзінде жасөспірімдердің 73%-ының көзі және жалпы өзі де шаршайтыны белгілі болып отыр, ал басқа сабақтарда 54%-ы ғана шаршайды екен. Компьютерге қызығып, эмоционалдық деңгейі көтерілген оқушы шаршағанын байқамай, ары қарай жұмыс істей береді. Клавиатурадағы төмен диапазоннан тарайтын электромагниттік сәулелер саусақ арқылы ағзаға әсер ететін көрінеді. Нәтижесінде, компьютермен көп жұмыс істеген адам жүйке ауруына ұшырайды. Және де компьютердің алдында көп отырғандар саусақ ауруларына да шалдығады.

Талқылау.

Интернетпен, телекоммуникациялық және интеллектуальдық компьютерлік технологияларға негізделген, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар адамзат алдында осы уақытқа дейін аса қол жетімді болмаған мол ақпарат көзін игеруге мүмкіндік береді. Ақпараттық қоғамның қалыптасып, дамуы адамдардың іскерлік белсенділігі мен өндіріс дамуының қаршындап алға басуына алып келеді. Адам интернет көмегімен өзіне қажетті ақпаратты тез, жылдам тауып, электрондық энциклопедиялар мен анықтамалықтарды, баяндамалар жинағын қарап, мол ақпарат көзімен жұмыс жасай алады.

Ақпараттың қолжетімділігі мен қарым-қатынастың ыңғайлылығы үшін пайдалы болғанымен де, ғаламтордың жасөспірім денсаулығына зияны өте көп:

А) Ең алдымен, баланың көру қабілеті төмендейді, себебі, бұлшық еттері қатаймаған жасөспірімнің көздері шаршайды.

Ә) Компьютер алдында көп отыру жас балдырғанның омыртқа сүйегін зақымдайды. Қозғалыссыз отыру, қолмен ғана бірыңғай жұмыс істеу, содан ағзаға салмақ түсуі баланың жүйке қызметін бұзып, мойнына тұз бен суықтың жиналуына (остеохондроз) әсер етеді.

Б) Жамбас сүйектің үнемі қозғалыссыз қалуы қабынуы (простатит) мен тоқ ішектегі тамырдың кеңеюі (геморрой) ауруына ұшыратады.

В) Ми қызметіне де кері әсер етеді, ойлау қабілетінің төмендейді, көңіл бөлу мен есте сақтаудың кемиді, бас ауруы мен ұйқысыздық, көңіл күйдің құлазуы жиі байқалады.

Г) Гормональдық тепе-теңдікті бұзады, иммунитетті нашарлайды.

Г) Әр түрлі құмар ойындары, зиянды бағдарламалардың көптігі. Алаяқтар мен хакерлер жастарды ғаламторға тәуелді етіп, бұлыңғыр қарым-қатынас, жыныстық байланыс жасауға шақырып, виртуальды әлемге қызықтырып, ақыл-ойы әлі қалыптаспаған ұл-қыздарымызды еліктіріп, есінен айырады.

Қорытынды.

Дені сау саламатты ұрпақты тәрбиелегіміз келсе, қоғам болып отбасынан бастап, мектеп, арнайы орта және жоғары оқу орындарының барлық білім алушылары мен педагогтарының алдында үлкен міндет тұр. Ол - адамдар арасындағы қарым-қатынас мәселесі, яғни тұлғаны әлеуметтендіру мәселесіне басты назар аударғанымыз жөн. Егер әр адам бала кезінен өз ортасында ізгі қарым-қатынастар негізінде тәрбиеленсе және сүйікті ісімен айналысып, мәселен спорт, музыка, техникалық үйірмелер, дебат клубтары немесе шебер қолдар үйірмелері т. б. тәуелділік мәселелеріне тосқауыл қойылар еді. Сонымен бірге, ғаламтор желісін қажетіне қарай, шамамен пайдалана білу мәдениетін қалыптастыру да көп ойланатын дүние.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тәжіғұлова Г.О., Мәлібекова М.С. Ақпараттық технологиялар теориясы. –Қарағанды, 2004, 119б.
2. Перед телевизором дети проводят больше времени, чем за уроками //«Интер-Мед Новости» от 13.02.2003.
3. «Молодой ученый» ежемесячный научный журнал №11 (81.1) 2015г
4. Использование современных информационных и коммуникационных технологий в учебном процессе: учебно-методическое пособие / Авторы-составители: Д. П. Тевс, В. Н. Подковырова, Е. И. Апольских, М. В. Афонина. — Барнаул: БГПУ, 2006.
5. Белинская Е., Жичкина А. Современные исследования виртуальной коммуникации: проблемы, гипотезы, результаты., 2004.

УДК 37(094)
МРНТИ: 14.43.47

Ш.Болатқызы¹

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің
аға оқытушысы
(Алматы қаласы, Қазақстан)

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА – ЭТНОПЕДАГОГИКАНЫҢ ҚАЙНАР КӨЗІ

Аңдатпа

Мақалада халықтық педагогика этнопедагогиканың қайнар көзі болып табылатыны туралы айтылған. Автор этнопедагогиканың негізі ұлттық тәрбиенің басты ерекшеліктеріне тоқталған. Этнопедагогика халықтық тәрбиенің тарихы мен теориясын зерттейтін, халықтық педагогикалық көзқарас туралы ғылым екендігі туралы айтылған. Сонымен қатар автор, халықтық педагогиканың бала тәрбиесінде алатын орны және оның негізгі құралдары баяндалған. Халықтық педагогика құралдарының бірі және бірегейі болып табылатын қазақтың ұлттық ойындарына кеңінен тоқталып, халықтық тәрбие тәжірибесіне жан-жақты талдаулар жасалған. Қазақтың ұлттық ойындарының балалардың дене дайындығын қалыптастырудағы рөлі қарастырылған. Ұлттық ойындар тек қана дене тәрбиесін дамытатын құрал болып қана қоймай, ол жас ұрпақтың ойын, санасын, мәдениетін де дамытады, тұлғаның қалыптасуы мен дамуында маңызды орын алады. Сонымен қатар ұлттық тәрбие жас ұрпақтың бір-біріне деген көзқарасын, дүниетанымын арттыруда, ұлтаралық қатынастарды нығайтуда маңызды рөл атқаратындығы туралы айтылған.

Түйін сөздер: этнопедагогика, халық педагогикасы, педагогика, халықтық педагогикасының құралдары, ұлттық құндылық, тәрбие, тұлға, тәжірибе, қағида, қалыптасу, даму, даму кезеңдері.

Ш.Болатқызы¹

¹ старший преподаватель КазНПУ им.Абая
(г.Алматы, Қазақстан)

Народная педагогики как источник этнопедагогики

Аннотация

В данной статье рассматривается народная педагогика как источник этнопедагогики. Также автор излагает основные особенности национальной воспитания. Этнопедагогика наука, изучающая историю и теорию воспитания, эмпирический опыт этнических взглядов на исконные ценности семьи, рода, племени, народности, нации. В статье раскрывается основная роль народной педагогики в воспитании ребенка, определяются её основные средства. Проанализирован опыт народного воспитания. Также рассматривается роль казахских национальных игр в формировании физической подготовки детей. Игра является одним из важнейших средств физического воспитания детей. С помощью подвижных игр обеспечивается всестороннее физическое развитие ребенка, также она способствует физическому, умственному, нравственному и эстетическому развитию ребенка.

Ключевые слова: этнопедагогика, народная педагогика, педагогика, средства народной педагогики, народное ценность, воспитание, личность, опыт, принцип, формирование, развитие, этапы развития.

Folk pedagogy as a source ethnopedagogics

Abstract

This article examines the national pedagogy as a source of ethnopedagogics. The author also outlines the main features of national education. Ethnopedagogy is a science that studies the history and theory of education, empirical evidence, ethnic views on the core values of family, clan, tribe, people, nation. The article reveals the main role of folk pedagogy in the upbringing of the child, determined by its fixed assets. The experience of national education. Also examines the role of the Kazakh national games in the formation of physical training of children. The game is one of the most important means of physical training of children. With the help of mobile games provided by a comprehensive physical development of the child, as it promotes physical, mental, moral and aesthetic development of the child.

Keywords: ethno pedagogy, folk pedagogy, pedagogy, traditional pedagogy, folk value education, personality, experience, principle, formation, development, stages of development.

Жас ұрпақты тәрбие жүйесіндегі этникалық өзгешеліктер мен ұлттық құндылықтар туралы білімдермен қаруландыратын, көпғасырлық тәрбие әрекеті нәтижесінде жинақталған педагогикалық байлықты игертетін педагогика ғылымының саласы этнопедагогика болып табылады. Этнопедагогика («этнос» гректің *ethnos* – тайпа, халық, «педагогика» -*paidagógiké* – бала тәрбиесі туралы ғылым) бұл халықтың ұлттық ерекшеліктеріне байланысты жас ұрпақты тәрбиелеудегі өзіндік тәжірибесі, олардың педагогикалық көзқарастары, құндылықтары туралы ғылым саласы. Этнопедагогика терминін ғылымға тұңғыш енгізіп, этнопедагогиканың даму тарихы мен халық педагогикасының дамуына орасан зор үлес қосып, ұзақ жылдар бойы зерттеумен айналысқан көрнекті ғалым Г.Н.Волков: «Этнопедагогика дегеніміз халықтың жас ұрпақты тәрбиелеу тәжірибесі туралы, олардың педагогикалық көзқарастары туралы ғылым», - деп анықтама берген болатын. Этникалық педагогика тарихи жағдайда қалыптасқан ұлттық мінездегі ерекшеліктерді зерттейді. Халық педагогикасы халықтың ауыз әдебиетінде, салт-дәстүрлерінде, ырымдарында, балалар ойындары мен ойыншықтарында мәңгі қалған педагогикалық мағлұматтар мен тәрбиелеу тәжірибиесінің жиынтығы. Сонымен қатар ол халыққа қажет қасиеттерді қалыптастыру үшін пайдаланылатын педагогикалық мақсаттың, міндеттердің, әдіс-құралдардың, тәсілдердің жиынтығы мен өзара байланысы», - дейді Г.Н. Волков. Ал қазақ этнопедагогикасының теориялық мәселелері мен даму тарихын зерттеген, «Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы» (2003ж.) сияқты бірнеше құнды еңбектердің авторы С.Қ. Қалиев: «Этнопедагогика бұл халықтың тәлім-тәрбиені, оның тәжірибесін қорытындылап, жүйелейтін теориялық сипаттағы ғылым саласы», - деген анықтама береді.

Қ.Жарықбаевтың: «Этнопедагогика – ұлттар мен ұлыстардың атадан балаға мирас болып қалған, тәлім-тәрбиелік тәжірибелерінің: дәстүр, салт-сана, әдет-ғұрып және тағы басқа қыры мен сыры туралы ғылым», - деген тұжырымы көптеген ғалымдардың зерттеулерінде көрініс табуда. Сондай-ақ халықтық педагогиканы зерттеудің ғылыми және теориялық мәселелерімен айналысқан К.Ж. Қожахметова этнопедагогиканы былайша түсіндіреді: «Этнопедагогика – педагогика ғылымдары жүйесінің бір бөлігі. Қ.Бөлеевтің пікірінше, «Этнопедагогика – халықтық педагогиканы зерттейтін педагогика ғылымының саласы». Қазақ этнопедагогикасы – педагогика ғылымы мен этнография, қазақ философиясы, этнопсихология, этнос теориясы, педагогика тарихы, қазақ тарихы, фольклористика, этникалық мәдениет нысанасы, қазақ этностық тәрбие жүйесі болып табылатын мәдениеттану түйісер тұста қалыптасқан, біртұтас жүйелі білім беруге болатын, адам өмірінің өн бойында, отбасында және білім беру мекемелерінде жүзеге асырылатын дербес педагогикалық оқу пәні» болып табылады. Демек, халықтық педагогика – тәлім-тәрбиелік ой-пікірдің бастауы, халықтың рухани құндылығы, мұрасы. Халықтық тәрбиенің мақсаты - халықтың балаға деген сүйіспеншілігі мен ынтасын арттыру, баланы еңбекке баулу мен дағдыландыру, дені сау жеткіншек тәрбиелеу, баланың ақыл ойын дамыту, баланың адамгершілік епн имандылық санасын қалыптастыру, оны сұлулықты сүюге дағдыландыру, халқын, елін, жерін, табиғатын сүюге тәрбиелеу мәселелерін шешу болып табылады. Халықтық педагогика элементтеріне эмпирикалық білімдер, мағлұматтар, идеялар, көзқарастар, ұғымдар, өсиеттер тәрбиелік әсер ету құралдары жатады. Этнопедагогика арқылы жастар ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлерді, салттарды және жүріс-тұрыс нормаларын игереді. Этнопедагогика жастардың ішкі жан дүниесін, оның рухани адамгершілік бейнесін қалыптастырады. Этнопедагогика ұрпақ тәрбиелеудің ұлттық жолдарын, мәдениеттің ұлттық негіздерін үйрететін ғылым. Сонымен қатар қазіргі педагогикалық тәжірибедегі халықтың озық ойларын іске асыру

мүмкіндігін, тәрбиенің қазіргі мақсаттарын ескере отырып халықтың өміріндегі педагогикалық маңызын анықтайды. Этнопедагогика педагогика ғылымының негізгі бөлімі ретінде өзіне этнопсихология, этномәдениет, этнофилософия ғылымдарын біріктіретін білімнің интегративті саласы болып табылады.

Өткен ғасырлардағы педагогика тарихына көз жіберер болсақ, XIX ғасырдың екінші жартысында өмір сүріп, қазақтың ұлттық тәлімгерлік ой-пікірлері мен салт дәстүрлері жайында тұңғыш зерттеу еңбектерін жазған Ы.Алтынсарин, Ш.Уәлиханов, А.Құнанбаев сияқты демократ ағартушылар, ал XX ғасырдың бірінші жартысында педагог-ғалымдар Ә.Диваев, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, Ш.Құдайбердиев, Х.Досмұхамедов, М.Дулатов, Н.Құлжанова, М.Әуезов, сондай-ақ 1970-1995 жылдар аралығында М.Ғабдуллин, Б.Момышұлы, М.Әлімбаев және т.б. болды.

Қ.Сейталиевтің «Педагогика тарихы» атты еңбегінде жоғарыда айтылған авторлардың еңбектерін жоғары бағалай келе: «Бұл еңбектер қазақ халқының тарихына қатысты ежелгі, қазіргі жазба деректерді, шежіре жылнамаларды, ел ауызындағы аңыз-әңгімелерді түгелге жуық қамти отырып, бұрын-соңды айтылған болжамдар мен қисынды тұжырымдардың аражігін ажыратып береді. Көне қытай, араб, парсы жұрттарының жазба деректеріне, түрік, манғол шежіре жылнамаларына сүйене отырып, қазақ халқының сақ, үйсін, қаңлы, ғұн секілді ежелгі елдердің ұрпағы екендігіне көз жеткізеді. Сөйтіп, бұл еңбектер қазақтың арғы ата-бабасынан мұралыққа қалған қасиетті қара қонысында отырған байырғы ел, марка мәдениеті, бай тарихы бар көне халық екендігін дәлелдеп берген», - делінеді.

Қазақ этнопедагогикасының даму кезеңдерін үш кезеңге бөліп қарастырамыз.

Бірінші кезең – XIX ғасырдың екінші жартысында өмір сүріп, қазақтың ұлттық тәлімгерлік ой-пікірлері мен салт дәстүрлері жайында тұңғыш зерттеу еңбектерін жазған Шоқан, Ыбырай, Абай сияқты демократ ағартушылар мен орыс, батыс саяхатшысы, этнограф ғалымдарының қолжазбалары.

Екінші кезең қазақ этнопедагогикасының ғылым ретінде пайда болып қалыптасу кезеңі. XX ғасырдың 20-30 жылдарында этнопедагогиканы ғылыми тұрғыда арнайы қарастырып сөз еткен Ә.Диваев, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, Ш.Құдайбердиев, Х.Досмұхамедов, М.Дулатов, Н.Құлжанова, М.Әуезов және т.б. болды.

Үшінші кезең XX ғасырдың 2-ші жартысымен XXI ғасырдың басы (С.Қалиев, Қ.Жарықбаев, Ә.Табылдиев, К.Ж.Қожахметова және т.б.). Бұл кезең қазақ этнопедагогикасының қайта жанданған, даму кезеңі болып табылды.

Әр ұлттың өзіне тән тіршілік кәсібі, тарихы мен мәдениеті бар. Ол мәдениет сөйлеу тілінен, ойлау жүйесінен айқын көрініс табады. Сондай-ақ ұлттық мәдени ерекшелік сол халықтың өмір сүру тәсілінен, діни саным-сенімінен, әдет-ғұрпынан, салт-санасы мен дәстүрінен өзекті орын алады. Салт-дәстүрлер ұлттың ұлт болып қалыптасуымен бірге туып, бірге дамып келе жатқан тарихи және көне процесс. Ол ұрпақ тәрбиесінен, мәдениет тұрмысы мен шаруашылық тіршілігінен көрініс бере отырып, адамның дүниеге келуімен бірге өрбіп, о дүниеге аттанып кеткенше тербететін алтын бесігі іспеттес. Ұлттық салт-дәстүрлерге ана тіліне деген сүйіспеншілікті, ұлттық өнер түрлерін атап өтетін болсақ, ән-күй, зергерлік қол өнері, бейнелеу сурет өнері, ұлттық ойын мен спорт түрлерін, ұлттық тағамды, киімді, мерекелерді, тарихи ескерткіштерді және т.б. жатқызуға болады. Салт-дәстүрлер халықтардың тіршілік кәсібіне, наным-сеніміне, өмірге деген көзқарасына байланысты туып, қалыптасып, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, өзгеріп, жаңарып отырады. Салт-дәстүр сабақтастығы ұлттар арасындағы қарым-қатынаспен тығыз байланысты. Бір ұлтта бар салт-дәстүрлер, ұлттық ою-өрнек, тағам, спорттық ойын түрлері екінші бір ұлтта да белгілі ұқсастықпен және өзіндік ерекшелігімен көрініс береді. Мысалы, қазақтың көкпар тарту ойыны кейбір өзгешелігімен көрші өзбек, түрікмен, қырғыз елдерінен де кездеседі. Киіз уй тігу көшпелі халықтардың бәріне ортақ. Алайда, оның құрылысында, ою-өрнек әшекейінде әр ұлтқа тән ерекшелік белгілер байқалады. Палау, мәңгі, борщ, пельмен көпшілік ұлттарға ортақ тағам болғанымен, әр ұлттың өзіндік дайындау технологиясымен ерекшеленеді.

Қазақ халқының ұлттық ерекшелігі ой толғаныс қазынасында ұрпақ тәрбиелеу әдістері, салт-дәстүрі мен халық педагогикасының өзіндік ерекшелігінде. Халық педагогикасының негізгі мақсаты – өзінің бай тарихи тәжірибесіне сүйене отырып, келер ұрпаты еңбек сүйгіштікке, өнерге баулу, жанұя, ауыл-аймақ, Отанның ар-намысын қорғай білетін, жаны жайсаң, арлы азамат тәрбиелеу болды. Осы мақсатты іске асыру жолында жанұя мүшелерінен бастап, ауыл ақсақалдары, көне көз қариялар мен ақын, жыршы, жырау, әнші, күйші, термеші сияқты өнер адамдарының бәрі белсене

араласып ұжымдық тәрбие ісін жүргізушілер болып келгені көпке аян.

Қазақ ұлтының дамуы мен қалыптасуына зор үлестерін қосқан хандар мен сұлтандар, билер мен жыраулар, батырлар мен ақындар: Жәнібек, Керей, Асан қайғы, Мұхаммед-Хайдар Дулати, Қадырғали Жалайыри, Қасым, Есім, Хакназар, Тәуке, Қазтуған, Бұқар жырау, Шалкиіз және т.б. болды. Асанқайғы бар ғұмырын халықпен бірге өткізген. Ол үнемі ел кезіп сыншыл көзқарасты қалыптастырған, дәстүрлерді құрметтеген ақылды, дана, сәуегей баба атанған. Оның пайымдауынша: «Таза мінсіз асыл тас, су түбінде жатады. Таза мінсіз асыл сөз, ой түбінде жатады». Мысалы, Асанқайғы сөздің нарқы мен парқын біліп, қадірін түсінген. Өмір сүрудің негізгі мәні туралы айта келіп, жақсылардан үлгі алып, жамандардан бойды аулақ салудың қажеттігін, жас ұрпақтың ата-анасын, үлкендерді силап қастерлеуін, олардың ақылын тыңдап үнемі басшылыққа алуын, ізгі ниетті жайсаң жан болу қажет екендігін насихаттайды. Бұқар жырау өскелең ұрпаққа ақыл ой, адамгершілік, имандылық тәрбиесін беруге, ерекше мән беріп, шешендік өнерді жастар тәрбиесінің басты өлшемдерінің бірі деп есептейді. Халықтық педагогиканың негізгі құралы, мол қазынасы ұлттық ойындар қазақ халқының мәдени мұраларының ішіндегі ең маңызды орынға ие түрі болып табылады. Қазақтың ұлттық ойындары - адамның дене, ақыл-ой адамгершілік қасиеттерінің шындалып өсуіне жан-жақты әсер ететін әмбебап құрал. Тәжірибелерден көрініс тапқандай қазақтың ұлттық ойындары балаларды тәрбиелеуде үлкен ептілік қабілеттерін жетілдіруге көп әсерін тигізеді.

Халқымыздың сан ғасырлық ұрпақ тәрбиесі халықтық салт-дәстүрлер мен ауыз әдебиеті үлгілеріне негізделгенімен, оның да өзіндік мақсат-мүдделері, негізгі ережелері мен қағидалары бар.

Халық педагогикасының негізгі қағидаларына арнайы тоқталатын болсақ, олар:

1. Келер ұрпақтың ақылды, намысқор, арлы, өміршең азамат болуын тілеу.

2. Баланың жастайынан еңбексүйгіш, елегезек азамат етіп тәрбиелеу.

3. Халық педагогикасында адамгершілік қасиеттерді баланың бойына дарыту ізгілікке, имандылыққа, адалдыққа тәрбиелеу және ар-ожданды қастерлеу негізгі қағида болып есептелген.

4. Гуманизм мен патриотизм – халықтық тәрбиенің басты қағидаларының бірі. «Отан от басынан басталады» деп есептеген ата-бабамыз отбасының, ананың, Отанның намысын қорғауды, қарттарға, ауру, кемтарларға көмек көрсетуді, басқа ұлт өкілдерін силауды отбасы тәрбиесінің өзекті қағида деп бағалаған.

5. Тіршіліктің тұтқасы, өмірдің шам-шырағы, өнер мен ғылым деп есептеген. «Өнерлі өлмейді», «Білегі жуан бірді жығады, білімі жуын мыңды жығады», дегенді насихаттап ертегі, өлең-жыр, мақал-мәтел, аңыз-әңгімелер ұсынған.

6. Табиғи ортаны аялауға тәрбиелеп келген. Ол туралы бірнеше жұмбақ, өлең-жыр, ертегі, аңыздар шығарған. Бұл қағидалар өнегелі, өнерлі, үйлесімді де жан-жақты дамыған «толыққанды» адамды тәрбиелеуді көздеп келген.

Халық педагогикасының қағидалары ғылыми педагогиканың ережелері мен заңдылықтарының қалыптасуына негіз болған. Халықтық тәлім-тәрбиелік білімдердің, ұлттық құндылықтардың мазмұнын тәжірибе арқылы ұғымдар, қағидалар, көзқарастар мен идеялар жиынтығы құрайды.

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі:

1. *С.Қалиев. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы, 2003.*
2. *Ғ.Сұлтанова. Педагогика. – Алматы, 2007.*
3. *Қ.Сейталиев Педагогика тарихы. – Алматы, 2008.*
4. *Көшербаева А.Н., Ғ.К.Шолпанқұлова, М.Б.Тленбаева, Б.Т.Махметова Этнопедагогикалық білім негіздері. – Алматы, 2009.*
5. *Ә.Табылдиев. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы, 2001.*

УДК 37(094)

МРНТИ 14.01.85

Ж.А.ҚАСЫМБЕКОВ¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

М.Б.ЖАЗДЫҚБАЕВА²

²Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КЕЙСТІҢ ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ОРНЫ МЕН МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Мақалада кейс стади әдісі интерактивті әдістің бір түрі ретінде білімгерлер үшін өте тиімді әдіс болып саналады. Бұл әдістің көмегімен студенттер өз беттерінше теорияны меңгере отырып, практикалық дағдыларға да үйренеді, сонымен қатар өз ойын жүзеге асыру мүмкіндігіне де ие болады. Студент ситуацияға талдау жасау арқылы болашақ маман ретінде қалыптасып, сабақты қызығып оқуға тырысады.

Кейс стади әдісі - оқытушының креативті ойлауын дамытып, сабақтың мазмұнын ерекше құруға шығармашылық мүмкіндігін кеңейтуге жағдай жасайды.

«Case» сөзі ағылшын тілінен «жағдай», «жағдаят» деп аударылса, «технология» –қандайда бір ғылымда қолданылатын интеллектуалдық құралдардың, әдістер мен тәсілдердің жиынтығы. Шетелдік әдебиеттерге, еңбектерге жүгінетін болсақ, оларда бұл технологияны «case study method» деп берген, ал ол сөзбе сөз аударғанда «кейс стади амал-тәсілі» деген ұғымды береді.

Дәстүрлі бағыттардың жаңа бағытпен алмасуы білім берудегі мақсат пен құндылықтардың өзгерісіне әкелетіні айтылды.

Кілім сөздер: Кейс, оқыту, технология, жағдаят, әдіс, ойлау, талдау, амал-тәсіл.

Ж.А.КАСЫМБЕКОВ¹

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави
(г. Туркестан, Казахстан)

М.Б.ЖАЗДЫҚБАЕВА²

²Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави
(г. Туркестан, Казахстан)

ПРАКТИЧЕСКИЙ ОБУЧАЮЩИЙ МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются кейс как своего рода метод тематическое исследование представляет собой интерактивный метод является очень эффективным методом для студентов. С помощью этого метода, студенты учатся справляться со своей собственной теории с практическими навыками, а также быть в состоянии осуществить свою игру. Студенты формируются в качестве специалиста в будущем на основе анализа ситуации, пытаюсь прочитать интересный урок.

Разработка метода социологического исследования преподавания творческого мышления, создает условия для возможности создания специального творческого содержания урока.

«Позиция» «Sase» английский, «окружающая среда» переводится как «технологии», используемой в науке - интеллектуальных инструментов, набор методов и приемов. По данным зарубежной литературы произведений, у них есть технология «метод социологического исследования», что буквально означает «путь на примере подхода» концепции.

Традиционно, новое направление образовательных целей и ценностей и приводят к изменениям в обмене. Это и управленческая деятельность, и работа с кадрами, и работа с родителями. Игровые технологии - вот фундамент всего дошкольного образования.

Ключевые слова: Семья, изучение, технология, инновация, метод, родитель, задача, сотрудничество.

Zh.A.KASYMBEKOV¹

¹International Kazakhstan-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkistan city, Kazakhstan)

M.B.ZHAZDYKBAYEVA²

²International Kazakhstan-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkistan city, Kazakhstan)

PRACTICAL TRAINING PLACE AND IMPORTANCE OF THE LEARNING PROCESS

Abstract

This article - This article discusses the case as a kind of case study method is an interactive method is very effective method for students. With this method, students learn to deal with his own theory with the practical skills and be able to implement their game. Students are formed as a specialist in the future on the basis of analysis of the situation, trying to read an interesting lesson.

Development of a method of sociological research of teaching creative thinking, creates the conditions for the possibility of creating a special creative content of the lesson.

«Position»«Sase» English, «the environment» is translated as «technology» used in science - intellectual tools, a set of methods and techniques. According to the works of foreign literature, they have the technology, «a method of sociological research», which literally means «the way of the example of the approach» concept.

Traditionally, the new direction of the educational goals and values and lead to changes in the exchange. This management activity, and human resources, and work with parents. Gaming technology - that is the foundation of all pre-school education. This and management activity, and work with personnel (frames), and work with parent.

Keywords: Family, study, technology, innovation, method, parent, mission, partnership.

Кіріспе. Кейс –стади амал-тәсілі немесе оқытудың нақты жағдаяттар әдісі (метод конкретных учебных ситуаций») XX ғасырдың басында Америка Құрама Штаттарының Гарвард университетінің бизнес мектебінде пайда болған. Кейс-стади амал-тәсілі термині алғаш рет американдық ғалым Коплендтің еңбектерінде пайдаланылған. Копленд 1921 жылы оқытудың нақты жағдаяттар жинағын шығарып, кейс-стади амал-тәсілін қолдану жолдарын көрсеткен.

Қазір кейс-стади амал-тәсілін педагогикалық оқыту үрдісіне енгізу әдіс-тәсілдерін: Л.Барис, В.А.Ясвин, К.Кристенсен, Э.Хансен, М.В.Коротков, М.В. Кларин, А.И.Наумова, А.М.Зобина, М.С.Керимбаева, В.А.Канн-калик, Н.Д.Никандров, Б.Н.Киселева, И.В.Липсина, Г.А.Полонский, Д.Экинсон, И.Уилсондар қарастыруда[1].

Кейс амал-тәсілінде басты назар білімгерлердің ұсынылған реальды немесе қиялдық (алдын-ала құрастырылған) жағдаяттарды талдауы және осы жағдаятқа өзіндік баға беруі, өзінің ой-пікірін нақты әрі толық айтып беруі т. б. Шәкірттің жеке тұлғалық қабілеттерін жетілдіруге аударылады.

Демек, білімгерлердің ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда кейс-стади амал-тәсілін қолдану - қазіргі білім беру талабына білімгердің сабаққа деген қызығушылығын туғызатын жеке педагогиканың жаңа инновациялық жүйесі.

Зерттеу әдістері. Кейс әдісін қолдану барысында студенттің іс - әрекеті екі кезеңнен тұрады. Бірінші кезең – кейс (жағдай) тандап алу және сұрақтар құрауға арналған шығармашылық жұмыс.

- жағдайларды тақырыпқа сәйкес тандап алу;
- мақсат пен міндетті анықтау;
- жағдайды құрастыру және суреттеу.

Екінші кезең – оқытушының аудиториядағы іс - әрекеті. Аудиториядағы кейс әдісін қолдану кезеңі.

- кейске кіріспе;
- жағдайдың талдануы (шағын топтарда);
- пікірталас;
- қортынды шығару.

Қазіргі білім беру саласында оқытудың озық технологияларына мән беріп, оны меңгермегенше сауатты, жан жақты маман дайындау мүмкін емес[2].

CASE-терді құрудың келесі негізгі сатылары белгіленген: мақсаттарды анықтау, әр түрлі жағдайларға критерилерді тағайындау, қажет ақпарат көздерін белгілеу, CASE – тегі алғашқы материалдарды дайындау, сараптама жасау, оны қолдану бойынша әдістемелік материалдар дайындау. Оқу процесіндегі кейстермен жұмыс жасау технологиясы келесі сатылардан тұрады:

1) кейс материалдарын зерттеушілердің жеке өзіндік жұмысы (мәселені сәйкестендіру, негізгі баламаларды тұжырымдау, ұсынылған әрекетті немесе шешімді ұсыну);

2) негізгі мәселені енгізуге және оны шешуге байланысты шағын топтармен жұмыс.

3) жалпы дискуссиядағы (оқу тобы шегінде) шағын топтардың тұсаукесерлері және тәжірибе нәтижелері.

Кейстің құрылымы:

Кейстердің көптүрлілігіне қарамастан олардың барлығының типтік құрылымы болады.

Ережеге сәйкес кейс келесілерден тұрады:

- Жағдайлар – кездейсоқ жағдай, түйінді мәселе, шынайы өмірден оқиға.

- Жағдайдың контексті - хронологиялық, тарихи, орын контексті. Әрекеттердің немесе жағдайға қатысушылардың ерекшеліктері.

- Автор ұсынған жағдайға түсініктеме беру.

- Кейспен жұмыс істеуге арналған сұрақтар мен тапсырмалар.

- Қосымшалар.

Кейсті құрастыру сатысы:

Білім мақсаттары жүйесінде кейстің орнын анықтау.

Кейс тақырыбына тікелей қатысы бар институционалды жүйені іздеу.

- Жағдай моделін құру немесе тандау.

- Сипаттауды құру.

- Қосымша ақпараттарды жинау.

- Ақырғы мәтінді даярлау.

- Кейстің тұсаукесері, талқылауды ұйымдастыру.

Зерттеу нәтижелері. Кейс стади әдісі интерактивті әдістің бір түрі ретінде білімгерлер үшін өте тиімді әдіс болып саналады. Бұл әдістің көмегімен студенттер өз беттерінше теорияны меңгере отырып, практикалық дағдыларға да үйренеді, сонымен қатар өз ойын жүзеге асыру мүмкіндігіне де ие болады. Студент ситуацияға талдау жасау арқылы болашақ маман ретінде қалыптасып, сабақты қызығып оқуға тырысады[3].

Кейс стади әдісі - оқытушының креативті ойлауын дамытып, сабақтың мазмұнын ерекше құруға шығармашылық мүмкіндігін кеңейтуге жағдай жасайды.

«Case» сөзі ағылшын тілінен «жағдай», «жағдаят» деп аударылса, «технология» – қандайда бір ғылымда қолданылатын интеллектуалдық құралдардың, әдістер мен тәсілдердің жиынтығы. Шетелдік әдебиеттерге, еңбектерге жүгінетін болсақ, оларда бұл технологияны «case study method» деп берген, ал ол сөзбе сөз аударғанда «кейс стади амал–тәсілі» деген ұғымды береді.

Дәстүрлі бағыттардың жаңа бағытпен алмасуы білім берудегі мақсат пен құндылықтардың өзгерісіне әкелді.

Кейс стади тәсілін нақты жағдаяттар талдау әдістемесі деп те атауға болады. Кейстің зияткерлік өнім ретінде шығатын қайнар көзі бар. Бірінші қайнар көзі өмір болып табылады. Кейстің негізі ретінде екіншіден білім беру жүйесі қарастырылады. Ол кейс стади тәсіліне интегралданған басқа әдістердің мақсаттары мен міндеттерін айқындайды. Ал кейстің үшінші негізі – ғылым.

Сызбада кейспен жұмыс жасауға ұйымдастырылған түрлі әдістерді интегралдаудың мүмкін жолдары көрсетіледі.

Студенттердің танымдық белсенділігін ынталандыруы. Қажетті құзыреттіліктердің дамуына ықпал етеді, ақпарат көздерімен жұмыс жасай алуы, мәселені шешуде балама іздеуі және т.б. Түрлі практикалық дағдылардың дамуына әсер етуі[4]. Ұсынылған мәселені шешуде қажетті білім комплексінің бекітілуі. Бұл оқыту әдісін қолдану қандай дағдылардың дамуына әкеледі?

Талқылау. Ақпаратты топтастыру, талдау, саралау қажеттілігі-аналитикалық дағды. Шын жағдаятпен салыстырғанда кейсте берілген проблеманың қиындығы төмендетілген деңгейі-практикалық дағды. Кейс жағдаятын тек бір ғана логикамен шешу мүмкін емес – шығармашылық дағды. Топпен бірігіп, өз ойын, пікірін білдіріп оны қорғау қажеттілігі-коммуникативтік дағды. Адамның өз-өзін ұстауын бағалау, тыңдай білу, пікір-таласта ұқсас, сәйкес пікірді қолдау немесе қарсы пікірді дәйектеу, өз-өзін ұстау мәнері-әлеуметтік дағды. Пікір-таласта келіспеушілік басқаның және өзінің ойын талдауға, түсінуге итермелейді, яғни - өздік талдау.

Кейске қойылатын талаптар қандай?

Кейстің мазмұны құрастыру мақсатына нақты, тура сәйкес келуі. Тиісті күрделілік деңгейінің болуы. Болашақ мамандыққа байланысты оның кейбір аспектілерінен мысалдардың болуы. Өте жылдам ескіріп қалмауы. Пікір-таласты тудыра алуы. Аналитикалық ойлауды дамытуы.

Бүгінгі күнге өзекті болуы. Ұлттық бейненің болуы. Бірнеше шешімге келу мүмкіндігінің болуы[2-256].

Қорытынды. Жағдаятты түсінуге көмектесетін бірыңғай ақпарат комплексі түрінде болуы. Ұсынылған мәселені шешуге түрткі болатын сұрақтар жиынтығының болуы. Жақсы құрастырылған

кейс белгілі бір іскерліктер комплексінің қалыптасуына немесе олардың одан ары қарай дамуына негіз болуы.

Педагогикалық кейс үлгісін ұсынып отырмыз Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығы білімгерлеріне арнап. Кейс ойдан не нақты болуы мүмкін.

Мысалы: Анар жерден түйме тауып алды, түсі ақ сырты көктеу. Лақтырып жібергісі келді, ойланып тұрды да қалтасына сала салды. Мүмкін керек болып қалар, деп ойлады.

- Оқушы қыз Анардың қасынан бірдеңені іздеп жатты, орындықтың астына қарады.
- Ақ - сырты көкшілдеу түймені көрмедің бе?,- деп сұрады Анардан.
- Көрдім, - деді Анар, - міне ол.
- Оқушы қыз қуанышты, бірақ анар тауып алғанын қайтару керек екенін ойламады.
- Мүмкін ол сенің түймең емес шығар, мен қайдан білемін, деп жалтарды.
- Қалай менікі емес.

- Міне, төртеуі қадаулы, ал бесіншісі, көріп тұрғандай жоқ.
- Жоғалттым.
- Мен бәрібір бермеймін. Мен тауып алдым, ол менікі, деп сенімді айтты Анар. Анасы оған үнемі ешқашан тапқан затты қайтармау керегін еске салатын, оның мәні «Адам тапқанымен өмір сүреді, қанағат етеді».

1. Анардың іс-әрекетіне психологиялық-педагогикалық негіздеме беріңіз.
2. Адамгершілік тұрғысынан оның іс-әрекетін қалай айтар едіңіз?
3. Анардың жеке басында осындай қасиет кімнің арқасында қалыптасқандығын шешіңіз.
4. Баланы қалай адалдыққа тәрбиелеуге болады, сіздің педагогикалық көзқарасыңыз?

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1 Тұрғынбаева Б.А. Кіші жастағы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту.// Алматы, 1997.кітап

2 Интеллектуальное воспитание детей дошкольного возраста. Под ред. Н.Н.Поддякова, Ф.А.Сокина //М., 1984.

3Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері// – А.: Білім, 2008.кітап

4К.Ж.Бұзаубақова. Жаңа педагогикалық технология. //Оқулық.Тараз.Тар МУ.2003.кітап.

УДК 796.5
МРНТИ 77.29.33

А.Н.ИЛЬЯСОВА¹

¹д.п.н., профессор кафедры «Теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта» КазНПУ имени Абая.

(г.Алматы,Казахстан)

М.Г.АЙДАРБЕКОВА²

² *ст.лаборант кафедры «Теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта» КазНПУ имени Абая.*
(г.Алматы,Казахстан)

З.М.БЕКТУРОВА³

³ *уч.мастер кафедры «Теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта» КазНПУ имени Абая.*
(г.Алматы,Казахстан)

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В этой статье рассматривается развитие туристической отрасли в Казахстане. Актуальность данной статьи определяется тем, что спортивный туризм являлся и продолжает являться неотъемлемой частью жизни большей части населения всего мира, оказывая положительное влияние на организм человека, поддерживая здоровье и хорошую физическую форму. Данная работа посвящена рассмотрению главной особенности развития, актуальности, развития новых направлений, многовековых исторических традиции, виды и перспективы дальнейшей деятельности спортивного туризма в Казахстане.

Ключевые слова: туризм, спортивный туризм, инфраструктура, отдых, курорт, туристическая деятельность, виды туризма, инвестиций.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СПОРТ ТУРИЗІМІНІҢ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАСЫ

А.Н.Ильясова¹

¹ *Абай атындағы ҚазҰПУ Дене мәдениеті және спорт педагогтарын даярлау кафедрасының п.ғ.д., профессоры*
(Алматы қаласы, Қазақстан)

М.Г.Айдарбекова²

² *Абай атындағы ҚазҰПУ Дене мәдениеті және спорт педагогтарын даярлау кафедрасының аға лаборанты*
(Алматы қаласы, Қазақстан)

З.М.Бектурова³

³ *Абай атындағы ҚазҰПУ Дене мәдениеті және спорт педагогтарын даярлау кафедрасының оқу шебері*
(Алматы қаласы, Қазақстан)

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстандағы туристік саланы дамыту қарастырылады. Аталған мақаланың өзектілігі спорттық туризмнің адам ағзасына жағымды әсер етіп, жақсы дене формасын және денсаулықты сақтауға ықпал жасайтындығын және оның бүкіл әлемдегі елді мекендердің көптеген бөлімінің бөлінбес бөлшегі болып келгендігін және әлі де бола беретіндігін анықтайды. Қарастырылып отырған жұмыс дамудың басты ерекшеліктерін, өзектілігін, жаңа бағыттардың дамуын, көпғасырлық тарихи дәстүрлерді, Қазақстандағы спорттық туризмнің ары қарайғы іс-әрекеттерінің перспективасы мен түрлерін қарастыруға арналған.

Түйін сөздер: туризм, спорттық туризм, инфраструктура, демалыс, курорт, туристік қызмет, туризм түрлері, инвестиция.

A. Ilyassova¹

¹ *doctor of pedagogical Sciences, Professor of "Theory and methodology of training teachers of physical culture and sport" KazNPU named after Abai*
. (Almaty, Kazakhstan)

M. Aidarbekova²

² *senior laboratory assistant of the Department "Theory and methodology of training teachers of physical culture and sport" KazNPU named after Abai.*

(Almaty, Kazakhstan)

Z. Bekturova³

*³educational master of the Department "Theory and methodology of training teachers of physical culture and sport"
KazNPU named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SPORTIVNOGO TOURISM IN KAZAKHSTAN

Abstract

This article discusses the development of the tourism industry in Kazakhstan. The relevance of this article consists in the fact that sports tourism has been and continues to be an integral part of life for the majority of the world's population, exerting a positive influence on the human body, maintaining the health and good physical shape. This work is devoted to consideration of the main features of the development, relevance, development of new directions, the centuries-old historical tradition and promising future activities of sports tourism in Kazakhstan.

Keywords: tourism, sports tourism, the infrastructure does, vacation, resort, tourist activity, types of tourism, investment.

1. Актуальность

Туризм в Казахстане начал развиваться совсем недавно, но имеет приоритетное направление. Все больше туристов из-за рубежа посещают Казахстан, поэтому строятся здесь первоклассные гостиницы, которые способны принять зарубежных гостей. «Сегодня наша страна обладает уникальной возможностью развивать все виды туризма – культурно-познавательный, оздоровительный, экологический, экстремальный, спортивный и другие, мы ежегодно принимаем более 4,5 миллионов иностранных граждан, рассчитываем из года в год на увеличение этой численности», - сказал Назарбаев на открытии 18 сессии генассамблеи Всемирной туристической организации.

Для спортивного туризма в Казахстане есть такие замечательные курортные зоны как «Медео» и «[Чимбулак](#)» которые не уступают курортам мирового значения. Курортная зона Чимбулак расположена в живописном месте на хребте Заилийского Алатау. Любители спорта могут отдыхать здесь круглый год, для этого здесь сделаны все условия.

Климат также благоприятствует отдыху в горах в курортной зоне Чимбулак, так как летом здесь плюс 20, а зимой минус 7. Чтобы попасть на [Чимбулак](#) нужно будет подняться к канатной дороге, которая находится в 800 метрах от катка «[Медео](#)». Поэтому вы никак не минуете знаменитый каток «Медео, гордость Казахстана. Здесь на катке «[Медео](#)» проходят всевозможные международные соревнования по зимним видам спорта. Про каток «Медео» говорят, что это «фабрика мировых рекордов» и это не случайно ведь на катке установлены холодильные установки, которым нет аналогов в мире. Сегодня каток «Медео» представляет собой современный спортивный комплекс, которому нет аналогов в мире.

Спортивный туризм в Казахстане набирает популярность и у альпинистов. Приезжают сюда и гости из-за рубежа, чтобы попробовать свои силы в горах Казахстана, ведь горы Казахстана — это идеальное место для развития альпинизма и туризма. Центральный Тянь-Шань является центром мирового альпинизма с наивысшей точкой Казахстана пиком Хан-Тенгри, гора считается одной из красивейших вершин Центрального Тянь-Шаня. Поражает своей необычной красотой гора во время заката, когда цвет ее становится багряно-красный такой цвет придает горе гранит, которым покрыта гора, и это представляет необычайно красивое зрелище. Покорить вершину Хан-Тенгри мечта любого альпиниста.

В разных частях Казахстана, есть горнолыжные курорты, которые рады принять туристов для активного отдыха в горах. «[Алтайские Альпы](#)» в Восточном Казахстане считаются одними из лучших в Казахстане. Здесь есть как лыжные склоны, так и склоны для сноубордистов. На горнолыжном курорте «Алтайские Альпы» предусмотрено и ночное катание. Ежегодно сюда приезжают любители и профессионалы горнолыжных спусков.

Так как за последнее время интерес к Казахстану возрос, увеличивается спектр туристических услуг. Местные туроператоры разрабатывают новые туристические маршруты в том числе и спортивного направления. Так интересными маршрутами для туристов будут Тургеньские водопады, озеро Иссык, [Чарын](#), Аксайское ущелье, [Большое Алматинское озеро](#) и многие другие. Пройти пешком к озеру Иссык — это значит пройти по тем местам, где был найден «Золотой человек», ставший символом казахской истории.

2. Развитие спортивного туризма

Главная особенность спортивного туризма заключается в том, что он, в отличие от большинства других видов спорта, не требует относительно больших материальных расходов, так как, во-первых, развивается в существующем окружающей среде и не требует значительных капиталовложений для подготовки и проведения туристско-спортивных массовых мероприятий и возведения специальных сооружений для их проведения, во-вторых, материально-техническое и организационное обеспечение указанных мероприятий в значительной степени осуществляется силами и средствами самих туристов, в-третьих, уже сложилась и действует общественная система подготовки и повышения кадров, которая с минимальными расходами со стороны государства может и в дальнейшем эффективно функционировать. Развитие новых направлений спортивного туризма экстремального, приключенческого, парусных и других путешествий, проведения комбинированных по видам туризма путешествий с использованием имеющихся природно-рекреационных, историко-культурных и кадровых ресурсов страны, не только создает условия для привлечения к активным занятиям спортивным туризмом населения Казахстана, а и оказывает стимулирующее влияние на развитие международного и зарубежного туризма, способствует общему развитию туристической отрасли Казахстана как потенциально высокорентабельной отрасли экономики и ее вхождению в мирового туристического рынка.

Спортивный туризм является одним из самых массовых видов спорта. Он имеет многовековую историю и традиции, которые содержат не только спортивную составляющую, но и особое мировосприятие любителей приключений, а также необычный образ жизни.

Виды спортивного туризма:

Альпинизм - покорение горных вершин и прохождение перевалов по определенным маршрутам;

Горный туризм - походы на высоте более 3000 м с преодолением локальных препятствий;

Пешеходный туризм - перемещения на равнинах и горной местности, на высоте менее 3000 м;

Водный туризм - сплавы по рекам на плотках, байдарках, каяках, рафтах, парусный туризм;

Автотуризм - ралли и другие гонки по маршрутам, содержащим категорированные препятствия;
Лыжный туризм - горнолыжные спуски, сноубординг, гонки на лыжах по пересеченной местности;
Велосипедный туризм - велопробеги различной сложности, командные состязания в велогонках.

В целях реализации государственной политики по привлечению инвестиций в туристскую индустрию, уполномоченным органом в сфере туризма и спорта создана рабочая комиссия по оценке и отбору наиболее актуальных инвестиционных проектов в сфере туризма, в состав которой входят представители АО «Фонд национального благосостояния «Самрук-Казына», АО «Банк развития Казахстана» и АО «Фонд развития предпринимательства «Даму». На сегодняшний день состоялось пять заседаний, в ходе которых было рассмотрено 34 проекта. Так, были одобрены и рекомендованы для дальнейшей реализации некоторые инвестиционные проекты. Спортивный туризм это самостоятельная и социально ориентированная сфера, образ жизни значительной прослойки общества; эффективное средство духовного и физического развития личности; воспитания бережного отношения к природе, взаимовоспитания и взаимоуважения между народами и нациями. Если развивать инфраструктуру под этот вид туризма, то можно значительно поднять уровень экономики и престижа нашей страны. В мировой практике развитие спортивный туризм представляет собой уникальное общественное явление. Феноменом этого массового спортивного движения является то, что он успешно может существовать в сложных экономических условиях сегодняшнего дня. Этому способствует интерес и доступность, в том числе и материальная, спортивного туризма для всех категорий и возрастных групп населения, а также пригодность большей части территории Казахстана для спортивно туристских мероприятий. Проведенный в 1986г. анализ туристских ресурсов республик, ранее входивших в состав СССР, показал, что территория Казахстана обладает огромными и востребованными ресурсами для спортивного туризма. Причем большая часть этих ресурсов содержит потенциал для развития, прежде всего горного и водного туризма. Сюда относятся части Центрального, Северного, Западного Тянь-Шаня, Алтая и Джунгарии, входящие в территорию Республики Казахстан. Казахстанские турфирмы пока еще слабо работают в области организации активных туристских путешествий по территории республики, как для отечественных, так и для иностранных клиентов. При этом казахстанские туристско-рекреационные ресурсы используются странами дальнего и ближнего зарубежья. Слабое использование в своей работе казахстанскими турфирмами активных путешествий имеет множество причин. В их числе явный недостаток интеллектуального и кадрового обеспечения данного направления призма. Ведь организация активных туристских путешествий требует серьезных научных разработок и высокой профессиональной подготовки проживающего персонала. В путешествиях с активными способами передвижения от выучки персонала зависит не только качество обслуживания, но и физическая безопасность туристов. Оптимальная организация активных путешествий невозможна без определенного уровня развития спортивного туризма. Учитывая, что Казахстан обладает уникальным природным потенциалом, у страны есть все возможности для развития различных видов туризма: спортивного, культурно-познавательного, экологического, экстремального, делового, оздоровительного и другие. Как отмечают международные эксперты в области туризма, состояние развития туристской отрасли в Казахстане за последние годы характеризуется его поступательным и устойчивым развитием. За рубежом Казахстан начинают рассматривать как одну из наиболее стабильных стран с уникальными туристскими возможностями.

Спортивная инфраструктура Казахстана на современном этапе развития туризма находится на стадии бурного роста. Но данный стремительный подъем обслуживающей сферы туризма удовлетворит потребности туристов только в недалеком будущем, в то время как в настоящее время, существующая инфраструктура не обеспечивает той степени удовлетворение всех запросов как отечественных, так и иностранных туристов. Развитие инфраструктуры спортивного туризма представляет собой комплексный подход к удовлетворению спроса, как на стратегические объекты жизнеобеспечения туристов, так и на отдельные объекты роскоши, которые создают добавленную стоимость туристских услуг. Решение инфраструктурных проблем, таких как: транспортное обеспечение, инженерное, надежное энергоснабжение, строительство новых отелей, санаториев и пансионатов, спортивных объектов, носит крупномасштабный характер, требующий значительных объемов финансирования. Для развития спортивного туризма необходимы не только финансовые, материальные средства, но и проявление государственной поддержки.

Инвестирование в развитие инфраструктуры спортивного да и в целом туризма должно предусматривать процессы масштабирования проектов по объему вложений средств бизнесом и государством на основе критерия доходности и сроков окупаемости; деятельность по обеспечению открытости системы путем размещения информации о существующих и разрабатываемых проектах в сети интернет на сайте министерства туризма и спорта Республики Казахстан. Необходимо отметить такой сдерживающий фактор развития туристской отрасли как недостаточное развитие инфраструктуры гостиничного бизнеса, а также ограниченность финансовых средств на строительство и реконструкцию основных фондов гостиничных предприятий. Следует обеспечить создание сети гостиниц категории туркласса, гостевых домов и кемпингов. Ключевой проблемой так же является подготовка кадров. Начало профессиональному образованию в сфере туризма в Казахстане было положено в 1992 г. В начале XXI в. в республике насчитывалось свыше трех десятков учреждений, выпускающих специалистов для индустрии туризма. Несмотря на заметные сдвиги в этой области, процесс формирования национальной системы профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров в сфере туризма находится на начальной стадии. Поэтому для решения проблем активных видов туризма необходима система подготовки кадров, включающая туристские спецклассы общеобразовательных школ, выпускники которых могли бы получать на вузовских факультетах туризма ученые степени бакалавров, магистров, кандидатов и докторов наук.

Список использованной литературы:

1. www.mts.gov.kz
2. www.zakon.kz
3. Марчело Риси. Статистика международного туризма – 2008.
4. Вахитова Д. Развитие туристской инфраструктуры в регионах //Эксперт Казахстан. – 2008
5. www.ekocenter.kz
6. Бараблина Э.К. Управление развитием государственно – частного партнерства в сфере туризма. – М.: Академия, 2009.

УДК 373.1.02
МРНТИ: 373, 3

АБДУЛЛИНА Г. Т.¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН ДАМУЫ

Аңдатпа

Мақалада өскелең ұрпақты жан-жақты дамыту және оны бәсекеге қабілетті етіп тәрбиелеу, іс-әрекет процесінде әр түрлі қиыншылықтарды жеңу үшін шешімділік, өзін ұстай білу, батылдық, табандылық, сабырлылық, төзімділік сияқты ерік қасиеттері пайда болуын және адамның белгілі бір мақсатқа ұмтылуы мен белсенділігі баяндалады. Жеке адамның психикалық дамуы - бұл оның іс-әрекеті мен мінез-құлқындағы саналылығының өсіп жетілуі. Сананың дамуы мен адамның қоршаған ортаны жете түсінуін, яғни, оның табиғи, әлеуметтік ортаға көзқарасы мен қатынасын айтады. Сонымен қатар шетелдік және қазақстандық ғалымдардың тұжырымдарын негіздей отырып қарастырылады.

Түйін сөздер: даму, іскерлік, тәрбие, оқушы, дағды, таным, оқыту, сабақ.

АБДУЛЛИНА Г. Т. ¹

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави
(г. Туркестан, Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ И РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

Статья рассматривает проблему всестороннего развития и воспитания конкурентноспособной личности

молодого поколения, а также в процессе деятельности для преодоления различных трудностей проявления таких качеств личности как решительность, самообладание, смелость, настойчивость, терпение, выносливость и об устремлении и активности человека к определенной цели. Психическое развитие индивида - развитие и совершенствование сознательности в деятельности и поведении. Так же статья рассматривает эволюцию сознания и познания окружающей среды, его отношения к природной и социальной среде. В то же время, и основательные концепции зарубежных и казахстанских ученых по данной проблеме.

Ключевые слова: развитие, умение, воспитание, ученик, навыки, познание, обучение, урок.

ABDULLINA G.T.¹

¹International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkestan city, Kazakhstan)

FEATURES AND DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

Abstract

This article discusses the problem of the problem of all-round development and education of the younger generation of competitive personality, as well as in the course of business in order to overcome various difficulties manifestations of personality traits like determination, perseverance, patience, endurance, and of the striving and human activity to a specific purpose. The mental development of the individual - the development and improvement of consciousness in activity and behavior. Also the article deals with of consciousness and knowledge of the environment and its relationship to the natural and social environment. At the same time the concept of foreign and Kazakh scientists on this issue.

Keywords: development, skill, education, student, skills, knowledge, education, lesson.

Кіріспе. Егемендігін алған елімізде жаңа ғасырдың ертеңгі күніне бағытталған бастауыш сынып білімінің рухани жаңаруының іргетасы қалануда. Осыған орай білім берудің озық дәстүрлері мен стандарттарын сақтай отырып әлемдік білім беру тәжірибесіне бағытталған стратегиялық курсын таңдады. Осыған байланысты, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі орта білім мазмұнын жаңартуға бағытталған іс-шаралар кешенін жүзеге асыруды бастады.

Даму идеясы - адамтану ғылымдар тарихының, соның ішінде педагогиканың ең басты идеяларының, педагогикалық категориялардың бірі. Даму идеясын тұңғыш ашқан ескі ірек философы Гераклит болды. Дамудың негізгі қайнар көзін, сипатын және бағытын ашатын диалектика заңдары болып табылады. Даму дегеніміз - қарама-қарсылықтардың, жаңа мен ескінің күресі. Даму процесі алуан түрлі қоршаған жағдайға байланысты эволюциялық жолмен жүреді. Даму күрделі жан-жақты процесс. «Даму» - индивидтің тұқым қуалау арқылы берілген және өмір барысында қалыптасқан қасиеттерінің сандық және сапалық өзгерістерге ұшырау процесі».

Адамның дамуы мен қалыптасуы жайында осы уақытқа дейін әр түрлі пікірлер мен теориялар әдебиеттерде орын алып келеді. Атақты грек философы Платон мен Аристотель адамның дамуын, алдын-ала тағдыр белгілеген тұқым қуалаушылық табиғатынан деп дәлелдеді.

Көптеген ғалымдар жеке адамның дамуында тұқым қуалаушылық факторын жетекші роль атқарады деп таниды. Америка психологы Эдуард Торандайк (1874-1949) баланың дамуын геналарға байланысты, бала геналардың ерекше батериясы, ондағы «гена саймандары» өзгермейді, егер баланың дене қасиеттерін, ақыл-ой ерекшеліктерін және қабілетін белгілейді, деп өз ойын дәлелдейді. Ол адам санасы да өзінің шыққан тегіне байланысты деп тұжырымдайды.

Америка философы, педагогы Джон Дьюи (1858-1925) Өзінің даму теориясын баладан туа пайда болған инстинкт және қабілеттермен дәлелдейді: Дьюидің пікірі бойынша адамда туысымен-ақ дайын талаптар мен қабілеттер және эмоциялар болады. Сондықтан Дьюи адам табиғатын тәрбие арқылы өзгерту мүмкін емес дейді. Австрия дәрігері Зигмунд Фрейд адам мінез-құлқының қозғаушы күштері оның биологиялық тегіне байланысты деп түсіндіреді.

Адамның жан-жақты дамуының әлеуметтік жағдайларға тәуелді екендігін XVI және XVIII ғ.ғ. алғашқы рет байқаған гуманистер социал-қиалшылдар Томас Мор және Томмазо Кампанелла. Мор жеке адамды дамытудың негізі-жалпыға бірдей және міндетті оқу, оқуды ана тілінде жүргізу, балаларға ғылымның әр түрлі салаларынан теориялық білім беру, оны еңбекпен ұштастыру деп өзінің бұл пікірін «Утопия» кітабында сипаттайды.

Зерттеу әдістері. Адам баласының дамуы, жарасымды қалыптасуы, оның бақытты өмір

сүруіне байланысты, тәрбие процесінде балалардың ақыл-ойының дамуы, қабілетін дамыту.

Оқыту процесінде оқушылардың ақыл-ойының дамуы, танымдық қабілетінің қалыптасуы, практикалық шеберлілігі мен дағдысы қабыптастыру. Оқыту процесін басқару үшін оның жүйесін, құрылымын, бөліктерін және заңдылықтарын, олардың өзара байланысын жете білу

Зерттеу нәтижелері. XIX ғасырдың басында қиялшыл социализмнің ілімін жасаушылар Ш.Фурье, Роберт Оуэн және Сен-Симон балаларды жан-жақты қабілетті дамыту, яғни, оларды біліммен қаруландыру, өмірге, еңбекке даярлау тәрбиеге байланысты деп түсінеді. Олар капиталистік қоғамды, ондағы тәрбие жүйесін батыл сынап, жеке адамның жан-жақты дамуына толық жағдай жасау үшін, халыққа білім және тәрбие арқылы таптық қоғамды ббiтшілiк жолмен жаңа қоғамға айналдыруды арман етеді.

Жеке адамды дамытудағы басты факторлардың бірі - тәрбие. Тәрбие балалардың жас және дербес ерекшеліктеріне, дайындығы мен даму дәрежесіне лайық іске асырылады. Тәрбие арқылы адамдардың іс-әрекеттерін ұйымдастыру үшін, тәрбиеші тәрбиенің құралдары мен әдістерін және формаларын іздестіреді, оларды тиімді етіп пайдаланады. Демек, тәрбие алдын-ала жасалған арнаулы жоспар бойынша мақсатқа бағыттала және ұйымдастырыла жүргізіледі.

Джон Локк адамның көзқарастары мен адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудағы тәрбиенің шешуші ролін мойындай келіп, адам тәрбие арқылы жетіледі деген сыңар жақ қорытындыға келеді. Локк бойынша, бала жаны табиғатынан - ақ тақта сияқты тап-таза болады, сондықтан тәрбиеші нені қажет деп тапса, соны сол ақ тақтаға жазуы тиіс. Бұл жерде Локк тәрбиенің жолын аса дәріптеп, әлеуметтік орта мен тұқым қуалаушылық факторларының адамды дамытудағы ықпалын жете бағаламайды.

Нақты ойлау - бастауыш сынып жасындағы балаларға тән, абстракті ойлау - жоғарғы сынып жасындағы балаларға тән. Сөйтіп, оқушылардың ой-өрісі кеңиді.

Таным психикалық процестерінің (түйсік, қабылдау, зейін, ойлау, сөйлеу т.б.) дамуымен бірге оқушының психикалық қасиеттері де (қабілет, бейімділік, мінез) қалыптаса бастайды. Осыған байланысты ойлаудың қабылдағыштың, бақылағыштық, білуге құмарлық, тапқырлық, ізденімпаздық сияқты болымды жақтары да жетіле түседі.

Іс-әрекет процесінде әр түрлі қиыншылықтарды жеңу үшін жеке адамда шешімділік, өзін ұстай білу, батылдық, табандылық, төзімділік сияқты ерік қасиеттері пайда болады. Ал ерік дегеніміз - адамның белгілі бір мақсатқа ұмтылуы мен белсенділі қимылы.

Талқылау. Жеке адамның психикалық дамуы - бұл оның іс-әрекеті мен мінез-құлқындағы саналылығының өсіп жетілуі. Сананың дамуы мен адамның қоршаған ортаны жете түсінуін, яғни, оның табиғи, әлеуметтік ортаға көзқарасы мен қатынасын айтады. Ал сана дегеніміз - объективтік шындықты бейнелеуінің жоғарғы формасы .

Сана адамның іс-әрекеті барысында пайда болады. Еңбек және қоғамдық қатынастың нәтижесінде адам өзіне және өзінің әрекетіне қоршаған ортаға жете түсінеді. Оның сана-сезімі дамиды. Дамудың нәтижесінде адамның сыртқы көріністері байқалады. Оларға өзін-өзі бақылау мен бағалау, намыс, өз қадірін сезу, өздігінен жетілуге талаптану т.б. жатады.

Оқушы дамуына іс-әрекеттің ролі өте зор. Ол дамудың негізі. Іс-әрекеттің түрлері: ойын, оқу, қоғамдық пайдалы жұмыстар, көркемөнер, спорт, оқу және т.б. іс-әрекеттер.

Оқыту процесі терең, берік және дәл білім алу таным жолындағы оқушылардың қимылына байланысты. Оқыту процесі — бұл мұғаліммен оқушылардың мақсатқа бағытталған өзара әрекеттесуінің барысында шәкірттерге білім беру міндеттерін шешу. Оқыту процесі - тұтас педагогикалық процестің бір бөлігі.

Білім - адамзаттың жинақталған тәжірибесі, заттар мен құбылыстарды, табиғат заңдарын тану нәтижесі. Білімді жеке адамның тиімділігіне айналдыру үшін, оны ойлау операциясы - талдау, салыстыру, жіктеу және жинақтау қажет. Оқушы ойлау операциясына сүйеніп, өз білімін шындыққа айналдырады. Бұл дамытып оқытудың негізгі ережесі, яғни оқушылардың таным іс-әрекетін дамыту, оларды өз бетімен ізденуге, зерттей білуге және жаңа білімді еркін игеруге үйрету.

Іскерлік - алған білім негізінде оқушылардың практикалық әрекеті іске асырылады. Білімсіз қандай болса да іскерлік мүмкін емес. Мысалы, сауатты жазу үшін грамматикалық ережелерді білу керек.

Дағды - бұл қайта-қайта орындалатын практикалық әрекетке машықтандыру. Мысалы, тез оқу дағдысы - жүйелі түрде жаттығу нәтижесі.

Сонымен, оқу процесінде білімнің, іскерліктің және дағдының өзара байланысы, бірлігі оқушылардың таным қабілетінің (ойлау, зейін, ес, қиял т.б.) дамуына қиындық туғызады [3].

Оқыту екі жақты процесс, онда мұғалім мен оқушылардың ынтымақтастық іс-әрекеттері мен тәсілдеріне үйретеді. Бұл сабақ беру процесі. Оқушылар сабақта түрлі іс-әрекеттерінің барысында дамиды, олардың ғылыми көзқарастары қалыптасады. Бұл - оқу процесі. Оқу - бұл оқушылар іс-әрекеттерінің, яғни, объективтік әлемді танудың ерекше формасы.

Оқыту процесінің қозғаушы күштері оқытудың барысында қойылатын таным және практикалық міндеттер мен оқушылардың нақты білімі мен іскерлік дәрежесі және ақыл-ой дамуының арасындағы қайшылық. Егер қойылған міндеттерді шешуге оқушылардың шамасы келмесе, онда қайшылық оқытудың және дамудың қозғаушы күштері бола алмайды. Қайшылық қозғаушы күштері ретінде пайда болу үшін қажетті шарт, ол оқушылардың ықтимал мүмкіндіктеріне сәйкес келуі шарт.

Оқыту процесінің өзіне тән функциялары бар. Олар: оқытудың білім беру, тәрбиелілік, дамыту функциялары.

Жалпы білім беретін мектеп бағдарламасында тіл дамыту жұмысына арнайы орын берілген. Бағдарламада оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты тәрбиелік мәні бар жаттығу материалдары әр сынып оқушыларының жас ерекшелігіне қарай жалпы сөйлеу мәдениетін дамытып, олардың ой-өрісін жетілдіру мақсаты көзделген, сондай-ақ бағдарламада тіл дамыту жұмысын ауызша-жазбаша жаттығулар, шығарма, диктант сияқты жұмыс түрлері арқылы іске асыру міндеттелген.

Қазақ тілін оқытуға байланысты тіл дамыту жұмысын ұйымдастырудың негізгі мақсаты - дұрыс, сауатты жазып, оқушының ауызша және жазбаша ойын грамматикалық және стилистикалық жағынан дұрыс сөйлем құрап, жүйелі сөйлеуді үйрету.

«Тіл дамыту жұмысын негізінен, мынадай төрт бағытта жүргізіледі: бірі –мәдени, әдеби сөйлей білу нормаларына үйрету, яғни орфографиялық дағдыны меңгерте отырып, оқушыға мәнерлеп оқу дағдыларын қалыптастыру. Екіншіден, лексикалық жұмыстар жүргізу арқылы оқушының сөздік қорын байыту, тілдің лексика және фразеология бөлімдерінен кеңірек білім беру көзделеді. Үшіншіден, жаңа сөздер үйрету, сөздерді үйрете отырып, жаңа сөздер жасайтын формаларды меңгерту арқылы сөз бен сөздердің байланысын, сөйлем құратынын үйрету, сөйлемнің құрылысын білдіру арқылы синтаксистік лексикадан білім беру. Төртіншіден, оқушының ойын жазбаша дұрыс, сауатты жаза, әрі сөйлей білуге үйрету мақсат етіледі», - дейді Б.Құлмағанбетова.[4]

Осыған орай тәжірибе барысында білім, білік, дағдысын бақылау, бағалау бүгінгі күні басты нысана болып отырғаны және де бұл бұл түрдің оқушылардың кейін өзін-өзі бағалау дағдысының қалыптасуына жол ашып, білім, білік сапасын арттыратындығына көз жеткізіп те отыр. Сонымен қатар адамның ішкі мүмкіндіктерін дамытып, іске қосатын құралдарды тандай, пайдалана білу, оларды тиімді пайдалану нәтижеге еткізеді. Жоғарыда айтылған мәселелер ескерілген жағдайда бастауыш сынып оқушыларының білім, білік, дағдылары игерту арқылы өзін-өзі бағалау дағдысының қалыптасуына жол ашады.

Қорытынды. Тәрбие процесінде оқушы өзінің дамуына қажетті жағдайларды пайдалануы тиіс. Осыған орай, тәрбиеші тәрбие арқылы баланың түрлі іс-әрекеттерін тиімді етіп ұйымдастырады, оның дамып-жетілуіне қажетті материалдарды іріктеп алады, айналадағы табиғи және әлеуметтік ортаға көзқарасын дамытады.

Мысалы: Оқушы организмі мен жүйке жүйесінің даму негізінде, оның психикалық қызметінің (түйсік, қабылдау, ес, қиял, ойлау, тіл, зейін, сезім т.б.) дамуы жетіле түседі.

Оқушының әрбір даму кезеңінде жетекші іс-әрекеті болады. Мұндай іс-әрекет өзінің мақсаттары, мотивтері және орындалу тәсілдерімен сипатталады. Жетекші іс-әрекеті - өсуші индивидтің мұқтаждарын қанағаттандыру мен таным немесе психикалық процестерін қалыптастыруға бағытталған іс-әрекеті.

Таным іс-әрекеттерінің процесінде жаңа мотивтер туады, оқушының түсінігі мен ұғымы, білімі мен тәжірибесі артады, ойлау операциясы да (талдау, синтездеу, салыстыру, абстракциялау, жинақтау, классификация) жетіле түседі. Оқу мен тәрбие процесінде оқушы ойлау операциясы арқылы объективтік шындықтың құбылыстары мен заттарын анықтай білуге, адам баласының бай тәжірибесін үйреніп, үйренуге талаптанады. Әрине, оқушы өз бетінше жаңалық ашпайды, ол мұғалімнің, тәрбиешінің көмегімен беріледі, зерттелген ғылыми мәліметтерді бағдарлама, оқулық және басқа да әдебиеттер арқылы қабылдап, меңгереді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі.

2 Жарықбаев Қ. Жантану негіздері // Алматы, 2002. -270 б.

3 Қозыбаев С. Педагогика // Алматы, 1999 - 274 б

4 Бағдарламалар. Қазақ тілі. (2-4 сынып) // Алматы, 2003 ж.

УДК 37(091)
МРНТИ: 373.1.02

Г.Х. ЕРІМБЕТОВА¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫНЫҢ «МОСКВА ҮШІН ШАЙҚАС» ШЫҒАРМАСЫ – ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ НЕГІЗІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Бауыржан Момышұлының «Москва үшін шайқас» шығармасындағы патриоттық идеялар туралы баяндалады. Тәуелсіздік алып, егемен ел болу жағдайында оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу көкейтесті мәселелердің біріне айналуға. Бүгінгі ұлт мектебінде патриоттық тәрбие берудің басты мақсаты – жеке тұлғаны халықтың ерлік мұраларына негіздеп жүргізілуінің маңызы зор.

Бауыржан Момышұлының «Москва үшін шайқас» шығармасына тән басты ерекшелік – кейіпкерлерінің ішкі әлеміне бойлай ену, сол әлемдегі сан қилы сезімдердің шарпысуын, солардың қайғы-қасіретін, қуаныштарын қаһармандарының сезім түйсігі арқылы дәл көрсете білу. Б.Момышұлының қаламынан туған шығармалардың теориялық мазмұндылығы мол екендігі ақиқат.

Түйін сөздер: Патриотизм, патриоттық тәрбие, жоғары сынып оқушыларына патриоттық тәрбие беру, Бауыржан Момышұлы, тұлға, Бауыржан Момышұлының шығармаларындағы патриоттық идеялар, ерлік, батырлық.

Г.Х.ЕРІМБЕТОВА¹

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави
(г. Туркестан, Казахстан)

ПАТРИОТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ В ПРОИЗВЕДЕНИИ БАУЫРЖАНА МОМЫШУЛЫ «БИТВА ЗА МОСКВУ»

Аннотация

В данной статье рассматриваются патриотические идеи в произведении Бауыржана Момышұлы «Битва за Москву». В условиях Суверенитета государства патриотическое воспитание школьников становится одной из актуальных проблем. Цель патриотического воспитания нынешней национальной школы - основана на воспитании личности через героические поступки народа.

Специфическая особенность произведения Бауыржана Момышұлы «Битва за Москву» - это проникновение во внутренний мир персонажа, точная передача через ощущения, переживания, чувства, горести, радости того времени. Произведения Б.Момышұлы отличаются своей теоретической содержательностью.

Ключевые слова: Патриотизм, патриотическое воспитание, патриотическое воспитание старших школьников, Бауыржан Момышұлы, личность, патриотические идеи в произведениях Б.Момышұлы, героизм, смелость.

G.YERIMBETOVA¹

¹International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkestan city, Kazakhstan)

«BATTLE FOR MOSCOW» BY BAURZHAN MOMYSHULY IS A PATRIOTIC EDUCATION BASE

Abstract

In this article the patriotic ideas of works of «Battle for Moscow» by Baurzhan Momyshuly are considered. One of the most important issues is to educate the children to be a patriotic in the independent country. Today the main purpose of patriotic education of the nation's school is the importance of individual courage of execution based on the heritage of the population.

The main peculiarities of «Battle for Moscow» by Baurzhan Momyshuly is to know exactly the entry along the main peculiarities of the inner world of the characters, many of feelings are changed in the world, suffering and joy through the hero's feelings. It is true that there are a lot of means of theoretical content of works of B. Momyshuly.

Key words: Patriotism, patriotic education, patriotic education of high school children, B. Momyshuly, personality, patriotic ideas in the works of Baurzhan Momyshuly, heroic, heroism.

Кіріспе. Патриоттық тәрбие мәселесі – адамзат тарихының өн бойында ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлы мақсат болғандықтан жастардың бойында Отанға сүйіспеншілік қасиетті дарыту көкейкесті мәселелердің бірі.

Қазақ әдебиетінде әскери әдебиет тақырыбы о баста кеңінен дамымағаны, жазылған шығармалардың талап деңгейінен төмендеу шығып жатқаны белгілі. Елуінші жылдардан бастап осы олқылықтардың орнын толтыруға үлес қосқан жазушының бірі, әрі бірегейі - Бауыржан Момышұлы.

Бауыржан Момышұлы - даңқты қолбасшы, КСРО-ның жоғарғы әскери академиясының профессоры, ұлтын сүйген патриот болуымен қатар, қазақ халқының ұлттық рухын қорғауда қаламды қару еткен қайраткер жазушы. Бауыржан Момышұлы шығармаларында ұлттық рухтың жоғары болуына айрықша назар аударды. Осыған орай, бірнеше еңбектерін жарыққа шығарды. Мәселен, «Қанмен жазылған кітап», «Ұшқан ұя», «Жонарқа», «Төлеген Тоқтаров», «Бір түннің оқиғасы», «Генерал Панфилов», «Москва үшін шайқас», «Олар менің есімде», «Ел басына күн туса» атты туындылары дүниеге келді.

Оның шығармалары соғыс тақырыбына арналып оның «қаны сорғалаған» шындығын көркемдік шындыққа айналдырып, соғыстың әлемдік кесепатын, оның бүкіл халық, жеке адам тағдырына қатысын көрсетіп, соғыс кезіндегі адам психологиясының терең иірімдеріне бойлай алуымен құнды.

Соғыс адам өміріндегі ең бір дүр сілкіндірерлік, жан түршігерлік оқиға екендігін айта отырып, соғыс туралы өнер туындыларының ғұмыры аз болатындығын, олардың көркемдік жағы соғыс қимылдарының шындығынан мүлдем алыс жататындығына тоқталады. «Соғыс туралы жазу үшін – автордың өзі бұл мәселеде сауатты, білімді адам болу керек», - деп түйіндейді [1,15].

Зерттеу әдістері мен нәтижелері.

Бауыржан Момышұлының «Москва үшін шайқас» повесінде қатардағы солдаттан бастап, даңқты командирлердің, айбынды, айбарлы бейнелері шындық деңгейінде суреттеледі.

Бауыржан Момышұлы өзінің шығармаларында әскери патриоттық ойларын былай сипаттаған:

1. Солдат өміріне жауапкершілікпен және жауынгер тағдырына құрметпен қарау керектігі: «Кез келген шығынның орнын толтыруға болғанымен, бірақ адам шығынының орны толмайды. Әскери топтың басты күші мен негізгі байлығы — солдаттар. Сондықтан да басты назар өнерді, солдат кәсібін үйретуге, жауынгерді ұрыста аман сақтап қалуға аударылуға тиіс. Солдатқа, адамға менсінбей қараушылық түбінде жақсылыққа әкеліп соқтырмайды. Барлық кезде де солдаттың мұң-мұқтажына үн қатып отыру қажет, жазушылар қанша дегенмен рухани қару-жарақтарды негізгі жеткізіп берушілер болғандықтан, олар барлық уақытта өз шығармаларына сергек қарауға және бұл мәселеде халықтың алдында бүкіл жауапкершілікті өз мойнына алуға тиіс. Солдат мерт болса онда барлық байлықтан айырылғанымыз, солдатты аман сақтап қалу - міне ең басты мәселе осында. Әскердегі бұл байлықты жоғалтып алмас үшін - солдатты рухани да дене тәрбиесі жағынан да үйрету, оны жақсы жауынгер етіп тәрбиелеу керек, езі мерт болмай, жауын жоятын солдат кәсібіне үйрету қажет. Жеңіске жету үшін бізге рухани жағынан мықты, жоғары саналы кеңес адамы керек».

2. Әскери тәрбиешінің міндеті мен жауынгерге деген қарым-қатынасы туралы былай дейді: «Әскери қызметшілердің міндеті — әскерге шақырылған азаматтарға әскери өнерді, техниканы, ұрыс жүргізу айла-тәсілдерін, солдат кәсібін үйрету, сонымен қатар жалпы тәрбие беру жұмысын

да жүргізу. Бойында адамға тілерлік барлық абзал қасиеттері бар парасатты азаматты тәрбиелеу оңай іс емес. Бұл іс жақсы тәрбиешілерді ғана емес, сонымен қатар ондаған жылдар бойы тер төге еңбек етуді де талап етеді. Тәрбиелеу жұмысы көп сатылы, алуан қырлы әрі көп еңбек сіңіруді қажет етеді.

Әскери қызметшілердің ісі - әскерге шақырылған азаматтарды әскери өнерді, техниканы және ұрыс жүргізу айла-тәсілдерін, солдат кәсібін үйрету, сонымен бірге жалпы тәрбие беру жұмысын да жүргізу. Көбінесе аналар баласын жөргегінде жатқанда бүлдіріп алады. Бізге осындай жөргегінде жатып жөнді тәрбие алмаған адам кез келеді, ата-анасы 22 жыл бойы бұзып келген осындай адамды, мен екі жылдың ішінде қайтіп түзей алмақпын? Оның үстіне қырсыққандай командирлердің бәрі бірдей тәрбиеші бола алмайды.

3. Жауынгер тәрбиесіндегі басты кезеңдер: «Әскери тәрбие проблемасы - бұл жөргекте жатқан кезден бастап, найзаласқан қоян-қолтық айкаса дейінгі аралықта жүргізіле беретін тәрбие проблемасы болып табылады. Ата-ана тәрбиесі — мектеп жасына дейінгі тәрбиенің ең басты сатысына, кезеңіне саяды. Мектеп тәрбиесі, қоғамдық-жастар тәрбиесі — адамның қалыптасуындағы ең басты кезең. Адам қоғамдық тәрбиеге ақтық демі біткенше мұқтаж болады, қажет етеді. Ересек адамға тәрбие беруді жалғастырудың қажеті жоқ деушілік мүлдем қате».

4. Жауынгер тұлғасын былай сипаттайды: «Солдат — ересек адам, бірақ оның қоғамдық жағдайы солдатты төменгі рангіде болуға міндеттейді, ал армияда бұл ранг жасөспірімдерден кем емес қамқорлық қарым-қатынасты жасауды, қорғаншы болуды қажет етеді. Солдат жанының құнарсыз жерден нәр алуына жол беруге мүлдем болмайды. Майдандағы қазақ жауынгерлері өзінің туған тілінің, туған әдебиетінің, төл музыкасының сарқылмас қазынасынан тіпті болмашы, мардымсыз нәрсе болса да ала алмай отыруын мен қылмыс деп есептеймін.

5. Отбасы, мектеп және әскери тәрбиенің байланыстылығы жөнінде: «Бойында барлық абзал қасиеттері бар адамды тәрбиелеу ісі — бұл әскерге алынғанға дейінгі кезеңде жүргізілетін тәрбие жұмысы болуға тиіс. Қазақ халқы: «Ұяда не көрсе, ұшқанда соны ілер», - дейді. Егер бала жөргекте жатқан кезінен-ақ анасын тыңдамай, бес жасынан әкесімен тайталасып, тілін алмай, бұзақы болып өссе, онда өсе келе одан сөзсіз жаман адам, жаман солдат шығады. Мұндай жөргегінде ұрған адамды қайта тәрбиелеу, оның бойына жауынгерлік игі қасиеттерді дарыту командирдің ғана қиын да ауыр міндеті болмаса керек. Ұқыпсыз, жауапсыз ата-аналардың тәрбиелеп өсірген мұндай жүгенсіз балаларынан командирдің де жақсылық күтуі екі талай».

6. Жауынгер үшін отбасы тәрбиесінің дұрыс қалыптасуы жөнінде: «Балаға адамның, азаматтың бойындағы барлық жақсы, асыл қасиеттер ананың ақ сүтімен бірге берілуі қажет, сонда ғана одан жауынгер шықпақ. Сонда ғана әскер өз қатарына өнегелі азаматты, жақсы жауынгерді қабылдай алмақ, ал қазір біздер кейде азап шегіп, қайта тәрбиелеу жұмысына көп уақытымызды, күш-қуатымызды сарп етіп, жүйкемізді тоздырып келеміз. Әскерге дейін жақсы азаматты тәрбиелеп өсіруіміз қажет».

«Москва үшін шайқас» романы төрт бөлімнен құралып, әр бөлім тарауларға жіктелген. Бірін-бірі қайталамайтын қысқа-қысқа жазылған әр тарауда өз алдына бір оқиға қамтылғандықтан, оқырманын жалықтырмай, өзіне тартып, қызықтырып отырады. Жоғарыда аталған роман жайында жазушы Х.Бекхожин былай дейді: «Міне, біз Бауыржанның «Москва үшін шайқас» деген көлемді хикаясын оқып отырмыз. Жауынгер оқушыны алапат соғыстың алғашқы ауыр шағына еріксіз тартады. Тұла бойың тітіркенерлік соғыс әлеметі көз алдына жанды елес қағады. Неміс фашистерінің қанды қалың табырлары астанамыз Москваға құтырған аңдай анталаған кездердегі біздің әскери күштеріміздің жауынгерлік әлпетін, майдан әрекетін, қатерлі қорғаныстағы ерлер айбатын сол сұрапылды өзі басынан кешкен батыл жазушы аса нанымды, әскерді суреттеген».

Ұлы Отан соғысы жылдарында Бауыржан Момышұлы талай қазақ жазушыларына ренжіп, соғыс тақырыбына жазылған шығармаларына сын көзбен қарап, мазмұнының жүдеулілігіне көңілі толмаған кездері болған. Бұл жөнінде Бауыржан Момышұлы «Әдебиеттің басты мақсаты – ағарту, игілікті құлшыныстар мен сезімді ояту, жандандыру, адамның ар-ожданына, абыройына, ерік-жігеріне, парасатына ықпал ету, адам бойындағы басты сезім – парыз сезімін ұштап, тәрбиелеу», - деп айта келіп, шығармалардағы жазылған солдат бейнесінің де нәзіктігі мен оның ішкі мәдениеттілігі, адамгершілігі туралы да ойын қорытқан. «Олардың түсінігінше, солдат дегеніміз – жансыз, қатып-семіп қалған, тасжүрек, мейірімсіз «жан». Сондықтан да кейбір авторлардың шығармаларында жасалған солдат бейнесі шындыққа мүлдем сай келмейді» [1, 21] - деді.

Соғыс тақырыбына барған әрбір автор шама-шарқынша өз қаһармандарының жан дүниесіне үңіле білуге тырысты. Ал, Бауыржан Момышұлының шығармашылығына тән басты ерекшелік – кейіпкерлерінің ішкі әлеміне бойлай ену, сол әлемдегі сан қилы сезімдердің шарпысуын, солардың қайғы-қасіретін, қуаныштарын қаһармандарының сезім түйсігі арқылы дәл көрсете білу.

Талқылау.

«Москва үшін шайқас» романы төрт бөлімнен құралып, әр бөлім тарауларға жіктелген. Бірін-бірі қайталамайтын қысқа-қысқа жазылған әр тарауда өз алдына бір оқиға қамтылғандықтан, оқырманын жалықтырмай, өзіне тартып, қызықтырып отырады. Жоғарыда аталған роман жайында жазушы Х.Бекхожин былай дейді: «Міне, біз Бауыржанның «Москва үшін шайқас» деген көлемді хикаясын оқып отырмыз. Жауынгер оқушыны алапат соғыстың алғашқы ауыр шағына еріксіз тартады. Тұла бойың тітіркенерлік соғыс әлеметі көз алдына жанды елес қағады. Неміс фашистерінің қанды қалың табырлары астанамыз Москваға құтырған аңдай анталаған кездердегі біздің әскери күштеріміздің жауынгерлік әлпетін, майдан әрекетін, қатерлі қорғаныстағы ерлер айбатын сол сұрапылды өзі басынан кешкен батыл жазушы аса нанымды, әскерді суреттеген» [2, 3].

Бір ескеретін жайт, көркем шығармада суреттелетін оқиғаларға қатысы бар адамдардың есімдері өзгертілмей жанды кейіпкер ретінде алынған. Бұл образдар, олар қатысатын оқиғалардың шынайылығы мен сенімділігін арттырып және жазушының өз шығармасына қажетті тіректі өмір шындығынан алғандығының нақтылығын ұлғайта түседі. Романның бірінші бөлімі жау қоршауынан сытылып шыққан Бауыржан Момышұлы батальонының негізгі күшке қосылуға бара жатқанынан басталады. Сол сәттегі батальонның жазушы суреттеуіндегі көңіл-күйін ғалым Ж.Дәдебаев былай баяндайды: «Жау қоршауын бұзып шығып, өз тобына келіп қосылған батальонның еңсесі биік, шаршап-шалдыққанына қарамастан, сергек, салтанатты шерумен келеді. Жауынгерлер мен командирлер бір-бірін жете біліп, бір-біріне беріксеніп қарайды» [3, 106 б.].

Академик М.Қаратаев пікірі: «Москва үшін шайқас» – нағыз оптимистік және патриоттық кітап. Бұл көп ұлтты кеңес жауынгерлерінің Ұлы Отан соғысындағы ең бір қиын кезеңде, катігез жау сүйікті астанамызға төніп тұрған қатерлі кезде көрсеткен айрықша ерлігін, мойымас рухы мен қажымас қайратын, сол тұстағы олардың толғанған ойы мен сезімін көзге елестеткен көрнекті кітап.

Өрелі патетика, гуманизм, өмірден алынып, жүректе қорытылған шынайы шыншылдық, публицистикалық өткірлік, әңгімесінің нақтылығы, дәлдігі – кітаптың негізгі сипаты» [4, 345 б.].

Б.Момышұлының қаламынан туған шығармалардың теориялық мазмұндылығы мол екендігі ақиқат. Қалай дегенде де Бауыржан Момышұлының ел ұғымында толымды, жинақы тұтас бейнесі қалыптасқан. Бұл – соғыс қаһарманы ғана емес, онымен бірге жарқын да жалқы, қайта тумас азаматтың бейнесі. Қайыра айтсақ, қайталанбас тұлға [5, 225 б.]. Бауыржан Момышұлының қолбасшылық қабілетінің дамуына, соғыс ғылымын меңгеріп, әскери академияда дәріс беру басқышына көтерілуіне алдымен халқының тәлімі, оқыған әскери оқуы, одан кейін генерал И.В.Панфиловтың жеке басының үлгісі және әскери білігінің зор ықпалы болған. Әскери ұстаздарын (саралап отырған) пір тұтқан жазушы әскери тақырыптағы эпистолярлық жанрдағы шығармаларында және «Москва үшін шайқас», «Генерал Панфилов» атты шығармаларында И.В.Панфилов бейнесі жетекші орында суреттеледі. Майдангер-жазушы генерал бейнесін сомдауда тұлғаның танымдық қырын ашады. И.В.Панфиловтың бейнесін нағыз патриот деңгейінде көрсете білген. Оның азаматтық өрісі ақылгөйлігімен, парасаттылығымен, есеп жүргізу көрегенділігімен, табандылығымен, қайсарлығымен, мақсаттылығымен, сабырлығымен айқындалады.

Қорытынды.

«Сегіз қырлы бір сырлы», жан-жақты жетілген рухы биік, салауатты азамат тәрбиелеу - заман талабы. Баланың кісілік келбетінің қалыптасуы отбасы тәлім-тәрбиесімен және мектеп пен қоғамдық ұйымдардың тәрбие жұмысын дұрыс бағытта білуімен тығыз байланысты. Өйткені тамырын тереңге салмаған шыбықтың өсіп-өнбейтіні сияқты, өз халқының рухани негізінен нәр алмаған, алдыңғы ұрпақ өнегесінен үлгі алмаған бала әр жақты дамыған азамат болып өсе алмайды, ұрпақ пен ұрпақ арасындағы сабақтастық, тарихи тұлғалардың тұлғалық қасиеттері мен тәрбиелік мәні зор мұраларының жаңадан кісілік келбеті айқындалып, өмірлік бағыт-бағдары нақтыланып келе жатқан жоғары сынып оқушыларының эстетикалық талғамын, адамгершілігі мен отансүйгіштік санасын жетілдіруде мәні мен маңызы өте зор.

Тәуелсіздік алып, егемен ел болу жағдайында оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу көкейтесті мәселелердің біріне айналуға.

Осы тұста «Отан үшін отқа түс, күймейсің», «Жұрт дегенде жұмылып, ел дегенде езіліп қызмет

ет» деп, отансүйгіштік үлгіні жаңалай жаңғыртқан батыр Бауыржан Момышұлының шығармаларын пайдаланудың тиімділігі зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Момышұлы Б. Екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2004. -335 б.
2. Бекхожин Х. Ауыр шақтың айбынды лирикасы. //Қазақ әдебиеті. -1961. - 3 б. - қаңтар-1.
3. Дәдебаев Ж. Жазушы еңбегі. – Алматы: Қазақ университеті, 2001. -3 б.
4. Қаратаев М. Шеберлік шынына. – Алматы: Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1963. - 339-340 б.
5. Бауыржан батыр. Құрастырған Мырзахметов М. – Алматы: Жалын, 1991. -19 б.

УДК 37.013

МРНТИ 37.017.4

Г.А.КАЙБУЛЬДАЕВА¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

ТҰЛҒА ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация

Мақалада тұлға тәрбиелеу мен қалыптастырудағы өзекті мәселелер туралы айтылады. Қазіргі педагогика тәрбие үдерісі ұғымын тура ықпал жасау тұрғысынан емес, педагог пен тәрбиеленушінің әлеуметтік ықпалдасуы, олардың қарым-қатынасы тұрғысынан түсіндіреді. Мұғалім алдына қойған мақсат оқушы іс-әрекетінің жемісі ретінде көрініс береді. Бұл мақсаттар бала іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыру арқылы жүзеге асады. Кез-келген үдеріс соңғы нәтижеге жетуге бағытталған бірізді ұйымдастырылған әрекеттер жиынтығын білдіреді. Тәрбие үдерісінің басты нәтижесі – үйлесімді дамыған, қоғамдық белсенді тұлғаны қалыптастыру.

Түйін сөздер: тұлға тәрбиелеу, тұлғалық қасиеттер, баланың дара ерекшеліктері.

Г.Кайбулдаева¹

¹ к.п.н., доцент МКТУ имени К.А.Ясауи
(г. Туркестан, Казахстан)

Проблемы воспитания личности

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы воспитания и формирования личностных качеств учащихся. Современная педагогика исходит из того, что понятие процесса воспитания отражает не прямое воздействие, а социальное взаимодействие педагога и воспитуемого, их развивающихся отношений. Цели, которые ставит перед собой педагог, выступают как некоторый продукт деятельности ученика. Процесс достижения этих целей также реализуется через организацию деятельности ученика. Всякий процесс представляет собой совокупность закономерных и последовательных действий, направленных на достижение определенного результата. Главный результат воспитательного процесса – формирование гармонично развитой, общественно активной личности.

Ключевые слова: воспитание личности, личностные качества, индивидуальные особенности детей.

G. Kaibuldaeva¹

¹*Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor of the K. Yasavi*
(Turkestan city, Kazakhstan)

Personality education problems

Abstract

In the article there are considered problems of education and formation of learners' personal qualities. Modern pedagogy comes from the fact that the concept of education process just does not reflect with direct impact, and social interaction between teachers and educability, their developing relationship. The objectives, set by a pedagogue, serve as some products of activities for a learner. The process of achieving the goals is also realized through the organization of

learner' activities. Every process is a combination of regular and consistent action to achieve a certain result. The main result of the educational process - the formation of a harmoniously developed, socially active person.

Keywords: individual's education, personality, individual characteristics of children.

Білім берудің ең негізгі өзекті мәселесі – адамды жан-жақты етіп тұлғаландыру. Сондықтан, бүгінгі білім берудің мақсаты мен мазмұны қазіргі заман талабына сай адам туралы концепция тұрғысынан анықталуы керек.

Ағылшын философы Френсис Бэкон «Біз қанша білсек, сонша нәрсе қолымыздан келеді. Сондықтан да білім – күш», - десе, шығыстың ұлы ғұламасы Әл-Фараби «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі», - деген. Демек, «оқыту сапасы туралы», «білім сапасы туралы», «білім беру сапасы туралы» ұрандар тәрбие мәселесі қаралмаған жағдайда өз мәнін жояды.

Біз білім берумен айналысып, адамның жан дүниесіне үңілуді, оның адамгершілігі, тәрбиелілігі туралы ұмытып кеттік. Академик К.М.Арынғазиннің «Бүгінгі күні жас ұрпақты біліммен және білім беру жүйесін оқытумен қамтамасыз ету жеткіліксіз. Оқыту тәрбиелейді, тәрбиелеуге, тәрбиелі болу үшін жағдай жасайды. Адам бұл мүмкіншілікті пайдалана алуы да, алмауы да мүмкін». «Оқушылардың білімге деген ерекше көзқарасын, тұлғаны әлемді, басқа да құндылықтарды сезінуге, ұғынуға тәрбиелеу және қабілеттеріне қарай шығармашылық әрекеттерін ұйымдастыру қажет» - деген пікір құнды.

Интеллектуалдық және идеологиялық көзсіздік қоғамды, адамды апат жолына, моральдық, адамгершілік, рухани дағдарысқа ұшыратып отыр. Тәрбиедегі кезек күттірмес мәселе – рухани құндылықтар қалыптастыру, адамның тұлғалық қасиеттерін гуманистік бағытта дамытуды көздеу. Гуманизм – адам өмірінің негізін құрайды, ойластырады, болжайды және адамзат құндылығын қалыптастырады.

Леккидің «Адам жолында екі түрлі, бір-біріне қарама-қарсы ағыстар бар. Бір ағыс – каталдыққа жетелесе, екіншісі – мейірімге талпынады» - деген пікірінде үлкен мән бар. Рухани бай адамның бойында ғана гуманистік қасиеттер болады. Рух – адам бойындағы күш, қуат. Ол қуат - барлық жақсы қасиеттермен бірге жасайтын игі істердің қайнар көзі. Тұлғаның рухани байлығындағы бастау - өз халқының рухани қазынасы. Жас ұрпақтың тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға бүкіл халық өмірі ықпал етеді. Өмірдің толыққандылығы, ұрпақтардың адамға деген жақындығы мен жақсылығында, еңбексүйгіштігі мен қайырымдылығында.

Тәрбие саласындағы белгілі ғалым «Еркіндік педагогикасы» тұжырымдамасының және педагогикалық қолдау туралы идеяның авторы О. С.Газман білім берудегі тәрбие мәселесінің тоқыраудан шығуы үшін тұлғаға бағдарланған гуманистік педагогика идеясын ұстанды. Ол білім берудегі басты мақсат әлеуметтендіру емес, даралау дейді. Оның пікірінше, оқушы өзін басқалардың арасынан шығарып бөлек қарамайынша, өз өмірінің мағынасын өзін - өзі жете түсінбейінше, толыққанды білім алуы мүмкін емес. Өсіп келе жатқан ұрпаққа бұл мәселеде көмектесу, оған қолайлы жағдай туғызып, педагогикалық қолдау көрсету, педагогтың басты міндеті болуы тиіс. Балаға педагогикалық қолдау көрсету дегеннің мәніне үңілейік. Балаға педагогикалық қолдау көрсету, біріншіден, мұғалімнің кәсіби құзырлығын көтеру құралы, екіншіден, баланың рухани адамгершілігін, өзін - өзі дамытуын, оның денсаулығы мен оқуы және жеке бас ерекшелігімен байланысты мәселелерді шешуді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар бұл мәселенің өзектілігінің артуы да кездейсоқтық емес, ол кейбір қайшылықтардан туындап отырған заман қажеттілігі.

Жеке тұлғаны барлық жағынан қалыптастыруда тәрбие салаларының міндеттерін жүзеге асыру, олардың бірлігі мен өзара байланысын қамтамасыз етудің маңызы зор. Себебі жеке тұлғаның қасиеттері жеке дара қалыптаспайды. Керісінше, олар әрдайым бір мезгілде, тұтастық принципіне сай құрылады. Сондықтан да тәрбие процесін жоспарлау, оның мазмұны мен әдістерін, сондай-ақ нәтижесін жүйелі есепке алу, бағалаудың бірлігін қамтамасыз ету, яғни тәрбие қызметінің барлық буындарының бірлігін, өзара байланысын қамтамасыз ету әсіресе мектептің осы бағыттағы жұмыстарының негізгі бір буыны болып есептелінеді.

Тәрбие берудің кешенділігін қамтамасыз ету барлық тәрбие беру мекемелерінің, соның ішінде мектептің де идеологиялық жұмысын осы міндетке сай ұйымдастыра жүргізудің де қызметі ерекше. Оқушылардың тәрбие процесін ұйымдастырудағы мұндай көзқарас қоғамның әрбір жеке тұлғаны жан-жақты үйлесімді дамыту мақсатына толық сай келеді.

Тәрбие жұмысының табысты болуы, көбінесе әрбір жеке тұлғаның жас шамасына сәйкес өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып жүргізуге байланысты. Әрбір жеке бала, ол өзінше бір өмір.

Оның түсінігі, сенімі, көзқарасы, ақыл ойының деңгейі бірдей емес, соған орай мінез-құлық ерекшеліктері мен адамгершілік қасиеттерінің сапасы да әртүрлі. Сондықтан да тәрбие процесінде балалардың дара ерекшеліктерін ескерудің маңызы зор. Тәрбиенің мазмұны мен амал-тәсілдері де осы принципке тәуелді.

Тұлға тәрбиелеуде тәрбие жұмысын нәтижелі жүргізудің тағы бір шарты, тәрбие мазмұны мен тәрбиелік әрекеттерді баланың жас шамасына сай біртіндеп жүйелі жүргізуді талап етеді. Тәрбие процесінде тәрбиешілер тарапынан болатын ықпалдағы жүйесіздік, тәрбие мақсатына жетуге кепілдік бермейді, керісінше онда әртүрлі кездейсоқтыққа тап болуға итермелейді.

Баланың түсінігіне, сана сезіміне орай тәрбие жұмыстарын жүйелі түрде жүргізу, тәрбие салаларының тұтастығын қамтамасыз етуді қажет етеді. Өйткені тәрбие міндеттерін шешуде атқарылатын шаралардың бір-бірімен сабақтастығы болуы тиіс. Өткендегі тәрбиелік шаралардың мазмұны бүгінгі мен болашақта жоспарланған жұмыстармен үнемі сабақтас болуы, осы принциптің бірден-бір міндеті.

Кеңес педагогикасы оқушылар ұжымын ұйымдастыруды және тәрбиелеуді тұлғаны жан-жақты дамыту теориясы мен практикасының негізгі жетекші мәселелері ретінде қарастырады.

Дегенмен мектептегі оқу- тәрбие жұмыстары ұжымдық әрекетке негізделген. Ол ортақ мақсатқа бағытталған. Сондықтан мектеп жағдайында бала тәрбиесіне қатысты ұйымдастыру жұмыстары әрқашанда ұжымдық әрекетке негізделе бермек.

Жеке оқушымен жұмыстағы мақсат – оның тұлғалық дамуына педагогикалық тұрғыдан жағдай жасауды, оның жеке басының жан – жақты қалыптасуын және күш-жігерінің артуын қамтамасыз ету. Соған орай, оқушымен жеке жұмыстың мәні – оның тұлғасын әлеуметтендіру, оның өзінің жетілуі мен өзін - өзі тәрбиелеуге деген қажетсінуін тәрбиелеу. Оның нәтижесіне қол жеткізу, соған орай ұйымдастырылған тәрбие жұмысының әр түрлі формалары немесе әдістерін таңдауға ғана байланысты болмайды, керісінше оған оның өзін қатыстырумен жемісті болмақ. Мұғалім тарапынан ескерілетін жағдайлар:

1. Бала жанын жақсы түсіну. Яғни оның сезімін, көңіл – күйін, ықыласын, тілегін, қажеттілігін. Себебі, бала үшін барлық мәселе маңызды. Ол жас ерекшелігіне қарай қызба, тәжірибесі аз, ерік – жігері баяу және ақылға қарағанда сезімге берілуі, әсерленуі басым болып келеді. Мұндай жағдай, оның келешек өміріне күшті әсер етеді.

2. Баланың таңдау еркіндігін қолдау. Мұғалім белгілі бір әрекеттің нәтижесіне қол жеткізуде «тек өзімнің айтқаным ғана болады» деген көзқараста емес, керісінше баланың көзқарасымен санасып, оның таңдау еркін қолдап отыруы тиіс. Оған қандай да болмасын қысым көрсетуге, күштеуге болмайды. Мұғалімнің көзқарасына сай келмейтін шешім болса да, баланың пікірін сыйлау қажет.

3. Оқушының тұлғасын қалыптастыру және дамытуда оны әлеуметтік тұрғыдан қорғау. Адам баласы ақиқат өмірдің заңдылықтары негізінде қалыптасып дамиды. Ендеше, мұғалімнің бұл бағыттағы атқаратын қызметі – баланың дамуына және жеке тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік беретін жағдайды туғызу. Ол үшін, оның өмірден өз орнын табуға, дербестік қасиетін қалыптастыруға, қиын жағдайдан шығудың жолын таба білуге көмектесуі қажет. Олай дейтініміз, мектеп өмірінде әрбір оқушының тұрақты немесе қиын- қыстау кезеңі болады. Мұндай жағдайда оқушының жеке басын жетік білетін мұғалім ғана, оның дұрыс жолға түсуіне және өзін - өзі түсінуіне, өмірден өз жолын таңдай білуіне көмектесе алады. Ол үшін мұғалім баланың өзінің өмір сүру ортасын қалыптастыруы және оның тұлғалық сапасының қалыптасу процесіне жағымды ықпал ететін ортасын ынталандырып отыруы тиіс. Оған ата – аналар мен басқа да тәрбие мекемелерін қатыстыру шарт.

4. Мақсатты әлеуметтік қолдау көрсету. Бұл бағытта баланың өте күрделі, қиын- қыстау жағдайында тұрақты қолдау көрсетуді қажет етеді: көп балалы және табысы аз отбасына, мүгедек, жетім балаға, босқын немесе оралман отбасына т.с.с.

Өзара қарым – қатынас жасау мүмкіндігі мұғалім мен оқушының белгілі бір әрекет барысында бір – біріне ықпалы және ол тек танымдық кеңістікте ғана емес, сонымен бірге тұлғалық өрісте де қайта жаңғыруға нақтылы ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізі:

1. Шилова М.И. Учителю о воспитанности школьников. М., Педагогика, 1990.
2. Иванов И.П. Тәрбиелік шығармашылық істердің энциклопедиясы (аударма) Алматы, 1991.
3. Құдайбергенов Б. Құзырлылық табиғаты – тұлғаның өздік дамуында. Алматы.2006.

Г.Т.ТОККУЛОВА¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

Г.Д. БАБАНОВА²

²Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫНА БАУЛУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Мақала бастауыш сынып оқушыларын ғылыми-зерттеу жұмыстарына баулудың педагогикалық шарттары туралы жазылған. Бастауыш сынып оқушыларын ғылыми-зерттеу жұмысына баулу әлі де қалыптасу кезеңінде екенін айта келе, оның қазіргі кезде ұйымдастырылу ерекшеліктері айтылды. Сонымен қатар оқушыларға ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысу үшін қажетті зерттеушілік дағдылары бөліп көрсетілді. Бұл зерттеу дағдыларының дамуы үшін әрине белгілі бір шарттар қалыптасуы керек. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру, оқушылардың мотивациясы, педагог тұлғасы- оқушылармен ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың педагогикалық шарттары ретінде көрсетілді. Зерттеу жұмыстары оқушының шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі жүзеге асыруға, ақыл-парасаты мен сыни ойлауының дамуына, зерттеушілік шеберліктің, білімді өз бетінше алу және қолдана білу икемділігінің қалыптасуына ықпал етеді. Ғалымдардың ғылыми еңбектерін талдай келе, біз бастауыш сыныпта ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуге болады деп сеніммен айта аламыз, бірақ бұл жұмыс оқушының мүмкіншілігін ескерген түрде орындалуы керек.

Түйін сөздер: педагогикалық шарттар, зерттеушілік дағдылар, зерттеу, жас ерекшелік, мотивация

Г.Т.ТОККУЛОВА¹

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясауи
(г. Туркестан, Казахстан)

Г.Д. БАБАНОВА²

²Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясауи
(г. Туркестан, Казахстан)

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПРИВЛЕЧЕНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКУЮ РАБОТУ

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические условия организации научно-исследовательских работ младших школьников. Привлечение младших школьников в научно-исследовательскую работу все еще находится в стадии формирования. Чтобы ученики могли выполнять научно-исследовательскую работу им необходимо овладеть исследовательскими навыками и для развития навыков, конечно, должны быть выполнены определенные условия. На основе анализа психолого-педагогической литературы нами были дополнены наработки исследователей и представлены собственные взгляды на условия формирования исследовательских умений младших школьников: учет возрастных и индивидуальных особенностей учащихся, мотивированность исследовательской деятельности, позиция педагога. В современном обществе востребованы такие качества личности как умение творчески мыслить, находить способы решения проблем. Эта задача решается посредством организации творческой деятельности, которой является учебно-исследовательская работа учащихся. Таким образом, анализируя научные труды мы с уверенностью можем сказать организация и привлечения младших школьников в научно-исследовательскую работу возможно при соблюдении педагогических условий организации.

Ключевые слова: педагогические условия, исследовательские навыки, исследования, возраст,

G.T.TOKKULOVA¹

¹ International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkestan city, Kazakhstan)

G.B.BABANOVA²

² International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkestan city, Kazakhstan)

PEDAGOGICAL CONDITIONS ATTRACTION OF YOUNG SCHOOLBOYS IN SCIENTIFIC RESEARCH

Abstract

The article deals with the pedagogical conditions of the organization of scientific research work of junior schoolchildren. The involvement of junior schoolchildren in research work is still in the stage of formation. In order for students to perform scientific and research work, they need to master the research skills and to develop skills, of course, certain conditions must be met. Based on the analysis of psycho-pedagogical literature, we supplemented the research findings of our researchers and presented our own views on the conditions for the formation of research skills of younger schoolchildren: taking into account the age and individual characteristics of students, the motivation of research activities, the position of the teacher. In modern society, such personality qualities as ability to think creatively, find ways to solve problems are in demand. This task is solved through the organization of creative activity, which is the teaching and research work of students. Thus, analyzing scientific works, we can confidently say that organizing and attracting younger schoolchildren into research work is possible if the pedagogical conditions of the organization are observed.

Key words: pedagogical conditions, research skills, research, age, motivation.

Кіріспе. Қазір қоғамға өзінің жеке басын және іс-әрекетін ұдайы жетілдіріп отыруға ұмтылатын бастамашыл және талапты мамандар қажет. Солар ғана жоғары түйсігімен, әлеуметтік-кәсіптік ұтқырлығын, білімін жаңартып отыруға ұмтылысымен, біліктілік пен дағдыларын ұштап отыруымен, жаңа қызмет салаларын меңгеруімен ерекшеленіп, өз қызметің жақсы атқара алады.

Әлемнің дамыған елдерінің бәрінде білі беру жүйесін реформалау барысында педагогикалық технологияларды дамытудағы бетбұрыс қажетті ақпаратты өз бетінше алып үйренуге, проблемаларды мүшелеп, олардың оңтайлы шешімін табу жолдарын іздестіруге, алған білімді сыни тұрғыдан талдай білуге және оларды барлық жаңа міндеттерді шешу үшін қолдануға бағытталған.

Дайын білімдерді меңгеру мен жинақтау-мақсат емес, адамның интеллектуалды дамуының көмекші құралдарының бірі ғана. Педагогикалық жүйелер қазіргі жағдайда оқытуды адамзат жасаған дайын білімдердің жиынтығын меңгеруге, соңғы жүзжылдықтың бастауындағы сияқты өркениет тәжірибесі көне ыдыстан жаңасына ауыстырып құюға құра алмайды. Қазіргі қоғамдағы білім берудің мақсаты –адамның интеллектуалдық және шығармашылық тұрғыдан дамуы, бұл-адам, әйтеуір белгілі бір саяси, идеологиялық немесе кез-келген басқа бір машинаның ессіз тетігі болмасын деген сөз.

Көбісі адам өмірлік тәжірибе алғаннан кейін, білім мен біліктіліктің белгілі бір қоры жинақталғаннан кейін зерттеуші бола алады деп есептейді. Негізінде зерттеу үшін артық білім қоры қажет емес, зерттейтін адам өзі «білуі», «анықтауы», «түсінуі», «тұжырым жасауы» тиіс. Зерттеу қызметі тума қажеттілік болып саналады, оны іште тұншықтырмай, тек алға қарай дамыту қажет, бұл жағдайда қоршаған ортаның, ата-ана мен білім беру мекемелерінің алар орны ерекше.

Зерттеу әдісі. Оқушылардың ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастыру үшін ерекше педагогикалық шарттар қажет екендігі педагогикалық-психологиялық әдебиеттерде (Р.С.Альтшуллер, П.Я.Гальперин, В.В.Давыдов, Л.А.Казанцева, А.В.Леонтович, И.Я. Лернер, А.М.Матюшкин) айтылған.

Бастауыш сыныпта ғылыми-зерттеу қызметі әлі де қалыптасу кезеңінде болып, оның төмендегідей ерекшеліктерін көрсетуге болады:

- Ғылыми-зерттеу жұмысына баулу бастауыш сынып оқушыларына тән танымдық қызығушылыққа негізделеді;

- бастауыш сынып оқушыларының ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру барысында тек қана оқушылардың зерттеу жұмыстарына ғана емес оқушылардың тиісті зерттеу дағдыларын меңгеруіне де көңіл бөлінеді;

- Ғылыми-зерттеу жұмыстары барысында қалыптасатын зерттеу дағдылары жалпы оқу дағдыларның құрамдас бөлігі болып, оқушылардың оқу белсенділіктерінің артуына өз септігін тигізеді;

- Ғылыми-зерттеу жұмыстарының тағы да бір ерекшелігі оның қатысушыларының саны көп болуы. Яғни, зерттеуге оқушы мен ғылыми жетекшіден басқа ата-аналарда қатысады. Себебі, олардың көмегінсіз жұмыс қиындай түседі.

Зерттеу нәтижесі. Сонымен бұл жоғарыда айтылған зерттеу дағдыларын қарастырып көрейік:

Оқушылардың зерттеушілік дағдыларын талдай келе (В. И. Андреев, С.П. Арсенова, Г.А. Дзида, А.Г. Иодко, В.В. Успенский т.б.), оқушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстары жайлы анықтамаларға сүйеніп, бастауыш сынып оқушыларының төмендегідей зерттеушілік дағдыларын бөліп көрсетуге болады:

- өз жұмысын ұйымдастыра алу дағдысы (ұйымдастырушылық)
- зерттеу жұмыстарын жүзеге асыруға қажетті білім мен дағдылары (ізденушілік)
- ақпаратпен, текстпен жұмыс істей алу дағдысы (ақпараттық)
- өз жұмысын безендіру және ұсыну дағдысы
- өз жұмысын талдай алу, бағалау дағдысы (бағалаушылық)

Дегенмен оқушы бұл дағдыларды дем дегенде меңгере алмайды. Балаға әр уақытта да үлкендердің көмегі керек ол ата-ана, мұғалім немесе басқа балалар болуы мүмкін.

Біз бастауыш сынып оқушыларының зерттеу дағдыларының екі түрін белгіледік. Біріншісі – әрекет процесінде баланың өзі белсенділік танытады. Ол толыққанды, тең құқылы, өз әрекеін өз еркімен құратын (оның мақсаттарын қояды, оған қол жеткізудің жолдары мен тәсілдерін іздейді т.б.) субъект ретінде танылады, яғни бұл бағыт оқушының өз қызығушылытары, қалауы мен еркін жүзеге асыратын ерікті тұлғасын қарастырады.

Зерттеу дағдысының екінші түрін ересектер ұйымдастырады. Ол жағдайдың басты элементтерін белгілеп көрсетіп, оқушыны белгілі бір әрекеттер алгоритміне үйретеді. Оқушы ересектер алдын ала жоспарлаған нәтижеге қол жеткізеді. Әрекеттің өзі қиналмай іздеу және драмасыз, алдын ала белгіленген параметрлерге сәйкес қалыптасады.

Зерттеу дағдысының екі түрі де оқушының интеллектуалды дамуында маңызды функцияларды атқарады. Алайда екінші жағдайда оқушының жаңа шешімдерді іздеу қабілеті өз бетімен дамымайды, ал онсыз оқушының шығармашылық дамуы мүмкін емес.

Мәселе мынада, оқушы меңгеру процесінде әлемді тану қабілеті арқылы жаңа білім, жаңа дағдыларды игереді. Оны өзінің жеке тәжірибесінің өз бойынан өткізеді. Оқыту мен шығармашылық қабілеттерін тиімді дамытудың табысты болуы оқушыларға өз мүмкіндіктерін жоғары көрсете білуі үшін қаншалықты қолайлы шарттар жасалуына байланысты. Зерттеушілік дағды кезінде кіші мектеп оқушыларының зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруда жағымды шарттарды құру маңыздылығы зор.

Бұл зерттеу дағдыларының дамуы үшін әрине белгілі бір шарттар қалыптасуы керек. Ғалымдардың ғылыми еңбектерін талдай келе біз бастауыш сыныпта ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуге болады деп сеніммен айта аламыз, бірақ бұл жұмыс оқушының мүмкіншілігін ескерген түрде орындалуы керек. Бізде баланың өз бетінше зерттеуі, ізденуі мүмкін емес деген пікір қалыптасқан. Дегенмен, біз жоғарыда айтқанымыздай зерттеу бұл баланың табиғи күйі ғана емес, сонымен қатар оның жеке дамуының құралы. Бастауыш сыныпта ғылыми-зерттеулердің мақсаты бұл үлкен ғылыми зерттеулердегідей бір жаңалық ашу емес, жұмысты орындау нәтижесінде зерттеу дағдыларын меңгеру екендігін тағы еске саламыз. Бастауыш мектептегі кез-келген тапсырма не сабақ болсын бұл Я.А.Коменский қалыптастырған талаптарға сай, яғни, қол жетімді, жеңіл сонымен қатар бала табиғатына сай болуы шарт. Оқушыларға берілетін тапсырмалар оқушы түсінетіндей, ал қолданылатын әдістер бастауыш сынып оқушыларының ең белсенді іс-әрекеті болып табылатын ойын элементтерін қамтуы тиіс.

Дегенмен, қазіргі білім беру тәжірибесінде кіші жастағы оқушылардың ғылыми- зерттеу жұмыстарын жүргізуде, өз бетінше ізденуіне көп қарама-қайшылықтар кездеседі:

Баланың қызығушылығына немесе зерттеушілік қабілеттеріне немқұрайлы қарау («Көп сұрақ қойма», «Қызыққұмар болма т.с.с»);

белгілі бір кезеңдерде зерттеу бастамасы және қызығушылығының көріністеріне теріс көзқарас қалыптастыру («отпен ойнама», «сен әлі кішкентайсың», «бұл қыздар/ұлдар үшін емес т.с.с.);

Зерттеу бойынша, жеке ситуациялық және уақытша тыйым салу (ыстық /суық ұстама, биік секірме);

Осыдан шыға отырып, кіші мектептегі жас ерекшелігі зерттеушілік дағдыларды дамытуға келетін жас деп білеміз. Егер оқушылар білімді өздері көріп, естіп немесе қолмен ұстап байқаса, олар жаңа білімдерді жақсырақ меңгереді. Сонымен қатар осы уақытта оқушы ойында еріксіз зейіннің де неғұрлым дамығанын есепке алу керек, сондықтан оларға ұсынылатын зерттеулер неғұрлым жарқын және есте қаларлық болуы тиіс. Осы орайда, мұғалімнің міндеті сабақта зерттеу элементтерін пайдалана отырып кіші мектеп оқушысының бойына табиғатпен қаланған зерттеушілік дағдысын дұрыс арнаға қарай бұру.

Сонымен, оқушылардың зерттеу дағдыларының қалыптасуы үшін қажетті шарттардың бірі бұл зерттеу жұмысы бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескеру керек. Яғни бұл: қабылдау, ойлау, есте сақтау, сөздік қоры зейін сияқты ерекшеліктерні ескерген түрде жұмыс ұйымдастырылуы керек.

Сонымен бірге оқушының жеке индивидуалды ерекшеліктерін де естен шығармаған жөн. Оқушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарына баулуда оқушылардың қызығушылығын, мотивациясын ояту маңызды кезеңдердің бірі. Мотив бұл кез-келген жұмыстың бастауы. А.Н.Поддьяков келесі мотивациялық негіздерді бөліп көрсетеді: жаңа тәжірибе мен білімге қажеттілігі; нақты айтарлықтай нәтижеге қол жеткізуімен байланысты практикалық себептері; пән бағытына байланысты білім беру себептері, танымдық немесе нақты практикалық мәселелерді шешуге және тәжірибе жинақтауға; бірсарынды іш пыстыратын оқу процесіне өзгешелік ендіру мотивы. Ол баланы барлық нәрсеге үйретуге болады, дегенмен ең бастысы қызығушылық керек дейді. Сонымен педагогикалық шарттың бірі бұл оқушылардағы мотивация болуы керек.

Сонымен қатар, оқушыларды ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырушы педагог тұлғасы да маңызды. Ол шығармашылық орта құра білуі, оқушыларға психологиялық жайлы орта қалыптастыра білуі және баламен бірге серіктес, бірге орындаушы қызметін атқаруы тиіс. Зерттеушілік оқыту бойынша маман Д. Треффингер мұғалімнің білуі тиіс негізгі ережелерді бөліп көрсетеді: оқушыға бұйрық бермеңіз, оған көмек беріңіз, оқушы өзі істей алатын жұмысты өзіңіз орындамаңыз, бақылаулы жүргізіп балалардың күшті және әлсіз жақтарын анықтаңыз, өз беттерінше белгілі бір проблемаларды шешуге мүмкіндік беріңіз, шығармашылық түрде жұмыс жасаңыз дейді.

Біздің ойымызша бұл ережелерді ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырушы әр бір мұғалімнің білуі шарт. Треффингер бекіткен бұл ережелер негізінде оқушыларды ғылыми-зерттеу жұмысына баулудағы тағы бір шарт ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырушы педагог деп алуға мүмкіндік береді.

Сонымен, оқушылардағы зерттеушілік дағдылардың қалыптасуы үшін қажет педагогикалық шарттар:

1. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру. Қолданылатын тиісті әдістерді пайдалану, зерттеу барысында пайдаланылатын ұғымдардың баланың жасына сай келуі, қолданылатын әдіс-тәсілдердің қолжетімді болуы, тақырыптың баланың жас және жеке ерекшеліктеріне сай болуы. Әңгіме кіші мектеп жасындағы оқушылар туралы болғандықтан, олардың психологиялық ерекшеліктерін ескеру туралы мәселенің рөлі зор. Зерттеушілік қабілетке үйрету балалар қабылдайтын деңгейде іске асырылуы, зерттеудің өзі қолдан келерлік, қызықты және пайдалы болуы тиіс.

2. Оқушылардың мотивациясы. Оқушылардың мотивациясын ояту бұл жұмыс барысында проблемалық жағдай тудыру, жаңа білімге деген қажеттілікті арттыру, оқушылардың қызығушылық деңгейін көтеру және адамның зерттеушілік әрекеттері туралы оның маңызы туралы ақпарат еру арқылы жүзеге асады. Оқушыларға өз жұмысының маңызын түсінуге, бағалауға үйрету керек.

3. Педагог тұлғасы. Шығармашылық және оған жататын зерттеушілік қабілеттерді жүзеге асыру үшін шығармашылық тұрғыдан жұмыс істейтін, шығармашылық, іскерлік жағдай құруға ұмтылатын және белгілі білім мен зерттеу қызметі бойынша сабақ жүргізу дайындығына ие мұғалім қажет.

Қорытынды. Мұғалім шығармашылық, жұмыс атмосферасының құрылуына ықпал етуі, зерттеу жұмысына деген қызығушылықты қолдауы тиіс. Мұны сабақта ғана емес, сабақтан тыс қызметте де ескеру және пайдалану қажет. Мұғалімнің міндеттерінің бірі–оқушылардың шығармашылық танымдарын ынталандыру, оларды шығармашылық ізденіске ұмтылдыру. Олардың қате жіберіп қоюдан, кері бағадан тартынудан қорықпауы маңызды. Мұғалімнің міндеті – оқушылардың ынта-ықыласын, ұмтылысын, шығармашылық идеяларын түмшаламай, оларды қолдау және бағыттау. «Сен дұрыс жасамадың», «Сен олай етпедің» деген пікірлер жұмыс істеу, одан әрі жалғастыру ынтасын тежейді. Әрбір оқушыға өз күшін сезіну, өзіне сену мүмкіндігін ұсыну қажет.

Сипатталған ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттар оқу үдерісінде іске асырыла келе бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік бейімділіктерін дамыту мәселесін шешуге және білім алудың жаңа тәсілдерін меңгеруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Садықов Т.С., Әбілқасымова А.Е. 12 жылдық білім методологиясы. Оқу құралы. – Алматы, 2004.-20бет
2. Виноградова Л.П. Приобщение младших школьников к учебно- исследовательской деятельности в процессе развивающего обучения: Автореф. дис... канд.пед.наук.- Комсомольск-на -Амуре, 2004. -21 с.
3. Поддьяков А. Н. Развитие исследовательской инициативности в детском возрасте: Дис д-ра. Психол. Н.: М. - 2001.- 350 с.
4. Савенков А.И. Учебное исследование в начальной школе. //Начальная школа.-№12.-2000. -С.101-108

УДК 398; 801.8
МРНТИ 14.02.43

А.Е.ОРТАЕВА¹

¹ Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

М.Б.ЖАЗДЫҚБАЕВА²

²Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

ХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІН ЕРЕСЕК ТОПТАРҒА ҮЙРЕТУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада мектепке дейінгі ұйымдардағы педагогикалық үдерістердің инновациялығы – мектеп жасына дейінгі балалардың тиімді дамуына себін тигізетін жаңа технологияларды мақсатты ендіруі, жеке тұлға ретіндегі дамуы мен өзін-өзі жетілдіру бағытында халық ауыз әдебиетін пайдалана отырып, баланың ой ұшқырлығын дамыту, тілінің анық шығуына, өзін-өзі жетілдіруіне, баланың белсенділігін жан-жақты ұйымдастыруға және өзіндік белсенділікке жетелеуге көмек көрсетуге үлес қосу. Халық ауыз әдебиетін оқытудың жаңа инновациялық құралдар арқылы пайдалану. Инновациялық құралдар арқылы оқытудың жаңа бағыт-бағдарын ұсыну. Танымдық–жобалық іс-әрекетінің технологиясы - бұл білім беру мазмұнының кез келген бағыты бойынша іздеу, зерттеу, практикалық тапсырмаларын шешу үшін белгілі бір жоспарлар, белгілі бір мақсаттары бар мақсаттылық іс-әрекеті. Жобалық іс-әрекет негізінде ересектер мен балалардың белгілі бір практикалық проблеманы бірлесе жұмыс істеу үдерісінде қол жеткізілетін іс-әрекеттің нәтижеге бағыттылығы туралы идея айтылды.

Түйін сөздер: Отбасы, оқыту, технология, инновация, әдіс, ата-ана, мақсаты, бірлестік

М.Б.ЖАЗДЫҚБАЕВА¹

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясауи

(г. Туркестан, Казахстан)

А.Е.ОРТАЕВА²

²Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави
(г. Туркестан, Казахстан)

СПОСОБЫ УЧИТЬ СТАРШИХ ГРУПП, УСТНОГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА

Аннотация

В данной статье рассматриваются— использование эффективных методов развития речи детей, развитие мышления, определения роли устного народного творчества в развитии ребенка. Все это становится возможным благодаря его активной позиции и творческой составляющей. Внедрение технологии обучения с использованием новых с детьми интерес к данной программе. Инновационные технологии в дошкольном образовании используются, в первую очередь, для решения актуальных проблем, для повышения качества предоставляемых услуг, для реализации возрастающих запросов родителей. Кроме этого, важное значение имеет и конкуренция, когда детские сады соревнуются друг с другом на звание самого современного ДООУ. Награда известна — большое количество желающих попасть именно в этот детский сад. Инновации могут проявляться не только в форме новых программ, но и в ряде других сфер, которые совместно обеспечивают гармоничную работу дошкольного учреждения. Это и управленческая деятельность, и работа с кадрами, и работа с родителями. Игровые технологии — вот фундамент всего дошкольного образования.

Ключевые слова: Семья, изучение, технология, инновация, метод, родитель, задача, сотрудничество, роль, развитие, беседа.

M.B.ZHAZDYKBAYEVA¹

¹International Kazakhstan-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkistan city, Kazakhstan)

A.E.ORTAEVA²

²International Kazakhstan-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkistan city, Kazakhstan)

METHODS VERBAL FOLK WORK, TO TEACH SENIOR GROUPS

Abstract

This article - one, use of effective methods development of speech of children, searches for the new ways of the development and formation of children. All this becomes possible due to his(its) active position and creative forming. Introduction new technology can be conditioned beside reasons. Innovation technologies in preschool formation are used, in the first place, for

decision of the actual problems, for increasing quality provided services, for realization increasing request of the parents. Except this, important importance has and competition, when kindergartens compete with each other on rank the most modern one. The Award known - a big amount of the interested persons to get in this kindergarten exactly. Innovation can reveal itself not only in the form of the new programs, but also in row of the other spheres, which together provide harmonious functioning(working) the preschool institution. This and management activity, and work with personnel(frames), and work with parent.

Keywords: Family, study, technology, innovation, method, parent, mission, partnership, role, development, conversation, observations, education, people.

Қысқашы. «Менің қорқатын үш дүнием бар. Ол-өз сәбиіме бесік жырын айтпайтын анадан, өз немерелеріме ертегі айта алмаған ата-әжеден, екі қазақтың бір-бірімен орысша сөйлесіп тұрғанынан қорқамын», - деп Бауыржан Момышұлы айтқандай, біздің осы үш тың дүниелерді болдырмау жолын қарастыру басты мақсатымыз. Сол себепті де ұлттық құндылықтарды насихаттап, ауыз әдебиетімізді балалар бойына сіңдіру, ауыз әдебиетінің маржандарымен сусындату ең өзекті талқылауға тұрарлық мәселе деп қарауымыз керек. Халқымыз қашанда өсіп келе жатқан ұрпақты тәрбиелеудің мәнін, оның қиындығы мен қуанышын, одан шығатын нәтижені біліп отырған. Осы тұрғыдан қарағанда, ауыз әдебиетіміздің тамаша үлгілері — бесік жырымыз, төрт түлік жырлары, өтірік өлеңдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар, мақал-мәтелдер, ертегілер, аңыз-әңгімелеріміздің әрқайсысының баланың ой-өрісін,

қиялын, дүниетанымын, тілін дамытуда тәлім-тәрбиесінде терең мән жатыр.

Қазіргі таңда баланың ата –анасымен, тәрбиешімен арада мейірімді эмоционалдық қарым-қатынас болмауының болашақтағы өміріне кері ықпалы ұшан теңіз екені баршамызға мәлім. Ана мен бала, бала мен тәрбиеші арасындағы берік те баянды байланыс дәл осы мектепке дейінгі жаста орнығады. Ал ондай байланыс орнықпаса, онда балдырғанның қарым-қатынас жасауға деген ұмтылысы мен қабілетін, қоршаған ортаға деген ықыласын дамыту өте қиынға түседі. Біздің қазіргі толассыз тіршілігімізге бейімділігімізге қарасақ, барлық балалар, үлкендер айтқандай, «іштен оқып туатын» сияқты. Басқаша айтқанда, шындығында, олар жөргегінде жатып-ақ білім ала бастайды. Ерте білім беру сәнге айналды және ол тым кең ауқымда тарай бастады. Балаға әрине білу керек, бірақ дәл оқулықтағыдай емес.

Баланың ата-анасымен, тәрбиешімен қоян-қолтық қарым-қатынас кезінде ғана білуге деген құштарлығы оянады. Тәрбиеші түсіндіреді, көрсетеді, қолдайды, қолпаштайды, жігерлендіреді, әрекет етуге талпындырады, ынталандырады. Тәрбиешінің ең басты міндеті –баланы білуге күштеп мәжбүрлеу емес, оның күнделікті балабақшадағы өмірін қызықты да, әсерлі ете отырып, білуге деген құштарлығын оятып, ауыз әдебиетіміздің түрлерімен жеке дара таныстыру. Тегінде, сәби шаққа қайта орала білетін, және дүниеге баланың көзімен қарай алатын тәрбиеші ғана балаға жақсы ұстаз бола алады. Ол баланың әр нәрсеге қызығушылығын түсініп қана қоймайды, сонымен бірге соған қатысты бірде-бір оқулықтан таба алмайтын пайдалы ақпараттарды жеткізеді. Анау не? Мынау не? Бұл ертегі неге бұлай аяқталады? Жұмбақтың жауабы қандай? Деген секіліді шым-шытырық сұрақтардың бәріне ерінбей жауап бере алады. Жауап беру өз алдына, ең бастысы –барлық айтылған ертегілерді, мақал-мәтелдерді, жұмбақтарды іспен бекіте отыру керек, яғни балдырғанға өз көзімен көріп, өз қолымен ұстап, өз құлағымен естіп байқауына мүмкіндік жасау аса тиімді. Сондықтан да тәрбиешімен бірге жасалған әрбір іс-әрекет –бала үшін ең тамаша «оқулық».

Жас ұрпаққа ұлттық тәрбие берудің бағдарлы идеялары еліміздің Президенті Н. Назарбаевтың жинағында былай деп жазылған: «Бес арысымызға арналған тарихи зерде кешенінде мен қазақстандық отаншылдық сезімін тәрбиелеуге көңіл бөлген едім. Қазақстанда тұратын әрбір адам осы елдің перзенті ретінде сезінбейінше, оның өткенін біліп, болашағына сезінбейінше біздің жұмысымыз ілгері баспайды.... ». Осы қағиданы оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыруда басты мақсат етіп алдыға қойса, сонда президентіміз алдыға қойған бәсекелестікке сай елдің қатарына кіруге еңбек ететін ХХІ ғасырдың азаматын тәрбиелей аламыз. Жан-жақты жарасымды дамыған, көркіне ақылы сай , адамгершілігі мол жігіттің сұлтаны, асыл ару тәрбиелеу –халық арманы. Осы орайда қазақ балабақшаларының басты мақсаты: нағыз ел қамын, жер қамын ойлайтын ер азамат тәрбиелеу. Бала тәрбиелегенде әрбір тәрбиеші ең алдымен өз тәжірибесін, екінші ұлт тәрбиесін қолдану керектігін Мағжан Жұмабаев айтып кеткен... Қазақта «Баланды өз тәрбиеңмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деген қанатты сөз бар.

Ұлттық мәдениет халықтың ежелден келе жатқан өзіне тән өнері, әдет-ғұрып, салт-дәстүрі есебінде жетілетіні белгілі. Қазақ халқы –сөз қадірін біліп, қасиетті сөздерді қастарлеп, аузынан тастамай, өнеге ретінде өлең жолдарымен өрнектеп, терең мағыналы сөздермен зерлеп келе жатқан халық. Мақал-мәтелдерді үздіксіз пайдаланып, үлгі етіп, ұрпақ тәрбиесіне пайдалану дәстүрге айналған. Жас ұрпақты жағымды мінез-құлыққа үйретуде мақал-мәтелдердің тәрбиелік мәні зор. «Ең асыл тәрбие –сөзбен тәрбиелеу» деп ақын Мұхтар Шаханов айтқан. Сөз құдіреті біздің ел үшін бағасыз қазына. Мақал-мәтелдерді оқыту, насихат ету –егеменді елдің ертеңі үшін керекті шарт. Халықтың ойлаған арманына алға қойған мақсатына жету үшін білім, еңбек, қатаң тәртіп керек екенін мақал-мәтелдерден байқаймыз. Өнерпаздық дәстүрін қыз балаларға іс, өнер үйрету, ер балаларды еңбекке баулу әрекетімен жалғастырып тәрбиелеп отырған. Жастарға үлгілі-өнегелі іс-әрекеттерді үйретіп, ойлау жүйесін дамытып, ақыл-ой тәрбиесін іске асырады. Мақал-мәтелдерде тілдің адам өміріндегі маңызы туралы көп айтылған. Шешендік өнерге құрмет ертеден басталған. Ой шындығының сөз арқылы бейнелеуі, сөз арқылы көрініс табуы мақал-мәтелдегі мол дүние.

Зерттеу әдістері. Жалпы мектепке дейінгі мекемелерде балалардың ой-өрісін, санасына туған тіліне халқына деген сүйіспеншілігі мен мақтаныш сезімін ұялатып, қиялдарын қанаттандыру, ұлттық рухты бойларына сіңіру ана тілі мен Отанына, тарихы мен мәдениетіне деген сезімдерін қалыптастыруда қазақ халқының ауыз әдебиетінің орны ерекше. Ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан халқымыздың ауыз әдебиеті –мектепке дейінгі жастағы балалардың ой өрістерін дамытуға, қиялын шарықтатуға, тіл байлығын молайтуға тигізетін пайдасы ұшан теңіз. Халық ауыз әдебиеті – халық шежіресі. М. Горький «Халық ауыз әдебиетін білмейінше, еңбекші халықтың нағыз тарихын

білу мүмкін емес» деген. Ауыз әдебиеті де жазба әдебиеті де көркем туынды. Сәбилердің ой-өрісін дамытуға, қиялын шарықтатып, тіл байлығын молайтуға ауыз әдебиеті үлгілері –ертегілер, жұмбақ, жаңылтпаштардың, халық ойындарының тигізетін пайдасы ұшан-теңіз. Әрине, ауыз әдебиеті үлгілерімен балаларды таныстыру үшін алдымен оқытылатын материалдың көлемін, мазмұнын анықтап алу керек. Ертегінің өзіндік құрылысы, көркемдік ерекшелігі бар. Қандай ертегіні алсақ та, ол белгілі бір сюжетке құрылады. Оқиғаның желісінің басталуы, аяқталуы, өзіндік шешімі болады. Ертегі баяу басталып, оқиға желісі күрделене түседі. Әсіресе адам өміріне байланысты іс-әрекет өткір сықақ-мысқылмен беріліп, бала сезімін селт еткізіп, күлкіге мәз етеді. Бала жағымсыз кейпкердің жексұрын әрекетінен бой тартып алып жақсылыққа құмартады. Ертегінің әр жақты сырын қызықты, тартымды, бала снысына лайықтай жеткізу айтушының шынайы шеберлігіне тікелей байланысты.

Халық ауыз әдебиетінің мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеудегі бағыттары:

- Денсаулық
- Еңбек пен мамандық
- Өнер
- Имандылық пен адамгершілік
- Парияттық
- Эстетикалық
- Табиғатқа деген сүйіспеншілік

Сөз – тәрбиешінің еңбек құралы. Баланың ой – өрісін кеңейту, ақыл – ойын дамыту, мінез – құлқын, еркін тәрбиелеудің бірі – тәрбиешінің сөзі арқылы іске асады. Өзімізді қоршаған өмір тіршілігімен бөбектерді таныстырып, білім беруде баланың нені қай дәрежеде ұққанын, нені есіне сақтағанын байқау, жалпы құралмен: ойыншықпен түрлі затпен, оқу құралымен, суретпен көрсетіп балаға үйретуде тәрбиешінің әбден төселген, сөйлеу дағдысы, сөйлеу мәнерінің қалыптасқан үлгісі болады. Сөйлеу мәнерінің қалыптасқан үлгісі - тілдік тәсілдер мен сөз шеберлігін дәл орнымен қолдану деген сөз.

Мектеп жасына дейінгі бала тілді үлкендерден үйренеді. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қоры, сөйлеу мәнері, сөз сарыны соларға еліктеу арқылы қалыптасады. Сондықтан тәрбиешінің сөздік қоры бай, тілі орамды, стилі жатық, дыбыстау мәдениеті өрісті де өрелі болғаны абзал. Қызықты әңгіме, ертегі, өлең, тақпақтарды мақамдап айту- халық шығармашылығын ұрпақтан – ұрпаққа жеткізудің дәстүрлі тәсілі болып келді.

Тәрбиенің біртұтас өзіндік жүйесінің қалыптасуына ықпал етуші басты себеп қазақ халқының балажандылығы, балаға деген ерекше махаббаты, ілтипаты болса керек. Халықтың осындай ерен қасиетіне кезінде тамсанып, таңданбаған этнограф, фольклорист, зерттеушілер кемде-кем екені белгілі. Егер Шиле: «Қазақтың өз әйеліне немесе балаларына қол жұмсағанын біреу-міреу көрді ме екен. Олар әсіресе балаларға мейірімді» - десе, А.Диваев «Қазақтардың арасындағы тіпті аз уақыт болғандардың өзі олардың балажан екенін байқатады» - деп көрсетеді. Зерттеуші ғалымдардың сөздерінде үлкен шындық жатыр. Ежелден «Бала - адамның бауыр еті, көз нұры», «Алты жасар бала атқа мінсе, Алпыстағы шал алдынан шығып атын ұстар» деп қазақтар өз өмірлерінде баланың алатын орны ерекше екенін атап көрсеткен. Бір баласы бардың бір ру елде малы бар.

Зерттеу нәтижелері. Балабақшадағы балаға берілетін бүгінгі тәрбиенің ең өзек алатын жері – ол ата-бабадан қалған асыл мұра. Балаларды адамгершілікке тәрбиелеп, тілдерін дамыту мақсатында халық ауыз әдебиетінің асыл-мұралары – жұмбақтар, ғажайып ертегілер, мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар, тәрбие әліппесі, аңыз әңгімелер, жырларды қолданудың маңызы зор тиімді тәсіл екені белгілі. Халық ауыз әдебиетінің бір саласы- ойын өлеңдері.Тілі шығып, сөйлей бастағаннан,кәмелетке толып, есейген шағына дейін баланың жасына лайықты сан- түрлі ойын ойналған және олардың басым көпшілігі өлең-тақпақтармен бірге жасап,толықтырылып отырған. Алқашқыда балалар үлкендердің көмегімен,кейін біртіндеп тәртібін өзгерте келе,сөздерін өздері шығарып, айта бастаған.Бұл ретте баланың білегін,алақанын,саусақтарын ұстап,түрлі қимылдар жасап,арасында қытықтап отырудың мәні зор. Оларға «саусақ санау», «Бес саусақ», «Қуырмаш» т.б жатады.

Жаңылтпаш-қазақ халқының ауыз әдебиетінің түріне жатады. Оның атқарар қызметі аз емес. Олар көбіне баланың ұғымын, түсінігін, дүниетанымын кеңейте түседі. Жаңылтпаштар баланың тілін ұштай түсіп, оның кекештенбей, тұтықпай, еркін, жатық, асықпай, қысылмай көмектеседі. Қазіргі кезде толғандыратын мәселелердің ең негізгісі -еліміздің болашағы. Еліміздің өркен жайып кеңге

сермеуі үшін басты мәселе жас ұрпақтың білімді де тәрбиелі болып жетілуі екені белгілі. Балабақша -келешек ел басқарар, жер суына иелік етер, ел-халқын гүлдентер, мерейін өсіріп, мәртебесін биіктетер жасампаз жандарды шыңдап өмірдің ең басты сатысын қалайтын киелі ұя. «Ауылына қарап, азаматын таны» дейді халық даналығы. Жас ұрпақтың иман жүзді білімдар азамат болып өсуі, ең алдымен ата-анасы, одан соң білім алар алтын ұясы және қоршаған ортасына байланысты. Балабақша-бұл бала тұлғасы мен санасының қарқынды дамитын құнды, қайталанбайтын кезеңі. Сондықтан балабақша-баланы тұлға етіп қалыптастырудың алғашықы баспалдағы. Елбасымыздың жолдауында: «Ұлттық бәсекеге қабілеттілігі бірінші кезекте білім деңгейімен айқындалады» деген. Баланы, жеке адамның құндылығын арттыру, оны дайынтайтын ұстаз жауапкершілігінің өсуі, тынымсыз еңбек, сапалы нәтиже деген ұғыммен егіз. Тәуелсіз ел тірегі білімді ұрпақ. Қазіргі балабақша жағдайындағы білім берудің ұлттық моделіне өту оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдерін, жаңа инновациялық педагогикалық технологияны игерген, психологиялық диагностиканы қабылдай алатын, педагогикалық жұмыста қалыптасқан бұрынғы ескі сұрлеуден тез арада арылуға қабілетті және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашыл педагог-зерттеуші, ойшыл тәрбиеші болуын қажет етеді.

«Еліміздің ертеңі - бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры-ұстаздың қолында» деп елбасымыз Н.Ә.Назарбаев айтқандай қазіргі мектеп тәрбиешілердің алдында тұрған басты міндет-егеменді еліміздің тірегі-білімді ұрпақ тәрбиелеу.

Ұлы педагог К.Д.Ушинский «...қызығушылық туғызбайтын оқыту бірте-бірте оқушының білімге деген құштарлығын жояды, ал тек қызығушылыққа негізделген оқу оқушының еркін күш-жігерін тәрбиелемесе мәнін жоғалтады» деген екен. Осы қағидаға сүйене отырып, оқыту үрдісінде жаңа технология элементтерін қолдануды ұсынамыз.

XXI ғасыр – қатаң бәсеке ғасыры. Еліміздің білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне бағыт алуда. Бүгінгі күні қазақ халқының ұлттық мәдениетінің қайта өркендеу жағдайында жеткіншек ұрпақты ұлттық дәстүрлерде тәрбиелеудің заңды объективті қажеттігі туды. Қай заманда болсын жас ұрпақтың өнеге тұтар өзіндік ұлттық тәлім-тәрбиесі болатындығы белгілі. Егеменді Қазақстан Республикасының болашақ ұрпақтарының сана-сезімін, ұлттық психологиясын, оның ерте замандағы ата-бабалар салт-дәстүрімен сабақтастыра тәрбиелеу — қазіргі күннің ең өзекті мәселесі екендігін өмірдің өзі көрсетіп отыр.

Ақпараттық технологияларды пайдаланудың артықшылықтары мынадай:

1. Олар оқытудағы тақырып шеңберіндегі немесе белгілі бір уақыт аралығында айтылуға тиіс мәліметтер көлемін ұлғайтады.
2. Білімге бір-бірінен үлкен арақашықтықта орналасқан әр түрлі мектепке дейінгі мекемелерде отырып қол жеткізуге болады.
3. Оқытудың жүйесінің көп деңгейлі жетілдіруі олардың таралымдалуы мен оқу сапасын арттырады.
4. Бала өз бетінше немесе өзге балалармен топтасып бірге жұмыс істеуге мүмкіндік алады.
5. Баланың танымдық іс-әрекеттері күшейіп, өзіндік жұмыстарды тез орындау мүмкіндіктері артады.

Талқылау. Осылайша оқыту құралдарының бірі – электрондық оқулық. Ол балаларды даралай оқытуда жаңа информацияларды жеткізуге, сондай-ақ игерілген білім мен біліктерді тесттік бақылауға арналған программалық құрал. Білім беру жүйесінде электронды оқулықтарды пайдаланып, үлкен табыстарға жетуге болады. Электронды оқулықтарды пайдалану барысында бала екі жақты білім алады: біріншісі –жаңа технологиямен жіті танысса, екіншісі – бейнежазба, электронды кітаптардағы суреттер, аудиожазбалар арқылы есте сақтаулары екі есе жақсы жүреді. Электронды оқулық арқылы бала көптеген қосымша материал ала алады, осы алған мәліметтерін компьютерден көргендіктен есінде жақсы сақтайды, өз бетінше жұмыс жасау қабілеті қалыптасады. Осылайша жас ұрпақты оқытуда инновацияны пайдаланудың –шығармашылық жетістігіне қол жеткіземіз. Енді балабақшадағы жаңа технологияларды пайдаланудың тиімді жақтарына тоқталып өтсек. Қазіргі заманда алға қойылып отырған маңызды мәселелердің бірі –жан-жақты дамыған, өнегелі, рухани ізденісі мол жас ұрпақ тәрбиелеу. Ол үшін біз не істеуіміз керек? Бізден берілетін тәрбиенің нәтижесі отбасымен балабақша тығыз байланыста болса ғана, мағыналы болып жан-жақты дамыған ұрпақ тәрбиелей аламыз. Осының негізінде біз тек баланы ғана емес, ата-ананы да жұмыстандырып, бірге тәрбиелеуіміз керек. Қазіргі білім беру үрдісі өзгерді, саналы білім беруде жаңа көзқарастар пайда болды, және біздің алдымызға жаңа міндеттер жүктеп отыр. Осы

міндеттердің бірі – білім берудің әдіс-тәсілдерін түрлендіріп, жетілдіріп отыру және жаңа инновациялық білім технологиясын меңгеру. Ал технологиялық білім дегеніміз –білім, біліктілік, интеллектуалдық кәсіптік әдіс-тәсілдерді қолдану. Жаңа технология бойынша білімді үнемі бүгінгі жас ұрпақ тәрбиеленушілерге меңгертіп отырсақ, балалардың жаңаша көзқарас үрдісі дамиды. Білім берудің алғашқы деңгейі балабақшадан басталады. Бала құзіреттілігінің белсенді дамуы да балабақшадан бастау алады. Бұл бастаманың негізгі міндеті балаларды заман талабына сай, әлемді шынайы қабылдауға дайындау. Болашақта балалар өз жолында кездескен қиыншылықтарды жеңуге, шешім қабылдауы тиіс. Ендеше баланың ойлау қабілетін жан-жақты дамыту мен шығармашылық ізденіс дағдыларын үйренейік, үйретейік. Өйткені оқыту технологиясы педагогикалық үрдістің сапасын жетілдіруді талап етеді.

Қиял дүниесінен туған ғажайып оқиғалы ертегілер, батырлық жырлар, өмір тәжірибесінің қысқаша қорытындысы – мақал-мәтелдер, ойға түрткі салатын сыр сандықты жұмбақтар, қиыннан қиыстырылған тақпақ – жаңылтпаштар - бәрі де балабақшада кеңінен пайдаланатын дүниелер. Бұлар балаларды елін сүюге, батылдыққа, адамгершілікке үйретеді. Балабақша бағдарламасында ауыз әдебиет үлгілері үйретуге баса назар аударылған. Онда оқылған ертегі, әңгіме мазмұнын жүйелі байланыстырып, әңгімелеп беруге үйрету, ертегі мазмұнында кездесетін кейіпкерлердің іс - әрекетіне сай образды сөздер мен диалогтарды, кейбір өлең шумақтарды бұлжытпай жатқа айта білуге, екі адамның диалогында кездесетін сұрақ, қорқыныш, талап тілектерді білдіретін сөздерге дауыс екпінін дұрыс қойып, мәнерлі айта білуге тәрбиелеу болып табылады. Жұмбақтар баланы байқағыштыққа, тапқырлыққа баулып, ой - қиялын ұштастыруға көп әсер етеді. Халықтық шығармалар ішінде баланы дұрыс та, айқын сөйлеуге үйрететін, тілін жаттықтыруға бейімдейтін жанр – жаңылтпаш. Балалар жаңылтпаш арқылы сөздерді дұрыс сөйлеуге, жеке дыбыстарды алмастырмай дұрыс айтуға үйретеді. Бала тілін дамытуда, ой-өрісін кеңейтуде халық ауыз әдебиетін балабақшада пайдаланудың маңызы зор.

Қазақтың мақал-мәтелдері болсын, жұмбақ-жаңылтпаштары болсын – бәрі де балаларды Отанын сүюге, ерлікке, елін қорғауға үндейтіні белгілі. Балалар бақшасының тәрбиеленушілерін ауыз әдебиетінің үлгілерімен таныстырып, олардың өмірін байыта түсу тәрбиешілердің міндеті болып саналады. Қазақ фольклорындағы ертеден келе жатқан көне жанрлардың бірі - ертегілер. Оның осы дәуірге дейін жетуі ертекшілермен тығыз байланысты. Халық арасында үлкен беделге ие болған ертекшілер ертегіні шебер орындаған, жаңадан ертегілік сюжетті тудырып, толықтырып отырған. Ертегіден халқымыздың ертеңге деген сенімі мен арман-тілегін, қиялын, даналығын, ғасырлық өмір тәжірибесін көреміз. Ертегінің өзіндік құрылысы, көркемдік ерекшелігі бар. Қандай ертегіні алсақ та, ол белгілі бір сюжетке құрылады, оқиға желісінің басталуы, аяқталуы, өзіндік шешімі болады. Ертегі баяу басталып, оқиға желісі күрделене түседі. Кейіпкерлер арасындағы қайшылықтар өрістей келе, әділдік үстемдік құрып, зұлымдық жеңіліс табумен аяқталып отырады. Әсіресе, адам өміріне байланысты іс-әрекеттер өткір сықақ-мысқылмен беріліп, бала сезімін селт еткізіп, күлкіге мәз етеді. Балалар жағымсыз кейіпкердің жаман әрекеттерінен жиренеді. Қазақ ертегілері мазмұнына байланысты 4-ке бөлінеді. Қиял- ғажайып ертегілер. Олар қиялға, фантазияға құрылады. Өмірде болмайтын нәрселер туралы айтылады. (Алтын сақа, Ер Төстік). Қиял- ғажайып ертегілер екіге бөлінеді : қазақ ертегілері, сырттан келген ертегілер. Хайуанаттар туралы ертегілер. Олардың кейіпкерлері үй жануарлары, құстар мен аңдар болып келеді. Халық жануарлардың мінездері, қылықтары арқылы адам бойындағы жақсы мен жаманды танып білген. «Аю түлкі және арыстан», «Күшік пен мысық». Тұрмыс- салт ертегілері . Тұрмыс- салт ертегілері қойшы, малшы, бақташылардың тұрмысы бейнеленген. Бұл ертегіде өмірде болатын оқиғалар мен болмайтын оқиғалар араласып отырады. «Арыстан мен кісі», «Аю, түлкі және қойшы». Шыншыл ертегілер. Шыншыл ертегілердің қаһармандары қиялдан туған бейнелер емес, қарапайым еңбек адамы (Алдар көсе, Дүмше молда). Ертегінің қай түрін алсақ та, ол баланың ой-қиял ұшқырлығын күшейтеді, мінез-кұлқын,

ерік-жігерін

қалыптастырады.

Мектепалды балалардың сөйлеуін, ой-өрісін дамытуда, көзқарасын, тәлім-тәрбиесін қалыптастыруда мақал-мәтелдердің алатын орны ерекше. Мақал-мәтелдер балаларға терең ой салып, көркем сөйлеуге жаттықтырып, сөздік қорын дамытады. Мектеп жасына дейінгі балаларға осы аталғандардың бастапқы екі түрі оқытылады. Ертегілер балалардың жас ерекшелігіне сай жоспарланады. Кіші топтарда (3 - 4 жас) ауызша әңгімелеп беру тәсілі қолданылады. Ересектер тобында (5 - 6 жас) оқығанды тыңдату мен әңгімелеп беру қатар жүргізіледі. Мұндағы мақсат – ертегіні әңгімелеуге үйрете отырып, оқылған ертегіні шыдамдылықпен тыңдай

білуге үйрету болып табылады. Мақал-мәтелдер – халық даналығының қазына байлығы. Мақал – мәтелдер өмір шындығының көрінісі, халықтың кейінгі ұрпаққа қалдырған өсиеті, өмір сүру әрекетінің ережесі. Олар ғасырлар бойы қалыптасып, сол халықпен мәңгі бақи бірге жасап, біте қайнасып кеткен дүние. Сондықтан да оны жұртшылық жадына сақтап, өзінің күнделікті өмірінде, өзара қарым-қатынасында пайдаланады. Мақал – мәтелдердің тақырыптары әр алуан. Ол халықтың әлеуметтік, шаруашылық, рухани өмірін түгел қамтиды. Мақал – мәтелдерде халықтың тарихы, ой – арманы, мақсат – мүддесі, дүниеге деген көзқарасы айқын сезіледі. Құлақтан құлаққа сіңіп, ауыздан ауызға жеткен мақал – мәтелдер тілдің көркем бір үлгісі, халық шығармашылығының жетістігі. «Сөздің көркі – мақал» деп халық бекер айтпаса керек. Халықтық шығармалар ішінде жұмбақтар үлкен рөл атқарады. Жұмбақтар баланы байқағыштыққа, тапқырлыққа баулып, ой - қиялын ұштастыруға көп әсер етеді. Халықтық шығармалар ішінде баланы дұрыс та, айқын сөйлеуге үйрететін, тілін жаттықтыруға бейімдейтін жанр – жаңылтпаш. Балалар жаңылтпаш арқылы сөздерді дұрыс сөйлеуге, жеке дыбыстарды алмастырмай дұрыс айтуға үйретеді.

Қорытынды. Қорытындылай келе, бала тілін дамытуда, ой - өрісін кеңейтуде халық ауыз әдебиетін балабақшада пайдаланудың маңызы зор. Ауыз әдебиетімізде халқымыздың түсінік, пайымы, тәлім-тәрбиесі бар. Осыдан үлгі өнеге алып, ата-бабамыздың аманаттап кеткен асыл қазынасын жоғалтпай, мына жаһандану заманында құндылығын арттыра берейік. Халық ауыз әдебиетінің ең ескі түрі –жұмбақ. Жұмбақтар балаларға олардың дүниетану қабілетін дамыту, тапқырлыққа баулу мақсатында қолданылады. Жұмбақ баланың білімін тиянақтау үшін бақылау кезінде, бейнелеу сабақтарында қоршаған ортамен таныстыру, оқу іс- әрекеттерінде жиі қолданылады. Мысалы балалар айналадағы өмірді бақылау арқылы таниды. Сондықтан, бақылау кезеңі нәтижелі, мазмұнді өтуіне мән береміз. Қыс уақытында серуенге шығар кезде, қардың суық болатынын, алақанына салып ұстасаң, еритініне де көңіл бөлеміз. Балалар қолға ұстасам ериді, себебі қол жылы, жылылықтан қар ериді деп. Балалар бірнеше нәтижеден соң, өздері қар жайлы айтып әңгімелейді. Келесі серуенде балаларға «Қыста ғана болады, ұстасаң қолың тонады», деген жұмбақты жасырып өздеріне айтқызып, шешуін тауып айтуларын ұсынамыз.

Халық ауыз әдебиетінің бала тілін дамытуда халық арасында кеңінен дамыған қимыл ойындарында алатын орындары ерекше. Ойында тапқырлық, шапшандық, батылдық қасиетімен, ойынмен балалар тәрбиесіндегі алатын орнын жақсы білген халқымыз «Ақ серке, көк серке», «Қуыр, қуыр, қуырмаш», «Тәй-тәй», «Соқыр теке» ойындарын ойлап тапқан, ойындарда ауыз әдебиетінің үлгілері кеңінен пайдаланып, баланың тілінің дамуына сөйлемді байланыстыра сөйлеуге үйретеді. Сонымен, баланың тілінің бай, сөздік қоры мол, көркем, бейнелі сөздерден байланыстыра сөйлем құрастыра білуге, мәдениетті сөйлей және, сұрақта толық жауап беруге халық ауыз әдебиетінің берер маңызы өте мол.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан -2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттік жаңа саяси бағыты, 2014ж. газет мақала*
2. *Әдібай Табылдиев, Халық тағылымы, -Алматы, «Қазақ университеті» 1992ж, 3-4бет журнал мақала*
3. *Отбасында баланы мектепке дайындау, -Алматы, 2000ж 3-10бет журнал мақала*
4. *Балабақшадағы оқыту, А.П.Усова, Орысша үшінші басылымнан аударылды, - Алматы «Мектеп» 1987ж. кітап*
5. *Әдібай Табылдиев, Тәрбие өрнектері, -Алматы; «Мектеп» 1989ж. кітап*
6. *Ғ.Дукенбаева, Мектеп жасына дейінгі балаларды ойын арқылы адамгершілікке тәрбиелеу; -Алматы, «Рауан» 1992ж .кітап.*

УДК 796.332
МРНТИ: 796.853.23

Р.Б.КАДЫРБЕКОВ¹

¹*Абай атындағы ҚазҰПУ магистр оқытушы
(Алматы қаласы, Қазақстан)*

Қ.ДОСАНОВ²

*²Абай атындағы ҚазҰПУ ДМСПДТӘ каф-ң 3 курс студенті
(Алматы қаласы, Қазақстан)*

ФУТБОЛШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ОҚУ-ЖАТТЫҒУ ПРОЦЕСІНДЕ ҰЙЫМДАСТЫРУ.

Аңдатпа

Бұл мақалада футболшылардың дене дайындығы және оның түрлері, яғни футболшылардың жалпы дене дайындығы және арнайы дене дайындығын арттыруға арналған арнайы жаттығулар құрлымы туралы баяндалады. Футболшыларды дайындау барысындағы маңызды элементтер, атап айтқанда, дене қуаты дайындығы, жылдамдық, күш, төзімділік, ептілік, икемділік сияқты дене дайындығының бөлімдері және де осы бөлімдерге арналған жаттығу жасау барысындағы футболшылардың жас ерекшелігін, жыныс ерекшелігін, дене дайындығының деңгейін, жеке физиологиялық және психологиялық ерекшелігін ескеру маңыздылығы туралы баяндалады. Дене дайындығы бөлімдерінің ерекшеліктерін ескере отырып, футболшыларға жаттығу жасату тиімділігін арттыру және жүктемелерді жеткілікті мөлшерде беру маңыздылығы приоритетті (басым) болып табылады.

Түйін сөздер: дене дайындығы, оқу-жаттығу процесі, жалпы дене дайындығы, арнайы дене дайындығы, футбол ойыны.

Кадырбеков Р.Б.¹

*¹магистр преподаватель КазНПУ им. Абая
(г.Алматы Казахстан)*

Досанов К.Б.²

*²студент 3 курс КазНПУ им.Абая
(г.Алматы Казахстан)*

ОРГАНИЗАЦИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ФУТБОЛИСТОВ В УЧЕБНО- ТРЕНИРОВОЧНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В данной статье рассмотрены специальные упражнения для улучшения физических качеств футболистов и видов физических качеств, таких как общая физическая подготовка и специальная физическая подготовка включающих в себя разные направления физических качеств. На основе проведенного исследования выявлено, что в процессе подготовки футболистов нужно уделять особое внимание на важные элементы физической подготовки, такие как скорость, сила, выносливость, ловкость, гибкость и в процессе тренировок на развитие физических качеств нужно учитывать возрастные особенности, уровень физической подготовки, личные физиологические и психологические особенности футболистов. Приоритетным в подготовке является учет особенностей физических качеств для улучшения эффективности в процессе тренировки.

Ключевые слова: физические качества, учебно-тренировочный процесс, общая физическая подготовка, специальная физическая подготовка, футбольная игра.

R.Kadyrbekov¹

¹ Master Teacher Kazakh National Pedagogical University named Abai.
(Almaty, Kazakhstan)

K. Dossanov²

² 3 rd year student of Kazakh National Pedagogical University named Abai.
(Almaty, Kazakhstan)

ORGANIZATION OF PHYSICAL TRAINING OF FOOTBALLERS IN THE EDUCATIONAL-TRAINING PROCESS

Abstract

In this article, exercise for physical qualities of players and types of physical qualities such as General physical special physical preparation and training which includes different areas of physical qualities. On the basis of the study revealed that in the process of training players need to pay special attention to the important elements of physical fitness, such as speed, strength, endurance, agility, flexibility, and in the process of training on development of physical qualities you need to take into account age peculiarities, level of physical fitness, personal physiological and psychological characteristics of players. Priority in training is the incorporation of features of the physical qualities to improve efficiency in the training process.

Key words: physical qualities, training process, physical General preparation, special physical preparation, football game. Бүгінгі таңда егеменді және тәуелсіз мемлекетіміздің басшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауындағы «Бұқаралық спортты дамыту және салауатты өмір салтын ынталандыру» мәселесін алдымызға басты мақсаттардың бірі етіп қоя отырып, оны іске асыру жолында әрбір азаматтың қоршаған ортаны, ауаны таза ұстап, дене тәрбиесі және спортпен шұғылдануға бағытталады. Президентіміздің «Қазақстан Республикасындағы бұқаралық спортты шұғыл түрде дамыту» туралы қаулысын жүзеге асырумен қатар, елімізді, жерімізді, экономикалық-әлеуметтік жағдайларымызды, халқымызды, мәдениетімізді бүкіл әлемге танымал ететін спорт өнерін қолға алу, оны дамыту, жетілдіру халқымыздың денсаулық деңгейін нығайту – дене тәрбиесі және спорт саласындағы қызмет етіп жүрген әрбір азаматымыздың басты міндеті болып саналады. Елбасымыздың спорттың дамуы үшін жасап жатқан осынау іс-әрекеттерінен кейін қазақ футболының даму деңгейінің төмендігін көріп күрсінесіз. Зерттеу барысында футболшылардың дене дайындығы деңгейін анықтау мен дене дайындығының деңгейін жақсартуға арналған жаттығулардың тиімділігін саралау негізге алынды.

Зерттеу процесіне «ЦСКА» футбол клубының 11 жас шамасындағы футболшыларының 1 ай бойғы оқу-жаттығу процесі бақыланып, бапкердің дене қасиеттеріне арналған жаттығу жоспарының тиімділігі анықталды. Зерттеуге қатысушылардың алғашқы аптадағы физикалық дайындығы мен зерттеудің соңғы аптасындағы физикалық дайындығы салыстырылды. Оқу-жаттығу жоспарының тиімділігі «ЦСКА» футбол клубының бапкерлері арасында талқыланып, оқу - жаттығу жоспарының футболшылардың дене дайындығы деңгейіне әсері туралы өз пікірлерін білдірді.

Осы мақала, футбол ойынының біздің көзімізге түсе бермейтін тұстарды толық ашып көрсету мақсатында орындалды. 90 минут бойы алаңда тартысты ойын көрсетіп, допқа таласып, соққылар жасап, қарсыластарына қарсы түрлі қимылдар мен әдіс-тәсілдер жасаудың бәрі дене дайындығына тірелетіні сөзсіз. Зерттеу барысында футболшылардың дене дайындығы және дене дайындығының түрлерін анықтау мен дене дайындығын жақсартуға арналған жаттығуларды көрсету басты мақсат болып көрсетіліп отыр.

Оқу - жаттығу процесін жоспарлау және жоспарлау түрлері.

Футболшының дамыту және команданы жаттықтыру үй тұрғызу өнерімен бірдей болып келеді. Алға қойылған мақсатты орындау үшін жаттықтырушылар алдын-ала жасақталған жылдық оқу-жаттығу жоспарына сүйене отырып, өзінің іс-әрекетін ұйымдастырады.

Оқу-жаттығуды жоспарлау – алға қойылған мақсатқа қол жеткізуге бағытталған бөлімдерінің толық жүзеге асырылуы үшін жасалатын іс – шара деген мағынаны білдіреді.

Осыған сүйене келе, команданың жаттығу жоспарын жоспарлау, жарыс кезінде футболшылардың дене дайындығы, жекелеген шеберлігі, психологиялық шеберлігі қарсылас команданың футболшыларынан басым болуы үшін және жаттықтырушының футболшылардың дағдысының деңгейін көтеруге арналған жоспары деген тұжырымға келеміз. Бұл міндет барлық

жаттықтырушыларға бірдей екенін атап өткен жөн.

Жаттығу жоспарын жоспарлаудың тиімді тұстары.

Бірінші, футболшылардың мүмкіншіліктерін толық зерттеуден кейін, футболшының әлсіз тұстарын жақсарту мәселесін шешу арналған жаттығулар жүйесін ойлап табу.

Екінші, футболшының дене қасиетіне жүктемені керекті деңгейде алуы.

Үшінші, жұмыс кезінде импровизацияға жол берілмеуі.

Оқу-жаттығу процесін мөлшерлі түрде жоспарлау.

Футболшылардың оқу - жаттығу жоспарын жасау барысында олардың жас шамасы, дене дайындығы деңгейі, жарыс күнтізбесі мен түріне байланысты жасалады. Жеке спорт түрлеріне қарағанда, футбол ойынының жаттығу жоспарын жасау қиынға соғады. Өйткені футболшылардың бірнеше жарысқа қатысу мүмкіндіктері бар. Мысалыға, 16 жас шамасындағы «Кеңдала» футбол командасы Алматы қаласының «Үміт» лигасында және Талғар ауданының футбол чемпионатында бірдей қатысады. Осы жарыстарды ескере отырып жаттықтырушы жаттығу жоспарын түбегейлі өзгертуі тиіс болады. Яғни, жаттықтырушы жаттығу жоспарына демалыстары қосу арқылы немесе жаттығулар саны мен жүктемесін азайтуға тиіс болады.

Оқу-жаттығу процесін мөлшерлі жоспарлау кезінде бірнеше жайт ескеріледі. Футбол ойыны маусымдық ойын болғандықтан, оны жоспарлау кезінде негізінен жылдық дайындық жоспары жасалынады. Жылдық дайындық жоспары 4 макроциклден тұрады. Ал макроцикл болса 6 мезоциклден, ал мезоцикл 4 микроциклден тұрады.

Микроцикл дегеніміз – 3 күннен 1 аптаға дейін созылатын жаттығулар кешенін орындалуын атаймыз. Ал, мезоцикл 1-2 аптадан 5-6 аптаға, ал макроцикл 5-6 аптадан жарты жылға шейін орындалатын жаттығулар кешенін құрайды.

«ЦСКА» футбол клубының футболшыларына 1 мезоцикл ішіндегі дене дайындығын бақылау нәтижелері

08.11.2016 – 09.12.2016 жыл аралығында Алматы қаласының «ЦСКА» футбол клубының 11 жас шамасындағы футболшылардың 1 мезоцикл уақытындағы оқу - жаттығу процесіне бақылау жүргізілді. Бақылау жүргізу барысында футболшылардың мезоциклдың алғашқы микроцикліндегі нәтижелері мен соңғы микроциклдағы нәтижелермен салыстыру жүргізіліп жаттығу жұмысының тиімділігі анықталып, «ЦСКА» футбол клубының бапкерлері арасында жаттығудың тиімділігі және оқу-жаттығу процесінің бөлімдеріндегі жүктемелер көлемі талқыға салынды.

Оқу-жаттығу процесіне 14 футболшы қатысты. Алғашқы жаттығу күні футболшылар жалпы дене дайындығының деңгейінен тест тапсырды. Оқу-жаттығу процесінің бірінші күнінде футболшылардан дене дайындығы деңгейін тексеру үшін тест алынды (қосымшадағы 1-кесте). Оқу-жаттығу процесінің соңында бапкерлер жиналысы өткізіліп, футболшылардың дене дайындығы деңгейі және алдағы дене дайындығының деңгейін көтеруге арналған 1 айлық (мезоцикл) жоспар құрастырылды. Жалпы және арнайы дене дайындығынан бөлек, ақыл ой дайындығы да жоспарға енгізілді (қосымшадағы 2-кесте).

Алғашқы аптада футболшылар 4 рет жаттығу жасап, «CARGO» футбол командасымен жолдастық кездесу өткізді. Командалар 2:2 есебімен тең түсті. «ЦСКА» командасынан Шамиев Ш. ерекше көзге түсіп жанкүйерлер ілтипатына ие болды.

Оқу жаттығу процесінің екінші аптасында футболшылар 3 рет жаттығу жасап, «Талғар кубогы» жарысына қатысты. Жарыс нәтижесі бойынша «ЦСКА» футбол командасы 1 орынға ие болды. «ЦСКА» футбол клубының шабуылшысы Голядкин М. жарыста 6 гол соғып, «үздік шабуылшы» номинациясын жеңіп алды.

Оқу-жаттығу процесінің үшінші аптасында 5 рет жаттығу жұмыстарын жасады. Жаттығу жүктемелерінің көлемі артып, жаттығу жасау барысында допты бақылауға және пас берудегі комбинациялық ойынды ұйымдастыруға басты назар аударылды. Ал ақыл-ой дайындығы кезеңін команда ішіндегі қарым-қатынасты жақсартуға, футболшылардың өзіне күшіне деген сенімділігін арттыру мақсатында жұмыс атқарылды.

Оқу-жаттығу процесінің соңғы аптасында футболшылардың дене дайындығы деңгейін анықтауға қорытынды тест алынып, нәтижелер сарапқа салынды (қосымшадағы 3-кесте). Футболшыларға командалық және жеке бағалаулар жасалып, оқу-жаттығу жоспарының тиімділігі талқыланды. Талдау барысында, 1 айлық оқу-жаттығу процесі кезінде бапкерлер Шамиев Ш., Голядкин М., Нұрлан М. сынды футболшылардың еңбекқорлығы аталып, жаттығу барысындағы

тапсырманы мүлтіксіз орындағандығы жайында айтылды. Жаттығулардың құрылымы мен нәтижелігін жаттықтырушылар жоғары бағалап алдағы жұмыстарында интенсивті түрде өтетін мезоциклдік оқу жаттығу жоспарын өз программаларына енгізіп, футболшыларды шыңдау мақсатында қолданатындығын айтып жаттықтырушылар кеңесін аяқтады.

1 – кесте. «ЦСКА» футбол клубының 08 11 2016ж. – 09 11 2016ж. аралығындағы оқу-жаттығу процессінің жоспары

Уақыт	Техникалық дайындық	Тактикалық дайындық	Жалпы дене дайындығы	Ақыл ой дайындығы
1 апта	➤ Техникалық жаттығулар кешені: ➤ Допты алып жүру; ➤ Дриблинг; ➤ Жұппен немесе 3 ойыншымен ен допты жерге түсірмей тебу; ➤ Алыс қашықтыққа пас беру (алыс қашықтыққа пас беру, допты алып жүру немесе алыс қашықтыққа пас беру, екінші пасты орындау кезектілігі)	➤ Сан жағынан басымдылыққа ие команданың допты ұстауы мақсатындағы екі жақты ойын; ➤ Қақпаға соққы жасау міндетімен 1х1 ойыны; ➤ 1-3-2-3 тактикасымен екі жақты ойын; ➤ Комбинациялық ойынды ұйымдастыру:	➤ Төзімділік; ➤ Жылдамдық ➤ Жүгіру жаттығулары (базалық); ➤ Доппен жасалатын координациялық жаттығулар (жалғыз немесе жұптасып); ➤ Иілгіштік пен созылу; ➤ Күш (бұлшық етті дамыту, дененің жоғарғы бөлігін дамыту);	➤ Әр ойыншымен жеке әңгіме жүргізу; ➤ Алдыңғы оқу-жаттығу процессін бағалау;
2 апта	➤ Жұппен немесе 3 ойыншымен допты жерге түсірмей тебу; ➤ Теннисбол; ➤ Алыс қашықтыққа пас беру	➤ Аз құрамдағы ойындар 6х6, 4х4, 3х3 - Қосымша ойыншыларды қосу (бейтарап ойыншылар);	➤ Жылдамдық жаттығулар кешені; - Реактивті жылдамдықты дамыту; ➤ Доппен жасалатын координациялық жаттығулар (жалғыз немесе	➤ Мезоцикл кезіндегі гигиена мен диетаны сақтау; ➤ Жігерлілік, агрессия, табандылықты дамыту;

	(алыс қашықтыққа пас беру, допты алып жүру немесе алыс қашықтыққа пас беру, екінші пасты орындау кезектілігі)	➤ Комбинациялық ойынды ұйымдастыру:	жұптасып); ➤ Қозғалмалылық пен иілгіштік:	
3 апта	➤ Жұппен немесе 3 ойыншымен допты жерге түсірмей тебу; ➤ Гандбол(голда баспен салу арқылы); ➤ Алыс қашықтыққа пас беру (алыс қашықтыққа пас беру, допты алып жүру немесе алыс қашықтыққа пас беру, екінші пасты орындау кезектілігі);	➤ Допты алаңның бір бөлігінен екінші бөлігіне ауыстыру мен допты өз иелігінде сақтау; ➤ Қапталдан шабуылдау әдістерне негізделген жаттығу; ➤ 5х5 құрамындағы ойындар; ➤ Комбинациялық ойынды ұйымдастыру:	Жыдамдық: - Жүгіру жаттығулары; (базалық) - Жылдамдық жаттығулар кешені(Қапталдан келген допты тоқтатып, қақпаға соққы жасау); ➤ Доппен жасалатын координациялық жаттығулар (жалғыз немесе жұптасып); ➤ Күш (дененің жоғарғы бөлігін дамыту); ➤ Қозғалмалылық пен иілгіштік:	➤ Жаттығулардан рахат алуыны ықпал ету; ➤ Футболшының өзіне деген сенімділігін арттыру; ➤ Ойынның ережелерін түсіндіру:
4 апта	Қақпа алдындағы ойын (қапталдан көтерілген допты қақпаға баспен бағыттау); Тест алу;	➤ Допты алаңның бір бөлігінен екінші бөлігіне ауыстыру мен допты өз иелігінде сақтау; ➤ Стандартты жағдайларды орындау; ➤ Екі жақты ойын;	➤ Төзімділік (бағытты жиі ауыстырып отыру мақсатымен дщопты алып жүру) ➤ Күш (аяқ күшін нығайту) ➤ Қозғалмалылық пен иілгіштік:	Мезоциклдік бағалау: А) команданы Б) жеке ойыншыны
		➤	➤	

2- кесте. «ЦСКА» футбол клубының футболшыларының жалпы дене дайындығының қорытынды тестілеу нәтижесі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Адамбеков К.И. Педагогические основы физического воспитания учащихся. Автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора пед. наук Алматы. АГУ им.Абая, 1995, - 40 бет.
2. Арестов Ю.М., Годик М.А. Подготовка футболистов высших разрядов. - М., ГЦОЛИФК, 1980.
3. В.М. Зациорский Спортшының дене сапасы. М., ДТ және С. 1966ж.
4. Голомазов С.В. Футбол: теоретические основы совершенствования точности действия с мячом / С.В. Голомазов, В. Г. Чирва. — М. : СпортАкадемПресс, 1998. -99 бет.
5. Годик М.А. «Физическая подготовка футболистов» 2006

6. Қ.І. Адамбеков, Қ.Д. Ордабаев, С.Ғ.Нұржанов. Футбол ойынының ілімі мен тәсілдемелік негізі. Алматы, -1997. -234 бет.

№	Аты – жөні	30метрге жүгіру (сек)	Орыннан ұзындыққа секіру (см)	400 м-ге жүгіру	Теннис добын лақтыру	Уақытты есепке алмай суда жүзу(м)	Уақытты есепке алмай кросс жүгіру (м)
1.	Азизов Р.	5.2	199	83	37	50	1500
2.	Айтақынов А.	5	207	85	41	50	1500
3.	Әшірбек И.	5.5	202	87	41	50	1500
4.	Барах М.	5.6	196	89	42	50	1500
5.	Вермиллер И.	5	206	88	38	50	1500
6.	Голядкин М.	4.8	219	83	36	50	1500
7.	Дереглазов Р.	5.3	203	85	37	50	1500
8.	Краснов И.	5.7	192	85	40	50	1500
9.	Манас Д.	5.2	204	84	40	50	1500
10.	Нұрлан М.	5	210	84	38	50	1500
11.	Танабай Ә.	5.3	207	86	36	50	1500
12.	Чернов А.	5.1	200	86	40	50	1500
13.	Чернышев Е.	5.3	198	84	39	50	1500
14.	Шамиев Ш.	5	213	83	39	50	1500

УДК 378
МРНТИ 14.35.24

Ж.С.ШАЛАБАЕВА¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қаласы, Қазақстан)

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДА ОҚУ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйіндеме

Бұл мақалада бастауыш сыныптан бастап дарындылықты немесе ерекше қабілеттілікті балалық шақтан универсалдық тұрғыдан қарастырғанымыз туралы айтылған. Ал, уақыт өте келе, тұлғаның есеюімен бұл

қабілет өзінің арнаулы қырларын көрсетеді, пәндік дәрежеге, мазмұнға ие болады. Дарынды балалармен оқу жұмыстарын жүргізудің өзіндік ерекшеліктері айтылады.

Дарындылық - адам бойындағы тума қасиет деп есептеледі. Әлбетте, дарындылықтың тұқым қуалайтындығы, ұрпақтан ұрпаққа берілетіндігі сөзсіз. Ендеше, Жаңа дәуір табалдырығында тұрған адамзат баласы өзінің даму сатысында интеллектуалдық қабілетке барынша иек артуда. Интеллектуалдық ақыл-ой иесі дегенде біз талантты адамдарды айтамыз. Мұндай дарын иелері қоғамның үлкен байлығы және алға жылжытар күші. Бастауыш мектепте оқыту жұмысын ұйымдастыруда дарынды балалармен жұмыс жүргізудің мәселелерін жан-жақты анықтап, жолдарын қарастыру көрсетілген.

Түйін сөздер: Дарындылық, креативтілік, тұлға, даралық, психикалық қасиеттер, қабілет, талант.

Ж.С.ШАЛАБАЕВА¹

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави
(г. Туркестан, Казахстан)

НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ

Аннотация

В этой статье говорится о рассмотрении одаренности и особых способностях детей раннего возраста с универсальной стадии. А с течением времени, когда личность начинает взрослеть и эти способности обретают специальные предметные аспекты. Здесь говорится об особенностях проведения работы с одаренными детьми.

Одаренность считается наследственной способностью, передаваемая из поколения в поколение. Одаренность развивается через талант.

Талант – это способность, требующая от личности выполнения действий с особым творческим усердием. Человечество, стоящее в преддверии Нового времени своего развития, надеется на интеллектуальные способности. Интеллектуальные люди – это талантливые люди. Таким людям богатство и двужущая сила общества.

Здесь показаны различные способы организации работы обучения одаренных детей в начальных классах.

Ключевые слова: Одаренных, креативность, человек, индивидуальность, психические качества, способности, талант.

Zh.S.SHALABAEVA¹

¹International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
(Turkistan city, Kazakhstan)

INITIAL CLASSES SPECIFIC FEATURES OF THE ORGANIZATION OF TEACHING GIFTED CHILDREN

Abstract

In this article, talents of children in yearly life in the primary school or specific abilities of children are examined by universal view. And, over time, the ability of persons will be shown, in terms of subject level, like a goals of life. Also special teaching methods of gifted children are considered.

Talent is accepted like human's birth characters. Indeed, The talent's transmitted from generation to generation by gene. Therefore, in modern world, people have to rely on to the stage of development of its intellectual capacity. We refer talented people when we talking about intellectual mind. Such a talented people are great wealth of society and power to move forward. Also in this article identified main ways of working with gifted children and the special organization of elementary education for them.

Keywords: Gifted, creativity, person, individuality, mental qualities, abilities, talent.

Кіріспе. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан жолдауы-2050: «Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты барлық дамыған елдердің сапалы бірегей білім беру жүйесі бар. Ұлттық білім берудің барлық буынының сапасын, 2020 жылға қарай Әлемдік білім кеңістігіне толығымен кірігу білім беру жүйесін халықаралық деңгейге көтеруді талап ететіні сөзсіз. Ұлттық білім берудің барлық буынының сапасын жақсартуда бізді ауқымды жұмыс күтіп тұр. 2020 жылға қарай Қазақстандағы біліммен 100 пайыз қамту жоспарлануда. Сондықтан оларға заманауи бағдарламалар мен оқыту әдістемелерін, білікті мамандар ұсыну маңызды. Орта білім жүйесінде

жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев зияткерлік мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізу керек. Мектеп түлектері қазақ, орыс және ағылшын тілдерін білуге тиіс. Оларды оқыту нәтижесі оқушылардың сындарлы ойлау, өзіндік ізденіс пен ақпаратты терең талдау машығын игеруге, заманауи бағдарламалар мен оқыту әдістемелерін, білікті мамандар ұсыну маңызды., деген болатын.

Қазіргі өзгермелі өмірде әлемдік білім беру кеңістігіне кірігу үдерісі күн өткен сайын үдей түсуде. Білім беру философиясы мен амалдарына, мұғалімдердің кәсіби құзыреттілік деңгейлеріне қойылатын талаптар да өзгеруде. Өткен тарихымызға тағзым да, бүгінгі бақытымызға мақтаныш та, гүлденген келешекке сенім де «Мәңгілік Ел» деген құдіретті ұғымға сыйып тұр. Отанды сүю – бабалардан мирас болған ұлы мұраны қадірлеу, оны көздің қарашығындай сақтау, өз үлесінді қосып, дамыту және кейінгі ұрпаққа аманат етіп, табыстау деген сөз. Барша қазақстандықтардың жұмысының түпкі мәні – осы.

Қазіргі мұғалім оқушылардың білім алу үдерісін ұйымдастырушы ғана емес, олардың танымдық-практикалық әрекеттерін, өзара қатынасын реттеуші әрі олардың өмірлік кеңістікте кез-келген жағдайға бейімделуіне қажет негіздерді қалаушы. Мұндай жаңа міндеттерді мұғалімнің кәсіби санасының өзгеруінсіз, кәсіби құзыреттілігінің өсуінсіз дәстүрлі психологиямен, әдістермен, біліктілік арттыру жүйесімен шешу мүмкін емес. Қоғам-жаңалыққа жаны құмар, жаңаша ойлайтын, өзгермелі өмірге икемделіп қана қоймай, оны жағымды жаққа өзгертуге белсенді қатысатын мұғалімдерға мұқтаж болып тұр. Ал оқытудың дәстүрлі жүйесі ғасырлар бойы халыққа жақсы қызмет атқарып келеді. Бірақ өскелең ұрпақты бұл қанағаттандыра алмайды, оны жаңа өзгерістерге икемдеуге келмейді. Сондықтан оқытуды жақсарту үшін қазіргі мектеп жағдайындағы білім берудің ұлттық моделіне өту маңызды болып табылады. Оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдерін, инновациялық педагогикалық технологияны игерген, педагогикалық жұмыста қалыптасқан бұрынғы ескі сүрлеуден тез арада арылуға қабілетті және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашыл педагог-зерттеуші, шебер, ойшыл мұғалім болуы қажет..

Зерттеу әдістері: Болашақтың бүгінгіден нұрлы болуна ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Қай елдің болмасын өсіп-өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. Бастауыш білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары баланы жеке тұлға ретінде қалыптастыруға, оның жеке қабілеттерін, оқу ісіндегі оң мотивациясы мен іскерлігін: негізгі мектептің білім беру бағдарламаларын кейіннен меңгеру үшін оқудың, жазудың, есептеудің, тілдік қатынастың, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетудің, мінез-құлық мәдениетінің берік дағдыларын дамытуға бағытталған.

Егеменді еліміз тәуелсіз мемлекет мәртебесін алып, қазақ халқының ғасырлар бойы аңсаған арманы іске асыру барысында, осы тұста өз жеткіншегін жан-жақты жетілген, парасатты азамат етіп тәрбиелеу, тиісті мамандық беру кез-келген мемлекеттің естен шығармайтын негізгі мақсаттарының бірі. Қазіргі кезде орын алып отырған қиыншылықтарды, келеңсіздіктерді жеңетін де, жаңаша жол табатын да, нарықтық қатынастардың дұрыс бағытын анықтайтын да тек іскер, білгір мамандар болатындығына дау жоқ.

Дарындылар, қабілеттілер аса жоғары бағаланған. Н.Ожеговтың сөздігінде дарындылық «табиғаттан берілетін ерекше қабілет» деп түсіндіріледі. Адами ойлау, ізденімпаздық - табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйы. Бұл қабілет барлық адам бойынан табылары сөзсіз. Дегенмен, табиғат оны бәріне бірдей етіп бөлмей, біреуге көптеу, біреуге аздау, ал үшіншілеріне мүлдем жарытпай тарататыны да анық. Дарындылықты генетикалық нәрсе деп қарастырған. Оны белгілі бір даму сатысының соңғы нәтижесі деп түсіндіреді. Адам қабілеттерінің табиғаты осы күнге дейінгі ғалымдар арасында қызған ой-пікір таласын тудырады. Дарындылықты немесе ерекше қабілеттілікті балалық шақтан универсалдық тұрғыдан қарастырған жөн. Ал, уақыт өте келе, тұлғаның есеюімен бұл қабілет өзінің арнаулы қырларын көрсетеді, пәндік дәрежеге, мазмұнға ие болады.

«Келер ұрпақ алдында зор жауапкершілік жүгін арқалап келеміз» деген Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың сөзі жай айтыла салған жоқ. «Дарынды балаларға арналған мектептерді мемлкеттік қолдау және дамыту туралы» қарастырылып келеді. Осы жылдар ішінде Қазақстанда дарынды балаларды анықтау және дамыту, олардың әлеуеттік мүмкіндіктерін іске асыру үшін арнайы жағдайлар жасауда қиыншылықтар көптеп кездеседі.

Н.С.Лейтестің пікірінше: «Өспелі дарындылық шартты түрде белгілі бір әрекетке бағыттай алады».

Л.С.Выготскийдің анықтамасы: «Жеке тұлғалардың өзімен бірге әлеуметтік коэффициенті

болады. Бұл жағдайда ешқандай тұлға жеке болмайды. Оның құрамында азғантай болса да жасырын бірлік болады».

Талантты, дарынды балаларды арнайы оқыту немесе бағдарламалар тиімділігін арттыру дарынды балалар үшін жасалған жүйелі оқу жұмыстарын ұйымдастырудың өзіндік ерекшеліктері болып табылады. Нәтижесінде дәстүрлі оқыту үрдісінде қолдануға болады.

Дж. Ризуллин: «Дарындылар үшін көптеген арнайы бағдарламалар түйіні болып табылатын еңбектерді қабылдау барлық оқушыларды дамыту мақсатында оқу үрдісіне қосылуы маңызды», - деп тұжырым жасаған.

Дарындылық – іс-әрекетті нәтижелі орындауды қамтамасыз ететін қасиеттердің өзіндік сапалы жиынтығы.

Креативтілік – жасау - адамның шығармашылық дарын деңгейі, шығармашылық қабілет.

Психикалық қасиеттер - бір адамды екінші адамнан ажыратуға негіз болатын ең маңызды, ең тұрлаулы ерекшеліктер. Бұған әрбір адамның мінезі мен темпераменті, қабілеті мен дүниетанымы, сенімі мен талғамы, қызығуы жатады.

Біз балаға «қабілетті» деген мінездеме береміз. Қабілет – жеке адамның оқшауланып тұратын құрлымы емес. Ол адамның тұтас психикалық қалпындағы басқа қасиеттерімен табиғи бірлікте болады.

Ол әр алуан түрлі қабілет. Мектепте оқушыларға түрлі жұмыстар жүктелгенде де олардың кейбіреулерінің ұйымдастырғыштық, екінші біреуінің музыкалық, ал үшіншісінің суретшілік қабілеті еске алынып, бұған ерекше мән беріліп отырады. Бұл мысалдар әр адамның әрекеттің бір түріне жарамдылығын көрсететін дара ерекшелігі болатынын байқатады.

Талант - бір әрекетті шығармашылықпен орындау мүмкіншілігін қамтамасыз ететін қабілеттердің ерекше қиысып келуі.

Жалпы адамның өзгеше қасиеттері ана құрсағында пайда болады. Анатомиялық нышан - баланың ата-анасына ұқсап тууы. Физиологиялық нышан - жүйке жүйесінің кейбір анализаторының ерекшеленуі. Анализатордың ерекшелігі қабілеттің көрінуіне себін тигізеді. Егер адамның туысында нышан болып, ол тәрбиеленбесе, оның қабілеті дамымайды. Қолайлырақ жағдай туса, қиыннан қиыстырып мәселе шешуде ізденімпаз болып шыға келеді. Осы нышанның ықпалымен қалыптасқан қабілеттің түрін дарындылық деп атайды. Дарынды балалар мектеп бағдарламасын жылдам меңгереді. Зеректік, байқағыштық қасиеттері жоғары болады. Олардың көпшілігі өз уақыттарын шығармашылық жұмысқа арнайды. Сурет салады, ән айтады, би билейді, өлең жазады т.б.

Адам жалпы өмірге табиғи өзіндік ерекше қасиеттерімен келеді. Оқыту мен тәрбиелеу баланың бойындағы туа біткен қасиеттерді дамытады. Неғұрлым баланың таланты мен қабілетін дамытуға ертерек көңіл бөлінсе, өзіндік ерекшеліктері ескерілсе соғұрлым оны толық ашуға мүмкіндік туады. Бала бойындағы ерекше қасиеттерді, талантын, құштарлығын дұрыс жеткілікті бағалау қажет. Мұғалім оқу жұмысын ұйымдастыруда басшылыққа алуы, оның қасиетін тани көре білуі қажет. Ал баланы дұрыс тани, көре алмасаңыз, жеткілікті бағаламасаңыз, оның өзгелер сияқты болып қалып қоюына жол бересіз.

Сондықтан, қазіргі кезеңде мектептің негізгі жұмыстарын баланың дамуы мен қалыптасуына, олардың белсенділіктерін, жауапкершіліктерін арттыруға, мұғалімдердің шығармашылық жұмыстарын ұйымдастыруға, озат тәжірибені жинақтауға, ғылыми негізде білімді тәжірибемен ұштастыру қажеттілігі балалардың оқу жұмысында өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудың жан – жақты болуы дарынды балалардың таланттарын аша түсуге көмектеседі.

Зерттеу нәтижелері: Жалпы білім беретін орта мектептерде оқушыларға білім берудің тиімді жолдарын іздестіру, жаңа технологиясын ойластыру қазіргі заманның көкейкесті мәселесіне айналған.

Сол мәселелерді шешудің бірден-бір жолы педагог қауымның іс-тәжірибесін жарыққа шығару.

Елбасымыз «Заманымыз - мәдениет заманы, ал мәдениетке білім жеткізеді. Білім алудың ішінде ең төтесі - жақсы мектеп, білімді мұғалім», - дегені.

Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің әлемдік тәжірибелері, ғылыми бағыттары ескеріліп, негізгі төмендегі идеялар басшылыққа алынады:

- дарынды балаларды әлеуметтік және құқықтық қорғаудың ізгілігі мен бұқаралығы;
- дарынды балаларды іріктеу және олармен жұмыс істеуде биологиялық және әлеуметтік

факторларды ескеру;

- дарынды балалармен үздіксіз, жүйелі жұмыс жүргізу;
- дарынды балаларды іріктеу үшін диагноетикалық әдістердің жиынтығын қолдану;
- жеке тұлғаның дарындылық деңгейінің қалыптасуына орай оқу мен оларды одан әрі жетілдіруде арнайы жасақталған бағдарламалардың сәйкестігі;
- дарынды балалар мен оқытатын мұғалімдерді арнайы дайындау;
- инновациялық технологиялар мен әдістерді пайдалану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту;

- дарынды балалармен жұмыс істейтін жеке бағдарламалар дайындау. Дарынды оқушылардың білімге деген талпынысы басқа оқушылардан өзгеше болып келеді. Дарынды оқушылар білім мазмұнын тез әрі терең түсініп, оған талдау жасай біледі. Дарынды оқушылармен жұмыс істеу үшін психолог мұғалімдер, сынып жетекшілері, тәрбиешілер арнайы дайындықтан өтуі қажет.

Дарынды балаларға арналған бағдарламада мынадай ерекшеліктер бар:

- қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді мақсаттар;
- жүйелі бағдарламада (кезеңдермен);
- мектептің жалпы бағдарламаны толықтыратын бөлшегі;
- бағдарлама жеке-жеке және үзіліссіз жүргізіледі.

Әр жерден окта-текте кездесіп қалатын дарынды балаларды ұстаздық қырағылықпен көре біліп, оны арнаулы оқу орындарында оқытып-тәрбиелеу үлкен жауапкершілікті қажет ететін іс. Үйде де, түзде де дарынды баламен жұмыс жүргізетін тәлімгердің жан-жақты білімді, әсіресе, бала жанын жазбай танитын сезімтал мұғалім психолог болуы керек.

Ертеңгі күннің бүгінгіден гөрі нұрлырақ болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күдіретті күш тек білімде ғана. Демек, қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына тікелей байланысты.

Дарынды балаларды оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастырудағы басты міндет-балалардың қабілеттері мен таланттарын жан-жақты аша түсу үшін дарындылықтың ерекшеліктерін анықтау мен айқындау болып табылады.

Дарынды балаларды анықтау – баланың дамуын талдаумен байланысты ұзақ үдеріс. Дарындылықты қандай да бір әдіспен анықтау мүмкін емес. Дарынды баланы тәрбие беру мен оқыту барысында біртіндеп, сатылап анықтау қажет.

Бүгінгі таңда қоғамдық қатынастардың саяси, әлеуметтік-экономикалық салаларындағы жағдайы түбірінен өзгерді. Соған орай жас ұрпақты оқыту, тәрбиелеу жұмыстарын қайта құру қажеттігі туды. Ұлттың болашағы -ұрпағында болса, ұрпақ тәрбиесі ұстаз қолында. Ал ұстаз мұраты - жетілген, толыққанды азамат тәрбиелеу. Толыққанды азамат тәрбиелеу үшін ақыл-ой тәрбиесі, имандылық, еңбек, эстетикалық, тілдік қатынас, дене тәрбиесі, сонымен қатар экологиялық, экономикалық, патриоттық тәрбие берілуі тиіс. Демек, оқу-тәрбие ісінің тиімді болуы үшін ғылыми педагогика мен халық педагогикасын қатар қолдану қажеттігі айқындала түседі. Осы орайда ұлтымыздың асыл перзенті Мағжан Жұмабаевтың мына сөздері еске оралады: «Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып келе жатқан тақта жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуы тиіс. Сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті». Бала бойына, ең алдымен, тәлімді тәрбие сіңірмей, білім берем деу бекер әурешілік.

Сондықтан әр мұғалімнің дарындылықты анықтау, дамыту, зерттеуде өз көзқарастары қалыптасқан.

Қазіргі кездегі білім берудегі мақсат-жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім, өзіндік ой-толғамы бар, қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру, балалардың оқуға деген ынтасын күшейту, өз дербестігін дамыту.

Теориялық білімді көбінесе балалармен жұмыс көп ізденпаздық талдау етеді. Осы мақсатты алға қоя отырып, дарынды балалармен жұмыс жүргізетін жандардан төмендегідей бағыттарға бөлуге болады.

Бағыттарды негізге ала отырып, дарынды оқушыларға пән бойынша теориялық білімді терең меңгертуге болады. Сонымен қатар талдау жұмыстарын көбірек жүргізу қажет.

Мұғалім - елдің болашағын көркейтіп, рухани биікке көтеретін, жас ұрпақты тәрбиелейтін жауапкершілігі мол киелі мамандық. Ондай мамандық иесі әрқашанда өресі биік болып, сөйлеген сөзінен, ойлайтын ойынан ілтипаттылығы мен парасаттылығы, біліктілікке ұштасқан ізденімпаз, елжанды, адамгершілігі жоғары жайсаң адам болу керектігі анықталады.

Талқылау: Білім беру саласында оқыту үдерісінің мәні зор. Оқыту үдерісін ұйымдастыруда мұғалім мен оқушылар ұжымы бір жағынан оқыту объектісі, екінші жағынан оқыту субъектісі болады. Оқыту объектісі дейтініміз оқушылар жаңа білімді қабылдаушы, ретінде яғни мұғалімнен дайын ақпарат – хабарды алады. Ал. Субъект дейтініміз ақпарат-хабарды алуға оқушы практикалық жолмен жетеді, яғни жаттығулар, есептер, лабораториялық жұмыстар арқылы ережелерді өздері қорытады. Мысалы, мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынас арқылы ақпарат алмасуы, ынта, мақсаттық немесе бірлестік іс-әрекеті болуды қажет етеді. Сонда ғана оқыту үдерісі нәтижелі болмақ.

Ұстаздыққа өмірін бағыштаған азамат мұғалімдік іс-әрекет жоғары және асқан бейімдікті талап ететіндігін бі сәт естен шығармаған жөн. «Мұғалімдік – мағынасы білім беру болып табылатын мамандық қана емес, тағдырына адамның тұлғасын жасау, адамда адамдықты бекітетін өте жоғары борыш. Өмірдің дамып, ұдайы өзгертін шындығы мұғалімнен өз ісіне бар күшін тұрақты жұмылдыруды, белгілі қажырлықты, асқан жауапкершілікті талап етеді. Н.К.Крупская «Мұғалім, ең алдымен, өзі негіздерін оқытатын пәнді, сол ғылымды білуі қажет. Ол ғылымның нағыз мәні, қазіргі күйі, оның дамуының басты кезеңдерін, басқа ғылымдармен байланысы түсінуі керек», деп жазған болатын. Мұғалімге ең басты қойылатын талап іргелі ғылыми пәндерден білімін үнемі толықтырып отыру.

Қазіргі заман талабына сай шығармашылық қабілеттің дамуына бағытталған білім дегеніміз- аз уақыт ішінде мол идея қорын алу емес, керсінше жеке тұлғаның толық дамуын қамтамасыз ететін іс. Оқытудың өзекті мәселесі-оқушының жеке шығармашылық қабілеттерін дамыту. Ендіше жаңа ғасыр мектебінің алдында тұрған міндет-дарынды балармен жүйелі жұмыс болып табылады.

Білім жүйесіндегі жүйесіндегі

Дарынды баланы
анықтау

Қабілетін дамыту

Дарындылығын
дамыту

өзекті мәселе. Дарындылық – адамның өзіндік қабілеті мен қасиеті, шығармашылық жұмыс арқылы қалыптасатын қасиет. Психолог мамандар дарындылықтың төмендегідей түрлерін анықтаған.

Көркемдік

Спорттық

Академиялық

Шығармашылық

Дарындылықтың
түрлері

Интеллектуалдық

Дарындылықтың дамуын зерттеуде оқушылардың мүмкіндіктері мен ақыл-ой дамуы жоғары деңгейде анықталатын жалпы дарындылықтың және нақты іс-әрекет түрінде байқалатынын арнайы дарындылықтың анықталуы өте маңызды.

Дарындылықтың сақталуы мен дамуы – бұл шығармашылық әлеуетті жүзеге асырудағы қоғамдық дамудың да, жеке тағдырдың да мәселесі.

Дарынды балалармен жұмыс жасаудың мәні неде?

Ерекше дарынды балаларды айқындауда келесі жағдайлар туындайды:

- әр тұлғаның дамуына әсер ету;
- мүмкін болған жағдайда дербес жетістіктерді ертерек жоғары деңгейге жеткізу;
- дарындылық ресурсының қызметін жүктеу арқылы қоғамдық дамуға ықпал ету;
- мұғалімнің дарынды балалармен оқу жұмысын ынталы ұйымдасытруымен.

Мұғалім мен ата-ананың балаға қойған талабы бір жерден шығуы аса маңызды тәрбиелеу ретінде қарастырады. Мұғалім дарынды балалардың уақытын үнемі бақылауда ұстауы қажет.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, еліміздің өркениетті елдер қатарынан орын алып, дамудың жоғарғы сатысына көтерілуі үшін ең алдымен келер ұрпаққа оң тәрбие, терең білім берілуі керек. Ал, білімнің қайнар көзі мектептен басталса, оның кәусарынан сусындатуда ұстаз еңбегінің рөлі ерекше.

Сонымен дарындылық - туа біткен қабілет деп айтып өттік. Дарынды балалардың ақыл-ойы жоғары дәрежеде дамиды.

Дарынды балалардың, ең алдымен есте сақтау қабілеттері жоғары болады. Сол себепті олар бір оқығанын жаттап алып және мүдірмей айтып береді. Тіл байлықтары да ерекше дамиды, өте аңғарғыштығымен ерекшеленеді.

Дарынды балалар мектепте осындай қасиеттерімен ерекшеленіп алға шығады. Оны мұғалім бірден байқайды. Бірақ мұндай оқушылардың өзге оқушылармен достасуы қиындау болады. Көбіне оларда өзгенің сөзін бөліп, өз әңгімесін айтып кетуі орын алады. Ал, бұл өзгелерге ұнамайды, сондықтан олар достарынан алыстай бастайды.

Дарынды балалар берілген тапсырманы орындауға бар күш-жігерін салады, оны бәрінен артық орындауға тырысады және еңбегінің жоғары бағаланғанын қалайды. Сондықтан мұғалімдер олардың еңбектерін бағалап, мадақтап отыру керек. Оның одан әрі өсуіне жағдай жасап, жол ашу керек.

Дарынды балалардың милары ерекше дамыған, қабілетті, энергиясы мол болады. Сондықтан дарынды балаларды дамыту үшін ұстазға көп еңбектенуге тура келеді. Оларға ненің әсері көп болса, сол жағын ұнатуы мүмкін. Бұл жағынан қарағанда дарынды балаларға мұғалімдердің әсері де мол болмақ.

Дарынды балалар математика, қазақ тілі мен ана тіліне қабілетті, музыка мен сурет салуға, спортқа ерекше бейімділік көрсете алады. Дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімдер мынадай талаптарды есте ұстағаны дұрыс:

- Сабақтарын әртүрлі әдіс-тәсілдермен өткізе білу.
- Пәнін жақсы білу, баланы жалықтырмау.
- Шығармашылықпен жұмыс істеу.
- Өзіндік көзқарасын үнемі айту.
- Өзілді түсіне және қолдана білу.

Адам бойында өзі туралы ой көбіне өзгелердің көзқарасы арқылы қалыптасады. Сол себепті әркім өзі туралы жақсы ойда болуы, өзінің ұжымда керек адам екенін сезіне білуі қажет. Көпшілік алдындағы жауапкершілігін жақсы сезінуі тиіс, әсіресе бұл мұғалімдерге тиіс. Мұғалімнің басты мақсаты - оқушының дарындылығын тани білу, оның дарынын көрсетуіне, қабілетін дамытуына көмектесу, олардан көшбасшысын тәрбиелеу.

Қазақта: «Әке - балаға сыншы» деген мақал бар. Мысалы, Шоқанның ерекше қабілетін, Абайдың басқа балалардан өзгеше екендігін аңғарған олардың әкелері болатын. Сонымен қатар, болайын деп тұрған бала екен, көзінің оты бар бала екен деп қазақтың билері, ақсақалдары дарынды балаларға батасын беріп, оларды ерте таныған.

Қазір ел егемендігін алып, еңсесі биіктеп тұрған кезде дарынды азаматтардың ел экономикасын көтеруде, мәдени-рухани өсуіміз үшін ролі зор болмақ. Осы ретте Елбасы Н.Ә.Назарбаев дарынды

жастарды қолдауға ерекше көңіл бөліп отыр. Бұл күнде жас таланттарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары жасалды.

«XXI ғасыр көшбасшысы», «Ақбота» интеллектуалдық марафонының өткізіліп тұруы - жас дарындардың дамуына үлкен үлес қосып, оларды қолдап отыр деп ойлаймыз. Қазіргі кезеңде елімізде көптеген дарынды балаларға арналған мектептер ашылууда. Соның айғағы ретінде осы Түркістан қаласында ашылған дарынды балаларға арналған мектепті айтуға болады. Алайда бұл мектептер дарынды балаларды тек қана 6-7 сыныптан бастап қана қабылдай алады. Біздің ұсынысымыз, неге осы мектептерге дарынды балаларды қабылдауды бастауыш сыныптардан бастамасқа. Болашақта бұл мәселе қолға алынады деген үміттеміз.

Жалпы білім беретін мектептерде оқушының ой-өрісін, рухани өсуін, өмірге бейімділігін, дарынымен адамгершілігін тәрбиелей отырып халқын, салтын, дәстүрін, жерін, ғылым мен өнерді сүйетін ұрпақ тәрбиелесек, ел ертеңі, ұлт болашағы, ұлттық бәсекелестікке қабілетті ұрпақ дегеніміз осы емеспе.

Қайсы қоғам, Қай елде, Қай кезде де

Өзгермейтін саф алтын - дарын ғана,- деген екен озық ойлы ақынымыз Қадір Мырза Әли. Өзгермейтін сая алтынымыз қабілетті, дарынды балаларымызды тани біліп, тәрбиелеп, білім, адамгершілік шыңына жеткізу-барша ұжымымыздың қасиетті міндеті. Алла сол биіктен көрінуге жазсын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы – **2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ** 17.01.2014ж.

2 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 11 қараша. Нұрлы жол – болашаққа бастар жол

3 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 қаулысымен бекітілген «Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (ҚР МЖМБС 1.4.002-2012)».

4 Тілеулесова А.Ш. «Оқушылардың шығармашылық дарындылығын дамыту жағдайлары мен мүмкіндіктері» Бастауыш мектеп. № 5-6, 2014

5 Ниязбаева Г.К. Дарынды балалармен жұмыс. Педагогика және оқушы психологиясы №1, 2014ж. 18б.

6 Амирова А.С. Дидактика Алматы, 2013

7 Бекберова К.Д. Оқушылардың шығармашылық дарындылығын дамыту. Педагогика және оқушы психологиясы №2, 2015

8 Нұрпеисова М.Б. Бастауыш сыныпта дарынды оқушыларды дамыта оқытудың тиімділігі Бастауыш мектеп №3-4, 2014

УДК 796.82 (015)

МРНТИ 77.03.03

Спортшыларды табиғи таулы мекендерде жарысқа дайындау

Э.К Ахметова¹

¹*п.э.к., доцент Абай атындағы ҚазҰПУ
(Алматы қаласы, Қазақстан)*

А.Ж Серіков²

²*Дене шынықтыру және спорт мамандығының 2-курс магистранты,
Абай атындағы ҚазҰПУ
(Алматы қаласы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Бұл мақалада спортшылардың таулы мекендегі, спорттық дайындығы үдерісінде, спорт жетістіктерінің жүйелі өсуін қамтамасыз ету үшін, ең алдымен, белгілі бір күш және жүктемелердің ұзақтығы бойынша ағзаның бейімделу қабілетімен байланысты, жаттықтыру талаптарын ұдайы арттыру қағидасы маңызды мағынаға ие. Сондықтан ағзаның негізгі атқарымдық жүйелерін жетілдіру үшін жаттықтыру ықпалының көлемі мен ұзақтығын ұдайы өзгертіп отыру қажет.

Тірек сөздер: Таулы мекен, бейімделу, спорт, жүктемелер, нәтижелері, гипоксияға, ағза, оттегі.

Подготовка спортсменов в горной местности в соревнованиях

Э. Ахметова¹

¹ к.п.н., доцент КазНПУ имени Абая
(г.Алматы, Казахстан)

А.Ж. Сериков²

²физической культуры и спорта студент 2-го курса,
КазНПУ имени абая
(г.Алматы, Казахстан)

Аннотация

В этой статье в горных местах, в спортсменов, в процессе спортивной подготовки, для обеспечения системного роста спортивных достижений, в первую очередь, способностью к адаптации организма и определенные усилия по продолжительности нагрузок, тренировок, имеет большое значение для постоянного повышения требований правила. Поэтому тренировка основных функциональных систем организма, продолжительности необходимо для совершенствования и влияния на объем ротации постоянно.

Ключевые слова: Горная, адаптация, спорт, нагрузки, результаты, к гипоксии, организм, кислород.

In the competitions, the training of athletes in mountainous terrain natural

E. Akhmetova¹

¹candidate of pedagogical sciences, associate Professor KazNPU named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)

A. Serikov²

²2nd course master of KazNPU named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

In this article, in mountainous areas, in athletes, in a sport training process to ensure the systematic growth of sporting achievements in the first place, the ability to adaptation and efforts for the duration of the loads, training is essential for continuous improvement of the requirements of the rule. Therefore, the training of basic functional systems of the body, the duration required for improvement and influence on the amount of rotation constantly.

Reference words: Mining, adaptation, sports, training, results, to hypoxia, organism, oxygen.

Қысқашы. Орта таулы аймақтарды пайдалана отырып, барлық спорт түрлерінен дәлелденгендей спортшылардың жоғары тиімді дене күш дайындығын, функционалдық мүмкіндіктерін және спорттық нәтижелерін жоғарылатуға мүмкіндік беретіні белгілі. Сонымен қатар, зертханалық зерттеулермен байланысты палуандардың физикалық жұмыс қабілеті мен функционалдық мүмкіндіктерін, таулы аймақты пайдалана отырып жылдамдық, күш даярлығы және төзімділік қасиеттерін тест жүзінде, жүктемелердің деңгейі көрсетіледі. Спортшылардың таулы аймақтағы оқу жаттығу мақсаты: дене қабілетін, күшін, жылдамдығын, төзімділігін арттыру және бұл оқу жаттығуы процесі 2-3 аптаға созылады, бұл спорт түрлеріне және спортшылардың жас ерекшеліктеріне байланысты. Мамандардың жылдық оқу жаттығу жоспарында, жоғарғы дәрежелі спортшыларды таулы аймақта теңіз деңгейінен 1800-2400 метр биіктікті қолданып оқу жаттығу процесін өткізіп отырады. Және аласа тау жағдайында 3500-4000 метр биіктікте спортшылардың қимыл-қозғалысының динамикалық кеңістік уақытша құрылымының бірден бұзылуына әкеліп соғады. Бұл жағдайда жұмыс істеу қабілеті, қимыл-қозғалысы және вегетативтік қызметтердің мақсатқа сәйкес үйлесуінің бұзылуына әкеледі. Алайда, таудағы дайындық құрылымының тиімділігі дәлелденген, сол себепті мамандар орта таулы аймақтарды пайдаланады. Аэробтық мүмкіндіктерді арттыру 3000 метр жоғары биіктікте жүзеге асырылады, ал бұдан бұрын қол жеткізген басқа қасиеттерді дамыту немесе сақтау - бұдан да төмен биіктіктерде жүзеге асырылады. Қазіргі кезде теңіз деңгейінен 1000-1500 метр биіктікте спортшыларды жаттықтырудың тиімділігі туралы мәселе жөнінде арнайы әдебиеттер қазірше ешнәрсе айтпайды. Бұл деңгейдегі тау жағдайында спортшылардың белсенді демалысы мен қайта қалпына келтіру, жаттықтыру деңгейін сақтау үшін тиімді болғанымен спортшылардың ағзасына жаңа атқарымдық деңгейге ауыстыру үшін жеткілікті ынталандыру болып табылмайды. Жоғары білікті грек-рим стиліндегі балуандар дайындауға қатысты соңғы жылдары басылымдардан шығарылған ғылыми және әдістемелік әдебиеттерді талдаудың

нәтижесінде мынадай қорытындыға келуге болады, яғни, қазіргі таңда осы мәселеге байланысты идеялардың жоқтығы, сонымен қатар дайындық жүйесін жетілдіруге бағытталған терең және жан-жақты зерттеулердің аз екендігі анықтықталуда. Бұл мәселе тек дайындық кезеңіндегі жаттығулардың көлемі мен интенсивтілігі, әдістері мен құралдардың оптимизациялануына ғана қатысты емес, сонымен қатар тікелей макроциклдағы жарыстарға дайындау кезеңіне де қатысты. Әлі күнге дейін көптеген зерттеушілердің назарына, жоғары практикалық білікті грек-рим стиліндегі балуандар резервін анықтау жөніндегі теориялық және сұрақтар ілікпеуде, сонымен қатар олардың моделдік сипаттамалары жасалынбаған.

Спортшыларды 1800-2400 метр биіктікте спорттық жаттығу барысына алдын ала қалыпты демалыс үлкен мағынаға ие: бұрын болып өткен оқу жаттығулары мен жарыс жүктемелерінен соң, спортшының ағзалық және психикалық мүмкіндіктерін толық қалпына келтірген жағдайда ғана, таудағы дайындықты бастаған жөн. Егер спортшының ағзасы толық қалпына келтірілмеген жағдайда, таудағы дайындық басталса, гипоксияға бейімделу үдерісі айтарлықтай баяулайды, сондықтан тауға көшудің алдында 5-7 күндік қайта қалпына келтіру микрокезеңдері жоспарланады.

Үш апталық дайындық:

1-ші апта – тау жағдайында ауа-райына үйренісу және екінші апта бойына ең жоғары деңгейдегі қол жетерлік жүктемелермен жаттығу үшін алғышарттар жасау қажет (ұзақ қашықтықтаға жүгіру, зіл темірлермен жұмыс істеу және жоғары биіктіктерге серуендеу).

2-ші апта – спортшылардың дене қасиеттерінің артуына мүмкіндік беретін жаңа әдістермен жұмыс жасап, бұдан да жоғары деңгейге ауысуына себепші болатын, (ұзақ қашықтыққа жүгіру, зіл темірлермен жұмыс, қарсыласпен жұмыс, қысқа қашықты жылдамдыққа жүгіру, тартылу, секіру, итеру) жұмыстар көлемін орындау.

3-ші апта – бейімделудің қол жеткізген деңгейін әрі қарай дамыту және тұрақтандыруға бағытталған ең жоғары деңгейдегі жүктемелермен жаттықтыру (қарсыласпен жұмыс, тас лақтыру, жылдамдыққа қысқа қашықты кедергілермен жүгіру, уақытқа жүгіру, суда уақытқа жүзу, жоғары биіктікке көтерілу және тастармаен жұмыс).

Жұмыстың күнделікті көлемі: 3-4 сағаттан 5-6 сағатқа дейін;

Жүктеменің жалпы көлемі: 80 сағаттан 90 сағатқа дейін бөлінеді:

1-ші апта 20-24 сағат, екінші және үшінші апта – 28-36 сағаттан.

Таудағы жаттықтырудың тиімділігі спортшылар жазықтыққа қайта оралған соң көрінеді.

Грек-рим күресі спортшыларының таулы аймақтағы оқу жаттығу кезеңіндегі дене күші және арнайы дене дайындығына берілетін жүктемелердің уақыты мен көлемі;

Мик рати кл	Таудағы күндік акклим атизаци ясы	Жүкте мелер дің көлемі , мин	Берілетін жүктемел ер		Дене күш дайындық, белсенділігі						Арнайы дене дайындық, белсенділігі					
					3-4		5-6		7-8		3-4		5-6		7-8	
			ДК Д	АД Д	ми н	%	ми н	%	ми н	%	м и н	%	м и н	%	м и н	%
1	1-5	420	71, 4	28, 6	150	50	150	50			6 0	50	60	50		
2	6-8	241	44, 0	56, 0			90	84, 9	16	1 5 ,	6 0	44 ,4	75	55, 6		

									9						
3	9-12	141	36, 2	63, 8			30	58, 8	21	4 1 , 2	6 0	66 ,7	30	32, 3	
4	13-15	315	66, 7	33, 3	120	57, 1	90	42, 9			6 0	57 ,1			45 42, 9
5	16-18	345	69, 6	30, 4	120	50	120	50			6 0	57 ,1			45 42, 9

Кесте бойынша грек-рим күресі балуандарының таулы аймақтағы оқу-жаттығу процессі барлығы 1462 минутты құрады. Ал дене күш дайындығы мен арнайы дене дайындығының пайыздық көрсеткіші 62%- ДКД құраса 38%- АДД құрады.

Әсіресе, көп жылдық спорт дайындығы үдерісінде, спорт жетістіктерінің жүйелі өсуін қамтамасыз ету үшін, ең алдымен, белгілі бір күш және жүктемелердің ұзақтығы бойынша ағзаның бейімделу қабілетімен байланысты, жаттықтыру талаптарын ұдайы арттыру қағидасы маңызды мағынаға ие. Сондықтан ағзаның негізгі атқарымдық жүйелерін жетілдіру үшін жаттықтыру ықпалының көлемі мен ұзақтығын ұдайы өзгертіп отыру қажет. Жаттықтыру жүктемелерінің көлемі мен қарқындылығын үздіксіз арттыру, ағзаның негізгі жүйелерінің қызмет ету деңгейін арттыруға себепші болды, бұл өз кезегінде қарбалас тәндік жұмыстан кейін олардың қайтадан қалпына келтіру мерзімінің қысқаруына әкеледі.

Алайда, спортшылардың жаңа атқарымдық деңгейін іске асыру, жаттықтыру жүктемелерінің көлемі мен қарқындылығын арттырудан туындайтын мәселе, ал егерде шамадан тыс жүктемелерді арттырған жағдайда, тірек-қимыл аппаратының жеке буындарының істен шығуы жиі кездесіп отыруы қалыпты жағдайға айналады.

Бапкерлермен мен ғалымдардың алдында, жаттықтыру жүктемелерін әрі қарай айтарлықтай арттырусыз, спортшылардың ағзасында жоғары қимыл іс-әрекеттерін және тірек-қимыл аппараттарының қажетті деңгейінде және сол дәрежені қандай жағдайда сақтауға болады деген сұрақ тұр. Спорттық күресте, төзімділік - спортшының ең басты тәндік қасиеттерінің бірі болып табылады. Спорт жетістіктерін шектейтін, негізгі себепкер шарттардың бірі – ағзаның оттегі режимі, сондықтан ғалымдардың күші спорттық жұмысқа қабілеттілікті арттыруға себепші болатын, гипоксиялық жаттықтырудың жаңа әдістерін іздеуге бағытталған. Жоғары білікті грек-рим стиліндегі балуандар дайындауға қатысты соңғы жылдары басылымдардан шығарылған ғылыми және әдістемелік әдебиеттерді талдаудың нәтижесінде мынадай қорытындыға келуге болады, яғни, қазіргі таңда осы мәселеге байланысты идеялардың жоқтығы, сонымен қатар дайындық жүйесін жетілдіруге бағытталған терең және жан-жақты зерттеулердің аз екендігі анықтықталуда. Бұл мәселе тек дайындық кезеңіндегі жаттығулардың көлемі мен интенсивтілігі, әдістері мен құралдардың оптимизациялануына ғана қатысты емес, сонымен қатар тікелей макроциклдағы жарыстарға дайындау кезеңіне де қатысты. Әлі күнге дейін көптеген зерттеушілердің назарына, жоғары білікті грек-рим стиліндегі балуандар резервін анықтау жөніндегі теориялық және практикалық сұрақтар ілікпеуде, сонымен қатар олардың моделдік сипаттамалары жасалынбаған.

Пайдаанылған әдебиеттер тізімі:

1.Платонов В.Н. Современная спортивная тренировка. - Киев: Здоровья 1980. - 334с.

- 2.Третьякова Н.В. Нормирование тренировочных нагрузок в условиях среднегорья у спортсменов высокой квалификации // Тез.докл. Международной научной экосоциальным условиям конференции "Адаптация организма к природным и среды " - Бишкек 1998. - Часть 1. - с. 144-1457
- 3.Телюк С.И. Соотношение средств специальной физической подготовки борцов высших разрядов в соревновательном периоде: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 130004/. В надзаг.: ВНИИ физической культуры. - М., 1984. - 24 с.
- 4.Зациорский В.М. Основы спортивной метрологии. - М.: Физкультура и спорт, 1979. - 120 с.
- 5.Навиков А.А. Научно-методические проблемы спортивных единоборств // Теория и практика физической культуры, 1999, №9. - с. 50-56

УДК:796.063
МРНТИ 77.01.80

Құқық негізінің дене мәдениеті және спорттағы маңызы

А.М.Сыдық¹

¹ Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Дене мәдениеті және спорт педагогтарын даярлау кафедрасының I курс магистранты
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Бұл мақалада дене мәдениеті және спорт саласындағы құқықтық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығын қамтамасыз ету, сондай-ақ дене мәдениеті спортын құқықтық тұрғыда дамытып, жетілдіру мәселелері қарастырылған. Дене мәдениеті және спорт саласындағы құқықтық негіздері мәселелерін кешенді түрде зерделеу қазіргі кезде зерттеу жұмысының көкейкесті талабы болып отыр.

Дене мәдениеті және спорты – адамдардың дене қуатын жетілдіруге қолданылатын мемлекеттің, қоғамның материалдық және рухани байлығын құрайтын, халықтың жалпы мәдениетінің бір саласы.

Түйін сөздер: құқықтық реформа, дене мәдениеті, спорт, сауықтыру, қолданбалы дене мәдениеті және жеке басылық дене мәдениеті.

Закон базового значения физической культуры и спорта

А.М.Сыдық¹

¹ магистрант 1 года обучения кафедры Теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта КазНПУ имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматривается важность формирования правовой культуры в сфере обеспечения физической культуры и спорта, а также спорта, физической культуры правовое развитие и совершенствование. Комплексное изучение актуальных вопросов в сфере физической культуры и спорта правовые основы исследовательской работы в настоящее время требование.

Физической культуры и спорта – совершенствование физической мощности, применяемые лиц, государства, общества, духовных и материальных ценностей, составляющих отрасль общей культуры населения.

Ключевые слова: правовая реформа, физической культуры, спорта, оздоровления, физической культуры и прикладной физической культуры, в личных.

The law of basic importance of physical culture and sports

A.Sydyk¹

¹Master of 1 year of the Department of Theory and Methods of Training of Teachers of Physical Culture and Sport of KazNPU named after Abay
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article discusses the importance of juridical culture formation in the sphere of physical culture and sport, as well as sport, physical culture, legal development and improvement. A comprehensive study of current issues in the sphere of physical culture and sports legal bases currently research requirement.

Physical culture and sports-improvements in physical power applied persons, State, society, spiritual and material values that comprise the industry total culture of the population.

Key words: legal reform, physical culture, sports, recreation, physical training and applied physical culture, personal.

Бүгінде Қазақстанның даму кезеңінде қоғам өмірінің барлық саласындағы терең өзгерістерімен сипатталады. Осыған орай қазіргі заман адамға: өз іс-әрекетіне жауапты болу, әлеуметтік өзгерістер жағдайына тез бейімделе отырып, байыпты шешім қабылдай білу және т.с.с. жаңа талаптар қоюымен ерекшеленуде. Сондай елеулі өзгерістердің бірі – демократиялық-құқықтық мемлекет құру міндетін шешу.

Мемлекеттік саяси-құқықтық қайта құрудың маңызды құрамдас бөлігі – адамның құқықтық мәдениетінің деңгейін көтеруге тікелей тәуелді. Өйткені, құқықтық мемлекетке азаматтардың жоғары саяси және құқықтық білімділігі, құқық бұзушылыққа қарсы тұра білу қабілеттілігі мен дайындығы тән. Сондықтан да республикамыздың қоғамдық-саяси және экономикалық өміріндегі қазіргі жүзеге асырылып жатқан түбегейлі өзгерістердің бірі – құқықтық реформа. Ол еліміздің әрбір азаматынан құқықтық сауаттылықты талап етеді. Егеменді, өркениетті елдің бүгінгі мен ертеңі өрге бастыра жас жеткіншектер екені белгілі. Болашақтың тізгінін ұстайтын олардың алдағы атқарар іс-әрекетінің түп-тамыры бүгінгі күнмен тығыз байланысты. Құқықтық білім негіздерінің қажеттілігі жастардың өмірге қадам басып, қоғамда өз құқығын иеленуімен және оның алдында жауапкершілік туған сәтінде кездесетін қиындықтарымен айқындалады. Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекет ретінде дамуы әрбір азамат бойына құқықтық құндылықтарды сіңіріп, құқықтық сананы қалыптастырудан көрініс береді. Өркениетті қоғам үшін қымбат қазына – адам, адамның бостандығы мен өмірі десек, бүгінгі жас ұрпақтың осы қымбат қазынаны бағалай білуі аса маңызды. Сол себептен құқық негіздерінің маңыздылығын нақтылау да осыдан басталады. Оны қалыптастыру үшін жүйелі де мазмұнды тәрбие қажет. Осыған орай, құқықтық тәрбиенің мақсаты – оқушыны мемлекет заңдары мен қоғамда өмір сүру ережелерін құрметтеуге, қоғам заңдылықтарын бұзуға төзбеушілікке, қоғамдық тәртіпті сақтауға тәрбиелеу болып табылады. Тұлғаның аталған сапалары болашақ қоғам азаматының құқықтық мәдениетінің мәнін құрайды. Құқықтық мәдениет қамтамасыз етілмеген жерде шынайы бостандық пен жеке тұлғаның қауіпсіздігі, азаматтық белсенділіктің болуы мүмкін емес. «Өркениетті қоғамда құқықтық мәдениет әр адамның жалпы мәдениетінің қажетті бөлшегі, әрбір лауазымды адамға қойылар кәсіби талап болып табылады. Тиісті құқық тәртібін орнықтырмайынша, біздің экономиканы реформалауымыз, қоғам өмірінде демократиялық қалыпты өлшемдерді бекітуіміз неғайбыл» деген Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың пікірі қоғамда құқықтық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығына аса назар аудартады.

Аталған міндеттерді шешудің мектептен басталуы мен нормативтік қамтамасыз етілуі заңды құбылыс. Осы орайда, Қазақстан Республикасы

Президентінің 1995 жылғы 21 маусымда «Қазақстан Республикасында жалпыға бірдей құқықтық оқытуды ұйымдастыру жөніндегі шаралар туралы» қаулысы қабылданды. Қаулыда төмендегідей мақсаттар көрсетілген:

1) адамның жоғары азаматтығын, оның жалпы құқықтық мәдениетін және әлеуметтік белсенділігін қалыптастыру;

2) таңдап алынған еңбек әрекетіне дайындық үрдісінде жастардың жүйелі құқықтық білім алуын қамтамасыз ету;

3) құқық бұзушылықтың алдын алу мәселесін шешу. Көрсетілген мақсаттарды жүзеге асыру үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жылы 13 мамырда қаулысы шығып, республика мектептерінде құқық пәнін оқытуды ұйымдастыру бойынша нақты шаралар қолға алынды.

Соның бірі мемлекеттік білім беру стандартында құқық пәнінің мақсат, міндеттерінің нақтылануы деп білеміз. Атап айтсақ, «Қазақстан Республикасы Конституциясының негіздерімен, мемлекеттің азаматтық, еңбек, әкімшілік, отбасы, қылмыстық кодекстерінің негізгі қағидаларымен, олардан басқа да кейбір заң актілері мен халықаралық деңгейдегі заңдармен жастарды мектеп қабырғасында таныстыру, олардың құқықтық сауатты, әділетсіздікке төзбейтін, заңды құрметтейтін, құқықтық мемлекетті құруға даярлауға ықпал ету» деп анық көрсетілген. Ал құқықтық білім

негіздерінің базистік оқу жоспарындағы алатын орнына қатысты аталған құжатта: «Құқықтану курсы бастауыш мектепте оқыту және негізгі мектепте жүйелі түрде жүргізу мәселесі әлі толық шешімін тапқан жоқ. Негізгі мектептің табалдырығын аттаған оқушылар құқықтану тобын құрайтын білімдерді өздерінің жас ерекшеліктеріне сай, қажетті деңгейде меңгере бастауы керек.

Құқықтық білімдер – бұл буында оқытылатын негізгі пәндердің бірі болып табылады. Негізгі мектепті бітірушілер Қазақстан Республикасы Конституциясының, республика аумағында әрекет ететін өзге де заңдардың – білім, еңбек, мәдени және тарихи ескерткіштерді қорғау, әлеуметтік қамтамасыз ету, тіл туралы заң, сайлау туралы, отбасы, тұрғын үй, азаматтық, қылмыстық кодекстерден жастар өмірі мен қызметіне қатысты қағидаларды меңгеруі тиіс», - деп тұжырымдалған. Сондай-ақ, осы мақсатта мемлекеттік деңгейде басқа да маңызды шаралар жүзеге асырылды. Солардың бірі жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруды іске асыруды нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету болды. Мәселен:

- 1989 жылы 20 қарашада БҰҰ Бас Ассамблеясы Бала құқықтары туралы Конвенцияны қабылдады. 1994 жылы Қазақстан Республикасы Конвенцияны ратификациялады.

- 2002 жылы 8 тамызда ҚР «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңы қабылданды.

- 2004 жылы 7 шілдеде «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңы қабылданды.

- 2004 жылы 9 шілдеде «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев 2007 жылғы 28 ақпандағы өзінің Қазақстан халқына Жолдауында жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруды ерекше атап өтті.

2002ж. 8 тамызда қабылданған «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңының балаларды қоғамдағы толымды өмірге даярлау, олардың қоғамдық мәні бар және шығармашылық белсенділігін дамыту, әлемдік өркениеттің жалпы адамзатқа тән құндылықтары негізінде жоғары имандылық қасиеттерге, елжандылық пен азаматтыққа тәрбиелеу, олардың бойында ұлттық сана-сезімді қалыптастыру қағидасының басымдығына сүйеніп, баланың Қазақстан Республикасының Конституциясында кепілдік берілген негізгі құқықтары мен мүдделерін іске асыруға байланысты туындайтын қатынастарды реттеуде мәні зор.

Қарастырып отырған мәселеміз құқық негіздеріне байланысты болғандықтан ғасырлар бойына адамдар бір-біріне зиян келтірмес үшін мінез-құлық ережелерін ойлап тауып, оны жетілдірумен болғандығына мән бере келе, осындай ізденістің соңы, ең жетілген қорытындысы ретінде құқық өмірге келді. Оның пайда болу тарихына тоқтала кеткенді жөн көрдік.

Зерттеушілердің пікірінше, құқық мемлекетпен бірге пайда болған. Құқықтың пайда болуының бірнеше негіздері бар: әлеуметтік негізі - адамдар мінез-құлық мен психологиясындағы өзгерістерге байланысты. Адам өз мінез-құлығының түрін таңдай алатын деңгейге жетті. Бірақ бұл, өз кезегінде әр түрлі мүдделердің қақтығысын туғызатын қауіпті бостандық болып шықты. Адамдар енді өз мінез-құлықтарын бір-біріне сәйкестендірудің анағұрлым ыңғайлы жолдарын іздестіре бастады. Нәтижесінде, адамды өзіне жетерлік бостандық аймағымен қамтамасыз ететін, осы аймақтан шығып, басқа адамдармен және қоғаммен қарым-қатынасқа түсерде қандай ережелерді ұстануы қажеттігін айқындайтын мағынадағы құқық өмірге келді. Бірақ аталған мақсатты шешуде адамдар моральдық діни нормалар мен дәстүрлерге сүйене алмады. Себебі, ол жеке адамның бостандық аймағын қамтамасыз етуге қабілетсіз еді.

Экономикалық негізі - бірте-бірте өнеркәсіп пен сауда айналымының өсуі алынған өнімді жеке иелену тәжірибесін дүниеге әкелді, яғни жеке меншік пайда болды. Жеке меншіктің қатынастарды реттеудің ең икемді құралы ретінде құқық дүниеге келді. Өйткені моральдық, діни нормалар мен дәстүр өз табиғатында жеке меншіктің қатынастардан аулақ болды. Саяси негізі - қоғамдық қатынастардың дамуы өмірге мемлекет, әлеуметтік топтар және т.б. адамдардың ұйымдасу құрылымдарын әкелді. Нақты басқару жүйесі бар мемлекет бір қалыпты жүйеге түсірілген мінез-құлық ережелерін бекітті. Құқықтың саяси негізі осылайша қаланды. Мораль, дін, не дәстүр ережелері өздерін сақтау үшін күш қолдануды қажет етпейтін, тіпті олар көптеген жағдайларда күш қолдануға қарсы болды. Сондықтан олар мемлекетке құқық сияқты тірек бола алмады [10, 336]. Сонымен, «құқық» терминінің мәніне келейік. Ол заң ғылымында, күнделікті өмірде және қызмет бабында қолданылады. Кең мағыналы ұғым болғандықтан, құқықтың мәні туралы әрбір адамның

кандай да бір пікірі қалыптасатыны сөзсіз. Заң ғылымында «құқық» термині бірнеше мағынада қолданылады: - біріншіден, құқық – ресми түрде танылған жеке және заңды тұлғалардың заңға сүйене отырып, әрекет жасау мүмкіндігі. Мысалы, азаматтардың еңбек ету бостандығы, білім алу, меншік иесі болу, кәсіпкерлікпен шұғылдану құқығы. Бұл субъективтік мағынада қолданылуы деп түсінеміз. - екіншіден, құқық дегеніміз құқық нормаларының жүйеге келтірілген жиынтығы. Бұл объективтік мағынадағы құқық, себебі олардың жасалуы жеке адамның еркіне байланысты емес. - үшіншіден, құқық термині оқу пәнін білдіретін ұғым ретінде қолданылады. Құқық пәндері түрлі салаларға бөлінеді: конституциялық құқық, әкімшілік құқық, еңбек құқығы, отбасы құқығы, азаматтық құқық, қылмыстық құқық, қаржылық құқық т.б. - төртіншіден, «құқық» термині тұлғалық құқық пен объективтік құқықтың жиынтығы ретінде де қолданылады. Осыған байланысты «құқық жүйесі» деген түсінік бар. Мысалы, қазіргі жағдайда елімізде Қазақстанның құқық жүйесі қалыптасуда [11, 936].

Ғалымдар Ғ.Сапарғалиев, Б.Ғ.Шынтемірова, Т.Т.Шайхиев, Т.Білдебаевтардың [12, 406] еңбектерінде «құқық» ұғымын мемлекетте қолданылатын барлық құқықтық нормалардың: құқықтық ғұрыптардың, әділеттілік үлгілердің, мемлекеттің құқықтық ережелерінің жиынтығы деп түсіндірсе, философ Т.Ғабитовтың ой-пікіріне сүйенсек, [13, 336]. ақыл-ойдың мақсаты – ақиқат және құқық философиясы да құқық туралы ақиқатты іздеумен айналысады. Бастапқыда «құқық философиясы» термині (сонымен бірге құқық философиясының концепциясы да) заң ғылымында пайда болды. Оның авторы, құқықтың тарихи мектебінің негізін қалаушы, неміс заңгері Г.Гуго болып табылады.

Жоғарыда айтылған пікірлерге сүйене келе, «құқық - мемлекет бекітіп, жүзеге асырылуын қадағалайтын, жалпыға міндетті тәртіп ережелерінің жиынтығы және қоғам өмірінде тұлғалардың заңға сүйеніп әрекет етуінің көрсеткіші» деген анықтамаға сүйенеміз.

Құқық негіздерінің дене мәдениеті және спортпен өзара қатынасының пайда болу мәселелеріне, оның әлеуметтік тәжірибе жинақтауға қалай әсер ететіндігін, сол тәжірибені көп ұлтты спорттық ортада пайдаланғанда қандай нәтиже беретіндігін білу әлеуметтік және спорт педагогикасы жөніндегі ғылыми әдебиеттерде кеңінен талқылай отырып, дене мәдениеті студенттерінің жеке приоритетті қабілеттерін жетілдіруге, өзін-өзі тәрбиелеу және өзіне-өзі білім беру қызметтерін дамытуға, оларды азамат, интеллект маман ретінде қалыптастыруға бағытталған біздің мемлекетіміздің заңды құжаттарымен нақтыланып, рәсімделген.

Денсаулығы мықты, дене сапалары, дене бітімі қалыптасқан адам ғана өз қимыл-әрекетін өмірлік маңызды міндеттерді шешуде шығармашылық бағыт ұстана отырып, белсенді өмір сүруге қабілетті болады. Дене мәдениеті білім мен тәрбие беру саласының басты міндеттерінің бірі бола отырып, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына, күшті де қуатты болып өсуіне себепші болады.

Жалпы алғанда дене мәдениеті – адамдардың дене қуатын жетілдіруге қолданылатын мемлекеттің, қоғамның материалдық және рухани байлығын құрайтын, халықтың жалпы мәдениетінің бір саласы. Соның ішінде материалдық байлықтар - спорт сарайлары, стадиондар, бассейндер, спорт залдары, түрлі спорттық ғимараттар, құрал жабдықтар. Ал, рухани байлықтар - дене тәрбиесі мен спорт саласындағы арнаулы білім, ғылыми зерттеулер, озық тәжірибелер, әдістемелер, идеялар екені белгілі.

Сондай-ақ, спорт дегеніміз - әр түрлі жаттығулардың көмегімен жоғары жетістіктерге қол жеткізуге бағытталған өнер түрі. Ол адамның психикасының, дене қуатының жетілуін қамтамасыз етеді. Спорттық әрекеттің негізгі мақсаты, спорттың бір түрінен биік жетістіктерге жету, сол арқылы адамның қабілетін, жақсы қасиеттерін дамыту деп көрсетеді.

Дене мәдениетінің бағыттары; негізгі дене мәдениеті, спорт, сауықтыру, қолданбалы дене мәдениеті және жеке басылық дене мәдениеті.

Негізгі дене мәдениетінің міндеттері - біріншіден адамдардың өмірге керек қимылының шеберлігі мен дағдысын қалыптастыруы, дене қуаты қасиеттерінің деңгейін дамытуы, екіншіден осы жинақтаған қасиеттерді (базаны, негізді) адамдардың қалап алған мамандықтарына (кәсіптік, спорттық т.б.) қолдануы. Негізгі дене мәдениеті жалпы білім беретін мектептерде, колледждерде, жоғарғы оқу орындарында, оқу - тәрбие мекемелерінде дене тәрбиесі сабақтары, әртүрлі жаттықтыру түрлерінде жүргізіледі.

Қолданбалы дене мәдениеті кәсіптік және әскери деп екіге бөлінеді. Ол өмірге, келешек мамандыққа өте қажет кешенді қимыл - әрекеттерді игеру, дене тәрбиесі арқылы өз мамандықтарын (әскери де, азаматтық та) жақсы меңгеру, терең түсінуге бағытталады.

Сауықтыру дене мәдениеті – емдік және денсаулық нығайту дене мәдениеті деп бөлінеді. Емдік дене мәдениетінің мақсаты адам ағзасы мүшелерінің ауырып, уақытша жоғалтып алған қызметтік мүмкіншіліктерін дене жаттығулары арқылы қалпына келтіру. Денсаулық нығайту дене мәдениеті – денсаулықты нығайтуға, жаттығушылар ағзасының жұмыс істеу қабылетін арттыруға қызмет етеді. Сабақ арасында, жұмыста (сергіту сәттері, өндірістік гимнастика, дене жаттығулары) күнделікті тұрмыста (танертеңгі бой жазу, өз бетімен жаттықтыру сабақтары, серуендеу, саяхат, жорық т.б.) қолданылады.

2014 жылғы 3 шілдеде Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Дене шынықтыру және спорт туралы» Қазақстан Республикасының Заңына қол қойды. Заңды қабылдау мақсаттары мыналар болып табылады: - дене шынықтыру және спорт саласындағы базалық құқықтық құжатты жетілдіру; - дене шынықтыру мен спорттың орнықты жүйесін және аталған салада тиімді мемлекеттік басқаруды құру; - спортта допингтік құралдарды және (немесе) әдістерді пайдалануға қарсы іс-қимылдың құқықтық тетіктерін жасау; - дене шынықтыру және спорттық іс-шараларды ұйымдастыру мен өткізу тәртібін жүйелендіру; - спорт саласындағы ескірген, тиімділігі төмен құқық нормаларын ауыстыру; - осы саланы құқықтық реттеудегі олқылықтарды толықтыру. Заң дене шынықтыру және спорт саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді, бұқаралық спортты дамытудың құқықтық тәсілдері мен тетіктерін айқындайды. Әлеуметтік-экономикалық және құқықтық салдарлар: - бұқаралық дене шынықтыруды, әуесқой және кәсіпқой спортты дамытуға ықпал ету; - спорт резервін және жоғары дәрежелі спортшыларды даярлау жүйесін жетілдіру; - қоғамда дене шынықтыру-спорттық бұқаралық қозғалысты дамыту; - спортшыларды ынталандыру шараларын арттыру жастардың спортпен шұғылдануына және жоғары спорттық жетістіктерге қол жеткізуіне ықпал ететін болады; - спортты дамытуға қойылатын қазіргі заманғы талаптар дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын азаматтардың санының артуына, жоғары спорттық нәтижелерге қол жеткізуіне, жоғары дәрежелі спортшылардың әлеуметтік кепіліне ықпал ететін болды. Заң теріс әлеуметтік-экономикалық және құқықтық салдарларға әкелмейді.

Осы Заң Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спорт саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді, бұқаралық дене шынықтыру, әуесқой және кәсіпқой спорт қызметін қамтамасыз етудің және оларды дамытудың құқықтық, ұйымдық, экономикалық және әлеуметтік негіздерін айқындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Назарбаев Н.Ә. Азаматтардың құқықтары мен еркіндігін қорғау – мемлекетімізді нығайтудың маңызды мәселесі. //Егемен Қазақстан. - 2000, сәуір-21.

2 ҚР Президентінің 1995ж 21 маусымдағы «Қазақстан Республикасында жалпыға бірдей құқықтық оқытуды ұйымдастыру жөніндегі шаралар туралы» №2347 қаулысы.- Астана, 1995.

3 ҚР Үкіметінің 1996ж 13 мамырдағы «Қазақстан Республикасында құқықтық жаппай білім алудың 1996-98 жылдарға арналған кешенді бағдарламасы туралы» қаулысы.- Астана, 1996.

3 Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан. Среднее общее образование. Основные положения. – Астана, 2006.– 76 с.

4 Бала құқықтары туралы Конвенция. 1989ж, 20 қарашада БҰҰ қабылдаған. -Алматы, 1995.

5 «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002ж 8 тамыздағы №345 Заңы //Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы.-2002, №17.-154 құжат.

6 «ҚР мемлекеттік жастар саясаты туралы» 2004ж 7 шілдедегі Заңы /Егемен Қазақстан. - 2004, шілде-14.- №176.

7 «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі №591 Заңы.

8 «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан». ҚР Президенті Н. Назарбаевтың 2007ж 28 ақпандағы Қазақстан халқына жолдауы // Егемен Қазақстан. -2007, наурыз-1. - №55

9 Ішкі істер органдары қызметтерінің материалдары /Өкімшілік полиция комитеті/ Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыздықтың және панасыз қалудың алдын алу жөніндегі 2008-2009 жылдарға арналған жоспарын іске асыру бойынша ақпарат (Ақпараттар ҚР Ішкі істер министрлігінің сайтынан (www.mvd.kz) алынды)

10 Маханбетова А.Ә. Оқушылардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру. -Алматы: Қазақпарат, 2009.- 128 б.

11 Шынтемірова Б.Ғ., Шайхиев Т.Т. Құқық теориясының негіздері. Мектеп оқушыларына арналған оқу құралы. – Алматы: Білім, 1999. – 104 б.

12 Қазақстан Республикасының мемлекеті мен құқығының негіздері: Оқулық /Құрастырған Е.Баянов. – Алматы, 2003. – 692 б.

13 Сапарғалиев Ғ.С. Қазақстан Республикасының мемлекеті мен құқығының негіздері. – Алматы: Атамұра, 1998. – 168 б.

14 Ғабитов Т. Философия. Оқулық. – Алматы: Юрид. лит., 2003.

15 Дене шынықтыру және спорт туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V ҚРЗ.